

PRAE 2020/4. SPEKULATÍV FIKCIÓ

Előszó	002	
Kerber Balázs verse	003	
Mécs Anna: A kislányunk arca (novella)	004	
Brandon Hackett / Markovics Botond: Sosem hal már meg (novella)	007	
Gáspár–Singer Anna: Aranykapu (novella)	014	
Farkas Balázs: Másolat (novella)	017	
Németh Zoltán verse	022	
Nemes Z. Máriaó: Spekulatív hibridek. A magyar prózapoétika spekulatív mutációja a kétezertizes években	027	
Keserű József: Performativitás, hazugság és világgépítés (Moskát Anita: <i>Mesterhazugság</i>)	041	
Lapis József: Kontroll és bőr. Nyelvi és testi idegenség néhány kortárs disztópiában	048	
Sirokai Mátyás verse	055	
Moskát Anita: Istenanyák (novella)	056	
Sepsi László: Höksring gombái. A babaház (regényrészlet)	065	
Oláh Péter: a delfinek nem alszanak; acélgymor (rövidprózák)	074	
Molnár Illés versei	077	
Szép Eszter: A fantasy újragondolása és a sebezhetőség etikája Ursula K. Le Guin <i>Szigetvilág</i> -ciklusában	079	
Takács Gábor: <i>A Dűne</i> az ökokrízis korában	092	
Novák Zsófia: Rekviem egy fényes jövőért. Felügyelet, megfigyelés és menedék a <i>Fifteen Million Merits</i> ben	100	
Tatár Sándor versei	113	
Nyerges Gábor Ádám: Álmodik a magyar (novella)	114	
Székelyhidi Zsolt: A grinnyi gőzgombóc (regényrészlet)	120	
Szilágyi Zsófia Emma: Alternatív Éden (novella)	125	
Lukács Bence versei	129	
Tamás Péter: A legértékesebb páros New Yorkban; Nem minden hős visel meggyászú csipkés melltartót (rövidprózák)	131	
Versényi Anna: Haruspex. A béljós (novella)	133	
Baka L. Patrik versei	136	
Nemes István: A Káosz Szívének káosza, avagy hogyan (ne) adjunk ki könyvet a kilencvenes években?	138	
Konkoly Dániel: Halállal festeni (Jan van den Boomen: <i>Az árnyékfestő</i>)	148	
Szedlák Ádám: Ceglédi cybeware és makói mágusok	152	
H. Nagy Péter: Bekezdések egy karanténkultúráról szóló monográfiából II.	159	
Clark Ashton Smith versei (Mohácsi Balázs fordításai)	173	

Előszó a Prae spekulatív fikció számához

Az utóbbi évtizedekben a külföldi folyamatokhoz hasonlóan átrendeződés ment végbe a magyar irodalmi kánonokban is. A magaskultúra és a populáris kultúra határainak (részleges) elmosódásával, a népszerű irodalomnak az elitkánonba történő (szintén részleges) integrálódásával a hagyományos kritériumkánonok mellett mindinkább láthatóvá váltak az alternatív kánonok. Ráadásul az olyan, egykor peremműfajoknak nevezett zsánerek, mint a science fiction, a fantasy, a horror, a cyberpunk és ezek ötvözetei – továbbá más szubzsánerek – a kilencvenes évektől kezdve nemcsak stabilizálódtak, de olvasóközösségeket, közönséget is teremtettek, az ezredfordulót követően nem függetlenül a kábelcsatornák és streamplatformok egyre népszerűbbé váló sorozatfeldolgozásaitól. Az említett műfajok azonban nem elszigetelt jelenségként erősödtek meg, hanem megtermékenyítőn hatottak többek közt a kortárs magyar próza mainstream áramlataira is, méghozzá nem annyira a belső fejlődés logikája, mint inkább a nemzetközi trendek szerint.

Jelen lapszám esszéi, tanulmányai a spekulatív fikció különböző változatait, produkcióit értelmezik, úgy magyar jelenségeket, mint nemzetköziet. A szépirodalmi anyag számos ponton kapcsolódik az értekező szövegek tematikájához, így a lapszám remélhetőleg fölillantja a spekulatív fikció hálózatszerű összetettségét is.

Kardnyelv

Pislog felé az utca, hosszú járat,
berendezheti az utat a szem,
és a palást, akár a térkép, egy-egy
redője tó vagy erőd. A kosz pedig
nyílzápor. Ahol az anyag viseltes,
ott a föld is régi. Kunkorok és
felpödört ruhaujjak: egy legenda
vagy egy lépés nyoma. Csak fel kell
osztanunk a teret: hegyeken túl,
hegyeken túl kövezett út fut, ott
a mondabeli kékség. Festmény előtt
ábrándozott ilyesmiről. Ahol a színek,
csíkok mind nehéz, nagy rétegeket
jelöltek. Az utca villog: fegyvertár ez,
boltok sora. Szívében kellemes
izgalom, hiszen választani annyi,
mint újabb kártyát elhelyezni a táblán,
a kaland is csak kisebb vágta. Noha
az ütés az ütés. És a kard is szép bot.
Ha tájak bújnak meg a dobozban,
ha nyílásuk reggeli napfröccs. Volt
már izgalmas-meredek, volt már
zsúfolt központ és távoli, eltitkolt
perem is. Szívében a lények felépítése,
testalkatok, kedves profilok.

Olvastad azt az idézetet? Amit
kivégzés előtt mond a király, amit
az erdő közepén mond egy harcos;
azt a sort, ami olyan, mint a nyíl.
Jönnek az alkalmak, kis buborékok.
Az utcán lehet társalogni is.
Palástja lebben, mint a menetrend,
rajta szomorú sakkmezők. Rendel egy
süteményt vagy egy kávét. Tényleg
olyan a kirándulás, mint a hab?
Képröptében üldögélni a teraszon.
Vagy elbóbiskol a lován, és álmában
a kardja csupa táguló sáv.

Mécs Anna

A kislányunk arca

b
bill
ent
yuk

Az első trimeszter közepére eldöntöttük: a kislányunkat nem mutatjuk meg a világnak. Az újságírók már a terhességem hírére lecsaptak, a szemetesünkből kitúrták a pozitív tesztet, és rögtön címlapon hozták. Nem akartuk, hogy később a kislányunk minden arckifejezését megörökítsék.

A sajtó persze nem törődött bele, duplázták, triplázták, tízszerelték az árajánlatokat. Nem tehetjük meg a világgal, mondták, látniuk kell, hogy néz ki a legsármosabb színész és a leggyönyörűbb színésznő kislánya. Önzők vagyunk, a tapsot elvárjuk, de cserébe nem adunk semmit. Az érzelmi manipulációt elengedtük a fülünk mellett, de aztán komolyabban elkezdtek zsarolni. Előtte is sejtettem, hogy ez egy maffia, de a negédes mosolyok ezt elrejtették. Hiszen eddig sose mondtunk nemet.

Tényleg nem mutatjuk meg senkinek, írtuk a bejegyzést a férjemmel kislányunk születését megelőzően. Még magunknak sem.

Előttünk persze voltak illegális próbálkozások kínai és indiai klinikákon, és néhány híresség esetén is felröppent a hír, de korábban még nem volt meg hozzá a biztonságos sebészi technológia és a jogi szabályozás. Így mi voltunk az elsők, akik legálisan arc nélkül hozhattuk világra gyermekünket.

Ugyanúgy képes beszélni, lélegezni, nevetni, csupán annyi különbséggel, hogy az arca helyén egyenletes, sík bőrfelület húzódik. Ha nagykorú lesz, akkor dönthet arról, hogy szeretne-e hagyományos értelemben arcot viselni.

Egészen születéséig azt gondolták, blöffölünk. Hogy így próbáljuk távol tartani a sajtót. A szülőszobából posztolt fotók láttán azt gondolták, csak kiretusáltuk az arcát. De amikor kiléptünk a kórház kapuján, és a férjem a magasba tartotta a kislányunkat, pár másodpercig bénult döbbenettel bámult minket a tömeg. Az egyébként azonnal villanó vakuk néhány pillanatra csendben maradtak. Persze utána hetekig találgatták, hogy mivel takartuk el a kicsi arcát, maszkmesterek és fizikusok elemezték talkshow-kban,

hogyan kaphat alatta levegőt. Nem hitték el, akárhogy bizonygattuk, hogy nincs alatta semmi. Hogy nincs arca. Hogy neki ez az arca.

Amikor beszálltunk az autóba, felszabadultan mosolyogtunk egymásra a férjemmel. Nem kell bujkálnunk, nem kell a kislányunkat rejtegetnünk, vagy mindig csak hátulról fotóznunk. Nem kell úgy mutatni az életünket, mintha ő ott se lenne. Nem kell magunkat elmaszkírozva bevásárolni járni, félve, hogy ha minket felismernek, akkor a kislányunkat is megbámulják. Szabadok voltunk, és az arcukba tolhattuk őt, hiszen bármilyen lencsével próbálták befogni, nem örökíthették meg az arcát.

Néha csak úgy állok a tükör előtt, és gyönyörködöm magamban. Olyankor azt kívánom, hogy minden pillanatomban lássanak, hogy őrizzek meg ezt a szépséget, ami árad belőlem. Hogy a rólam készült képek összességéből rajzolódjon ki az, ami vagyok.

A gyerekek mindig hamar megszokták a kislányomat. Egy pillanatra meglepődtek, de a következő percben már ugyanúgy veszekedtek a homokozólapáton, mint bárki mással a játszótéren. A felnőttek között persze megosztó volt a döntésünk. Sokan vádoltak azzal, hogy a saját kényelmünk érdekében megfosztottuk őt a normális élettől. Voltak pszichológusok, akik ezt szélsőséges narcisztikus megnyilvánulásnak vélték: amikor a szülő saját önteltségében úgy véli, hogy ő úgysem lenne megismételhető, így meg sem próbálja reprodukálni önmagát, inkább megfosztja gyermekét az esztétikai minősíthetőségtől. Sokan viszont rajongani kezdtek értünk, és a jövőt látták bennünk.

Néha nézem, ahogy a férjem áll a tükör előtt, kislányunkkal a kezében. Közelebb emeli, az arcát szinte a tükörhöz nyomja. A kislányom hátrafordítja a fejét, az apja arcát nézi. Máskor a férjem csak úgy simogatja a pofiját, de van, hogy a simogatás egyre durvább és követelőzőbb lesz. Mintha le akarná kaparni róla a bőrt.

Kislányunk lett a személyiségi jogok védelmének szimbóluma, a GDPR királynője. A lány, akit az arcfelismerő kamerák nem tudnak azonosítani. És ő lett a gendersemleges és feminista mozgalmak ideáleszménye is. A lány, aki nem rebegtetett szempilláival vagy húsosra rúzsozott ajkával szerez elismerést, hanem pusztán belső tulajdonságaival. A lány, akiben végre nem a lányt látják, hanem az embert.

Néha állok a tükör előtt, a kislányommal a kezemben, és olyan arcot képzelek az arca helyére, amelyet szeretnék. Piszte orr, hatalmas, kék szemek, gribedli. Gyönyörűnek látom. Olyan ez, mint amit velem csinálnak az emberek, csak éppen fordítva. Nekem csak a külsőmet látják, és belülré képzelnek bármit, amit ők szeretnének. Néha irigylem őt.

Eleinte csak pár fanatikus család követte a példánkat, és még kuriózumnak számítottak az arc nélküli gyerekek. Pár hónapos divathóbort, mondták sokan. Ám nem vették észre, hogy az egyből tíz, a tízből száz, a százból ezer lett. Exponenciálisan nőtt az arc nélküli gyerekek száma. És ahogy egyre nehezebbé vált megvédeni a privát szférát, és egyre kevésbé volt elviselhető az a rengeteg elvárás, ami az arcukkal

kapcsolatban érte az embereket, úgy egyre inkább a mi utunk vált az egyetlen legitim döntéssé. A kislányunk még csak négyéves volt, amikor már minden tizedik gyerek arc nélkül született a világon. Sokan belátták, hogy egy felelősségteljes, 21. századi szülő nem teheti ki gyermekét az arcviselés megnyomorító terhének, nem dönthet helyette erről.

Persze így, hogy nincs arca, a testének többi részét még nagyobb figyelem éri. Elég formás-e a lábikója? Vajon olyan sudár lesz-e, mint az anyukája? És olyan izmos-e, mint az apukája? Habár a kislányunk még csak ötéves, már most látom rajta, hogy nehezen fog megbirkózni a testével kapcsolatos elvárásokkal.

Hamarosan szeretnénk kistestvért neki. Talán őt még jobban meg kellene óvnunk az ítélező szempároktól.

Sosem hal már meg

I.

A száztizedik születésnapomra összegyűlt a család, és szokás szerint ostoba politikusokról, elsüllyedt városokról és mesterséges szigetállamokról beszélgetünk, közben úgy teszünk, mintha jól éreznénk magunkat.

Márk fiam a feleségével, Edittel érkezett, három gyermekük, a negyvenes éveiben járó Odett a párjával, Mirandával és közös lányukkal, Nórával, Kriszta a japán vőlegényével, Hideóval, Robina pedig a kanadai Craiggel és három dédunokámmal. Az ő nevükre sajnos nem emlékszem, és nem is értem, miket beszélnek, csak nézem, ahogy kölyökkutyaként ide-oda rohangásznak a házban, élvezik az ódon parketta nyikorgását, és félős kíváncsisággal lapozgatják a régi könyveimet.

Feszengős mosolyok, diabetikus torta és haszontalan ajándékok, mint mindig.

A pincéből felhozok egy újabb üveg bort, mert a bor legalább kicsit oldja a feszengést, amikor visszafelé elcsípem a menyem megjegyzését a nappaliból:

– Mikor hal már meg végre?

Elfehérédő ujjakkal szorítom a borosüveg nyakát.

Márk ráförmed Editre, hogy fogja be a száját, de nem elég erélyes. Sosem volt az.

Tudom, hogy szeretnének egy nagyobb lakást, és ehhez szükségük lenne az örökségükre, de manapság a hozzám hasonló vén trottyok egyre később halnak, és ez frusztráltá teszi a gyerekeket. Márk már közelít a nyolcvanhoz, és Editke is elmúlt hetven, még ha a világ összes pénzét is arra költi, hogy úgy nézzen ki, mintha negyven lenne.

Mikor hal már meg, formálok némán a szavakat, és közben kesernyés ízt érzek a számban.

Betotyogok a nappaliba, és mosolygok. Leteszem a bort, leülök a kedvenc székemre, és közben a dédunokáimat nézem, a névtelen gyerekeket a tupírozott hajukkal, ahogy most éppen mozdulatlanul ülnek a kanapén, mintha aludnának, de lezárt szemhéjuk alatt ide-oda ugrál a szemük. Valami idegrendszerükre kapcsolódó neurojátékkal szórakoznak, egyszer megmutatták nekem is, de nem igazán értettem, mit kell csinálni, és olyan gyorsan történt benne minden, hogy megfájdult tőle a fejem.

Mikor hal már meg.

Nem fogok balhét csinálni, pedig kellene. De nem. Nem érdemlik meg.

– Mennyi bort kér, papa? – kérdezi Editke kígyómosollyal.

– Csak egy kicsit – mosolygok vissza. – Még a végén megárt. Tudod, szeretném megélni a századfordulót, az pedig még öt, hosszú év.

Editke arca megrándul. Egy karót nyelt sznob, aki legszívesebben selyemkesztyűben fogná a kést és a villát, bár, ezt az egyet legalább el tudnám viselni, mert ebben kicsit Dórámra emlékeztet.

Mikor hal már meg...

Márkot nézem, és nem emlékszem, mikor őszült meg ennyire. Azt hittem, manapság már ez is visszafordítható.

Az én apám egész életében taxizott, de a dédunokáim már nem is értik, mi az a taxis, ha át akarnak menni a haverokhoz, csak beülnek egy önjáróba. Emlékszem, amikor apának megmutattam az első önvezető kocsim, dermedten ült az anyósülésen, miközben a vezérlés keresztűlnavigált a városon.

Márkot éveken át minden nap kocsival vittem az iskolába, az ő gyerekei már otthonról, virtuális valóságban tanultak, a dédunokáimnak pedig gépek töltik a fejébe a tudást.

Emlékszem a napra, amikor Márk megszületett. Pánikban vezettem a kórházig, aztán rettegve szorongattam Dórák kezét, és fel sem fogtam, mi történik körülöttem, amíg meg nem hallottam Márk sírását.

Lányunokáim már évtizedekkel ezelőtt viszolygva beszélgettek a terhességről, azt hangoztatták, nem fogják ilyesmivel tönkretenni a testüket, és a dédunokáim már mesterséges méhekből bújtak elő, i-dajkák nevelték őket.

Csak amikor végre mind elmennek, akkor enged fel a görcs a gyomromból.

Bárcsak élne még Dóra! Az ilyen napsütéses vasárnapokon órákat sétáltunk Hűvös-völgyben vagy a Margit-szigeten. Az őszi sétákat szerettem a legjobban, a bágyadt napfényt, a talpunk alatt ropogó, száraz levelek hangját és azokat a jellegzetes, keserédes illatokat.

A testdoktor jelzi, hogy itt az ideje az esti szívgyógyszernek, a combtasak szúrásából érzem, hogy be is adja, ettől szokás szerint el fogok álmosodni, és éjszakára a nanoszondáknak be van ütemezve egy érfal-tisztítás.

Kalóriachipem megmondja, hogy ma már csak egy kevés tonhalsalátát vacsorázzak, a hűtő közben a neten elintézi a bevásárlást, a robotinas elpakol a család után, majd kiválasztja a pizsamámat, és beállítja a kedvenc retrószórót, amit lefekvés előtt nézek, elalvás előtt pedig századeleji, nosztalgikus popzenét játszik egyre halkuló hangerővel, mert állítólag ehhez van most hangulatom. Biztos igaza van.

Nem jön a szememre álom, folyton az az egy mondat visszhangzik a fejemben.

Mikor hal már meg.

Hát, Editke, ha rajtam múlik, soha.

Tegnap a teljes vagyonommal és egy hitelszerződéssel besétáltam az Életklinikára, és befizettem arra a méregdrága élethosszabbító kezelésre, ami majd megfiatalítja, és sejtről sejtre újjáépíti elszáradt testemet.

El akartam mondani a családnak, de végül nem tettem. Hatalmas adósságba vertem magam, fogalmam sincs, hogy fogom visszafizetni, de majd kitalálom. Úgy tervezem, újra dolgozni fogok, és új dolgokat tanulni. Újra érteni akarom a világot. Újra a részese akarok lenni.

Mert mi másra költeném a pénzem, ha nem magamra?

Heteken át fog tartani, de utána...

Utána minden más lesz.

II.

A háromszázadik születésnapomra összegyűlt a család: közel százan érkeztek az ünneplésemre. Nina, Pierre, Amanda és Dávid, kedvenc hatodik generációs utódaim a Föld felett lebegő NordStar űrváros legmenőbb éttermét bérelték ki az alkalomra. Mindig is a fiatalabbak kedveltek jobban, velük jobban meg tudom értetni magam, és ők még nem gyűlölnek.

Néhány napja megejtettem egy méregdrága testregenerációt, és most elégedetten élvezem a családtagok némelyikének arcára kiülő irigységet. Nézzetek meg jól, és ízlelgesétek a tényt, hogy sosem halok már meg.

Egy család vagyunk, de sokan azt sem tudják, ki kicsoda. Én sem tudnám, ha a kiterjesztett valóságban nem lebegne a fejük felett egy halom lényegtelen adat. Idegen arcok, akik sáskahad módjára ürítik le a svédasztalt, közben hamis mosolyok villannak, és a termet kitölti az üres társalgások duruzsolása. Sokukkal tizenéves korukban beszélgettem utoljára, ekkor választom ki közülük azokat, akik valóban érdemesek a figyelmemre. A legtöbben nem voltak azok.

Márk fiam nyolcadik feleségével, a nála száz évvel fiatalabb Linával érkezik. Szegény Márk, még néhány évtized, és ő is betölti a háromszázat, de hozzám képest olyan fáradtnak és megtörtnek tűnik. Nem neki való a hosszú élet.

Nem való mindenkinek.

Belekarolok feleségembe, Francescába, ő alig ötvenéves, gyerekkori szerelmem, Katalin kései lánya. Miután két évszázada először fizettem be élethosszabbításra, megpróbáltam újra összejönni a szintén megfiatalodott Kattal, de aztán megjelent az a milliárdos seggfej, Zack Neuer, és Kat a több pénzt választotta.

Én meg néhány évtizeddel később a lányukat. Francesca pont olyan, mint Kat, csak fejlesztett kiadásban. Hozzám hasonlóan nem igazán kedveli a családomat, de kedvesen mosolyog mindenkire, és ha kell, szórakoztatóan éles a nyelve. Nagyon magas és nagyon törekeny, imádom az eszét és illatát, a végtelenül hosszú combjait.

Végül magamhoz hívom új kiszemeltjeimet, Zoe-t, Hugh-t és Menziest, a kis kiborgokat. Mindhárman genetikailag tervezett gyerekek, sosem lesznek betegek, életük

nagy részét majd a Földön kívül töltik, a Föld számukra csak egy poros múzeumbolygó. Testük telis-tele van mesterséges eszközökkel, bármikor megváltoztathatják a bőrszínüket, a nemüket, a hangulatukat, az illatukat, és sokkal intelligensebbek, mint bárki más a családból. Szerintem ugyanúgy kinevetnek itt mindenkit, ahogy én.

Ígéretes befektetések mindhárman.

Minden generációnak megvan a maga sajátossága: az előző inkább magába fordult, bezárkózott, de többen kiemelkedő analitikus gondolkodással rendelkeztek, a mostani fiatalok legfőbb vágya pedig a felfedezés. Meg akarják hódítani a világűr, mert érzik, hogy az örökké élő vének között nincs elég terük a kitörésre.

Hugh és Menzies tizenöt éves ikrek: előbbi csokoládébarna, utóbbi pedig tejfehér bőrt visel, az arcuk teljesen egyforma, de Hugh kicsivel magasabb. Kiskoruktól hurokkapcsolatban élnek, tudatuk, érzékelésük egybeolvadt, közös személyiséggé váltak. Nekem ez már nagyon bizarr, ehhez én megrögzött individualista vagyok.

– Ti vagytok a jövő – mondom nekik, és élvezem, ahogy figyelnek, mert fontos, hogy figyeljenek, és tiszteljenek. Hiperokosak és kreatívak, de szükségük van útmutatásra, nekem pedig az újszerű látásmódjukra és gondolataikra, mert ezekből a friss gondolatokból fejlődik a családi cégcsoport. Márk egyszer azt mondta, kizsákmányolom őket, de ez hülyeség, csak segíték nekik megtalálni önmagukat. – Hugh|Menzies, még mindig érdekel benneteket az Alfa Centauri?

– Igen! – felelik egyszerre, aztán Menzies hozzáteszi: – De apáék azt mondják...

– Ugyan. – legyintem. – Elvihetlek oda benneteket, ha szeretnétek. Egy új céget alapítok ott, és szerintem élveznétek az új világot.

– Nagyon szeretnénk, de... – Mindketten a szüleikre pillantanak, akik a svédasztal mellől, sápadt arccal figyelnek bennünket. Egy üres mosolyt villantok feléjük.

– Ez egyedül a ti döntésetek, és szerintem nagy dolgokra vagytok képesek. Az Alfa tárt karokkal vár benneteket. – Rájuk kacsintok, aztán Zoe felé fordulok. – És te, csillagom...

Zoe tizenhat éves, és nem is számít, hogy pontosan kinek a kije. Nem tudok a szemébe nézni, mert az arcát eltakarják a körülötte dongó fátyolrészcsek. Öntudatos, vigyáz a magánszférájára.

– Én? Én gyűlölöm a hozzád hasonló vénségek által uralt világot – vágja az arcomba. – Elszívjátok a levegőt a következő generációktól, és csak rátelepedtetek mindenre. Apát is magad mellé édesgetted hajdanán, kihasználtad a lelkesedését és a tudását, végül eldobtad magadtól. Velünk is ezt teszed majd?

– Nocsak, egy kis lázadó – nevetek. Nagy a szája, a szülei nem nevelték meg, ez tetszik, mert legalább nem rontották el, még szabadon formálható. A legfiatalabbak bárminek képesek teljes meggyőződéssel nekirontani. – Semmi ilyesmit nem fogok tenni – hazudok neki mosolyogva. – Van kedved eljönni velem az Alfa Centaurira? A jövő ott kezdődik hamarosan.

Elvörösödik.

– Nem érted, igaz? Azt hiszed, egy jobb világot teremtettek, de közben tönkreteszitek az utánozatok következő generációkat! – Körbemutat a teremben. – Nézd meg az unokáidat, a dédunokáidat. A szüleimet. A világ megrekedt, mert nem engedtek teret az új gondolatoknak, ötleteknek. Ósdi ruhák, maradi szabályok, elavult zenék, és ugyanazok az unalmas arcok mindenhol: ugyanazok a korlátolt politikusok, ciki hírességek és észtsosztó, kivénhedt családfeők.

Kezdi túlfeszíteni a határt, de türelmes vagyok, mert ismerem a képességeit.

– Tudod, könnyű a régi generációkat okolni. Száz éves is elmúltam, amikor létrehoztam ezt a családi vállalkozást, ami most téged is eltart. Nem húsz, hanem száz. Bármikor változhatsz, és fejlődhetsz. Vagy azt szeretnéd, ha végre eltűnnénk? Ha végre meghalnánk? Nos, ez nem fog megtörténni, csillagom. Nem is érted, mit kínálok neked, ugye? Fedezd fel, vedd birtokba az új világot!

Azzal nem kell foglalkoznia, hogy minden, amit talál, az enyém lesz.

– Nem – rázza a fejét Zoe. – Hazudsz. Mi is csak arra kellünk, hogy tovább élösködjetek. De eljön az idő, amikor már nem tudjátok megakadályozni a változást.

– Na ne mondd! És utána? – kérdezem élesen, mert elegendem van a szájalásából.

Merészen a szemembe néz:

– Utána minden más lesz.

III.

Az ezredik születésnapomra nem hívtam senkit, nem érdekelnek az elfajzott leszármazottaim, az alig ember kreatúrák. Jó nekem itt a Földön, a Birtokon. Mindössze százezren élünk a bolygón, mi, régi emberek, akik még ragaszkodunk a gyökereinkhez.

Egykor én is a fényéveket hajsoltam, csak a felfedezés éltetett, de aztán a világ elrohant mellettem. Riasztani kezdtek az egyre elképesztőbb távolságok, a bizarr, új életmódok és technológiák, az eltorzult embermutánsok és a befogadhatatlan információmenyiség, amit csak akkor értesz meg, ha feladod emberi önmagad.

Csakhogy én ember vagyok, és az is maradok, még akkor is, ha a testemet gépek javítgatják, csiszolgatják.

Ez a születésnap sem fog kizökkenteni a napi rutinból. Reggel felkelek, és szeretett szintetikus társaimmal töltöm a napot: Joshua elkészíti a reggelit, aztán a mindig kedves mosolyú, figyelmes tekintetű Biancával beszélgetünk a világról. Jó vele beszélgetni, pedig csak egy mesterséges teremtmény, de jóval többet tud nálam arról, hogy merre rohan most a világ. Próbálok befogadni, elképzelni, amiket mesél. Együtt ebédelünk még, ha a társak csak imitálják is az evést, délután átmozgató torna és masszázs Teodorral, majd színjátzó kör Dórával, Henryvel és a többiekkel, utána pedig Fiodornak tovább diktálok az önéletrajzomat.

Este persze úgyszólván meglepnek valamivel, ha már ma vagyok ezer éves.

Mindegy. Az évszám lényegtelen. Csak egy szám.

Éles villanás vakít el. Könny szökik tőle a szemembe, és amikor pislogva kinyitom a szemem, a ház előtti udvarom három poszthumán förtelmet pillantok meg.

A Birtok jelzi, hogy a leszármazottaim, de ezt magamtól is kitaláltam. Ki más jönne ide, pláne a mai napon? Nem értem, mit akarnak. Azt sem tudom, hányadik generációs származékok, de a Birtok udvariasan közli az adataikat: egyikük sincs még száz éves sem, és különböző poszthumán életterekből érkeztek, alig hasonlítanak egy emberre, de még egymásra sem nagyon.

A Yerka nevű karjai és lábai csápként nyúltak meg, valószínűleg egész életét súlytalanságban töltötte. A földi nehézkedés szétroppantáná, ezért egy antigravitációs buborék veszi körül a puhányt, amelyben úgy ficákol, mint egy hal. Áttetsző bőre alatt drótköteggként feszülnek satnya izmai, hosszúkás, tar fejbőrét halványkék erek hálózatak körbe.

Gonadira elsőre emberszerűnek tűnik, de nem az: előbb négy, kisebb, emberi alakká osztódik, majd pedig elporlad, és tejfehér anyagfelhővé gömbölyödik. Egy ködfi az Orion-térségből. Nem is értem, mi értelme van ennek a létformának.

A harmadik, DanDan négy méter magas óriás, de legalább igazi emberre emlékeztet. A Birtok szerint azonban a teste csak egy formálható, bionikus váz, DanDan pedig egy digitális tudatmás a belsejében. Egy semmiember.

Magas hangokat adnak ki, beszédnek tűnik, csak egy mukkot sem értek belőle, olyan gyors minden.

– Mit magyaráztok? – horkanok fel.

– ...lassulunk hozzád – mondja Yerka, és végre értem, mit mond.

– Élj soká, gyökapi! – jelenik meg egy emberarc Gonadira ködfellege közepén.

Ide-oda cikáznak előttem, mintha nem bírnának nyugton maradni. A távszomszédok mondták, hogy a maiak nagyon izgágák, de nem gondoltam, hogy ennyire.

– Mesélj, gyöki! – bukfenchezik a buborékjában Yerka, és úgy tátog, mint egy hal. – Milyen érzés ezer évig élni?

Ugyan mit tudnak ezek a kölykök? Hatszáz éve még az Alfa Centauri kormányzója voltam. Én vezettem annak a távoli csillagnak Földszerű bolygójára tartó expedíciót, negyvenöt fényév távolságra a Földtől. Mi is volt a neve? Mindegy. Akkor az egy elképesztően messzi világnak számított. Aztán jöttek az újabb generációk, és még messzebb mentek, majd még messzebb, és végül már nem tudtuk őket irányítani. Amikor pedig visszatértek száz és ezer fényévekről, már alig voltak emberek.

Nem sok mindenre emlékszem az elmúlt kétszáz éven túlról. Néhány emlék villan be fiatalokomból, erdei séták egy nővel, akit szerettem, az arca itt van előttem, de a neve nem jut eszembe. Nagyon sok minden nem jut már eszembe.

– Milyen érzés? – fintorgok. – Csodálatos.

Arra gondolok, hogy meg kellene kínálnom őket valami itallal, de aztán rájövök, hogy ezek a lények már régen nem isznak, nem esznek. Amúgy is, kár lenne beléjük.

– Az egész rokonközösség büszke rád. Most is több ezren figyelnek.

A hideg kiráz a gondolattól, de azért kihúzom magam. Ha néznek, hát nézzenek, itt vagyok, és már ezer éve itt vagyok.

– Meddig akarsz élni, gyöki? – kérdezi DanDan.

A kérdéstől keserű íz todul a számba. Még kétszáz évvel ezelőtt is büszkén válaszoltam volna, hogy örökké.

– Örökké, igaz? – vigyorog Gonadira. – Szerintem te sosem halsz már meg!

Ökölbe szorítom a kezem, nagy levegőt veszek, hogy legalább valami rövid beszédet mondjak a rokonságnak.

– Na, gyorsulunk, aztán villanunk tovább a Betelgeuse-ra? – kérdezi Yerka, mielőtt belekezdhetnék. A többiek bólintanak, aztán mondanak még valamit, de az már megint érthetetlenül hangzik. Mindegy.

Felvillannak, és eltűnnek.

Ökölbe szorított kezem elernyed.

Eszembe jut egy fiatalkori születésnapom, valamikor száz év után egy kicsivel, abban a z elfeledett házban, a nyikorgó parkettával, könyvespolccal. A fiamék... vagy az unokámék akkor arra vártak, mikor halok már meg. Most viszont már senkit nem érdekel, mi van velem.

Még élek, de valójában már csak egy emlék vagyok.

Aranykapu

Minden gondolatom a patogén körül forgott, de a tudományban nem bízhattam többé. A félelem azonban ott ólalkodott körülöttünk. Egyedül a szakrális ruha erejében reménykedtem, egy ismerősömtől kaptam évekkal ezelőtt. Ez még akkor volt, amikor Bíborka, a legkisebb sokáig nem akart jönni, hiába vártuk a férjemmel. Aztán egyik napról a másikra teherbe estem, mely tényt annak tulajdonítottam, hogy hónapokig kizárólag azt az eperpiros szoknyát meg a hozzáillő mintás mellényt voltam hajlandó viselni.

b
bill
ent
yuk

Talán a sors akarta úgy, hogy átalakítsam, és ismét magamra öltsem őket. Pár napig éjt nappallá téve szabtam és varrtam, kezem alatt zakatolva dolgozott a gép. Csak az zökentett ki a munkából, ha a gyerekek felriadtak, és kétségbeesetten hívtak bennünket. Egy ideje ugyanis rémálmoktól szenvedtek.

A legnagyobb óriási legyeket látott maga körül. Hiába próbálta elhessegetni őket, azok mindig visszazálltak rá; közben egyre nagyobbak és dühösebbek lettek. Csapatban vették végül üldözőbe, aztán minden alkalommal ugyanaz történt: beköpték. Sírva ébresztett minket azzal, hogy belülről már teljesen felfalták a kukacok.

A középsőt rendszerint négy lábúak gyötörték. Bambán kérődző szarvasmarhák, amelyek azonban tökéletesen ellentmondva fajuk jellemzőinek, vicsorogtak rá, amikor a fiunk álmában a közelükbe merészkedett.

Bíborka, a legkisebb – és ez volt a legkülönösebb – embereket látott birkaháton közeledni. Öregeket és fiatalokat, ahogy jönnek egyre közelebb és közelebb, és amikor már ott állnak szorosan mellette, hirtelen megragadják, hozzádörgölik az orrukat, majd hatalmasra tátják a szájukat. Talán, hogy elnyeljék – a lányunk ezt nem tudhatta biztosan. De látta a rettentő fogakat, hallotta a nyálcsattogást, mintha azok az alakok ott helyben szét akarták volna marcangolni. Legalábbis így mesélte nekünk.

Csak néhány nap telt el a bejelentés óta – akkor még nem sejtettem, hogy köze lehet a rémálmokhoz. Hét éve nem léptünk ki a lakásból, a napjaink csendes egyformaságban teltek. Hétfőtől péntekig reggelente hét harminckor szólalt meg a vekker, reggeli után pedig mindenki visszavonult a szobájába, és igyekezett hasznosan eltölteni az időt. Mi, a férjemmel a K.R.K. (Központba Rendelt Kutatók) tagjaiként mikro-

organizmusokat tanulmányoztunk, a gyerekeink pedig – hét, tíz és tizenegy évesek – időzített automata programon keresztül kapták meg a napi iskolai feladatot. Mikor elkészültek vele, a gép mindent leellenőrzött, s ha úgy találta, van még mit gyakorolniuk, újabb feladatokat osztott ki nekik. A rendszeres konzultációkon magasan képzett robotok oktatták őket.

A késő délután természetű szimulációs játékokkal telt. Kiskorú gyermekeim halált megvető bátorsággal mászták meg a Csomolungmát, egyensúlyoztak a Niagara-vízesés peremén – az apjukkal nem titkolt büszkeséggel figyeltük őket. Persze ott voltunk mindig a közelükben: a Kecse-szigetről drukkoltunk nekik, nehogy belepottyanjának a jég-hideg vízbe.

Ha valaki megkérdezné, gondolkodás nélkül azt válaszolnám, tökéletesen boldogok voltunk. Egészen múlt vasárnapig. A Központ ugyanis akkor jelentette be, hogy vége a hét éve tartó vészhelyzetnek, ki kell mennünk újra az utcára. A szimulációs programokat már lekapcsolták, ezzel is kijárára ösztönözve az embereket. Vakcina azonban továbbra sem volt, a szomszédos országokban ellenben több tízezer halott.

A gyerekek viselték a legrosszabbul. Ültek naphosszat az elsötétített képernyő előtt, amely többé már nem sugározta a képeket, amelyekhez az évek alatt hozzászoktak. Lát-szott rajtuk, rettegnek a külvilágtól – és igazuk volt. Mit tudhattak róla egyáltalán? Legfeljebb néhány homályos emlékképük maradt, a legkisebbnek még ennyi sem. Meg sem született még, amikor be kellett zárkóznunk.

Miközben a szakrális öltözék utolsó simításait végeztem, eszembe jutott az odakint eltöltött utolsó, szabad napunk. A zöldben piknikeztünk, a két gyerek ott fogócskázott körülöttünk, a harmadikat pedig már a szívem alatt hordtam. Csodálatos volt, mégis az az érzésem támadt, hogy a háttérben valami szörnyűség készülődik. Negyvennyolc órán belül ért el minket a máig beazonosíthatatlan patogén, amely rögtön a belső szerveket támadta meg. Sokáig cáfolták, hogy a *vibrio cholerae* lenne a felelős, a babesiosist, a dumdumlázat és a *Dracunculus medinensist* pedig még a legelején kizárták. De kutatókként sem tudhattunk többet, mint hogy a betegség fő ágensei az ízeltlábúak és a háziállatok, s hogy a fertőzés emberről emberre is terjed.

A K.R.K. tehetetlen volt, én pedig azt éreztem, hogy most, hét év után sincs vége a veszélynek.

Magamra öltöttem az immár jócskán megrövidült eperpiros selyemszoknyámat. Finom anyagán, ahogy a szobába betűzött a nap, átsejtett az alsóneműm. A terhesség előtt a férjem egyszer lefényképezett a verőcei Ősanya Kápolna előtt. Ahogy ott állok, a szoknyámon pedig kirajzolódik a díszes aranykapu motívuma. Káprázott a szemem az éles napfényben. Minden erőmmel a méhemre összpontosítottam és arra, hogy ez a kis élet leszülethessen végre a világra. Az ismerősöm szerint a ruha nem csupán a méh és a belső

szervek terét gyógyítja: energiával tölti fel a testet. Viselőjét pedig mindenkor megóvja a rossztól.

Most is ebben bízom, ha másban már nem lehetett.

Indulnunk kellett. Kiosztottam szeretteim között a ruha anyagából varrt védőfelszereléseket. A férjem és két nagyfiunk egy-egy fejfedőt kaptak, Bíborka hajába pedig egy fodros hajdíszet tűztem. A cél a közeli park volt. De amikor lenyomtam a bejárati ajtó kilincsét, hirtelen megrohantak a képek. Láttam magam előtt a természetes élőhelyükön előforduló, ám számomra most csupán veszélyes vektorokként létező fajokat. Ahogy mindannyian ránk leselkedtek. Az utcán repkedő legyeket, az izgatottan szimatoló kutyákat, a folyóban úszkáló tőkésrécét. A szétszabdalt ruha íves mintájába – az aranykapu helyett – érzékpálcás fonalférgeket képzeltem.

Mutatóujjamat a lift gombjára helyeztem. Egy pillanatra hallani véltem a kacagó gerle hangját, majd utána egy rövid kattanást, mint amikor a fogaskerék átfordul. Ereszkedni kezdtünk a földszint felé.

Másolat

Csináltam magamról egy másolatot.

Csalódott vagyok, mert a másolat nem sikerült túl jól. Szótlan, ügyetlen, most is csak lassan sétálgat a lakásban, mintha keresne valamit. Néha elejt dolgokat. Kerüli a szemkontaktust. Olykor meg sem mozdul.

Zavar a dolog, mert készülődnie kellene. Képes ugyan ellátni magát, hiszen amikor kell, megreggelizik, fogat mos, felöltözik, de ez neki sokkal tovább tart, mint illene. Né-mán figyelem, hogyan keresgél percekig a fiókban egy nyakkendő után. Amint a kezébe akad, csak tartja maga előtt, tanulmányozza, próbálja értelmezni. Amikor végre eszébe jut, mire való, a tükör elé áll, és hibátlanul megköti magának. A rutint tőlem örökölte. Ahogy a nyakkendő a helyére kerül, a másolatom megáll, nézi magát. Tudja, hogy valami nincs rendben, ezen töpreng hosszú ideig.

Még nem akarom kiengedni. Előbb szeretném, ha még egyszer végigvinnénk a lépéseket. Szabadnapot is kivettem emiatt. Tudni akarom, hogy a másolatom mire képes. Egyáltalán: alkalmas-e bármire.

A megfigyelés számomra inkább szórakoztató, mint frusztráló. Bármit is tesz a másolatom, az nem az én felelősségem. Nem mondhatja senki, hogy én vagyok ügyetlen, vagy hogy én vagyok goromba. Ha a másolatom későn érkezik, nem én érkezem későn, ha a másolatom elrontja a feladatát, nem én rontom el. Felszabadító érzés egy másolattal rendelkezni.

Amikor végre felöltözik, a tükör előtt gyakorolja a beszédet. Lassan, vonakodva néz fel, köszön. Megkérdezi saját magától, hogy van. *Nem, ma nem érek rá. Hogy vannak a gyerekek? Nekem tetszett a film.* Sablonmondatok, de szükség lesz rájuk. Elvégre mégsem mehet úgy emberek közé, hogy legalább ezeket nem tudja kimondani.

Észreveszem, hogy még a saját tükörképével is kerüli a szemkontaktust. Most először ingerültté válok. Meglököm a vállát. Rászólok, hogy csinálja rendesen. Nézzen már a saját szemébe. Mondogatom neki, hogy nézzen a szemébe, nézzen a szemébe.

Végül megteszi. Kell egy pillanat, hogy megnyugodjak.

Gyakorlunk tovább. *Szia, milyen volt a hétvége?*

Nem teljesít a legjobban, de elmegy. Elégnek kell lennie. Minden körülményt figyelembe véve, ismerve munkatársaimat, rokonaimat és a közelben élőket, ennél jobbra amúgy sincs szükség.

Ha minden jól megy, a másolat elvégzi helyettem azt, amibe én már belefáradtam, befejezi azt, amit én elkezdtem, folytatja időtlen időnkig, amit eddig minden nap megtettem.

A másolatom ma elment helyettem dolgozni.

Nem követem figyelemmel a tevékenységét, pedig megtehetném. Elrejtőztem, nem akarom beavatkozni. Mint egy kisgyerek, aki éppen megviccel valakit, és a markába kuncog egy sarokban.

Lassan telnek az órák. A tudatom máris vándorol, ábrándozik egy jó nyaralásról, gusztustalan csínyekről, a végtelenről. Bármit megtehetek. Engem nem keres senki. A másolatom elvégzi a munkámat, én pedig bárki lehetek közben. Még művész is. Alkothatnék. Talán sportolok majd valamit. Megtanulok egy hangszeren játszani. A lehetőségeim száma végtelen.

Egyelőre mégsem teszek semmit. Fel-alá járkálok a lakásban.

Ha valami komoly baj történne, mégiscsak tudnék róla. Megérezném. Nehéz ezt elmagyarázni, de így lenne.

Szabaddá vált a napom, szárnyal a képzeletem, mégsem csinálok semmit. Amit kigondoltam, gondolat marad. Várom, izgatottan, kíváncsian.

A másolatom este belép az ajtón. Nem késik, nem is érkezik korábban, pontosan akkor jön, amikor én szoktam. Tekintetéről nem sok mindent tudok leolvasni. Minden bizonnyal ő is elfáradt egy ilyen munkanap után. Én is mindig elfáradtam.

Elveszettnek tűnik, nem tudja, mit tehetne még. Odamegyek hozzá. Egy pillanatra én sem tudom, mivel bátoríthatnám. Végül egyszerűen megmondom neki, hogy jó munkát végzett. Megdicsérem. Hellyel kínálok. Vacsorát főzök neki.

Nem tudja, hogy reagáljon, de mintha mégis megnyugodna. Leül, várja az ételt. Azt hiszem, mosolyog.

A dolgok egészen jól alakulnak. A másolat, bármennyire is tökéletlen, teszi a dolgát. Nap mint nap. Elindul, amikor el kell indulnia, hazaér, amikor haza kell érnie.

Az egész számomra teljesen természetes, de nem tudnám megmagyarázni, miért. Eddig csak egy embernek mondtam el, hogyan kell másolatot csinálni magunkról. Nem akarta végighallgatni. Ezután hónapokig nem is hallottam felőle. Halálhíre nem foglalt túl sok helyet az újságban. Váratlan veszteség, írták.

A világon rengeteg másolat él, de erről csak nagyon kevesen tudnak. Nem könnyű megkülönböztetni a másolatot az igazitól. Oda kell figyelni, de az emberek ezt ritkán teszik meg. Azokat a legkönnyebb kijátszani, akik fel sem pillantanak a telefonjukból, miközben beszélgetnek. Meg persze azokat, akik túlságosan beleélik magukat a saját történeteikbe. Ha a másik csendben bólogat, vagy csak mered maga elé, az ilyen emberek

akkor sem állnak meg, csak még inkább mondják a magukét. Akik nem figyelnek a másokra, valójában semmire sem figyelnek. A másolat egy ilyen helyzetben észrevétlenül átveheti az eredeti személy szerepét. Mindenféle feltűnés nélkül.

Emiatt én sem szoktam kimondottan óvatos vagy körültekintő lenni. A másolatomat szabadon engedem, és hagyom, hogy megtegye, amit meg kell tennie. Valahol, mélyen a tudatában úgyis ott vannak az én emlékeim, a szokásaim, az ízlésem, az évek során belém épült automatikus reakcióim.

Minden ott van, kivéve a vágy, hogy valaki más legyen. Elvan az én árnyékomban, és ezért működhet az egész.

Azon tűnődöm, hogy talán nekem is csinálnom kellene valamit. A másolatom napok óta végzi a munkámat, részt vesz a beszélgetéseimben, eszi az ennivalómat. Úgy lenne értelme, ha eközben tudnék új tapasztalatokat, élményeket szerezni, de valamiért még mindig nem sikerült erre rávenni magam.

Talán egy kicsit hiányzik, hogy megéljem azt, amit a másolatom nap mint nap megél, bármilyen furcsán is hangzik ez.

Elhatároztam, hogy megfigyelem a másolatomat. Egy ideje már minden napját figyelemmel követem.

Szemtanúja voltam annak, ahogy a főnököm üvöltözik velem, elhordja mindennek, a másolatom pedig csak állt ott, rezzentelen arccal. Arra gondoltam, végre nem velem történik mindez. Szabad vagyok. Rám többé ilyesmivel nem lehet hatni.

Láttam azt is, ahogy a munkatársaim a háta mögött cikizik a másolatomat. Nyomorult banda. Mindegy, engem ez már nem érint. Én nem csinállok semmit, ami miatt bárki kikikizhetne. Van egy lány... mindegy, amit a másolatom csinált, rettenetesen félrement. Nem csoda, hogy semmibe vették.

Hiányzik mindez? Fontolgam ezt a kérdést, úgy igazán. Átgondolom rendesen. *Nem.* Talán nem hiányzik. Azt azonban le kell szögezni, hogy biztosan jobban tudnám a dolgokat kezelni. Ha én lettem volna ott, jobban kijöttem volna a helyzetből. Biztos vagyok benne.

Mindegy is. Nem az én dolgom már. Pörög rajta az agyam, pedig jobb lenne, ha nem is gondolnék rá. Most már ideje volna elengednem az életnek azt a részét.

Amikor a másolatom hazaér, úgy tűnik, bosszankodik. Ilyesmit még nem láttam rajta. Nem volna szabad ilyen érzelmeket kimutatnia, főleg velem szemben nem.

Azon kapom magam, hogy üvöltök velem. Még egy ilyen hitvány alakot. Mindent a fejéhez vágok, aminek a szemtanúja voltam, mindent, még azt is, amit nem láttam, csak sejtettem, hogy úgy alakult. Végül odavetem neki, hogy vacsorára aztán ne számítson.

A másolatom nem reagál. Egy ideig ott áll, bámul maga elé. Nem mer levetkőzni, sem beljebb jönni.

Aztán ahogy közelebről megfigyelem, észreveszem, hogy vigyorog.
Valamit nagyon viccesnek találhat.

A másolatom teljesítménye napról napra romlik. Sehogy sem tudok hatni rá. Voltam vele kedves, bátorító, és veszekedtem is vele, de ő csak teszi tovább, amit tennie kell, mindent, csak éppen egyre rosszabbul. Attól félek, előbb-utóbb valaki észreveszi ezt rajta.

Nem tudom már a dolgot annyiban hagyni. Toporzékolok, üvöltök, akkor is, amikor nincs jelen. Olyankor a legrosszabb. A dühöm elkerüli. Nem vele történik. Neki aztán mindegy.

Leírhatatlan gyűlöletet érzek iránta. Itt ülök, tehetetlenül, gyűlnek a mosatlan edények, már a csótányok is megjelentek, a szomszédok néha átkopognak, hogy higgadjak már le.

Nem lehet így élni. Ha a másolatom csak ennyire képes, akkor ugyan mi értelme van az egésznek? Ennyi erővel csinálhatnám én is.

A másolatom hazaér. Odalépek hozzá, de ő is odalép hozzám.

Nem mutatok félelmet, igaz, ő sem. Próbálok kitalálni, mit akarhat. Amikor látom, hogy nyilván semmit (mit is akarhatna?), megmondom neki, mennyi mindent rosszul csinál. Sorolom neki. Végighallgatja, de látszólag nem érdekli.

Miért is érdekelné? Mit is nyerne azzal, ha jól csinálna bármit is?

Elmondom neki, hogy talán nem is kellett volna létrehoznom.

Erre persze már megrezen az az ostoba arca. Arra várok, hogy valami szánalmas dolgot válaszoljon, ügyetlenül, kínosan, amit pillanatok alatt ellene fordíthatok.

Mégsem teszi. Az arca... nem is tudom. A száját nyitja, és valami kijön belőle, olyan hang, amitől összeszorul a gyomrom, egy olyan hang, amiről korábban el sem tudtam képzelni, hogy létezhet.

Közben az arca torzul, elmondhatatlanul visszataszítóvá válik. Már-már úgy tűnik, az arca nem is az én arcom.

Másolatom beteg, romlott, selejtes. Eddig is tudtam ezt, de ez most már egy megmásíthatatlan, kitörölhetetlen bizonyosság.

Hátrálok egy lépést. Ezzel én már többé nem akarok foglalkozni. Mégsem tudom levenni a tekintetem róla.

Száját nem hagyja el értelmezhető hang. Azt hiszem, akar valamit.

Valamit, ami soha nem lehet az övé.

Hajnalra nyilvánvalóvá vált, hogy ez így nem mehet tovább. A dolognak sürgősen véget kellett vetnem.

Nem nagy veszteség, én még itt vagyok. Az ő váratlan, erőszakos halála nem rendített meg. Inkább új erőre kaptam tőle.

Mindenképpen jobb lesz így. Viszem tovább az életünket. Befejezem azt, amit ő elkezdett, folytatom időtlen időnkig azt, amit ő eddig minden nap megtett.

Aztán ha mégis belefáradnék, legfeljebb csinállok magamról egy jobb másolatot.

Németh Zoltán

Cala Spinosa

Aszexuális sem vagyok, folytatta,

hetero- vagy homoszexuális?, nem és nem,
de semmiképpen sem arról van szó,
hogy esetleg pánszexuális lennék,
csak azért, mert egy konkrét helyhez

és időhöz kötött nemiségparadigmát
képtelen elsajátítani az agyam.
A távolban épp utolsó sugarait
lőtte ki a nap, barokkvörös fénybe

fürdetve a – most már, egy pillanatra –
földöntúli tájat, amelyről nem lehet
pontosan eldönteni, a szárd tenger-
part-e vagy egy számítógép háttérképe.

Mindenesetre néhány percre elhallgatott,
felidézte annak a tengernek a hullámzenéjét,
amelyet dr. Wotter pszichiáter szerzett
az ő személyes magzatpózából komponálva,

és ezt a hullámzást kopírozta rá a Cala
Spinosa egyik öblének hullámzó vizére.
Az, hogy szexuálisan jobban vonzódok egy
transzcendens alakzatba kristályosodó kőhöz

vagy egy lányarcú virághoz, esetleg egy
keskeny fenekű albatroszlány iránt, még nem
azt jelenti, a vágy szintjén sem, hogy képtelen
és alkalmatlan volnék a közösülésre,

a szexuális életre és a fajfenntartásra.
Látszódot egyrészt, hogy küszködik
a szavakkal, másrészt hogy már ezerszer
végigmondta magában, mindig máshogy

és rosszul, mindig vigyázva minden apró
hangsúlyra, harmadrészt viszont éppen a
szavaknak szerette volna megtalálni
egy sosemvolt rendjét, egy új világot,

amely csak az ő lelkébe és egyéniségébe
nyit ablakot, egyszóval olyan nyelvet,
amelynek befogadása és használata
megértővé tesz, elfogadóvá a hallgatót,

még ha az akár egy pohár pezsgő
egyénytett buborékja is, függetlenül attól,
élő vagy élettelen szerkezet-e a
kommunikáció iránya. Abba gondolatok

bele, hogy a nemiségünk rétegei
milyen módon lógnak bele a térbe
és az időbe. Az ük-ük-ükapám
tapasztalata, akit már a szomszéd

településhez képest is megkülönböztetett
az öltözéke és a hanglejtése, szóválasztása,
éppen ezért sosem vehetett el lányt
a közeli faluból, sőt egyenesen

agyonverték volna őt a hasonlókorú legények,
ha bemerészkedik a helyi multságba.
Vagy azok a tengerészek, akik először
pillantottak meg koromfekete nőket,

vagy fordítva, az azték és polinéz lányok,
akik először néztek bele egy fehér ember
szemébe szerelmet. Mi volt ez? Egyáltalán
embernek képelték el a másikat, vagy

állatnak, esetleg istennek? Ahogy a nadrág
vagy a szem ívének szabása, a kabát vagy
az arcbőr feszessége, a kiugró minták
vagy járomcsontok különbséget visznek

abba a tudásba, amit embernek gondolunk –
szóval ez érdekel engem leginkább saját
szexualitásomban. A tajtékos hullámok
ráfröccsentek az arcára, és a képernyő

színei furán átszínezték a hallgatóságot,
a koncentrikus körök redői oda-vissza
tolódtak, miközben a szavak kitörték
szájából, hullámokat keltettek a levegő

molekulái és atomjai között, amelyek
továbbgörgették az akusztikus vihart,
kézzel tapintható feszültség a sejtekben,
milyen mozdulatokkal jár a megdöbbenés,

erre gondoltam. Igen, folytatta, számomra
az emberek még mindig túlságosan
majmok, mondta, mintha egy csimpánzzal
közösülnék, mintha egy gorillának

feszíteném szét a combjait, mintha
patkányarcú makákómajmok vérével
keveredne a vérem. Bennem máshol
érintkeznek a tér és idő humánredői.

Az én szerelmem egy olyan lény,
aki félmillió év múlva lesz az emberből.
Akadozott a nyelve, talán a hullámok
miatt, az én szerelmem bőre már nem

bőrszerű, én olyan lénybe vagyok szerelmes,
amely már nem sapiens, haj, fogak, körmök,
nemiszervek, orrlyukak, végbelek, erek,
szív nélküli lény, vagyis a haj, fogak, körmök,

a nemiszerv, a szív más funkcióvá alakultan
őrzik elvesztve az egykori lényt a test sejtjeinek
páncéljába rejtve. Őt ölelem én, és fényes éjjeleken
neki szülök gyereket, gombnyomásra, tapogatom

a selymes arcot, érzem a fémízű nyelvet
számban, gyönyörködöm a zümmögő
érzékelőchipek úszásában a bőr alatt
és az óriásira nyitott platinaszemekben.

Elhallgatott, hirtelen csönd lett, előrehajolt,
mintha felröppenne, és mi elképedve néztük
a szárđ holdfény és szárđ vízpermet kettősében
elúszó sziluettjét, keskeny vállát, hosszú végtagjait,

az átlátszó bőre alatt ereiben nyüzsgő robothernyók
cincogását, ott állt előttünk egy hermafrodita
szuperlény, amely éppen megtermékenyítette,
sőt már szülte is önmagát, száz alakban,

és valóban: köveket, virágokat, egészen ember-
szerű lényeket szült körénk, viharos gyorsaságú
szűznemzéssel, elárasztva az egész tengerpartot
saját testének belsejével. Ez volt az a pont,

a hihetetlen test egymásra rétegződő szerveinek
zenéje, amikor – úgy gondolom – mindnyájan
megértettük sajátos nárcizmusát, a fényes
éjszakát, azt a tényt, hogy az összes jelenlévő

lábujjai eltérő rendben sorakoznak egymás mellé,
hogy a két szem, az orr és a száj egymástól
számított távolságának ezredmilliméterei
miként formálják az egyénített szépségideált

külön-külön mindenkiben, hogy lehetetlen
és védtelen testünk mélyén hogyan sejtettük
meg egyszerre egy második, harmadik,
huszadik szív és tüdő lehetőségét, egy szárnyat,

vagy egy fényes, üvegszerű felületet a koponyán,
a szervek egy egészen másfajta elrendeződését –
vagy épp ellenkezőleg, múltból örökölt alakunk
feltételes kontúrjait, amit apáink és anyáink festettek

meg öntudatlanul, mindezt megéreztek, megéreztek
a hihetetlen távolságot a tény és a lehetőség között,
a levélszerű nemiszerv szétolvadását a felületen
és a petefészek egészen hihetetlen elburjánzását

ott belül, igen, megéreztek az idő testének igazságát,
a belső hasadékvölgyet, a két vetődés közti testkéreg
tömbjeinek deformációit, ahogy a sejtek
hullámzó génszerkezetei a beavatkozás kísérteties

mozgásának engedelmessé eltolódtak,
az életre kelt új redők orgiasztikus táncát,
az intelligenciaszint félelmetes sokszorozódását –
ölembe egy csupasz, vértől maszatos, százlábú

lény kapaszkodott vinnyogva, élvezett.

Spekulatív hibridek

A magyar prózapoétika spekulatív mutációja a kétezertizes években¹

H. Nagy Péter Németh Zoltán *A posztmodern magyar irodalom hármassztratégiája* című könyvéről² írott kritikájában a szerző munkahipotézisként szolgáló tipológiáját (korai posztmodern, referenciális posztmodern, antropológiai posztmodern) a kortárs (poszt) modernitás-kutatás komplex dilemmáival szembevetve minden módszertani aggálya ellenére sem veti el teljesen Németh felosztását, hanem a modell leíró erejének növelése érdekében egy negyedik stratégiával egészíti ki az eredeti hármassztrágot. A könyvben ugyanis találhatóak utalások arra, hogy a posztmodern egyik jellegzetessége a populáris és elit irodalmi kódok keverése lenne, de ezeknek a lehetséges hibridizációs eljárásoknak a jellemzése, poétikai-elméleti-intézményi keretfeltételei, illetve a magyar posztmodern irodalom szempontjából való elemzése mégiscsak hiányzik Németh – amúgy rendkívül terjedelmes és heterogén anyagot kezelő – vállalkozásából. H. Nagy szerint ugyanakkor a kulturális regiszterek közti hibridizáció képes lehet a három másik posztmodern aspektust maga köré rendezve, egy negyedik perspektívát nyitni a történő irodalom szerkezeti változásaira. „Bármennyire is idegennek tartja még mindig a magyar irodalomtörténet-írók jelentős hányada az ezzel való foglalkozást (itt és most ne Németh Zoltánra gondoljunk), a magyar spekulatív fikciónak bizony kialakultak a különféle változatai, és számos jelentős kortárs alkotásban kimutathatóak ezek nyomai. A spekulatív fikció műfaji spektrumába tartozó zsánerekből a sci-fi, a fantasy és az alternatív történelmi regény feltétlenül részét képezheti egy ilyen vállalkozásnak.”³ Úgy gondolom, hogy

¹ A tanulmány *A kortárs próza újabb fejleményei* című, megjelenés alatt álló tanulmánykötet (szerk. Deczki Sarolta, Kijárat, Budapest, 2021) része, jelen közlés az első közlés.

² NÉMETH Zoltán, *A posztmodern magyar irodalom hármassztratégiája*, Kalligram, Pozsony, 2012.

³ H. NAGY Péter, *A negyedik: Kiegészítés Németh Zoltán: A posztmodern magyar irodalom hármassztratégiája című*

H. Nagy korrekciós javaslata a Németh-féle projekttől függetlenül is elgondolkodtató. Egyrészt ugyancsak beszédes, hogy ez a szempont az utóbbi évtizedek kánon- és kritikavitáiból, illetve a kortárs próza alakulását (akár a prózafordulattal összefüggésben) vizsgáló elemzésekből rendre kimarad vagy alulreprezentálódik.

A kétezertizennyolcas év legjelentősebb és sajnos csupán informális vitákat kiváltó metakritikai írása Sipos Balázs „*Mégis mit számít, ki beszél*” című monumentális szövege, mely a Holmi folyóirat irodalomképét és „kritikai protokollját” próbálta feltérképezni, minek során aprólékosan listázta azokat a módszertani, szemléleti és tematikus hiányjelenségeket, melyek a kánonképző intézményként értelmezett (a prózafordulat örökségét a szerző szerint konzervatív módon redukáló) folyóirat esztétikai ideológiájából fakadnak. Függetlenül attól, hogy én mit gondolok Sipos írásáról, vagy magáról a Holmi kánonalakító szerepéről, mindenképp meglepő egybecsengés, hogy se a kritikus, se a kritizált műhely nem gondolt túl sok mindent a populáris és elit irodalmi kódok hibridizációjának prózapoétikai lehetőségeiről – a spekulatív fikció hagyománya szempontjából legalábbis biztos nem. Ezen a ponton érdemes azért méltányosnak lenni, a Holmiban igenis megjelentek spekulatív fikcióval foglalkozó elméleti szövegek,⁴ illetve felsorolhatunk olyan kritikai írásokat, melyek a modernista puritanizmussal szemben a populáris kultúra iránti nagy fokú érzékenységről tettek tanúbizonyságot,⁵ és tegyük hozzá, Sipos Balázs is méltatja Lengyel Imre Zsolt *Bezárt ég* című (Havasréti József *Úrérzékeny lelkék* című regényéről írott) kritikáját, mely „problematizálja a kulturális dominánsok és domináltak viszonyát, s gondolatot fogalmaz a szimbolikus és cseréérték, a magas- és alacsony-kultúra, a kommercializálódás és az autonóm irodalmi mező igen bonyolult kérdéseiről. Ez az egyetlen írás a nyolcszáz oldalon, mely hajlandó szociológiai perspektívát érvényesíteni a történő irodalmon (jóllehet, a saját vagy a Holmi pozícióját kissé reflektálatlanul hagyja).”⁶ Mindezek ellenére a spekulatív fikciós műfajok (sci-fi, fantasy, horror stb.) és peremesztétikák, illetve a történő magyar „szépirodalom” közti termékeny közvetítés, kontamináció és hibridizáció poétikai lehetősége se művésztudományi, se egyéb perspektívából nem válik a Holmi-féle kritikai protokoll részévé, mely hiányjelenség túlmutat a konkrét irodalmi műhely preferenciáin, és rendszerszintűnek mondható.

A Havasréti-regény megemlítése azért is fontos, mert ez a 2014-es *spekulatív hibrid*, illetve Bartók Imre *Virágba borult apokalipszis*-trilógiájának 2013-ban megjelent első kötete (*A patkány éve*, Libri, 2013) jelzi a H. Nagy Péter által említett spekulatív nyomok elszaporodásának azt a szintjét, mely látványosan túllépte a prózakritika ingerküszöbét, vagyis ezen a ponton már nyilvánvalóvá vált, hogy az irodalmi mezőben megjelent „valami”,

könyvéhez = Uő, *Alternatívák – A popkultúra kapcsolatrendszerei*, Prae Kiadó, 2016, 283–302, i. h. 296.

⁴ Csak szemléltető jelleggel emelem ki a következő fontos szövegeket: BOKODY Péter, *Szerepjáték és fantasy*, Holmi, 2002/10, 1299–1307; VÉGH Dániel, *A magyar fantasy irodalomról*, Holmi 2007/9, 1153–1164; VERES Miklós, *A képzelet derült játéka – A dualizmus válságjelenségei az utópisztikus és tudományos-fantasztikus irodalomban*, Holmi 2013/1, 67–82.

⁵ Ebből a szempontból például Farkas Zsolt *Ipopzeneka* című írását (FARKAS Zsolt, *Ipopzeneka – a Bélga együttes*[Zigilemezéről], Holmi, 2008/8, 1113–1121.) példaértékűnek tartom.

⁶ SÍPOS Balázs, „*Mégis mit számít, ki beszél*”, Dűlő 2018/028, 56.

amihez a rendelkezésre álló kritikai protokollok többnyire az idegen(kedés) diszkriminatív retorikájával tudnak csak viszonyulni.⁷ Mindez – főként Bartók esetében – éles vitákhoz is vezetett, melyek a konkrét művek elemzésén-értékelésén gyakran túllépő, kulturális koncepciók és „irodalomképek” közti máig megoldatlan vagy kibeszéletlen feszültségeket generáltak.⁸ Persze gondolhatjuk azt is, hogy ezek a feszültségek már eleve ott lappangtak az irodalmi rendszerben, ugyanakkor itt felszínre tört egy olyan próza-poétikai modifikáció, melyről – az évtized végének perspektívájából – visszanezve akár mint egy határozott alakot öltő „trendről” vagy „mutációról” is beszélhetünk. Ez többek között azzal a következménnyel jár, hogy megváltozik a poétikai orientáció, illetve a hagyománytörténet szerkezete, hiszen a magyar próza „belső” paradigmái mellett alternatív – mindenekelőtt angolszász műfaji – opciók jelennek meg, de megerősödik a médiumközi (filmes, képzőművészeti, zenei stb.) jelrendszerek használata is. A Bartók-trilógia ebben a kontextusban is kifejezetten merész vállalkozás volt, hiszen itt olyan alternatív kódkészletek és poétikák működnek (a trash kultúrától a biopunkon át a horror- és videojáték-esztétikáig), melyek egyrészt ismeretlenek és/vagy alulreprezentáltak itthon, másrészt kulturális relevanciájuk távolról sem egyértelmű a hazai kritikai gyakorlat számára.

A továbbiakban hosszabban is ki fogom fejteni, hogy pontosan mire gondolok, ha a magyar kortárs próza *spekulatív mutációjáról* beszélek, de a probléma tárgyalását bevezetve következzen itt egy csupán illusztratív felsorolás a szerintem érintett művekről: Szeghalmi Lőrinc: *Levelek az árnyékvilágból* (Magvető, Budapest, 2012), Szabó Róbert Csaba: *Fekete Dacia* (Libri, Budapest, 2012) Dunajcsik Mátyás: *Balbec Beach* (Libri, Budapest, 2012), Benedek Szabolcs: *Vér-trilógia* (Libri, Budapest, 2012–2013), Bartók Imre: *Virágba borult világvége-trilógia* (Libri, Budapest, 2013–2015), Farkas Tiborc: *Vadidegen* (Libri, Budapest, 2014), Horváth László Imre: *Lett este és lett reggel* (Magvető, Budapest, 2014) Havasréti József: *Úrérzékeny lelkek* (Magvető, Budapest, 2014), Komor Zoltán és Tépő Donát: *Nácik a Dínók ellen* (Publio Kiadó, 2015) Sepsi László: *Pinky* (Libri, Budapest, 2016) Jódal Kálmán: *Die Liebe* (Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2016) Fekete I. Alfonz: *A mosolygó zsonglőr* (JAK–PRAE.HU, Budapest, 2016), Komor Zoltán: *Húgycsöbalerina* (2016) Makai Máté: *Koriolán dala* (Fiatal Írók Szövetsége, Budapest,

⁷ „Margócsy István a már említett elmarasztaló kritikájában jelzi, tudatában van annak, hogy »politikailag nem igazán korrekt a tömegkultúra rideg szembeállítása a 'magas' kultúrával«. Ez a megfogalmazás ebben a formában rendkívül szimptomatikus, hiszen arra utal, hogy az itthoni irodalomkritika »elvieken« elfogadja a nem hierarchikus kultúrafelfogás lehetőségét, de annak kidolgozását, hogy ez pontosan milyen »gyakorlati« feladatokkal és művészeti-elméleti lehetőségekkel jár(hat), elnapolja, illetve a szorongás és ellenkezés gesztusaival helyettesíti. Margócsy szövege is rögtön felszámolja a kultúrdemokratikus PC-t, hogy a tömegkultúra versus »magas« kultúra problematikát egy apokaliptikus tónusú posztmodernitáskritika irányába tolja el.” NEMES Z. MÁRIÓ, *A káosztömb töredékei*, Holmi 2014/12, 1768–1772, i. h. 1770–1771.

⁸ A *Virágba borult világvége* recepciók konfliktusait átfogó módon elemzi: BENE ADRIÁN, *Hibridprogram*, Műút 61, 2. sz. (2016), 101–106; VIDOSA ESZTER, *Határsértés és hibriditás – Szétbomlasztott valóság Bartók Imre szövegeiben*, Helikon, 2018/4, 518–536. KÖSZEGHY FERENC *A patkány éve* recepciója kapcsán mutat rá a poétikai alteritással kapcsolatos kritikai gesztusok ambivalenciájára, vö. KÖSZEGHY FERENC, *Az ízléscement megkötött* (megjelenés alatt).

2016), Orcsik Roland: *Fantomkommandó* (Forum–Kalligram, 2016) Totth Benedek: *Az utolsó utáni háború* (Magvető, Budapest, 2017), Potozky László: *Égéstermék* (Magvető, Budapest, 2017), Veres Attila: *Odakint sötétebb* (Agave, Budapest, 2017), Szerényi Szabolcs: *Éhség* (Fiatal Írók Szövetsége, Budapest, 2017), Farkas Balázs: *Lu purpu* (Fiatal Írók Szövetsége, Budapest, 2019) Moskát Anita: *Irha és bőr* (Gabo, Budapest, 2019), Kompolthy Zsigmond: *Pannon pestis* (Kalligram, Budapest, 2019), Egressy Zoltán: *Hold on* (Jelenkor, Budapest, 2019), Böszörményi Márton: *Meixner Józsefné apoteózisa* (Napkút, Budapest, 2020), Berta Ádám: *A kígyó feje* (Cser Kiadó, Budapest, 2020).⁹

Elsőre talán meglepőnek vagy naivnak is tűnhet a populáris kódok, műfaji elemek és szerkezetek esztétikai kisajátítására való rácsodálkozás. „Elviekben” sokan elfogadják a kulturális tranzakciók és migrációk lehetőségét, hiszen ez hozzátartozik a posztmodern horizontális kultúrafelfogásának alapstruktúrájához,¹⁰ ugyanakkor a magyar kritikai gyakorlatban mintha korlátozott lenne a nyitottság annak tekintetében, hogy „mi” és „hogyan” kerülhet ilyen csereformálások útján „vissza” a „szépirodalom” látóterébe. A fenti listán is érezteti hatását az a kanonikus preferencia, mely a spekulatív műfajok közül előnyben részesíti az alternatív történelmi regény¹¹ bizonyos formáit. „A műfajok hierarchiája, és azokon belül az egyes stílusok és szerzők viszonylagos legitimitása alapvető dimenziója a lehetőségek terének. És bár ez a hierarchia állandó támadásoknak van kitéve, mégis egyfajta adottságként jelenik meg, amellyel mindig számolni kell, akár szembehelyezkedünk vele, akár csak átalakítani akarjuk.”¹² Vagyis itt már erősen érvényesülni látszik egy történetileg meghatározott ízléspolitikai és szelekciós struktúra, mely előreprogramozza a keresztezési gyakorlatok jellegét és összetevőit, hogy a „visszafelé” vezető út egyben „felfelé” vezető út, hogy a vegyítés mindig nemesítés is maradjon. Pedig számolni kéne azzal, hogy a hibrid kísérletek nem egyszerűen visszaérkeznek az irodalomba, hiszen létmódjuk épp arra épül, hogy újraírják észlelésük kontextusait, vagyis jelen esetben az irodalmi-kritikai beszédmódok kereteit és referenciakészletét, illetve magának az irodalmi mezőnek a *nomos*ját, a játékszabályokat meghatározó esztétikai ideológiai alkotmányt.¹³ Ennek kapcsán (is) tanulságos felidézni György Péter ezredfordulós gondolatait Térey rap-hatásokat mutató szövegeiről: „Nem lehet nem komolyan

⁹ Mindenkitől csak egy művet neveztem meg, noha adott esetben egyes szerző több írása vagy egész életműve értelmezhető lenne ebben a kontextusban. A lista nem taxonómia, vagyis szabadon bővíthetőnek tekintem.

¹⁰ „Ez a hagyomány mindenfajta autoritással szembeni új elfogulatlanságból származik, a korábbi dolgok dekompozíciójából és rekombinációjából: a múlt olyan újraelsajátításából s egyben megfiatalításából, ahol egy korszaktudatnak az a visszája látható, amely már teljesen tudatában van utólagosságának, s mégis épp ennek pozitívva tételével képes újra kreatívá válni.” Hans Robert JAUSS, *Az irodalmi posztmodernség*, ford. KATONA Gergely = UŐ, *Recepcióelmélet – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika*, Osiris Kiadó, Budapest, 1999, 211–235, i. h. 218–219.)

¹¹ Arra a kérdésre, hogy hogyan érintkezik a magyar szépirodalmi kánonban fontos szereppel bíró histográfiai metafikció a spekulatív mutáció alternatív történelmi regénypoétikáival, jelen keretek között nem tudok kitérni, ugyanakkor már ezen a ponton nyilvánvaló, hogy itt egy fontos közvetítő kontextusról van szó a prózafordulat és a kortárs spekulatív hibridek közt. Ehhez vö. RÁCZ I. Péter, *A történelmi narratíva poétikai szerepe a mai magyar irodalomban – Márton László, Láng Zsolt, Háy János és Darvasi László regényei*, Prae 2000/1–2, 117–156.

¹² Pierre BOURDIEU, *A művészet szabályai – Az irodalmi mező genezise és struktúrája*, ford. SEREGI Tamás, Budapesti Kommunikációs és Üzleti Főiskola, Budapest, 2013, 109.

¹³ Uo., 82.

vennünk az ebben a társadalmi fordulatban felsejlő esztétikai intelmet: a kánon megújulása immár nem elképzelhető a kánonon kívüli dimenziók elhódítása nélkül. Túl könnyű volna mindezt azzal elintéznünk, hogy nincs ebben semmi új, a modern művészet története a populáris kultúra különféle elemeinek bekebelezéséből áll. Persze, a kano-nizálódás folyamatos domesztikálással, kisajátítással jár együtt. Csakhogy itt most nem egészen arról van szó, ami a kollázs, a dada vagy a graffiti esetében történt. Duchamp-tól Basquiatig a tét a művészeti világ folyamatos tágítása volt. Térey viszont csendesen le-le-lép belőle. Nem emigrál. Migrál. Egyszerre kíván otthon lenni Budán és Pesten, egy-szerre a Nyolckerben és a magaskultúrában.¹⁴ Ahogy a Térey-példa is mutatja, a hibrid kulturális érzékenység nem ismeretlen a magyar irodalmi mezőben, ennek megvannak a nyolcvanas évek zenei-művészeti újhullámához visszavezető szociokulturális gyökerei, ugyanakkor ezeket a törekvéseket (is) meghatározzák a popkulturális tartalmakat szelek-táló generációs és történeti ízléspolitikák, illetve az ezeket a formálásokat legitimizáló esztétikai ideológiák. György Péter jó érzékkel tapint rá a hibridizáció körüli kortárs kulturális szorongás neuralgikus pontjára is, a „*migráns*” poétika azon felforgató aspektu-sára, mely a köztesség otthonos idegenségéből kiindulva elutasítja a „visszafelé” és a „fel-felé” értékhierarchikus irányvektorait.

A szelekciós mechanizmusok kulturális-szociológia-ideológiai programozottságát a krimi „különutas” helyzete mutatja a legjobban. Míg a spekulatív fikció számára meghatározó felforgató fantasztikummal kapcsolatos gyanakvás gyökerei messze visszanyúl-nak a magyar irodalom 19. századi romantikaellenes kánonvitáiba,¹⁵ s ezt az idegenke-dést az irodalmi (poszt)modernitás is csupán a parodisztikus stílusjáték, esetleg a tár-sadalmi-politikai allegória kompenzációs stratégiáival tudta kibékíteni, addig a krimi a prózafordulat, illetve a kortárs posztmodern írásmód számára a poétikai-ideológiai önreflexió lehetőségeként kínálkozik.¹⁶ Itt arra a nemzetközi szakirodalomban mára köz-hellyé vált felismerésre utalok, miszerint az anti-detektívtörténet, illetve a krimi-de-konstrukció a (poszt)modernitás ismeretelméleti-ontológiai kritikájának reprezentatív irodalmi artikulációja.¹⁷ Ez a tendencia a specifikus magyar helyzettel is egybevág, hiszen amikor Balassa Péter az „elbeszélés nehézségeivel” való szembenézés szövegpoétikai kö-vetkezményeit tárgyalja a hetvenes évek prózájában, akkor kiemeli, hogy a „jelenségvilág

¹⁴ György Péter, *Promesse du bonheur, a béka és a királylány, avagy a tömegkultúra kritizálhatatlansága* = Uő, *Memex – A könyvbe zárt tudás a 21. században*, Magvető, Budapest, 2002, 64–86, i. h. 77.

¹⁵ Vö. Margócsy István *A romantikus Petőfi és Az apostol sorsa* című tanulmányaival = MARGÓCSY István, *Petőfi-kísérletek – Tanulmányok Petőfi Sándor életművéről*, Kalligram, Pozsony, 2011, 131–198 és 257–289. A kísérteties romantikával és gótikus irodalommal szembeni századfordulás averzió máig ható szövédményeiről lásd NEMES Z. Mária – WIRÁGH András, *A halottak globálisan lovagolnak – Bevezetés a kortárs gótikus diskurzusokba*, Helikon, 2020/2 – Posztmodern gótika, 145–167.

¹⁶ Érdekes jelenség, hogy ezt az önreflexiós funkciót még Bartok Imre is megidézi *A patkány évében*, noha a tisztán in-tellektuális (és ezért folyamatosan [ön]parodisztikussá váló) nyomozás helyett a „boncolás fenomenológiája” sokkal re-levánsabb ismeretelméleti gyakorlat a regényben. Vö. TURI Márton, *Bonctanilag látni a világot*, <https://www.muut.hu/archivum/2487>

¹⁷ BÉNYEI Tamás, *A krimi, a metafizika és a posztmodern*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2000, 33.

makrofizikájától” eltávolodó, a „stílus” önvizsgálatát eredményező témaredukció egyetlen központi – immár nem referenciálisan értelmezett – együttállás felé tart. A próza-fordulat írói „mindnyájan hangsúlyozzák vizsgált és vizsgáló nem egyértelmű viszonyát, azt, hogy a vizsgáló nem omnipotens többé, azt, hogy az írás: önmagunk és a velünk kapcsolatba kerülő tárgy lenyomozása. A próza ősi kalandtoposza ily módon változik át szűkebb, de koncentráltabb toposszá, a nyomozás és az önreflexió együttállásává.”¹⁸ A klasszikus krimiben már eleve formalizált nyomozás tehát ezen a ponton megválna saját műfaji-kulturális kontextusától, hogy egyfajta magaskulturális epokhéba kerülve nyelvfilozófiai önreflexióként vihesse színre a „téma mint kohéziós erő szétporladását.”¹⁹ Ennek a működésnek a konkrét poétikai elemzésébe most nem is mennék bele, inkább csak azt a sejtésemet szeretném megfogalmazni, hogy a magaskulturális epokhé segítségével kisajátított krimielemek Tandori Dezső, Lengyel Péter, Nádas Péter és mások szövegeiben kettős viszonyulást ültetnek el az irodalmi közegben a műfaji forrásokkal szemben. Először is megalapoznak egy ironikus semlegesítést, mivel végső soron „mind-egy”, hogyan működik „komolyan” egy krimi műfaji szövete és kontextusa, amennyiben a kisajátítandó lényegiség a nyomozás mint az ontológiai-ismeretelméleti kudarc-történet nyelvi önreflexiója. Ugyanakkor a nyomozásnak mint a stílus önvizsgálatát szolgáló nyelvi praxisnak az intellektuális felértékelése máig tartó magaskulturális aranyfedeztet szolgáltat azoknak a krimielemeket is mozgóató prózaszövegeknek, melyek már rég nem veszik annyira „komolyan” a „textus maga a sztori” Balassa-féle diktátumát.

Brian McHale a fent említett reprezentatív műfaji alakzat kérdését egy paradigmaticus felosztás keretében differenciálja, miszerint a modernitás alapvetően ismeretelméleti, a posztmodern inkább ontológiai orientációt mutat. „A tudományos-fantasztikus irodalmat – akár csak a posztmodern prózát – az ontológiai domináns határozza meg. Valójában talán éppen ez az ontológia par excellence műfaja. Tarthatjuk a posztmodern próza nem kanonizált, »alacsony« *művészeti hasonmásának* vagy testvérműfajának – ugyanabban az értelemben, ahogy a népszerű bűnügyi thriller is a modernista próza testvérműfaja.”²⁰ McHale tipológiája nyilván több szempontból megkérdőjelezhető, ugyanakkor mégis szimptomatikusnak tűnik a spekulatív fikciós testvérműfajok, illetve poétikai stratégiák iránti érdeklődés hiánya a hetvenes és a kétezertizes közötti szépirodalmi termelésben. Ezt a jelenséget úgy is meg lehet fogalmazni, hogy a prózafordulat (és az ahhoz szorosan visszavezethető művek) esztétikai ideológiájában nem jelenhetett meg legitim opcióként a „posztmodern scifizálódása”. Arra a kérdésre, hogy ez a hibridizációs lehetőség miért nem képződött meg eddig az irodalmi mezőben,²¹ és hogy miért

¹⁸ BALASSA Péter, *Észjárás és forma – Megújuló prózánkról* = Uő, *Átkelés – Lélekkertészet*, Balassi Kiadó, Budapest, 9–34, i. h. 22.

¹⁹ *Uo.*, 23.

²⁰ Brian McHALE, *Világok összeütközése*, ford. BOHÁCS Ákos, Prae 1999/1–2, 24–38.

²¹ Ahogy arra egy korábbi lábjegyzetben (9.) már utaltam, a histográfiai metafikció alapján értelmezett pseudo-történelmi regények vonulata képezhet itt közvetítő (vagy kompenzáló) szerepet. Ugyanakkor a magaskulturális epokhé látens működését jelzi, hogy a felforgató fantasztikum kontextualizálásának egyik visszatérő módja a mágikus realizmus kanoni-

most kezd körvonalazódni egy ilyen pozíció (vagy pozíciók sora), jelen keretek között nem tudok megnyugtató választ adni. McHale alapján akár amellett is lehetne érvelni, hogy *a popkultúra egyes területeihez való viszony tekintetében a prózafordulat lokális posztmodernitása modernista jegyeket mutat*, melyet magyarázhat a szocialista kultúrpolitika és a polgári modernitásesszmény egyfajta bizarr konszenzusa a magaskultúra hierarchikus metafizikai értékcentrumként és autonóm dominánsként való rögzítésében. Ezt a konszenzuális Alkotmányt, melynek egyik fundamentuma a tiszta magasművészet és a heterogén Másikként értelmezett tömegkultúra közti Nagy Elválasztás,²² végső soron a prózafordulat se számolja fel teljesen, csupán saját részleges modernitáskritikája alapján kijelöl néhány – a „visszafelé” és a „felfelé” nehézkedése mentén rögzített – domesztikált hibrid pozíciót.

A prózafordulat és „szövegirodalom” narratívacentrikus műfaji poétikák iránti csekély érdeklődése, illetve az ironikus semlegesítésnek és a társadalmi-politikai allegorizálásnak egyaránt ellenálló „alternatív világokkal” kapcsolatos idegenkedés mellett érdemes arra a párhuzamosságra rámutatni, hogy nyolcvanas évek második és a kilencvenes évek első felére tehető a spekulatív fikciós műfajok hazai – a „szépirodalmi” karanténon kívüli – megerősödése is. Létrejön egy olyan peremkánon és szubkulturális intézményi rendszer (kiadók, értelmezői és rajongó műhelyek, fesztiválok stb.), mely kitermeli például a magyar fantasy irodalom szempontjából máig releváns M. A. G. U. S. univerzumot, mely a high fantasy és a revizionista dark fantasy tradíció szempontjából egyaránt fontos lokális mutáció. H. Nagy Péter a M. A. G. U. S.-univerzumba sorolható Wayne Chapman- (Gáspár András)-regények kapcsán megjegyzi, hogy ezen szövegek egy része eleve számol az interkanonikus olvasással, „amennyiben többek közt a Tolkien és Martin alkotásainak kontextusában elhelyezhető műfaji kódok alkalmazása mellett a modernségből származó vendégszövegekkel, például Baudelaire-, Rilke-, Apollinaire-idézetekkel, versrészetekkel operál. A szövegtér heterogenizálása átszivárgásokat eredményez, melynek következtében az önelvűen működő másodlagos, teremtett világ textuális dimenziója a fantasy elemeket más típusú, akár azoktól teljességgel eltérő poétikájú szövegvilágokkal köti össze.”²³ Az interkanonikus olvashatóságot (is) felajánló hibrid poétika Gáspár András cyberpunk regényeire (*Kiáltás farkast!*, Kolibri, Budapest, 1990; *Két életem, egy halálom*, Valhalla Páholy, Budapest, 1999), illetve alternatív történelmi szövegeire (*Ezüst félhold blues*, Zrínyi nyomda, Budapest, 1990) egyaránt jellemző, ugyanakkor a Nagy Elválasztás maradványaitól szenvedő és a (prózafordulat által is megerősített) spekulatív

kusan legitim „írásmódjára” való hivatkozás, mely elhomályosítja a lehetséges popkulturális vagy műfaji vonatkozásokat. Vö. Rácz I. Péter, *Történelemelmélet és narratológia* = Uő, *Bizonyos értelemben*, 11–76, 69–76. Az a sejtésem, hogy ennek a prózapoétikai hagyománynak és a spekulatív mutáció közti kapcsolat megértésének kulcsa Horváth Viktor, Szécsi Noémi és Cserna-Szabó András vonatkozó műveinek értelmezése körül keresendő, és további kutatást igényel.

²² Andreas HUYSSSEN, *After the Great Divide – Modernism, Mass Culture, Postmodernism*, Indiana University Press, Bloomington–Indianapolis, 1986, 3–15; John STOREY, *Inventing Popular Culture – From Folklore to Globalization*, Wiley–Blackwell, 2003, 32–27.

²³ H. NAGY, *Alternatívák*, 299.

averzióval terhelt szépirodalmi szcena máig nem tudta vagy akarta szervesíteni ezt a prózapoétikai ajánlatot. De a „műfaji-poétikai értékhierarchia”²⁴ szempontjából peremre szoruló vagy a szépirodalmi centrumból egyenesen „láthatatlan” spekulatív életműveket és/vagy egyes szövegeket hosszan lehetne sorolni az utóbbi negyven évből.²⁵ Ennek a lap-pangó hagyománynak az irodalomtudományos feltárása azért is lenne fontos feladat, mert segítene a történő irodalom spekulatív mutációjának kontextualizálásában, annak felismerésében, hogy milyen hazai előképek és (pozitív-negatív) vonzásterek révén zajlik a prózapoétikai hagyomány újraválasztása. Mindez a rögzítettnek vélt kánon(ok) vakfoltok mentén történő újraolvasását is elősegítené, hiszen ebből a perspektívából például arra is válaszokat találhatunk, hogy Hernádi Gyula horror- és sci-fi-kódokat mozgó regényei (*Hasfelmetsző Jack*, 1982; *Drakula*, 1983; *Frankenstein*, 1984; *Fantomás*, 1985) és mash-upjai (*Egri csillagok háborúja*, 1994) miért voltak teljesen érdektelenek a prózafor-dulat számára, miközben a spekulatív hibridek perspektívájából visszatekintve jelentős innovatív potenciált mutatnak.

Valószínűleg a peremműfajok intézményi struktúrájának rendszerváltás utáni kiépü-lése, az akadémiai popkultúra-kutatás beindulása, illetve az olyan tartós piaci sikereket elérő, és nem csupán felzárkóztató hiánypótlást végző, hanem a kortárs spekulatív fik-ció nemzetközi élvonalát közvetítő műhelyek megjelenése,²⁶ mint az Agave, a Fumax, a Delta Vision, a Gabó Kiadó, mind-mind hozzájárulhattak ahhoz, hogy bezáruljon a McHale-féle hurok. Vagyis hogy a magyar irodalmi kontextus számára is feltárulhasson a posztmodern scifizálódásának és a sci-fi posztmodernizálásának a kölcsönhatásából megképződő prózapoétikai lehetőségter. Persze kellett ehhez egyfelől a globális kapita-lizmus horizontális tapasztalata, mely kedvezett a kulturális regiszterek átmosódásaként, egymásba csapásaként és interferenciájaként felfogott hibrid esztétikának,²⁷ másfelől a Németh Zoltán által areferenciális posztmodernnek hívott stratégia visszaszorulása, mely a mi szempontunkból az ironikus semlegesítés és a magaskulturális epokhé örökösé-nek (is) tekinthető. A spekulatív mutáció mint a műfaji-poétikai értékhierarchiában

²⁴ „Egy műfaji-poétikai hierarchia átalakulása, mely a társadalmi tudatban végbemenő értékváltozások szemléleti és formai tárgyiasulása az irodalom szférájában, mindig kifejezi az irodalom társadalmi státuszával (a neki tulajdonított és tényleges funkciójával, hivatásával) kapcsolatos közvélekedés átalakulását is.” SZILÁGYI Ákos, *Hanyatlás és kezdet a legújabb magyar irodalomban* = Uő, *Nem vagyok kritikus!*, Magvető Kiadó, Budapest, 187–289, i. h. 195.

²⁵ Trenka Csaba Gábor *Egyenlítői Magyar Afrika* (Polygon, Budapest, 1990) című alternatív történelmi regénye egészen izgalmas példa erre a láthatatlanság-állapotra, hiszen számos ponton képes releváns állításokat tenni a nyolcvanas évek társadalmi közérzetéről és történelemérzékeléséről, miközben poétikailag több köze van a „radikális eklektika” korabeli filmes példáihoz vagy akár Philip K. Dickhez, mint a histográfiai metafikció magyar vonulatához. (Nem véletlen, hogy a kötet második kiadása [2010] a Dick-életművet is gondozó Agave kiadóhoz kötődik.) De itt lehetne említeni Jódal Kálmán cyberpunk-effektusokkal (is) dolgozó prózapoétikáját, akinek első, *Bakancs és fal* című kötete 1994-ben jelent meg az Újvidéki Forumnál (áttekintő szöveggént lásd VIRÁG Zoltán, *Via agressiva – Jódal Kálmán prózájáról* = Uő, *A szomszédság kapui*, zEtna-Basiliscus, 2010, 212–233.), vagy a tragikusan korán elhunyt Nemes András *Entroplázáját* (FISZ, Budapest, 2007).

²⁶ H. Nagy Péter *SF: fordítás és kánon* című szövegében a(z újra)fordítás alapvető szerepét hangsúlyozza az alternatív ká-nonokkal kapcsolatos diszkrimináció leépítésében. Lásd H. NAGY Péter, *Médiaterek Lady Gaga korában – Kalandozások a popkultúra területén*, Media Nova M – Nap Kiadó, Dunaszerdahely, 2017, 156–158.

²⁷ Globalizmus és hibriditás összefüggéséhez lásd NEMES Z. MÁRIÓ – WIRÁGH ANDRÁS, *A halottak globálisan lovagolnak*, 157–160.

beállt (el)változás tehát ennek a soktényezős (szociológiai-történeti-kulturális-gazdasági-esztétikai) hatáskomplexumnak a keretében bontakozik ki, de még ezen a ponton sem látjuk tisztán, hogy pontosan milyen tétekről és invenciókról van szó pontosan. Annak érdekében, hogy legalább hozzávetőlegesen specifikálhassuk a spekulatív hibridek jelenlétét, érdemes röviden kitérni egy konkrét vállalkozásra, Bartók Imre *Virágba borult világvége*-trilógiájára, melyet – ahogy arra már utaltam is – meghatározó jelentőségűnek érzek az irodalmi tér átpozicionálódása szempontjából.

Ha az angolszász műfajdiskurzus felől keresünk fogódzókat a Bartók-trilógia hibrid poétikájának jellemzésére, akkor a slipstream fogalma tűnik produktívnak. Bruce Sterling 1989-es esszéjében, a cyberpunk mozgalom kifulladásá után, ezzel a fogalommal próbálta jellemezni a posztmodern gondolkodás és a sci-fi-hagyomány legújabb metszéspontjait.²⁸ Sterling szerint a slipstream művek a sci-fi szubkulturális infrastruktúráján kívüli olyan szövegek, melyek felhasználnak bizonyos műfaji elemeket, de mégsem rendelkeznek esszenciális műfaji identitással. Jellemző rájuk a realitással szembeni agresszió, ugyanakkor nem kínálnak futurisztikus és/vagy utópikus „ellenvalóságot”, ehelyett – a fantáziamozgások szubverzív erejével – a hétköznapióság struktúráinak szétforgácsolására törekcsenek. A történelmi figurák / tények / dokumentumok, és ezzel párhuzamosan a műfaji motívumok is, pusztá matériaként szolgálnak a slipstream-darálónak, melyet a dekontextualizáció és a „kibillentés” műveletei tartanak mozgásban. A slipstream-antológiát²⁹ szerkesztő James Patrick Kelly és John Kessel számára már nem a sci-fi jelenti a kiindulópontot, a slipstream egyszerre lehet bármilyen műfaji kódrendszer hibridizációs „Másikja”. Ez persze még nehezebben körvonalazhatóvá teszi a fogalmat (mely helyzetre antológiabeli előszavuk címével is reflektálnak: *Slipstream, the Genre That Isn't*), ugyanakkor Sterlingre utalva ők is a „kísérteties különösség” (strangeness) mechanizmusát tartják mérvadónak, melyet a szöveg által felépített, de fel nem oldott kognitív disszonanciák hatásaként jellemeznek.

A filozófus főhőseit bioapokalipszisen átterelő Bartók-trilógia műfaji értelemben ugyancsak identitás nélküli. Vagyis nem imitál és/vagy rekonstruál „pontosan” egy zárt nert sem, hiszen a műfajszövet „tenyészetében” (Csuka Botond) számtalan – egymásnak ellentmondó és roncsolt – kód pulzál. Persze vannak az egyes regényekben előtérbe kerülő dominánsabb műfaji „maradványok”, mint például a krimi, a végítéletregény, akvatikus gótika, kibergótika, gótikus sci-fi, utazóregény, biohorror, biopunk stb., de ezek folyamatos dekontextualizációnak és kompetenciavesztésnek vannak kitéve. Fontos megjegyezni, hogy Bartóknál a realitással szembeni agresszió – mely a „filozófiai terrorizmusban” tematikus szinten is megjelenik – nem a jelentések pusztá eltörléséről szól, hanem azok „elmásításáról”, illetve roncsaik érzéki síkon való újratermeléséről. Ebből következik, hogy az olvasónak a szöveg élvezetéhez nem kell minden egyes játékba ho-

²⁸ Bruce STERLING, *Slipstream*, lásd: <http://www.lib.ru/STERLINGB/catscan05.txt>

²⁹ James Patrick KELLY – John KESSEL (szerk.), *Feeling Very Strange*, Tachyon Publications, San Francisco, 2006.

zott kulturális utalást ismernie – ebből a szempontból nem elitista és/vagy „jelentésközpontú” szöveg –, ugyanis a kódburjanzas okozta kognitív és érzéki disszonanciák végül egyfajta performatív „jelenlétkultúra” (Hans Ulrich Gumbrecht) feltárlásában összegződnek. A trilógia tehát az interkulturális (vak)térkép és a kaleidoszkóp státusza között „vibrál”, vagyis ahelyett, hogy jelentést és tájékozódást kínálna, affektív „képként” kezd el működni, mely a jelek anarchikus érzékiségében – „kísérteties különösségében”³⁰ – keveri el az igazságok ígérését.

Ugyanakkor érdemes az identitáshibridizáció intézményi és/vagy bourdieu-i értelemben vett meződinamikai vetületét is tekintetbe venni, hiszen a Bartók-trilógia kívül áll a magyar műfaji irodalom szubkulturális infrastruktúráján, miközben a burjanzó műfajszövege az irodalmi térben is idegen testté avatja. Vagyis épp a György Péter által leírt, migráns kettős kötésekre alapozott „lehetetlen” pozícióját vállalja fel, egyszerre lesz otthonos és idegen mindkét játéktérben. Poétikai szempontból ez azzal jár, hogy a spekulatív hibrid számára nem adott olyan hierarchikus metafizikai értékcentrum vagy kulturális domináns, melyhez képest a mű határmozgásai ideológiailag stabilizálhatóak vagy homogenizálhatóak lennének. A hibridizáció paradoxona, hogy a folyamatot szervező esztétikai instancia a rendszerezettség magas fokával rendelkezik, mely azonban az irregularitás szabályozott rendszere. Ebből következik, hogy az egymásba rétegelt, szintetizálhatatlan allúziók, jelzések és idézetek által létrehozott jelentéstranszparencia, vagyis a hibrid elevenség nem központosítható *egyetlen* kulturális kontextus vagy kánon értékpreferenciái mentén, mely billegés, fading vagy interferencia az egyes rendszerek történetiségének addig egybegondolhatatlan – a Nagy Elvásztással elfedett – párhuzamosságát is megvilágítja. Vagyis – és itt tárul fel a Bartók-féle spekulatív hibrid önreflexív jelentésdimenziója – nem csupán az affektív kép sokkesztétikája érvényesül. Ez csupán a hibrid elevségnek egyik dimenziója, hiszen a slipstream-daráló úgy halmozza fel és szórja szét a jelentéseket, hogy egyik kulturális forráskódot, archívumot vagy kánont sem hagyja érintetlenül. „A nyomok eszméje, amely minden jelet behív abból a kontextusból, amelyben működött, egy új kontextusba (elraktározva az előbbi); versenyez a más jelekkel való érintkezés során atomizálódó jelentés eszméjével.”³¹ Ez nem feltétlenül

³⁰ A strangeness mentén akár a weird vagy a new weird felé is elvezethetnénk az elemzést, ahogy azt Smid Róbert teszi, noha ő hangsúlyozottan nem a műfajiság vagy a kulturális regiszterek, hanem a nem-antropocentrikus élet „biosdifferance”-eseménye felől gondolja el ezt a működést: „Bartók regénytrilógiája tehát nem azért weird, mert ismert alakok nem szokványos környezetükben és szituációkban fordulnak elő, vagy mert New York lakosai kísérleti patkányokká válnak, vagy mert hermeneutikai mélyfúrásoktól mentesen desiffrózza magát a regény az intertextusokon. Hanem mert a karakterek komposztálnak, a szerveset hasznosítják újra, eközben pedig a szöveg kódolja önmagát Hölderlinnel, Rilkével – az újrahasznosítás tehát nem egyik vagy másik aspektusból történik, hanem pontosan e kettő viszonyában, ahogy a zsánerelemek (intellektuális lektúra, költészet, ponyva stb.) architextusaival beszélődik el az eugenika és a burjanzas, ennél fogva pedig valamennyi szinten megvalósul az áthelyeződés.” SMID Róbert, *A halál hasznosítása és az újrahasonosított „élete”*, Tempevölgy, 2018/3, 92–101, i. h. 100–101. Smid koncepciója remekül lefedi a Bartók-féle spekulatív hibrid „ökopoétikai” működését, ugyanakkor én jelen esetben a szöveg „intencionális hibridizációjának” (Mihail Bahtyin) interkulturális dimenziójára szűkíteném a vizsgálatot.

³¹ Renate LACHMANN, *A szinkretizmus mint a stílus provokációja*, ford. NEMES Péter, Helikon, 1995/1–2, 266–277, i. h. 275.

jelent értékrelativizmust, inkább a komplexifikáció, a jelentés mint érzéki értelemképzés alternatív lehetőségeit, mert a kánontérképek vagy genealógiák egymásba gyűrése, keresztbe vágása és újrendezése a kultúra eseményszerűségét próbálja biztosítani. Ami itt megkérdőjeleződik, az a modernista idézés-modellben implikált statikus hierarchia és az autonóm rendszerek.³² A magasművészet, a high modernity és a tömegművészet, tömegkultúra közti Nagy Elválás a sokaság szubkultúráinak hibridizációs mezőire cserélődik, ahol a kisebbségi és a többségi kánonok közti infravékony különbségek politikája lesz meghatározó.

Erre jó példa a trilógia harmadik részének (*A kecske éve*) zárójelenete, amikor a három filozófusnak meg kell küzdenie az Igor Buhin néven ismert poszthumán entitással, aki a regény címadó antagonistájaként (a „Kecske” vagy „Baphomet”) lepleződik le. A lény leírását a szemléltetés kedvéért hosszabban idézem:

Az a valami, amit egykor Igornak hívtak, borzalmas változásokon ment keresztül. Most legalább négy méter magas volt, és iszonyatos tömegét már nem közönséges lábak, ha- nem vöröslő indaként csavaródó, tömör és mázsányi titániumpatákban végződő oszlopok tartották. Az abnormális növekedés és torzulás eredményeképpen a derekánál a teste valósággal kettészakadt, és a törzset tartó hidraulika szabadon látható volt, mint a bélrendszer és a belső szervek gonosz anatómiai ábrája. Művérben és akkumulátorsavban ázó, statikus feszültséggel teli kacsok, szálak és drótok erdeje vonaglott a belsejében, akár egy arc nélküli Gorgófia hajzuhataga. (...) A szörnyeteg obszcén változáson átesett, megbarnult fejből két kecsesen ívelt, tűhegyes szarv tört elő. Ezúttal nem azt a nevelésű kecskeárlarcot viselte. Ábrázata gombamód elszaporodott kinövések összefüggő televénye volt, egy eleven, fájdalomtól lüktető pestises szövedék, melyben egyedül a begyógyult, vaksi szemek ösködében lehetett még felfedezni valami emberit. Azt az embert, akivel alig másfél napja ismerkedtek meg, és akinek valami rejtélyes módon köze van hozzájuk. (...) A legremisztőbb azonban nem a pokolbeli förmedvény minden ízében embertelen minősége, az emberi jellemzőket csupán groteszk nyomokban birtokló jellege volt, ha- nem az iszonyatos mechanikai izomzattal rendelkező test amputált bal karján tátongó seb. A seb, ahová a levált kar helyére aknavetőt forrasztottak.³³

³² „Ez a meghatározó különbségtétel van a jelek szerint most eltűnőfélben: említettük már, hogy a zenében például Schönberg, sőt Cage – a két ellentétes hagyomány – után a »klasszikus« és a »népszerű« ismét egymás felé közelít. A képzőművészetben a fényképészet újraledése mint saját joga jelentős médium, valamint a »szubsztancia síkja« a pop artban vagy a fotorealizmusban fontos tünete ugyanennek a folyamatnak. Akárhogy is, legalább annyi nyilvánvaló, hogy az újabb művészek már nem »idézik« a tömeg- vagy popkultúra anyagait, töredékeit és motívumait, ahogyan azt Flaubert kezdte; hanem valamiképp magukba olvasztják, olyannyira, hogy régebbi kritikai és értékelési kategóriáink közül (amelyek pontosan a modernista és a tömegkultúra közötti radikális különbségtételen alapulnak) sok mintha elveszítené funkcionalitását.” Fredric JAMESON, *A posztdmodern, avagy a kései kapitalizmus kulturális logikája*, ford. DUDIK Annamária Éva, Noran Libro, Budapest, 2010, 82. Ehhez vö. Nestor GARCÍA CANCLINI, *Hybrid Cultures – Strategies for Entering and Leaving Modernity*, University of Minnesota Press, 2005, 5.

³³ BARTÓK Imre, *A kecske éve*, Libri Kiadó, Budapest, 2015, 509–510.

Igor / Kecské / Baphomet szervesen illeszkedik a trilógia poszthumán bestiáriumba, melyet a legkülönbözőbb metamorfikus hibridek népesítenek be. Ez a hibridizáció intertextuális és interkulturális abban az értelemben, hogy Igor / Kecské / Baphomet „embertelen minőségében” egyszerre vannak jelen mitológiai-teológiai motívumok (Gorgó, Minotaurusz, illetve a legkülönbözőbb ördöggépzetek) és a kibergótikus sci-fi³⁴ kódkészlete a Warhammer 40.000 univerzumától a Nick Land-féle CCRU démonológiájáig. A kibergótika mint műfaji poétika a berlini csatajelenetek leírásában amúgy is rendkívül domináns, de ennek nem csupán műfajirodalmi kontextusa van, hiszen ha megpróbáljuk egy transzmediális kontextusban elhelyezni az Igor / Kecské / Baphomet-figurát, akkor egészen konkrét remediációként vagy „digitális ekphrasisként” azonosíthatjuk a fenti részletet.

A gondolkodók végső ellenfele ugyanis a DOOM (1993) című first-person shooter (FPS) játék legendás Cyberdemonjának bartóki alakmása. A leszámolás érzéki dinamizmusa és a figura weird monstróztatása az intertextuális utalás felismerése nélkül is megteremti a szövegrész jelenléthatását, a gamer kontextust követve ugyanakkor a trilógia spekulatív hibridizációjának egy egészen izgalmas dimenziója tárul fel. A Cyberdemonnal eredetileg a három epizódra (!) tagolt DOOM második, *Shores of Hell* című epizódjának *Tower of Babel* (E2M8) pályáján találkozhatunk. Esetében egy „boss monsterről” van szó, vagyis olyan ellenfélről, akivel megküzdeni (boss fight vagy boss battle) a játék egyik meghatározó – adott esetben végső – feladatát jelenti. A Cyberdemon nem a DOOM főellenfele (final boss), de paradox módon sokkal erősebb és emlékezetesebb monstrum a Spiderdemon Mastermindnál. A játék narratív kerete szerint a Cyberdemon a Mars Deimos nevű holdján a „pokol kapuját” őrzi. A démoni seregek ugyanis előzőnlőtték a két holdat, sőt a Deimos pontos helye meghatározhatatlanná vált az emberi megfigyelők számára. Ahogy az a játékból kiderül, a Deimos immár a pokol „fölött” lebeg, tehát a második epizód egyfajta hibrid teret jelenít meg a humán és okkult dimenziók között, vagy ahogy azt Sandy Petersen írja: „egy tér, amit megfertőzött a pokol.”³⁵ A Cyberdemon legyőzésének kulcsa nem a nyílt konfrontáció, hanem a pálya térelemeinek (okkult monolitok) az ellenféllel szembeni kijátszása.³⁶ A *kecske évében* a gondolkodók ugyanezt teszik, csak az ő esetükben a fedezékként használt monolitok Peter Eisenman holokauszt-emlékművének betonerejéből valók.

A videojáték-kontextusnak több megfontolandó következménye is lehet a Bartók-recepció szempontjából, például mennyiben modularizálja a narratíva szerkezetét a boss fightk visszatérő motívuma a trilógia egészében, illetve a cselekmény, az idő- és térkezelés játékmecanikák szerinti újraértelmezése? Mindezt nincs módomban kifejteni, csak arra az összefüggésre szeretnék rámutatni, hogy a filozófusok egyik visszatérő dilemmája

³⁴ A kibergótikához vö. NEMES Z. MÁRIÓ – WIRÁGH ANDRÁS, *A halottak globálisan lovagolnak*, 161–162.

³⁵ DAN PINCHBECK, *Doom: scarydarkfast*, The University of Michigan Press, 2013, 82.

³⁶ *Doom – Cyberdemon Boss Fight*, lásd: <https://www.youtube.com/watch?v=WaOFD811J7E>

identitásuk elbeszélhetőségének, a koherens emlékezetnarratíva megalkotásának akadályoztatottsága, mely amnéziás és/vagy töredékes tapasztalat saját „eredetiségük” megkérdőjelezését eredményezi. Ludwig, Martin és Karl folyamatosan saját hasonmás-voltuktól szoronganak, kalandjaik, utazásuk és nyomozásuk végső soron ennek a befejezhetetlen eredetkutatásnak vannak alárendelve, mely a nevelődési regény hagyományát a szubjektum hiperrealitásában írja szét. Ha a Bartók-féle kultúra- és szubjektumkép hibriditását a digitális fordulattal összhangban próbáljuk értelmezni, akkor a szabadon remixelhető adatbázis válik a kultúrafogyasztás és -termelés szimbolikus formájává.³⁷ *A kecske* évének posztapokaliptikus grand tourja az európai történelem és kulturális emlékezet adatbázisát próbálja újraolvasni a filozófusokhoz kapcsolható kódok mint olvasási fókuszok segítségével. Ennek során a térbeli és/vagy kartografikus gyakorlatoknak kiemelt szerepe van, hiszen itt egy táj nélküli adatbázis-térképen közlekedünk, melyet a videojáték-elmélet alapján „játéktérnek” (gamespace-nek) lehetne nevezni.³⁸ Ez a játéktér nem „múlt” nélküli, abban az értelemben, hogy bizonyos pontok, motívumok és objektumok lehetőségét adnak egyes kulturális-történelmi adatbázisok „megnyitására”, illetve a filozófusok identitáskészletével összhangban történő remixelésére, ugyanakkor a digitális topológiával a Történelem mint Nagy Narratíva jelentésadó struktúrája nem egyeztethető össze.

A berlini jelenetek remek példái ennek a működésnek, amikor a város egyfajta digitális Pompejivé változik. A filozófusok vándorlását a Google Maps pontosságával követhetjük, ugyanakkor az utcanevek és helyszínek által mozgósított adatbázisok hibridizációja egy kísérteties, „pokollal megfertőzött” játéktérrel hoz létre. Miközben az „igazi” pokolhoz, az európai történelem szuper-traumájához, a holokauszthoz nincsen hozzáférés. Ez a trauma (illetve a filozófusok személyes és ideológiai kapcsolata ehhez az eseményhez) nem értelmezhető, pontosabban nem kibeszélhető a játéktérben, legfeljebb csak „el- vagy kijátszható”. Az Eisenman-emlékmű „vakfolt” a hősök számára, emlékezetmédiumból egyszerű tereptárggyá alakul át a boss fight során. Van abban valamiféle sötét kultúrafilozófiai ironia, ahogy ennek a történelmi hulladéktól telített Történelem nélküli posztapokaliptikus világnak az alapító traumája konstitutív hiányként tud csak megnyilatkozni, miközben az eredmény nem az ábrázolhatatlanság negatív esztétikája, hanem a hiány üres terében megképződő spektakuláris pokol mint videojáték. Auschwitz után nem lehet verset írni, de Auschwitz mint játék „élvezhető” és „megnyerhető”.³⁹ Ha elbukunk, legfeljebb mindig újraindítjuk. Ugyanakkor ennek a játékmotívumnak van

³⁷ Vö. Lev MANOVICH, *Az adatbázis mint szimbolikus forma*, ford. Kiss Julianna, lásd <https://uj.apertura.hu/2009/osz/manovich/>

³⁸ Vö. McKenzie WARK, *Gamer Theory*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts – London, 2007, 34–47.

³⁹ Az újmédia-esztétika és a holokauszt ábrázolási problémái közti ideológiai-vizuális viszony hangsúlyos módon reflektálódik Nemes Jeles László *Saul fia* (2015) című filmjében, melynek „szubjektívizált” kamerahasználata és az FPS- (first-person shooter), illetve TPS (third-person shooter)-játékok közti vizuális intertextualitás kérdése válik relevánssá. Ehhez vö. Dan Kagan-Kans, *The Holocaust Feeling*, lásd: <https://mosaicmagazine.com/essay/arts-culture/2016/03/very-original-very-unusual-very-grotesque-the-problem-with-son-of-saul/> A FPS-ek filmpoétikai-történelmi kontextusához viszonyához lásd Alexander R. GALLEWAY, *Origins of the First-Person Shooter* = Uő, *Gaming – Essays on Algorithmic Culture*, University of Minnesota Press, Minneapolis–London, 2006, 39–69.

egy kevésbé nihilisztikus értelmezési lehetősége is, mely a „játék” profanációs erejére mutat rá. Giorgio Agamben értelmezésében a profanáció a római rituálék része volt, s arra szolgált, hogy az áldozati rítusban megszentelt javak visszakerüljenek az ember tulajdonába. Ennek értelmében az a dolog, ami az isteneknek felajánlva elkülönítődött az ember profán világától, egy kisajátító aktussal újra emberi használatra fogható. Ami a játékban és a profanációban közös, „az az átlépés mozzanata, az, amikor az immár hamisnak és zsarnokinak érzett religio területéről átlépünk a hanyagság területére, amikor már a hanyagság tekinthető az igaz religionak. Itt azonban nem elhanyagolásról vagy gondatlanságról van szó, hiszen a figyelem egyetlen formája sem állhatja ki az összehasonlítást a játszó gyermek odafigyelésével, hanem a használat egy új formájáról, melyet a gyermekek és a filozófusok tanítanak az emberiségnek.”⁴⁰ Agamben szerint a kapitalizmus mint szekularizált vallás elvesztette a profanáció határsértő és játékos képességét, s egyfajta világméretű múzeumként működik. A kapitalista múzeum és az adatbázis-ontológia koncepcióját könnyen össze lehet kapcsolni, mely kontextusban az infantilis filozófusok pokoljátéka megőrzi ambivalenciáját, noha felcsillan az a remény is, hogy a boss fight egy olyan hibrid profanációs aktus, mely a *religiová* merevedett traumatikus múlt zsarnokságától való megszabadulást performálja.

Csak remélni tudom, hogy sikerült valamennyire felvillantani a kortárs spekulatív hibridek értelmezési lehetőségeinek legalább egy szeletét. Az a kérdéssor, hogy ez a jelenleg virágzó kultúraközi interakció milyen módon fogja megváltoztatni a magyar prózapoétikai „köznyelvet”, az irodalmi értéképzés formáit, illetve a szépirodalmi és peremkánonok egymáshoz képesti viszonyát, még nem válaszolható meg differenciált módon. Emellett az is nyilvánvaló, hogy a kritikai gyakorlatban mindig újra kell kezdeni az egyes spekulatív hibridek hibridizációs stratégiájának a felfejtését, hogy feltárhassuk azt a *transzverzális értelmet*,⁴¹ mely specifikus formák specifikus formátlanításából teremtődik. Ezzel talán a hibriditás negatív és pozitív homogenizációja egyaránt elkerülhető, miközben az újfajta migráns poétikák megértésének és megítélésének kritikai módszertana is megteremtődik. Mindehhez valószínűleg a kritikai beszédmódnak ugyancsak újfajta tudásbázisokat kell elsajátítani, de ebből a szempontból is érdemes megszívlelni H. Nagy Péter sorait: „A kánonbeli tisztaság veszendőbe menése azonban nyereség, az olvasást megköthető funkciók átszabása ugyanis azt jelenti, hogy megnyílik a távlat egy klasszikuson túli területre, amelyet az értelmezés kihívásának nevezhetnénk, hiszen a tárgy már nem vezethető le maradéktalanul az előfeltevések egyikéből sem.”⁴²

⁴⁰ Giorgio AGAMBEN, *A profanáció dicsérete* = Uő, *A profán dicsérete*, ford. KRIVÁCSI Anikó, Typotex, Budapest, 2008, 114.

⁴¹ Wolfgang WELSCH, *Unsere postmoderne Moderne*, Akademie Verlag, Berlin, 2008, 295–318.

⁴² H. NAGY Péter, *Kánonok interakciója: konfliktus vagy szimbiózis? A hagyományok újraolvasása és viszonylagossága David Gemmel Trója- és Dan Simmons Hyperioni énekek-ciklusában* (Keserű Józseffel) = H. NAGY, *Alternatívák*, 78–110, i. h. 102–103.

Keserű József

Keserű József

Performativitás, hazugság és világépítés

Moskát Anita: *Mesterhazugság*

Egy fantáziavilág megteremtésének számos módja van, ezek közül az egyik legkézenfekvőbb a szavak általi világteremtés. Nem feltétlenül az *ex nihilo* teremtésre kell gondolnunk (bár gondolhatunk arra is), hanem inkább arra a felismerésre, hogy a világok – Goodman szerint – mindig szimbolikus közvetítőrendszerek révén (mint amilyen a nyelv is) jönnek létre, nagyon gyakran más világokból (a valós világból, illetve más fantáziavilágokból) táplálkozva.¹ Ez, természetesen, nem csupán a fantáziailrodalomra érvényes, hanem az irodalomra úgy általában; a fantasy ebből a szempontból annyiban tér el a többi irodalmi beszédmódtól, hogy a nyelvi világteremtést képes folyamatos reflexió tárgyává tenni.

Ez történik Moskát Anita *Mesterhazugság* című novellájában is, amely egy olyan világban játszódik, ahol a szavak (szó szerint) teremtő, illetve romboló erővel bírnak. Ha valaki igazat mond ebben a világban, akkor sietteti a felbomlást. Ilyenkor a tárgyak elveszítik konzisztenciájukat, a bögrék széttörnek, majd elporladnak, a falak megrepednek, a tetők beszakadnak és – attól függően, hogy mennyire nyilvánvaló igazság hangzott el – a házak akár össze is dőlhetnek. Az igazság kimondása hosszú távon a világ teljes pusztulását is maga után vonhatja. Ezzel szemben, ha valaki hazudik, azzal képes feltartóztatni a bomlást, sőt akár építeni is tud. Az entrópia metaforájaként is értelmezhető felbomlás ellen csak hazugsággal lehet védekezni. A világ legalapvetőbb természeti törvénye kimondja: Ha igazat szólsz, a világ gyorsabban pusztul el. Ha hazudsz, megfordíthatod a folyamatot. Sőt, minél nagyobb hazudsz, annál többet építhetsz. Olyan világról

¹ Nelson GOODMAN, *Ways of Worldmaking*, Hackett Publishing Company, h. n., 1988, 6.

van tehát szó, amely hazugságok révén épül fel, mondhatni a hazugság lesz a világepítés elsődleges eszköze.

Ha mindezt a valós világunkra vonatkoztatjuk, a novella allegorikus felhangjai azonnal nyilvánvalóvá válnak. Egy világ, amely a hazugságra épül, és amely nem viseli jól az igazság kimondását, talán nem is áll olyan távol a valós világunktól, vagy legalábbis annak egy részétől. A Moskát-novella világának kapcsolata az olvasó világával azonban nem merül ki ebben az allegorikus olvasatban. A *Mesterhazugság* emellett olyan – az esztétikai és etikai horizonton túlmutató – kérdéseket is játékba hoz, mint az igazság és a hazugság, illetve nyelv és performativitás egymáshoz való viszonya.

Jóllehet már John Austin előtt is tudtuk, hogy a szavakkal nemcsak állítani lehet valamit, hanem teremteni is, mégis a beszédaktus-elmélet atyja volt az, aki nevet is adott a nyelv ezen aspektusainak, *Tetten ért szavak* című művében pedig tovább is gondolta ezt a kettősséget. Mint ismeretes, előadásában Austin különbséget tett konstatívumok (olyan megnyilatkozások, amelyek állítanak valamit) és performatívumok (olyan megnyilatkozások, amelyek létrehoznak valamit) között. Ez utóbbiakra Austin – többek között – az eskü („Igen, akarom [úgy mint: kijelentem, hogy törvényes feleségemül akarom venni az itt megjelent X.Y.-t!]”), a névadás („Ezt a hajót *Queen Elizabeth*nek nevezem el!”), az ígéret („A karórámat a fivéremre hagyom!”) és a fogadás („Fogadok egy ötösbe, hogy holnap esni fog!”) példáit hozza fel.² Az idézett mondatokról elmondható, hogy nem valamilyen ténymegállapítást foglalnak magukban, hanem inkább bizonyosfajta cselekvéseket végeznek el, illetve végzünk el általuk. Austin hozzáfűzi, hogy egy ilyen cselekvés akkor minősül sikeresnek, ha (1) a mondat megfelelő körülmények között hangzik el (tehát a megnyilatkozás performatív működéséhez elengedhetetlenül hozzátartozik annak kontextusa is), valamint ha (2) a mondat által kifejezett jelentés összhangban van a megnyilatkozást tevő intenciójával (egy eskü vagy ígéret csak akkor sikeres, ha komolyan is gondoljuk). Mindkét szempont fontos lesz a továbbiakban.

A *Mesterhazugság* világának egyik különös vonását az adja, hogy benne a kiejtett mondatok egyszerre konstatívumok és performatívumok. Egyrészt olyan ténymegállapítást foglalnak magukban, ami alapján lehetnek igazak vagy hamisak. Másrészt pedig végrehajtanak valamilyen cselekvést. Ez a kettősség ugyan nem áll távol a nyelv általunk is ismert működésétől (Austin maga is eljut ahhoz a gondolathoz, hogy a kijelentések egyaránt lehetnek konstatívumok és performatívumok),³ itt azonban másról van szó. Nyilvánvaló hatásuk miatt a novellabeli mondatok igazságtartalmához nem fér kétség. Ha egy nyelvi megnyilatkozást követően valami megrepedt vagy szétporladt, akkor a mondat igaz volt. Ha viszont valami megjavult vagy felépült, akkor a mondat hazugságot tartalmazott. De ki vagy mi dönt arról, hogy egy megnyilatkozás igaz vagy hamis?

² John L. AUSTIN, *Tetten ért szavak*, ford. PLÉH Csaba, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990, 32–33.

³ *Uo.*, 144–145.

Már ennyiből is látszik, hogy a novella szereplőinek mondatai nem egészen úgy performatívumok, mint Austin egyes példái, hiszen egy másfajta világ különös törvényszerűségeinek engedelmessé válnak: hatásuk – a környezetben bekövetkező változások révén – azonnal érzékelhető. Ahhoz azonban, hogy tényleges hatásuk legyen, arra van szükség, hogy a kiejtett mondatokat valaki igazságként vagy hazugságként fogja fel. A nyelvnek ezt a tulajdonságát Austin perlokúciónak, illetve perlokúciós aktusnak nevezte. A Moskát-novella szereplőinek mondatai mindenekelőtt perlokúciókként foghatók fel.

Az igazságként vagy hazugságként értés eleve feltételez egy interszubjektív viszonyt: mindig valaki másnak hazudunk. „Szükséged van valakire, akinek hazudhatsz.”⁴ A *Mesterhazugság* világának lakói ezt a felismerést felhasználva próbálnak meg alkalmazkodni világuk törvényszerűségeihez. A mesterek arra képezik ki az építészeket, hogy hazugságaikkal építsenek. Egy építész sokáig – gyakran hosszú évekig – készíti elő a mesterhazugságát, amellyel képes valami nagyot építeni. Ehhez azonban arra van szükség, hogy valaki számára ez a mesterhazugság megrázóan nagy hazugság legyen. Ezért utalnak ki a mesterek az építészek mellé olyan társakat (általában gyermekeket vagy élettársakat), akiket arra kondicionáltak, hogy higgyenek az építészeknek. Minél nagyobb a bizalom, annál nagyobb a hazugság kiváltotta csalódás. Minnáról, az építészről megtudjuk, hogy annak idején maga is áldozatul esett egy másik építész – a saját anyja, pontosabban vélt anyja – mesterhazugságának. Most pedig ő készít elő egy mesterhazugságot férje, a néma Khao számára.

Khaót gyerekkorában megfosztották a beszéd képességétől, miután egy igaz kijelentése tragédiát okozott. A férfi innentől fogva nem jelent veszélyt a világra, hiszen nem tud többé igaz mondatokat kiejteni a száján.⁵ De mi lenne, ha Khao süket is lenne? Jelnyelven fel is teszi ezt a kérdést Minnának az egyik veszekedésük során, majd meg is válaszolja azt: akkor nem tölthetné be a szerepét egy építész mellett, sőt feltehetően el is üldöznék őt a városból. Ez újfent arra irányítja a figyelmet, hogy a hazugság csak akkor működik, ha hazugságként fogják fel. Ha egy mondatot a megnyilatkozás alanya hazugságnak szán, illetve hazugságként ért, de a címzett nem így érti (vagy mert süket, és nem hallja, vagy egyéb okokból kifolyólag nem érti), akkor a hazugság építő hatása elmarad. Ez történik akkor, amikor Minna kijelenti: „Sosem akartam, hogy meghalj [...]” Majd gondolatban hozzáteszi: „Körmönfont hazugság, csak a *sosem* élte. De Khao túl zaklatott volt hozzá, hogy értse.”⁶ A hazugság ebben az esetben nem működött.

Mivel a novella világában kimondott mondatokat egyszerre jellemzi egyfajta sajátos performativitás, illetve perlokúció (amennyiben azonnali hatást gyakorolnak a környezet

⁴ Moskát Anita, *Mesterhazugság* = KLEINHEINCZ Csilla és ROBOZ Gábor (szerk.), *Az év magyar science fiction és fantasy novellái 2018*, Gabo Kiadó, Budapest, 2018, 8.

⁵ A novella világában csak a hangosan kimondott mondatoknak van építő vagy romboló hatásuk. A szereplők által használt jelnyelvnek nincsenek. Arra, hogy ez miért van így, a fantasy alapszabályainak megfelelően nem kapunk magyarázatot.

⁶ Moskát, *Mesterhazugság*, 23.

tárgyaira, valamint a személyekre is), emellett pedig konstatívumokként is felfoghatóak (abban az értelemben, hogy igazságtartalmuk valamilyen tényállásnak való megfelelésben vagy meg nem felelésben van lehorgonyozva), ezért nemcsak a befogadóra gyakorolt hatásuk lehet érdekes, hanem a megnyilatkozást tevőre gyakorolt hatásuk is. Előfordulhat ugyanis, hogy maga az igazság vagy hazugság kimondója sincs tisztában azzal, hogy mi tulajdonképpen az igazság. Minna az egyik jelenetben kétségbeesésében egy igazsággal próbálja meggyőzni a város lakóit arról, hogy ne menjenek el: „Ne menjetek el! Nincs miért. [...] Nem lesz odakint semmi. Se város, se menedék. Csak felbomlás, ami végez veletek holnapig.”⁷ Minna arra számít, hogy ennek a nyilvánvaló igazságnak a hatására megremegnek a falak, recsegve-ropogva dől ki a kapu és dominóként borulnak fel a házak (s ez majd meggyőzi a távozni készülőket, hogy értelmetlen dolog elmenniük) – de semmi ilyesmi nem történik. Minna tehát tévedett, amikor ezeket az általa igaznak vélt kijelentéseket tette. Ebből a jelenetből arra lehet következtetni, hogy a megnyilatkozás esetében nem az intenció volt a döntő, hanem a tényállásnak való megfelelés.

A helyzet azonban ennél bonyolultabb, mint azt az alábbi részlet is bizonyíthatja:

Néha lefeküdtünk egymással. Könnyű volt ilyenkor hazugságokat suttozni, hogy kívánom őt, hogy szép a teste, hogy nekem is jó. Ő ilyenkor is meghunyászkodott, csak feküdt a hátán, hagyta, hadd tegyek vele bármit – fanszőre göndör volt, akár csak a lányos haja, csípője horpadt, mintha nem én lettem volna az első, aki bántja –, és ahogy előre-hátra mozgott rajta, ösztönösen használtam ki a helyzetet, ahogy anyám is tette, hisz erre neveltek:

– Szeretlek – mondtam hangosan.

Egy pillanatra elhitte. Ellágyult az arca, fekete szemöldöke kisimult, ahogy örömféle suhant át rajta. Utána döbbent rá, hogy hazugság ez is, a legkiszolgáltatottabb pillanatban.

Sajnálom, jeletem fűgén, és máris építeni kezdtem, hogy a nemrég beszakadt ablak lifegő zsanérját kiegyenesítsem, így a falra szorítottam kezem. Mindig olyan könnyen jött: a hazugság csupán egyben tartotta a részecskéket, vonzotta azt, ami amúgy is összetartozott. Most mégsem működött. Repedések szaladtak szét tenyereim körül. Őt sugárban ujjaimról, akár a korbácsütések, melyek kettéhasították a téglát, és malter pergett a lepedőre. Sosem láttam még a kezemet rombolni.⁸

Látszatra ugyanaz történik itt is, mint az előző esetben – csak éppen fordítva. Minna itt nem egy igazságot mond ki, amelyről aztán kiderül, hogy hazugság, hanem – ellenkezőleg – egy hazugságot fogalmaz meg, amelyről viszont az derül ki, hogy valójában igazság. Látszólag mindkét esetben ugyanaz játszódik le: mondataival Minna nem a kívánt

⁷ *Uo.*, 25.

⁸ *Uo.*, 20.

hatást éri el, hanem éppen az ellenkezőjét, ami azért történhet meg, mert valójában ő maga sincs tisztában azzal, hogy az adott kontextus vonatkozásában mi a tényleges igazság. Meg van róla győződve, hogy a városon kívül nincs semmi, de rá kell jönnie, hogy mégis van. Azt hiszi, hogy nem szereti Khaót, de arra kell rácszémnie, hogy mégis. Ebből pedig az következik, hogy a performatív beszédaktus sikere nem függ a kijelentést tevő előzetes szándékától, mint Austin vélte, hanem – ahogy Derrida is rámutatott⁹ – a kijelentés kivonja magát a beszélő szubjektum fennhatósága alól. „Ahhoz, hogy egy kontextust [...] kimerítően meg lehessen határozni, legalább arra lenne szükség, hogy a tudatos szándék önmaga és mások számára is teljesen jelen lévő és aktuálisan transzparens legyen, hiszen a kontextus meghatározó gyújtópontját alkotja.”¹⁰ Csakhogy éppen ez nem áll Minna rendelkezésére, amikor kimondja: „Szeretlek”.

A „Szeretlek” mint beszédaktus mindemellett rendelkezik egy sajátos tulajdonsággal: performativitásának köszönhetően képes hatást gyakorolni a valóságra. Ahogy J. Hillis Miller fogalmaz Derrida kapcsán: „A »szeretlek« kimondása nem konstatív tényközlés, hanem performatívum, amely létrehozza azt az állapotot, hogy szerelmes vagyok, és így más emberré tesz, azzá, aki szerelmes valakibe. A másik embernek viszont nincs hozzáférése a belső világomhoz, így nem derül ki, vajon hazudok, vagy az igazat mondom.”¹¹ A Moskát-novella esetében azonban csak részben van szó erről. Itt ugyanis egyfelől a „Szeretlek” kimondása nem számolja fel annak konstatív voltát, hiszen a világban bekövetkező azonnali változásra csak azért kerülhet sor, mert a kijelentés igaz – ez pedig a konstatívumok sajátossága, nem a performatívumoké. S ennek köszönhető az is, hogy a másik ember (Khao) számára hozzáférhetővé válik Minna belső világa („Khao gúnyos mosollyal horkantott fel. *Csak nem?*, kérdezte...”).¹² Sőt, az a paradox helyzet áll elő, hogy a megnyilatkozást tevő Minna számára is csak a kimondás aktusában, illetve annak hatása révén válik hozzáférhetővé saját belső világa. Mindaddig, amíg ki nem mondja, hogy mit érez, nincs kézzelfogható bizonyítéka arra, hogy valóban azt mondja, amit gondol, vagy – még pontosabban fogalmazva – valóban azt éri-e, amit mond. Ezen a ponton érthető meg igazából a „Szeretlek” performativitása. Amikor ugyanis Minna kimondja ezt a mondatot, nem egy előzetes tényt állapít meg (fentebb erre a tulajdonképpeni és tényleges igazság szavakkal utaltam), és nem is csupán saját belső világát teszi Khao és önmaga számára hozzáférhetővé. Hanem pontosan aztal, hogy kimondja: „Szeretlek”, hozza létre azt az igazságot, amit kimond; Minna a mondat performatív ereje által válik igazából szerelmissé.

⁹ Jacques DERRIDA, *Aláírtás esemény kontextus*, ford. KICSÁK Lóránt = ANTAL Éva – KICSÁK Lóránt – SZÉPLAKY Gerda (szerk.), *Performatív fordulatok*, Linceum Kiadó, Eger, 2015, 43–69. Derrida szerint az, hogy a performatívum sikere nem függ az intenciótól, szorosan kapcsolódik a kijelentés ismételtetéséhez – Derrida kifejezésével élve: az iterabilitásnak – a jelenségéhez is. Moskátnál azonban nem erről van szó.

¹⁰ *Uo.*, 66.

¹¹ J. HILLIS MILLER, *Performativitás mint performansz / performativitás mint beszédaktus: Derrida sajátos performativitás-elmélete*, ford. ANTAL Éva = *Performa* 3/2016. Elérhető: [http://performativitas.hu/performativitas_mint_performansz_performativitas_mint_beszedaktus_derrida_sajatos_performativitaselmlete#epubcf1\(6/2\[miller\]4\[miller\]/2/2/4/1:0\)](http://performativitas.hu/performativitas_mint_performansz_performativitas_mint_beszedaktus_derrida_sajatos_performativitaselmlete#epubcf1(6/2[miller]4[miller]/2/2/4/1:0))

¹² MOSKÁT, *Mesterhazugság*, 21.

A novella a megnyilatkozások konstatív és performatív jellege, más szóval a nyelv megismerő és cselekvő funkciója közötti megszakítások és összekapcsolódások stabilizálhatatlan mozgását hozza felszínre. Az építés és a rombolás feltétele a megnyilatkozás hazugságként, illetve igazságként való értése, ez azonban – mint láthattuk – nem csupán kontextusfüggő, hanem ki van szolgáltatva a nyelv teremtő hatalmának is. Mindez azt vonja maga után, hogy az igazság és a hazugság közötti különbségtevésről nem egyszerűen egy előzetes ténynek való megfelelés dönt. Az igazmondásban ugyanis óhatatlanul szerephez jut a nyelv azon képessége, hogy igazságokat hozzon létre. Ez azonban nem jelent egyet az igazság relativizálásával; az igazság és a hazugság nem válnak felcserélhetővé. Sokkal inkább arról van szó, hogy – performativitása révén – a megnyilatkozás képes lesz megteremteni saját igazságának lehetőségfeltételeit.

Paul de Man a nyelvnek erre a képességére a katakrézis kifejezéssel utalt. A katakrézis nála nem egyszerűen egyike a beszéd feldíszítését szolgáló retorikai alakzatoknak, hanem a nyelv létesítő funkciójának a megnevezésére szolgál.¹³ Mindez – az elemzett novella vonatkozásában is – a nyelv figuratív teljesítményére irányíthatja a figyelmünket. Mint láthattuk, a *Mesterhazugság* a világban beállt változásokat a megnyilatkozások befogadókra gyakorolt hatásával – egészen pontosan a csalódásélménnyel – köti össze. A világ már sosem lesz olyan, mióta hazudtál nekem – alighanem mindannyian átéltünk már olyat, amit ez a metaforikus mondat magában foglal. A hazugság ugyan nem változtatta meg szó szerint a világot – az maradt olyan, amilyen –, de bizonyos dolgokra és/vagy személyekre többé már nem tudtunk úgy tekinteni, mint előtte. Moskát Anita novellájában ez a metaforikus igazság fordul át szó szerintibe, amikor egy-egy csalódás során – attól függően, hogy pozitív vagy negatív irányú csalódásélményről van szó – valami felbomlik vagy épülni kezd a világban.

A metaforikus és a szó szerinti jelentéssík között lejátszódó áthelyeződés ugyanakkor nem egyirányú és nem is egyszeri esemény. Előfordul, hogy a szó szerinti ruházódik fel metaforikus jelentéssel. Ezt láthatjuk például a süketség és a némaság esetében is, amelyek eltérő módon ugyan, de egyaránt a vakság metaforáiként jelennek meg a szövegben. Fentebb már utaltam arra a jelenetre, amikor Khao felteszi a kérdést Minnának, hogy mi lenne akkor, ha süket lenne. Erre a kérdésre rímel az a – fentebb szintén idézett – szituáció, amikor a házaspár veszekedésekor Khao túl zaklatott ahhoz, hogy megértse egy hazugságot, aminek következtében annak építő hatása elmarad. Ez utóbbi esetben Khao süketsége már nem szó szerint értendő, hanem a kijelentés igazságtartalmára vonatkozó vakság metaforikus kifejeződéseként.

A némaság szintén összefügg az így felfogott vaksággal, bár ez a kapcsolat már nem tisztán metaforikus, hiszen Khao némasága nem saját, hanem Minna vakságának *előidézője* lesz. Khao némaságáról ugyanis a történet végén kiderül, hogy csupán megjátszott.

¹³ Lásd pl. Paul DE MAN: *A metafora ismeretelmélete*, ford. KATONA Gábor = Uő, *Esztétikai ideológia*, Janus–Osiris, Budapest, 2000, 17.

A férfit ugyanúgy a mesterek készítették fel egy mesterhazugságra, akárcsak Minnát. Ahhoz azonban, hogy működjön Khao mesterhazugsága, arra volt szükség, hogy éveken át félrevezesse a feleségét. A mesterek – rendkívül alattomos, éppen ezért nagyon hatásos – kettős csele áthelyeződések láncolatát szabadítja el, és egy olyan világot eredményez, amelyben a manipulátorból bármikor manipulált lehet és fordítva. Minna ennek tökéletes példája: előbb gyerekként megvezetett (vélt anyja mesterhazugságának áldozata), majd építésként egy mesterhazugságot előkészítő, hogy végül ő maga is egy mesterhazugság áldozata legyen.

De vajon az olvasó nem vált-e – Minnával együtt – maga is egy mesterhazugság – Moskát Anita mesteri novellája – áldozatává? Erre alighanem igennel kell válaszolnunk, mivel a fentebb bemutatott áthelyeződések nem csupán a szöveg strukturális sajátosságairól árulkodnak, hanem a jelentés stabilizálhatatlanságával is szembesítenek. Nem dönthető el ugyanis végérvényesen, hogy az alatt az idő alatt, amíg Minna és Khao előkészítették egymás számára mesterhazugságaikat, miért lehettek hatásosak Minna hazugságai. Khao csalódásai miatt, mint ahogy Minna vélte? Vagy – éppen ellenkezőleg – Minna Khao általi becsapása miatt? Az előbbi azt feltételezi, hogy bár Khao is építész, ő maga is ki van szolgáltatva a megcsalatságnak. Ám ha azt vesszük figyelembe, hogy Khao végig hazudott Minnának, nem lehetünk benne biztosak, hogy csalódásai nem voltak-e maguk is megjátszottak – ami szintén kézenfekvő magyarázat. Ebben az esetben viszont Minna teremtő ereje nem Khao csalódásaiból táplálkozott, hanem saját megcsalatságából. Mivel azt hitte, hogy Khao reakciói őszinték, ezért ő lett a becsapott, nem pedig a férje, s a megnyilatkozásai ezért tehettek szert teremtő erőre. Hazugságai nem a másikat, hanem saját maga számára váltak hazugsággá.

Két, egyformán érvényes értelmezéssel állunk tehát szemben, miközben nem dönthető el végérvényesen, hogy a kettő közül melyik a helyes. Ez pedig már nem a novella világában megjelenő nyelv performativitásáról árulkodik, hanem a novella nyelvének performativitásáról. Mert míg a novella világában a megnyilatkozások vagy igazak lesznek, vagy hazugságként értik őket (és most már látjuk azt is, hogy ennek nincs feltétlenül köze a novellabeli világ tényállapotához), addig az olvasó számára eldönthetetlen marad, hogy a két értelmezés közül melyiket kell elfogadnia igaznak. Ha van igazság, amely az olvasó világának épülésére szolgálhat, az éppen a nyelv uralhatatlanságának felismerése lesz.

Lapis József

Kontroll és bőr

Nyelvi és testi idegenség néhány kortárs disztópiában¹

A kortárs disztópiák *világszerűségének* sarkalatos pontja lehet az, hogy az adott *másik* világ miképpen ragadható meg *nyelvszerűségként*, s hogy a létrejövő fikciók nyelve képes-e fölmutatni valamiképp az alternatív univerzum idegenségét. Sally Gardner 2012-es, Pék Zoltán által fordított *A Hold legsötétebb oldala* című ifjúsági disztópiájának elbeszélője diszlexiás, s így a narráció sajátossága, hogy időnként *elmozdulnak* benne a kifejezések, a félrehallások-írások nyomán megképződő nyelvi térben még markánsabb lesz a sötét jövő világának idegensége, miközben a kamasznyelv és a hapaxok együttese valamelyest oldani is képesek az ismerős mintázatok túlzottan nyomasztó voltát. „A Kullancsok a fegyverük tusával taszigáltak bennünket, kiszemezték a jól táplált hosszúnadrágosokat, és előre állították. [...] Egy klassz autó érkezett az úton, megállt, és egy gumicsizmás ember szállt ki belőle, akinek rémes volt a frizurája. Gözöm se volt, hogy mit keres itt. Ott állt és nem szólt semmit, miközben a bőrkabátos megafonba kiabált. Akik beszélnek a bárbar nyelvet, jelentkezzenek.”² Sally Gardner könyvének hatása nem feltétlenül a történet nagyszerűségében, mint inkább a perspektíva és a nyelv különlegességében áll.

A disztópikus tér önmagában is lehetőséget ad arra, hogy a világban az idegenség mintázatai erőteljesen megmutatkozzanak, s meglátásom szerint a jobb művek építenek is arra, hogy ez a sajátos idegenszerűség, Unheimlich jelleg tükröződjék akár a nyelvhasználatban, akár a világerzékelés másságának fikciós előállításában.³ Orwell *Ezerkilencszáznyolcvannégye* kétségkívül úttörő a nyelv középpontba helyezése tekintetében is, hiszen az „újbeszél” [newspeak] kidolgozása a totális társadalmi rendszer alapjaként tűnik föl: zavarba ejtően egyszerre jelenítve meg a nyelv világteremtő erejét (a mára már közhelyszerűvé vált wittgensteini, „a nyelvem határai

¹ Jelen írás egy kiterjedtebb, a *Komplexitás a populáris kultúrában* című kötetben (Prae Kiadó, 2021) megjelenő tanulmány rövid részlete.

² Sally GARDNER, *A Hold legsötétebb oldala*, ford. PÉK Zoltán, Kolibri, Budapest, 2013, 138.

³ Az *Érkezés* (Arrival) című kvázi-inváziós sci-fi film (Denis Villeneuve, 2016) cselekményét és megoldását nyelvfilozófiai, nyelvtudományi belátások szervezik, amelyben a nyelv szerepe és hatóköre messze túlmutat a pusztán kommunikációs csatorna jellegen – a tér és idő megértésének, sőt létesítésének médiumává is válik.

a világom határai”-belátás jegyében), illetőleg eszközjellegét, amennyiben az újbeszél nyelvváltozata a párt végső instanciája lesz az egyén autonómiájának szűkítésében. Ezen a nyomvonalon halad Karin Tidbeck *Amatka* (2012) című svéd weird fantasy disztópiája,⁴ amelyben az önkényuralmi rezsim végletes kontroll alatt tartja a nyelvet, illetve ezzel összefüggésben a valóságot, kijelölve a realitás szabadságfaktorait, egyáltalán, azt, ami valóságként valamilyen formában megjelenhet a világban, radikális szűrőt tartva a mindennapi lét elé. Aki újszerű, előre, a jövőbe mutató gondolattal él, azt mint bűnözőt bélyegzi meg a közösség, kirekeszti, és az agy beszédközpontját eltávolítva „gondoskodni” kezd róla. Paradox módon azonban az erős kontrollal biztosítja a nyelvnek a szubverzív, felforgató erejét is, ugyanis minden újszerű, forradalmi nyelvi tett hatványozottan cselekvéssé, szabadság-tetté is válik, új lehetőségeit teremtve meg a nyelv-bűnözésnek, különleges jelentőséggel ruházva fel például a könyvtárosi munkát, s valóban *elevenné* téve a költészetet is. *Amatka* kolóniáján – mint ahogyan a regény világának többi kolóniáján is – az új anyagból készített dolgokat újra és újra jelölni kell, illetve megnevezni, különben visszaválóznak azzá a masszává, amelyből keletkeztek (az „úttörők” által a régi világból hozott dolgokra, a betonra vagy a „jó papír”-ra ez nem vonatkozik). „*Ceruzza ceruzza ceruzza ceruzza ceruzza ceruzza*, kántálta, ahogy egyenként megérintette őket, csakhogy a szavak egymásba mosódtak, a szótagok pedig felcserélődtek. *Ruza-ce ruza-ce ruza-ce ruza-ce*, hangzottak, a ceruzák sora pedig megrázkódott, és kis híján valami mássá alakult, mire megértette, hogy pontosan mi történik.” Annak érdekében, hogy tudatosítsák, a dolgok jelölése mennyire fontos abban, hogy a tárgyak azok és olyanok maradjanak, amilyen formába kényszerítették őket, már a gyermekotthonokban⁵ elkezdik a felkészítést: jelölőenekeket tanulnak, rímeiket keresnek, bevésik a jelölőnapokat stb. A főszereplő, Brilarék Vanja Essre Kettese a gyermekkori, idézett ceruzaeset után felnőttként több ízben is elmulasztja a jelölést, ami már jelzi, hogy megvan benne valamilyen, ekkor még nem tudatos lázadás a rendszerrel szemben.

Az *Amatka* világa önmagába záródó, minden, ami valami újra, „előre mutató”-ra vagy akár a múlt egyedi eseteire, rendszerhibára utalna, tiltott és gyanús. Az egyik szereplő, Nina szobájában „egy régi altatóvers plakátja szerepel”, amely megjeleníti e szabályt: „ahogy jó az este / nem feledjük / mikor itt a reggel / újra kezdjük / mikor jó a reggel / nem feledjük / a napoknak is /van a rendjük.” A rend lényege az ismétlődés: a jelölések a tárgyakba zárják a formát, amelyből azok a széteséssel ki akarnának törni, a napi rutinokra korlátozódó cselekvések és gondolatok megrekesztik a világot, kizárnak (és valamilyen

⁴ Karin TIDBECK, *Amatka*, ford. BABITS Péter, Athenaeum, [h. n.], 2017. E-book.

⁵ *Amatka* társadalmában a gyermekeket elveszik a szülőktől, és gyermekotthonokban nevelik fel őket annak érdekében, hogy a személyes kapcsolatok helyett a közösségi identitás legyen meghatározó (a szülők időnkénti láthatása során tartózkodni kell az intimitástól). Ez a gyermeknevelési rendszertípus több disztópiában feltűnik, lényegében már Madách *Tragédiájának* falanszter-színe is tartalmazza („Ha a család előítéletét / Éledni hagyjuk, rögtön összedül / Minden vívmánya a szent tudománynak”), de Aldous Huxley *Szép új világában* is ez mutatkozik meg; a kortársak közül például Mészöly Ágnes és Molnár T. Eszter *Az Emberek Országá – Kalaallit Nunaat* című könyvében látjuk viszont.

mértékben kriminalizálnak) bármilyen előreható változást. Ezért válik ugyanakkor rendkívül felforgató erejűvé a kivételes nyelvi erővel bíró költészet. Berolék Annája, *Amatka* legnagyobb hatású, hivatalosan halottnak nyilvánított költője a változás jelképe. Ki nem adott, kéziratos verse a tiltott gondolat megtestesítője („új világokról beszélünk / új életekről beszélünk / új esélyről beszélünk / hogy lehessünk”), „himnusz”-a pedig azért teljesen idegen, mert az egyenes és egyrétegű nyelvhasználat korában ironikusnak, azaz többrétegűnek olvasható, ha bárki érzékeny a jelentésárnyalatokra: „A himnusz kérdezz-felelek játékra emlékeztetett. *Bizottságot választottunk / hogy törődjön velünk / Köszönjük néki / az önbizalom ajándékát / Köszönjük néki / a biztos kezeket / Köszönjük néki / amiért megmondja / Mit tegyünk mit is tegyünk / Köszönet és hála bölcs vezetésedért.* Vanja felnézett. – Ez olyan... – kezdte bátortalanul – szarkasztikus?” A költő kanonikus verseskönyveiben a Növényházakat veszi sorra, ezeket teszi valóságossá, igazivá, jóvá, kiszakítva a jelölés-kényszer alól és az ideiglenesség létmódjából. Vanjának felrázó élményt okoz az olvasásuk: „Volt valami Berolék Annájának nyelvvezetésében. Mintha mindenki másnál mélyebben értette volna a szavakat és a tárgyakat. Költeményei nem csupán jelölőrímekből és leírásokból álltak. Vanjának lassan olyan érzése támadt, hogy a növényházaknak többé jelölésre sincs szükségük. Berolék Annájának szavai nyomán az alakjuk örökre rögzült az emlékezetében.”⁶ Az *Amatka* nyitánya hasonló Bodor Ádám prózájának egy sajátos alakzatához – egy idegen kívülállóként megérkezik egy világvégi, a civilizáció perifériáján lévő, önkényuralmi vezetőségű helyre, jellemzően valamilyen feladat elvégzése céljából. A Bodor-szövegek nyelvi és világképi idegensége, illetve a nyelv nem transzparens volta, a „valóság” nyelvi kondicionáltsága, a *Sinistra* körzet és például *A részleg* társadalom- és térszerkezete egyaránt olvashatóvá teszik ezt a prózát az utópisztikus szöveghagyomány felől is.⁷

Mészöly Ágnes és Molnár T. Eszter *Az Emberek Országá – Kalaallit Nunaat* című 2019-es, *Az éhezők viadala*-paradigma színvonalas, alaposan kidolgozott magyar példájának tekinthető ifjúsági disztópiájában, ha nem is ilyen alapvető meghatározottsággal, de reflektálttá és lényegessé válik a nyelv szerepe. Egy ökokatasztrófa következményeként új világrend létesül a Földön, amelyben az ember számára élhető területek a pólusok felé zsugorodtak: Kalaallit Nunaat leginkább Grönland vidékét jelenti, míg az ellenséges déli katonai Antartisoq állam a mai Antarktisz és Új-Zéland területén alakul meg. Ahogyan *A szolgálólány meséje* univerzumában, úgy ebben a könyvben is az egykori Kanadához köthető Konföderáció tartja magát leginkább a demokratikus, kapitalista normákhoz. Ám ez nem jelenti azt, hogy a cél az ehhez az államalakulathoz való csatlakozás lenne, a szabadságküzdelem, amelyhez a főhősök csatlakoznak, az Egenylítő vidékén lévő

⁶ Berolék Annája növényház-költészete a magyar kortárs irodalomból leginkább Oravecz Imre redukált költészetnyelvével rokonítható.

⁷ H. Nagy Péter pontosan fogalmaz ugyanakkor, amikor azt írja, hogy „az ideálisnak vélt, uniformizált államkonstrukció világának tradícióját a Sinistra körzet újragondolja”. H. NAGY Péter, *Dezintegráció és identitászavar* = SCHEIBNER Tamás – VADERNA Gábor (szerk.), *Tapasztalatsere, Esszék és tanulmányok Bodor Ádámról*, L'Harmattan, Budapest, 2005, 112.

kolóniák autonómiájának kiharcolásáért folyik majd, a Szabad Kolóniák Szövetségének megalapításáért. A cselekmény kiindulópontja és sokáig fő helyszíne a címadó ország, Kalaallit Nunaat: innen, pontosabban a Heim nevű oktatási-(át)nevelő intézményből⁸ indulnak útra fiatal hőseink (egy egymásra csak frisselem rátaláló testvérpár, Umia és Nanouk), akik egyben az elbeszélői és nézőpontkarakterei is a könyvnek – hozzájuk csatlakozik később az Oorsi nevű lény szólama. A fejezetek elején rendre lexikonszócikkek állnak, amelyek nemcsak Kalaallit Nunaat történelmébe és társadalmába, ám hivatalos nyelvébe, az újgrönlandiba, annak kialakulásába, szerkezetébe, logikájába is bevezetnek, a fontosabb kifejezések jelentését, használati körét, kiejtését is megadva.⁹

Az érzékelésmódok, a világtapasztalás idegenszerűsége, speciális jellege gyakran a virtuális vagy augmentált, kiterjesztett valóság (VR, AR)¹⁰ tapasztalatainak közvetítését jelenti,¹¹ illetőleg az olyan eseteket, amelyekben a testtapasztalat nem a virtualitás okán változik meg, hanem például a mesterséges-technikai vagy a szerves–idegen szimbiózis következtében. Moskát Anita, az egyik legtehetségesebb kortárs speculative fiction-író műveiben mindkét aspektusra találunk példát. Az augmentált valóságta-
pasztalás a *Gumicukorszív* című novellájában kap szerepet (akár az elhunyt apa Szellem-szoftverként való visszatérését, akár a virtuális közösségi médiumok jelenlétét tekintjük),¹² míg a testérzékelés sajátosságai 2019-es *Irha és bőr* című regényében¹³ jelenik meg. Az előbbi problémakör, amely szerint az élet, a világ megélése részben áttevődik egy virtuális síkra, amelyben avatárok lépnek a hús-vér emberek helyébe, ugyanakkor a virtualitás visszahat a testre, a személyre, az utóbbi évtizedek speculative

⁸ A Heim intézményének többféle irodalmi párhuzama lehet Ottlik Géza és Musil iskoláitól kezdve a *Harry Potter* Roxfortján át a Veronica Roth-féle *Beavatott* kiképzőhelyéig.

⁹ Pl. „*Ikiuppoq* (főnév) [ikiup:o], jelentése: segítő. Az Emberek Országának társadalmára jellemző a nagyfokú önszerveződés és önfegyelmzés. Mivel az ország állandó *unata*kban él, az *utjutunn*ikok jelenléte a polgárok között nem félelmet, hanem biztosságérzetet vált ki.” MÉSZÖLY Ágnes – MOLNÁR T. Eszter, *Az Emberek Országá – Kalaallit Nunaat*, Tilos az Á, Budapest, 2019, 320.

¹⁰ Az AR-ről lásd: Szűts Zoltán, *Az augmentált valóság média- és kommunikációelméleti hatásai*, Médiakutató, 2011. ősz Web: https://mediakutato.hu/cikk/2011_03_osz/02_augmentalt_valosag (Letöltés ideje: 2020. 07. 31.)

¹¹ A jelenség első és máig egyik legizgalmasabb fikcionalizálója nem más, mint a cyberpunk műfaj úttörője, William Gibson (lásd például a *Neurománc* [1984] vagy a *Virtuálfény* [1995] című regényeit), de előzményként itt szükséges megemlíteni Philip K. Dick *Álmodnak-e az androidok elektronikus bárányokkal?* [1968] című könyvét is (amely a Ridley Scott-féle *Szárnyas fejvadász* mozi [1982] alapjaként szolgált). A közelmúlt fontos könyve a témában Ernest Cline *Ready Player One*-ja (2011), amely a kiterjedt szimulákrumvilágot a (kb.) kilencvenes évek számítógépes játéka alapján rendezi be. A mozgóképkultúrában két mozifilm is szükséges szóba hozni: a Wachowski-testvérek 1999-es *Mátrixa* minden bizonnyal mérföldkőnek számít a virtualitásról és szimulákrumról való művészi gondolkodásban, míg az ugyanebben az évben bemutatott *eXistenZ* (David Cronenberg) a virtualitás és a valóság elkülöníthetatlenség szempontjából lesz „kötelező olvasmány”.

¹² „A sok neontól és villogó felirattól vibrált a szemem, szédelegve dőltem az ágyra. Egyszer, amikor még apa nem változott Szellemmé, egyhetes hajókirándulásra mentünk az Adrián. Az első két napot végighánytam, a fedélzeten nyöszörögtem, még a felettem köröző sirályok is rajtam röhöghettek. Apa viszont összefogta a hajam, amíg kihajoltam a korláton hányni. Most is ugyanígy émelegtem, csak apa nem volt sehol. Bella hajolt oda hozzám; arcát tűzijátékként lepték el az egymást túlharsogó felugró hirdetések. Kétségbeesetten próbáltam bezárni őket, pislogtam és hessegettem, de hiába.

– Kapcsold ki! – üvöltötte Bella a fülemben. – Az egészet kapcsold ki! Nem találtam a kijárat ikonját. Ehelyett előredőltem, a tenyerembe pislogtam, és szinte kitéptem a kontaktlencséket. Azonnal csend lett. A szemem még villódzott, de a falak tiszta, unalmasan fehér felülete még sosem simogatott ennyire.” (Moskát Anita, *Gumicukorszív = 2050 – Ifjúsági novellák a jövőről*, vál. SIROKAI Mátyás, Móra – JAK, Budapest, 2018, 98.)

¹³ Moskát Anita, *Irha és bőr*, GABO, 2019. Elektronikus (epub) verzió.

fictionjében központi helyre került (és például az ún. cyberpunk irányzatnak egyik lényegi jellegzetessége).¹⁴ A *Gumicukorszív* különlegességét az adja, hogy benne a családi konfliktust (amely során a lány, Lina, online közvetített pert indít édesanyja ellen az ellene elkövetett gyermekkori „sérelmek” miatt – ez nem egyedi eset, „az osztály fele már rég túlesett rajta”)¹⁵ az okozza, hogy az elhunyt édesapát egy Szellem nevű virtuális jelenlét hivatott helyettesíteni, amely az anyának talán segít, ám Linát inkább akadályozza a gyász megélésében.

Moskát utópisztikus fantasy regényében, az *Irha és bőr*ben egy napon az állatok elkezdnek „felébredni”, metamorfózison átesni: félig állat, félig ember hibrid lényekké (fajzatokká, avagy politikailag korrekt terminussal kimérákká) válnak: macskaemberek, szarvasemberek, hüllőemberek, pintyemberek, halemberek, borzemberek (stb.) keletkeznek.¹⁶ A fázis azonban, amelyben megrekednek, különböző lehet: hol a forráslényhez, hol a céllényhez áll közelebb. Ez az alaphelyzet lehetőséget nyújt az írónak arra, hogy az állati és emberi világokat (érzékelés- és gondolkodásmódokat, ethoszokat, emberi és természeti erkölcsöket) ütköztesse és keverje, azaz egyszerre élezze ki különbségként azokat, majd bizonytalanítsa is el őket. (Az egyik főszereplő, egy őzember szemszögéből: „Szúrós illat lengte körül; mesterséges vanília és orgona, lombikban kevert természet. Ennyi erővel a vécefertőtlenítőt is magára pötyintethette volna.”)¹⁷ Az *Irha és bőr* fajtái emancipatorikus küzdelmet folytatnak a többségi (emberi) társadalom ellen, s a könyvben kirajzolódnak a harc (média)kommunikációs, politikai, ideológiai, gazdasági jellemzői: e tekintetben, ahogyan a disztópiák nagy részében, *szatíráról*, azaz létező társadalmi praxisok ironikus, felnagyított, átkontextualizált miméziséről, gyakorta (implicit vagy explicit) morális kritikájáról beszélhetünk (miközben a szatíra alapvetően nem szövegekre irányul, hanem gyakorlatokra, mégis szükségképpen nyelvi és képi megoldásokat,¹⁸ kliséket, sablonokat, nyelvhasználati formákat: diskurzusokat vesz célba, ironikus-parodisztikus módon).¹⁹ Az *Irha és bőr* szatírájának több célpontja is van: az említett felszabadító mozgalmak mellett, ettől nem függetlenül ilyen például az August, a teljes átváltozáson átesett kigyóember figurájához köthető politikai kampány (amelynek része a *coming*

¹⁴ Izgalmasan jelenik meg a kérdés például a *Black Mirror* mozgóképes sorozat disztópikus epizódjaiban.

¹⁵ Moskát Anita, *Gumicukorszív = 2050 – Ifjúsági novellák a jövőről*, vál. SIROKAI Máttyás, Móra – JAK, Budapest, 2018, 96.

¹⁶ Érdemes megjegyezni, hogy Jeffrey Stone [Nemes István] *Az Éj trilógiája* című 1990-es évekbeli fantasy sorozatában már megjelent egy hasonló szempont, mely szerint a Föld jövőjében, a Cherubionnak nevezett világban sajátos módon a humánium örökségét a cherubok, az állatokból mutálódott humanoidok népe viszi tovább (míg az emberiség testileg-lelkileg torzabb lényekké „fajzott”).

¹⁷ A logika fölidézheti Isaac Asimov *A mezítelen nap* (1956) című science fiction detektívregényét, amelyben a Solaria bolygón izolált körülmények között élő, a szabadba ki sosem lépő ember, amikor először érez valódi virágillatot, csak a parfüméhez tudja hasonlítani azt.

¹⁸ A véres ingben járó Veronica képe például fölidézi Jackie Kennedy ikonikus fotóit a JFK halálát okozó merényletet követően.

¹⁹ Vö. Linda HUTCHEON, *A Theory of Parody: The Teachings of Twentieth-Century Art Forms*, Methuen, New York – London, 1985, 43, 62, 78. Fontos megjegyezni, hogy a hutchéoni rendszerben sem a szatíra, sem a paródia fogalmához nem társul a neveltségessé tevés gesztusa (a kritikai távolság és ironikus szerkezet ugyanakkor igen).

out: ő maga is fajzat). (Az, hogy August sokáig titkolja, hogy az ő forráslénye kígyó volt, ahhoz hasonlatos, amikor *A gyermekkor vége* sci-fijében a jóságosnak látszani akaró főkörmányzók nem fedik föl, hogy fizikai formájuk olyan, mint az ördögé. Mindkét esetben katasztrófális lehet a mediatisációs hatás az adott lényekhez kapcsolódó szimbolikus jelentések miatt.) Megjelenik továbbá a fogyasztói társadalom kritikája, részben azáltal, ahogyan a fajzatok egy része csatlakozni igyekszik (illetőleg: kényszerül) az emberi civilizáció külsőségeihez és fogyasztói kultúrájához. Másrészt Pilar, a borzember alakján keresztül, akit – az ismert Stockholm-szindrómás fogság-estekhez, illetve adott esetben *A szoba* című mozifilmhez hasonlóan – nagyon sokáig négy fal között tartanak bezárva, ahol egyetlen szórakozási formája a televízió marad: Pilar világképét és identitását így elsősorban a reklámstruktúrák és a szappanoperák scenáriói formálják.

Moskát Anita korábbi munkáiban sem idegenkedett a társadalompolitikai problémafölvetésektől, a *Horgonyhely* (2015) című regényében például egy nő által uralt és irányított társadalmi rendet mutat meg (mintegy fordított *Szolgálólány meséjeként*, fantasy szcenikában). Az ökológiai, ökokritikai szemléletmód mindkét regényre jellemző: a *Horgonyhelyben* a nők uralmát a földdel való kapcsolat teszi lehetővé – a föld az, amely meggátolja a férfiakat a szabad mozgásban, míg e gát alól a *várandós* nők mentesek lesznek. Az *Irha és bőrben* az ökológiai perspektívának megvan az irodalmi előzménye is, amennyiben nagyon szellemesen játszik el az állatmesei hagyománnyal, s fordítja ki annak alapvető antropocentrizmusát. Kirill, az őzember olyan blogot ír, amelyben a fajzatáldozatok történetét a fabulák keretében mondja el: *Mese a fá-cánemberről, aki kilenc nyelven beszélt; Mese a farkasról és a gyerekekről* stb. („Fabulákat gyűjtesz, fajzatok történeteit a világból, hogy megértsük, honnan jöttünk.”) Ráadásul az egyik szereplő diplomamunkáját arról írja, hogy a fabulák állatalakjainak negatív jegyei (ravasz róka, kegyetlen farkas stb.) hogyan határozzák meg a fajzatok társadalmi elfogadottságát.

A regény az átváltozási hullámot Teremtésként írja meg, s ekként izgalmasan lép párbeszéde egyfelől a különböző teremtésmítoszokkal, másfelől hangsúlyosan a bibliai teremtéstörténettel is. Kirill szemszögéből olvashatjuk az alábbiakat: „A sapienseket sosem érdekelte, milyen egy fajzat valójában, csak az, mennyire tudja magát embernek álcázni. / Kirill minden fellelhető eredetmítoszt elolvasott, így ismerte a Teremtés könyvét is: abban Isten a saját képére formálta meg az embert. / Az ember azonban nem állt meg itt. Ő mindent és mindenkit a saját képére akart formálni.” A szélsőséges felszabadítási mozgalom vezetője, a Feketebárány viszont saját logikája szerint olvassa a Genezist: „Még a saját Bibliájukban is benne van, hogy Isten már az ötödik napon teremtett állatot, embert csak a hatodikon.” Sokáig úgy tűnik, hogy a Feketebárány népe pásztoraként (s így Megváltó-allegóriaként, -típusként) jelenik meg, ez a kép a mű későbbi részében sokat árnyalódik, mint ahogy mítoszromboló lesz az is,

amikor a Kirill (és tulajdonképpen a regény többi szereplője által is) kutatott Teremtő motivációi, titkai földerülnek. Összességében elmondhatjuk, hogy az *Irha és bőr* esetében az állati-természeti világban-lét nyelvi-szemléleti megmutatkozásának különleges irodalmi példájával van dolgunk, épp a köztesség, a metamorfózis, a hibriditás, a transz-helyzet felől elmesélve – mind a testi-fizikai állapotra és léthelyzetre, mind a pszichére odafigyelve.²⁰

---

²⁰ Szép Eszter ugyanakkor a regény koncepciójával, visszamaradt antropocentrizmusával kapcsolatban kritikusan megjegyzi: „Az egyenlőség szólamát megelőzően egy sokkal mélyebb hierarchiára épül az *Irha és bőr* világképe, nevezetesen arra, hogy a fajok úgy jönnek létre, hogy az állatok emberré akarnak válni. Több olyan jelenet is van, hogy áll a Teremtő [...], és az állatok köré gyűlnek, mert a vágy, hogy emberré legyenek, erősebb bennük biológiai ösztöneiknél. Olyan erős, hogy szinte kitépik a Teremtőből az átváltozást, erőszakkal is. Amikor az állatok a teremtő köré gyűlve emberré akarnak válni, akkor egy mitológián (teremtésmítoszon) alapuló evolúciós ugrást akarnak végrehajtani: egy magasabb szintre kerülve emberré válni.” Szép Eszter, *Élőlényláncolat*. Web: <https://perezvonsgeometry.wordpress.com/2019/06/09/elo-leny-lancolat-moskat-anita-irha-es-bor/> (Letöltés ideje: 2020. 07. 31.)

Sírokai Mátvás

Homorú tenger

Sírokai Mátvás

A homorú tengert
csak fejtetőn
állva látni.

Fodrozódó lebeny
a nagy homlok kék
oldalán. Olyan közeli
a föld, mintha épp
rád gondolna.

A talaj kitapintja
koponyámat, lassanként
felfogom az alattam
elterülő bálna súlyát.

Tenyerembe kap a szél,
ellobbannak és vissza-
találnak a lábaim.

Egy homokszál köt csak
a dűnékhez, amikor süllyedni
kezdek a háborgó
magzatvíz felé.

Mi kell ahhoz,
hogy egy árnyék
világosabb legyen
annál, amire
rávetül.

Mint amikor homlokomat
épp kitölti homlokod,
teljes simasággal
érezem, ahogy körülvesz
és megtart,

az, hogy ott sem vagyok,
az értelmetlen ragyogás,
az elviselhetetlen.

Istenanyák

A lányok megkötős hálóingben olvasnak a kórház udvarán, hajuk frissen mosott. A szülészeti klinika már nem olyan szigorú, mint régen, kiengedik őket a napfényre, őr sincs mellettük. Szebbek, mint szűzként, a terhesség és az istenük csókja a homlokukon ragyogóvá teszi őket.

b
bill
ent
yuk

Dejana agyonnyom egy rovar. A könyvön mászott, ő pedig ujjával beledörgöli a papírba. Sötét maszat takarja ki a szót, annyi marad belőle: *esség*. Ha ez jel volt, talán magára haragít egy közepesen befolyásos rovaristent, a sáskajárások urát, a beporzó méhek parancsolóját, esetleg a teljes átalakulás irányítóját, ám Dejana hisz benne, hogy a hasában egy ezeknél jóval nagyobb hatalmú isten gyermeke fejlődik, és nem fél.

– Ti éreztek bármi mozgást? – kérdezi Szofija, és felpillant a könyvből.

– Az enyém könnyebb a levegőnél – feleli Milena. Hisznek neki, lámpaoltás után látták, hogy a lány felemelkedik a kórházi vaságyból, akár egy héliumos léggömb, fel a plafonig.

– Az enyém folyton csíp, mintha chilit dugtam volna a pinámba – mondja Violeta, aztán a szájára csap, ahogy az intézetben tanulta. – De mozogni nem mozog.

– Ez normális – bólogat Szofija. A hasát simogatja, óvatosan, mintha nem tudná, szúrni fog-e. – A legtöbb gyerek nem mozog. A tiéddel mi a helyzet, Dejana?

Dejana becsukja a könyvét. Zavarja, hogy a parkban ülnek, ahol a tizenkét főisten-szobor figyelni őket, zavarják a hálóinge ujjába varrt jelképek is. Legjobban az idő urától tart, akinek házi márványmását otthon konyharuhával borították le. Dejana három karórát visel, az egyiket megsimogatja.

A többiek irigyek rá. Nem mindenkinek jut vőlegényül egy teokrata miniszter fia, vagy a postán hetente kapott ajándékok, a jókívánság-kártyák. A nővérek is gyengédek vele, egyedül neki nincs bíbor folt a karján a vérvételektől. Ritkaság, hogy valakit egy főisten tiszteljen meg.

Dejana elmosolyodik. Homlokáról orrára ereszti a napszemüvegét, ami nélkül sem pisilni, sem átöltözni nem mer.

– Az enyém olyan ragyogó, hogy rá sem bírsz nézni.

És hogy bizonyítsa igazát, felhúzza a kórházi hálóinget, és terpeszbe ül, hogy vakítson, vakítson a fény.

Dejanát a szülei kísérték el a termékenységi központba. Éppen betöltötte az alsó korhatárt, tizennégy éves volt és szűz. A sorszámot gyűrogetve ültek a váróban a panteon festményei közt, aztán az anyja kenyérmorzsát szórt a bürokrácia isteneinek, túvel megbökött ujjából vért csepegtetett a padlóra. Dejana a szemét forgatta; az anyja mindig olyan megalázkodó.

Az ügyintéző a teokrácia egyenruháját viselte. Egy magazin tesztjével bíbelődött épp, „Ki a panteonból a titkos védelmeződ?”, fel sem pillantva lökött nyomtatványokat a lány elé.

– Egyedül kell kitöltened – közölte, és adott egy tollat.

Dejana sosem látott még ilyen hosszú kérdőívet. Már az előtt megfájdult a feje, hogy először lapozott volna; ha az istenek tényleg mindent látnak, miért nem ismerik a válaszait?

Milyen állatot választana, ha átválna egygyé?

Ha egyetlen tárgyat büntetlenül ellophatna, mi lenne az?

Mi a leggonoszabb dolog, amit valaha tett?

A szülei mohón bátorították a jelentkezésre, hátha jobbra fordul a soruk, de rettegetek is, nehogy újabb hét nemzedékre magukra haragítson egy istent. Talán nem akkorát, mint a déd-dédapja az időistent, hanem egy egészen aprót, mint az elfelejtett telefonszámok urát vagy a fogkefék parancsolóját. Előfordul, hogy valaki szemébe fúródott fogkefével leli halálát, még ha ritkaság is. Dejana megígérte, hogy illedelmes válaszokat ad, hazudik, ha kell, de nem tudta, mi lenne jó hazugság ezekre a kérdésekre, így inkább igazat írt.

Ördöghal lenne a mélytengerben, mert olyan nyomást bír ki, amit egyetlen ember sem. A Holdat lopná el, az ágya felett világítana csak neki.

Ragasztót nyomott egy osztálytársa cipőjébe a lánykollégiumban.

Megizzadt a végére, műszálas blúza hóna alá tapadt. Remélte, hogy az orvosi vizsgálatokra máskor kerül sor, nem akarta, hogy hideg sztetoszkópot nyomjanak a mellére.

– Ó, azt írja, a nyári álmok istene vigyáz rám! – kiáltott fel az ügyintéző, és Dejana felé fordította a magazint a tesztel. – Ne izgulj, hátha szerencséd lesz, kifoghatsz egy jó apát. A beleegyező nyilatkozatokat is töltsd ki.

Tudomásul veszem, hogy nincs beleszólásom abba, ki választ ki magának, és azt is, ha egyáltalán nem történik megtermékenyítés.

Tudomásul veszem, hogy a terhesség során fellépő sérülésekért és egyéb maradandó károsodásokért nem áll módomban kártérítést igényelni.

Tudomásul veszem, hogy a születendő gyermek látására, érintésére, szeretetére nincs jogom.

Dejanát az osztálytársai vakmerőnek tartották. Hiába csábította őket az áldás, túl sok történetet hallottak viharistenekről, akik villámmal hasították ketté a lányokat fejtől bokáig, vagy éhségistenről, aki élve felfalta az anya húsát. Dejana nem félt. Jelet

látott, amikor bort vitt a panteonba a kötelező áldozatra. *V* alakban repültek a galambok a kapu felett, egy egész raj formázta a hatalmas *v* betűt, mintha azt mondaná: *vigasz, változás, védelem*, és Dejana tudta, hogy ő különleges. *Várandós*.

Őt kiválasztották az istenek. A nyilatkozatok nem többek formáságnál.

Tudomásul veszem, hogy ami történni fog, nem minősül erőszaknak.

A lányok Szofija sikolyára ébrednek. Lába közül borostyán indázik, levelek erednek hálóing alól. Milena cselekszik elsőként; a nővérhívó gomb nem működik, csattogó papuccsal rohan az ügyeleti szoba felé. Dejanának eszébe jut a szerződés. Szofijához ront, és befogja a szemét, hisz nem láthatja, nem érintheti, nem szeretheti, de a sérült levelek klorofilszagából tudja, hogy késő. A szülés elkezdődött.

– Ó, bassza meg! – kiáltja Violeta, aztán a szájára csap.

A nővérek szemkötőt adnak Szofijára. Tolószékben gurítják a szülőszoba felé, a méhéből eredő borostyánindák olyan hosszúak, hogy rátekerednek a kerékre, levelek akadnak a küllők közé. Az elfolyt víz Dejanát a nagyanyja savanyú káposztájának szagára emlékezteti.

Egy isten gyermekének világra segítése megviseli a halandó testet. A zuhanyzóknál gyakran találkoznak rehabilitáció alatt álló lányokkal, akik körbeszappanozzák hasukon a fekete varratot. Néhányuk ujjá helyén gézpólya, de mosolyognak; ki hibáztatná a gyermeket, ha első éhségében leharapja anyja sérülékeny függelékeit? Vállat vonnak, hogy így is megéri. Egyikük a szülés másnapjától minden kaparós sorsjeggyel nyert, egy másik apjának eltűnt a hasnyálmirigy-daganata. Mit számít egy-két ujj?

Szofija nélkül a lányok Dejana ágyán gyűlnek össze. A hálóingükbe varrt isteni jelképeket morzsolgatják, de nem mutatnak be áldozatot; annyira remegnek, hogy beszélni se bírnak. Violeta előveszi a tejkaramellát, amit eddig a párnája alatt dugdosott, és megkínálja a többieket. Némán elszopogatják az összeset, cukros nyálukat törölgetik. Hajnalban Milena emelkedni kezd, hasa héliumkönnyűvé válik, széttárt hálóingben lebeg a plafon felé. A lányok a karjánál fogva húzzák vissza a paplanra. A kezét szorítják, hogy lehorgonyozzák.

– Nem kellene már végeznie? – kérdezi Violeta. Intézeti lány, medvegyermeket akar szülni, hogy ráuszítsa a nadrágszíjjal büntető nevelőjükre. Mégis egy alkoholisten gyermekét várja, magzatvíz helyett tiszta szesszel; néha megrészegül tőle, és csak vihog, vihog ájulásig.

– Órákkal ezelőtt elment – morogja Milena. Nem illik közējük, combja leburnult, nyáron a szülei vitorlázni vitték a tengerre, de még ő is irigy Dejanára a vőlegénye miatt, hogy neki egy teokrata miniszter fia jutott. – Mennyi lehet az idő?

A falióra megállt. Dejana nem lepődik meg. Mindhárom karóráját ellenőrzi, de azok sem működnek, kimerülhetett az elem.

– Szofija erős – közli. – És a növényistenek nem harapnak.

A súrlódó hangot hallgatják, mintha talpak csoszognának, dörzspapír zizzenne. Talán a síkok közti hasadás hangja, ahogy a gyermek apja átlép az anyagi világba, hogy magával vigye az újszülöttet. Nemcsak az anyák viselnek szemkötőt a szülés alatt, az orvos és a nővérek is, akik egyetlen pillantásért szemük világával fizetnének.

A lányok reggel merészkednek ki a kórteremből: addigra a kórházat beszötte a borostyán. Beborítja falait, rácsavarodott az infúziós állványokra, lombzöldbe borult a kötöző, az ultrahang és a mosdó, eltömődött a vécékagyló. Friss, tavaszi illatot várnak, de a levegő dögszagú.

Dejana két ujjal lecsíp egy szív alakú levelet. Szofija vonásait keresi benne, a lány széles tésztaképet, göndör haját, de közönséges növénynek tűnik. Hátrahőköl, ahogy körmén észreveszi a vért. Sötétben bugyog a szárból, lecsöpög a pepita kőre.

A teokrácia professzorai próbálták megbecsülni a panteon létszámát. Egymillióan biztos, de akár tízmillióan is lehetnek, hatalmasaktól kezdve lábjegyzetekben felbukkanó istenképig. A páros számú pöttyök istene, a nyitott hűtőajtó istene, a visszaszívott káromkodások istene. És ki tudja, mennyiről nincs dokumentált kinyilatkoztatás, akiknek még egy gyümölcsökből és gyertyákból emelt házi oltárnál sem áldozik senki.

Dejana tanulta az iskolában, hogy az egymillió istenben egyetlen közös van: mindannyian utódot szeretnének. De ahhoz, hogy az utód hatalommal bírjon az anyagi világ felett, emberi anyától kell megszületnie.

– Régen – magyarázta a tanárnő – csak úgy elvették, amit akartak. Megerősszakolták a szüzeket. A béranya-rendszerben ilyen nem fordul elő, kölcsönös előnyökön alapul.

Dejana a kölcsönös előnyökre gondolt, miközben a termékenységi központban mezelenre vetkőzött, legöngyölte iskolai harisnyáját. A déd-dédapja bűnéért hét nemzedéken át sújtotta a családját az időisten haragja, pedig a déd-dédapja csak lekéselt egy vonatot. A szerelvény kisiklott, hetvennyolcan veszítették életüket. Marko bácsinak rajta kellett volna utaznia, de ő hatvanegy évig élt a baleset után. Az őseire maradt annak a hatvanegy évnek a visszafizetése, amelyhez jogosulatlanul jutott hozzá.

Apja éveken át lekészte az állásinterjúkat. Anyja határidő után fizette be a villanyszámlát, és folyton kikapcsolták az áramot. Nagyanyja lemaradt a szűrésekről, amíg mellében a csomó áttétet képzett. Hét nemzedék óta ittak bele a lejárt tejbe, hajtott el előttük az utolsó busz, hiába hordtak mindannyian három karórát, és Dejanát általános iskolába is csak úgy engedték el, hogy tolltartójától a tornazsákig mindenben öntapadós matricák virítottak fontos időpontokról. Ám Dejana tudta, hogy az ő generációja lesz, amelynél megenyhül a harag.

Az is lehet, hogy az időisten választja ki, gondolta. Lefeküdt a vaságyra, nyikorogott alatta a rugó. Talán ketyegést hall majd a hasából, tiktakot a szívhang helyett.

Meztelenül hevert, a paplant álláig húzta. Fülelt, de sokáig semmi; aztán egy szomszéd szobából sikoly, később dübörgés. Dejana szíve meglódult. A galambraj *v* betűjére gondolt a panteonnál, *védelem, változás, vonzás*, és látni akarta újra a jelet, *v* betűket keresett a kórházi szobában a vakolat szétfutó repedése, a takaró gyűrődése, a törött ablaküveg ívei közt. *Vér, vég, vetélés*. Dejana megszorította az ágy vaskeretét.

Tudomásul veszem, hogy ami történni fog, nem minősül erőszaknak.

Zárva maradt az ajtó, miközben belépett rajta, akire várt. Dejana a küszöb fölött becsorgó fényt vette észre: először zöldesnek tűnt, akár egy szentjánosbogaré, aztán felragyogott, mintha olvadt arany ömlene be. A többi lányra és a többi manifesztációra gondolt a többi ajtó mögött, hogy ők is kibírják, akkor neki is menni fog, és a *v* alakú hasadást bámulta a vakolaton, a két szárra figyelt, míg a fény el nem vakította, és a takaró lángolva röpült le róla. Az idegen forrón és anyagtalannul hatolt belé, nemcsak lába közt, hanem minden testnyílásán: égett a torka, égett a szeme, vergődve gördült a padlóra, mintha el akarná oltani magát, szabadulni a tövig perzselődő haj és fanszór szagától, a lángoló ereitől.

Aztán vége lett. Ahogy a többi ajtó mögött is vége lett annak, ami ott történt. A nővérek feltakarítottak a manifesztációk nyomait. *V, mint végre*. Magára húzta a kormos takarót.

Másnap Dejana olvadt fényt öklendezett a mosdókagylóba. Az anyja kanállal mergette ki egy befőttes üvegbe, nehogy egy csepp is kárba vesszen, bekente vele az ajtófélfát, a küszöböt, hogy szerencsét hozzon, majd a saját arcát is, amitől ragyogott, mint ha aranymaszkot viselne.

Életében először kimondta, hogy büszke rá. Megcsókolta a lánya kopaszra égett fejbúbját, majd a fülébe súgta:

– A napisten gyermekét várod.

Dejana folyékony sajtot présel a tubusból a zsömlére, az első harapás papírízű. Rosszul ébredt a rémálmok miatt; álmában gyermeke a napisten helyett a zseblámpák urától született, a törekeny kis villanykörte összeroppant a hüvelyében. Lassan kilenc hónapja élnek a lányokkal a kórteremben. Lopták már el egymás fogkeféjét, negyedeltek el ott-honról kapott kalácsot, erre most egy nővér bejön, és összegöngyöli Szofija ágyneműjét.

Dejana szájában kővé dermed a falat.

– Szofija nem jön vissza? – kérdezi.

A nővér a személyes tárgyakat egy nejlonzacskóba gyűjti, a koszos ágyneműt betömködi a görgős kocsira. Magának teszi el a bontatlan kekszeket, aztán habos szivaccsal letakarítja az éjjeli szekrényt, átfogatja a matracot.

– Máris hazaengedik? – suttozja Violeta. – Nem köszönhetünk el?

A nővér nem pillant rájuk. Megigazítja kompressziós harisnyáját, és elindul, nagyot lendít a szennyessel teli kocsin.

Dejana odalép hozzá. Kezében még ott a tubusos sajt és a zömlé.

– Jogunk van tudni. – Beakasztja lábát a kocsi kereke elé. Azt használja ki, amiért a többi lány annyiszor sűgött össze a háta mögött. – Vagy hívassam fel a kórházat az apósommal?

A teokrata miniszter említése hat. Milena most először nem forgatja a szemét, amiért ő a kiváltságával kérkedve enyhén terpeszbe áll, hogy a napisten gyermekének fénye a padlóra vetüljön. A nővér vállat von, kiráz egy szálat a cigis dobozból.

– Néha adódnak szomorú komplikációk – mondja. – És amúgy is, mire gondolatok abból a kurva sok borostyánból? Inkább vegyétek be a vitaminokat.

Milena a nővér távozása után kezd sírni. Violeta átkarolja, a melegítője ujjából ad neki zsebkendőt. Dejana beveszi a vitaminokat. A pohár aljára süllyedt teafüvből próbál olvasni, szavak lenyomatát keresi a nedves csomókban, jelet, mint a galamboknál, mit kellene tennie, de semmit sem talál. Muszáj magától cselekednie.

A délutáni levegőzéskor, amikor a kórház előtti parkban olvasnak, int a lányoknak, hogy *psszt*. A panteon főisteneinek szobrai rájuk merednek. Dejana feláll, sorra beköti a szemüket. A napisten nem lát. Az időisten nem lát. Az élet és halál ura nem lát. Nem tudja, tényleg elrejtőzik-e előlük, de megnyugtatja a munka, ahogy a tizenkét főistent megvakítja sállal, a köntöse övével, a zsebében őrzött ragtapaszokkal.

– Nem adhatjuk oda nekik a gyerekeket – mondja. Most először simogatja meg a hasát. A terhessége alatt alig pillantott oda, mintha szétroncsolt sebről kapná el a tekintetét. Most mégis rásímítja kezét, és fény melegét érzi, mintha textillel takart, forró villanykörte tapintana. – Ez az egyetlen, amit akarnak tőlünk. Csak ezzel vágthatunk vissza.

Nem láthatják. Nem érinthetik. Nem szerethetik.

Tudomásul vették, és könnyen is ment: Dejana tizennégy éves volt. Jó szerencsét akart, egy isten áldását, hogy teljen kaviárra és tengerre néző házra, és a családja megszabaduljon az idő urának haragjától. Vállalták a maradandó sérülés lehetőségét, de azt nem, hogy tizennégy évesen borostyán szaggassa szét a testüket, és személyes tárgyaikat nejlonzacsκόba gyűjtsék. Az istenek kölcsönös előnyöket ígértek a béranyáknak. Ehelyett ugyanúgy elvesznek mindent, mint azelőtt, és Dejana, hasában a napforró gyerekkel, meg akarja mutatni nekik.

Éjjelre tervezik a szökést. Milena adja be a derekát a legnehezebben, Dejana a be-kötött szemű szobrokra mutatva győzködi, hogy nem lesz baj. A kórházon kívül nem láthatják őket. Az oltáraik nélkül át sem léphetnek az anyagi világba. Roppanó cérnával tépik ki a hálóingükbe varrt jelképeket, begyűrik őket a vaságy matracra alá.

Amíg az ügyeletes nővér bóbiskol, az ablakon át, a falat borító borostyánon kapaszkodnak le. Sűrű és erős, szívósabb, mint egy valódi növény, a kertészek sem bírták letépni onnan Szofija születése óta. Dejana combja közül fény világít, akár egy kulcslyukon; dupla melegítőnadrágot húzott, nehogy szemet szúrjon. Milena héliumhasával könnyen ereszkedik, vezetőszárnak használja csak az indákat, kezet nyújt a káromkodó Violetának.

Futni kezdenek az udvaron át, a kórház szögletes betonépülete elmarad mögöttük. Bennük akad a levegő, ahogy elrohannak a park márványszobrai előtt a csúszós fűben, de a főistenek szemét még Dejana kötése takarják, és egyikükre sem sújt le villám. Bukdácsolnak a hasukkal, ahogy bevetik magukat a város felé vezető erdőbe. Violeta lassabb; az ő gyereke nem csak fény vagy gáz, lehúzza a súly.

A fák között mernek először nevetni. Megrészegülnek a hatalmuktól, hogy most aztán láthatják, érinthetik, szerethetik, hogy ellopták az istenek gyermekeit. Nem tudják, hova tovább, mit szólnának a városban, vagy fel akarják-e nevelni őket, most annyi számít, hogy megtették, és a Hold fényes felettük, mintha csak nekik világítana. Az ujjukra harapva, bugyborékolva nevetnek.

Aztán Dejana meggörnyed. Méhe forrón rándul össze, csepegni kezd belőle a fény. Arany ragyogás szivárog át a melegítőnadrágján, és ahogy odanyúl, a keze is felragyog, prizmaként szórja a sugarakat. Nincs nála a napszemüvege. Lehunyja a szemét, de még úgy is fáj, mintha injekciós tűket döfnének bele, mintha felperzselné a fény. Milena és Violeta arcukat takarják, amikor pedig Dejana összeesik az avarba, segíteni rohannak felé.

– Fussatok! – kiált rájuk, és akkor már a fény erősebb a színházi reflektoroknál, erősebb egy erőmű összes világosságánál, erősebb talán magánál a Napnál is.

Hogyan is gondolhatta, hogy elbújhatnak.

Az isten eljött a gyermekéért.

Mielőtt Dejana beköltözött a termékenységi központba, anyja búcsúpartit szervezett neki. Nevetséges galléros ruhát viselt, mint egy óvodai ünnepségen, körmét tisztára pucolta. A rokonok ánízlikőrrel koccintottak, neki szódavizes málnaszörpöt töltöttek, és úgy unatkozott, hogy kiosont a fürdőszobába, és kifestette magát anyja meggypiros rúzsával. Vállat vont, aztán az egyik házi istenszobor márványszáját is kikente.

Rögtön tudta, hogy baj van: vártak az orosz krémtorta megszegésével. A nappaliban a rokonok csendben fordultak felé. Egy serkenő bajszos fiú állt a zsúrkocsi mellett, ujjai között fehér rózsát gyűrögetett. Alig volt idősebb nála, méretre szabott öltönyben is kisfiúsnak tűnt. Dejana tompán hallotta, hogy az anyja házasságról beszél, ragyogó mosollyal magyarázza: miniszter az apja, a tenyerén fog hordozni, a napisten áld meg titeket. Dejana lesütött szemmel vette el a rózsát. Aztán az apák kezét rázták, a nagynénje felvágta a tortát, és addig unszolták őket, míg az idegen fiú az első falatot Dejana szájába adta. Megbökte a villa az ínyét, a morzsa a szoknyájára hullott.

V, mint várandós.

V, mint változás.

V, mint Victor.

– Ne mozogj – mondja az anyja. – Feküdj nyugodtan.

Dejana nem lát. Ez nem a napszemüveg sötétje, hanem géz fedi arcát, ahogy nemrég az istenszobrok szemét tekerte körbe a fürdőköntös övével. Szikrányi világosság sem szivároog át. Tenyerét, ahol az elfolyt magzathéj érte, zsíros, húsító kenőcs borítja, combja hasogat. A szagból ismeri fel a kórházat, ahol az elmúlt hónapokat töltötte. Egy nővérkéz infúziót dug a vénájában rögzített branülbe.

– Pihened kell – közli a nővér. – Hosszú rehabilitáció lesz.

Dejana annyi mindent akar kérdezni. Aztán végül az anyja beszél helyette: hogy milyen szerencse, hogy a vakító fény miatt rögtön megtalálták az erdőben, hogy az orvos és a nővérek hegesztőszemüvegben segítették világra a babát, és hogy a gyermek apja hálás a teste szolgálatáért. Elmondja azt is, az időisten ezúttal a pártjukon állt: ha az éjszakás nővér vekkere nem szólal meg váratlanul éjjel kettőkor, talán késve érnek oda. A másik két lányt azóta se találják, aggódnak, ki segítkezik majd a szülésükkor.

Dejana elképzeli, ahogy Milena léggömbként emelkedik a fák fölé, Violeta a kezét fogja. Ők láthatják, érinthetik, szerethetik.

– A napisten volt? – kérdezi Dejana. A gézbe sír, szeme belesajdul. – Az apa.

Az anyja hallgat. Aztán megpaskolja a kezét.

– Semmi gond.

– Kinek a gyereke? Mondd meg, vagy...

– Mégis mit vártál? – horkant az anyja. – Persze hogy nem ő. Egy ilyen lányt, mint te?

A méhe kilenc hónapon át izzott magmaként. Az anyja szétkürtölte, hogy egy főisten gyerekét várja, a teokrata miniszter fia csak ezért jegyezte el. És ő mit várt?

Az apát a radioaktivitás egyik uraként azonosították. Nem a rádiumé, de közeli rokona lehet, egy második generációs leszármazott. Laboránsok levetett gumikesztyűjével áldoznak neki kémcsőoltárokon; ha meggyógyul, az anyja elkíséri hálát adni. Az orvos szerint a terhesség alatt a radioaktív sugárzás átítatta Dejana testét, szétáradt a vérében, beitta a csontja, még ha nem is akkora dózisban, mintha a rádiumisten termékenyítette volna meg.

Szinte biztos, hogy meddővé válik. A haja ki fog hullani.

– Hogy nézett ki? – kérdezi Dejana. – A gyerek.

– Nem tudjuk – feleli az anyja. – Nem fontos.

– Tudni akarom, hogy nézett ki. Kérdezd meg az orvosoktól.

Úgy képzeled, ragyogóan szép volt. Izzó, pusztító, fénylő gyermek. Az övé.

– Ne aggódj, Dejana. – Anyja megcirógatja arcát a kötés mellett. Szokatlan a gyengédség a hangjában. – A házasság rendben lesz. A zárójelentést majd elkeverjük, a belőled sugárzó fénynek hittek, nem egy papírnak. A vőlegényed apja teokrata miniszter, mégsem vette észre, hogy nem a napisten az, amikor megvizsgált. Előbb sort kerítünk az esküvőre, minthogy... a szép hajad, tudod.

– Nem akarok esküvőt.

- Már miért ne akarnál?
  - Csak nem akarom.
  - Csss, hát nem érted? Hiszen olyan jó családból való. A tenyerén fog hordozni.
- Dejana nevetni kezd. Látja magát a nászéjszakán zölden irizáló ínnyel, radioaktív csókkal. Érti az ügyetlen fiú matatását, meg ahogy csípőjük összeütődik.
- Más lesz, mint a manifesztációkor, gondolja. A második mindig könnyebb.

Höksring gombái

A Babaház

(regényrészlet)

„Mire van szükség ahhoz, hogy néhány rönkházból és a benne élő családból az erdő szélén város váljék? Még több ember és még több épület, egy temető, ahová visszajárhatnak emlékezni a halottaikra, egy templom, ahol elfeledhetik a nehéz munkával töltött napok minden nyugét és baját, egy vezető, aki ismeri az ország törvényeit és markos legények, akik segítenek neki betartatni őket, hivatalnokok, orvosok, tanárok, molnárok, pékek, ácsok és bolondok, vargák, esztergályosok, mesterek, tanoncok, mészárosok, borbélyok és bordélyok, fazekasok, kalmárok, révészek, szűcsök, takácsok, ötvösök és örömlányok, tímárok és tolvajok és valami, ami összetartja mindezt, a gombafonalak sűrűje a felszín alatt, amely összehangolja a részeket, és nem hagyja, hogy a különböző akaratok, szándékok, vágyak, érzelmek és ösztönök belülről feszítsék szét a masinériát.

A régi települések fuldokoltak a trágyában, az utcán hömpölygött az emberek és az állatok mocska, falakat vakoltak be ganéval és kerítéseket húztak fel belőle. Mert minden város két dologra épült: temetőre és trágyára. Ha nincs temető, az emberek szétszélednek, hiszen halottjaik nem tartják egyhelyben őket; a trágya pedig megterem magától, ahol esznek és isznak. Így hát láthatjuk, hogy a város és a gomba ugyanazokból a holt anyagokból gyarapszik. Nem elképzelhetetlen, hogy bizonyos igen ritka esetekben ez a két, szüntelenül növekvő és terjeszkedő dolog egy és ugyanaz legyen.”

Aggeus Ergot becsukta a könyvet, lefektette az étkezőasztalra, és megkopogtatta a fedelét.

Ezt Demer Derleth nevű ember írta, ő mellette maradt ükapátoknak, amikor mindenki más elfordult tőle, mert nem tudták már hasznát venni egy gyászban megkegült férfinak, aki mást sem csinál nap mint nap, csak gyenge fényű lámpásoknál körmöli a naplóját, miközben egyszerre átkozza és tömi a szájába válogatás nélkül Höksring gombáit. Demer Derleth törődött August tatával, amikor az negyvenhárom esztendősen úgy

festett, akár egy nyolcvanéves aggastyán, akiről vagy három ismeretlen kórság rája egyszerre a zsírját, a húsát meg az eszét.

Fiatal lány volt még, amikor megismerkedett Augusttal, aki ha nem Höksring könyveit falta vagy a vallomásait írta, a Noplurok bordélyházában keresett vigaszt, mégpedig pont ennek a fiatal lánynak a karjaiban, akinek az apja Grumfordban senyedett az adósok börtönében, az anyját meg elvitte a tüdővész. Ezért hát választott magának egy butuska nevet, mint minden lány a Babaházban, és férfiakat vigasztalt, hol így, hol úgy. De a nagyapátok többet is kapott tőle. Nem csak a törekeny, fiatal testet, amely a gyertyák fényében drága Améliájára emlékeztette, hanem megértést, kérdéseket, hajnali tartó beszélgetéseket, ahol August szavakba öntötte minden gyászát és mardosó fájdalmát, a lány meg hallgatta, pedig ennyi idő alatt három másik vendéget is boldoggá tehetett volna. Amikor August meghalt, a gyerekeit már rég hűgának családja nevelte, utolsó éveiben közelükbe sem mert menni, úgy érezte, pusztá látványuk is csak még jobban összetöri a szívét. Vagyonának felét hagyta rájuk, a másikat pedig arra a lányra a Babaházban, aki nyomban levetette butuska nevét, és Grumfordba ment, hogy úgy tanuljon, mint a férfiak. Magával vitte August delíriumos irományait, birkózott ezekkel a gondolatokkal, összevetette őket mindazzal, amit a világról tudott, megpróbálta eggyé olvasztani őket, és évtizedek múltán felvette a Demer Derleth nevet, hogy férfit megillető tisztelettel bánjanak a munkájával, majd úgy adatta ki August *Vallomásaival* együtt Höksring addig egyetlen történetét. Valamelyest sikerrel járt, valamelyest hibázott; nem várhatjuk el egyetlen embertől, hogy mindent képes legyen felfogni a világból, ugye? Nem hát. Megírta ezt a könyvet itt, azt a címet adta neki, hogy *Városunk története*, mert nem volt túl fantáziadús nőszemély, a képzelgést meghagyta a szépapátoknak. Egy egész fejezetet szentelt benne annak a bordélyháznak, felsorolta az összes szajhát, mintha az összes szentek nevét foglalná imába, még arról a macskáról meg a kölykeiről is megemlékezett, amit úgy tartottak a Babaház lányai, mintha egyszerre lenne valamifajta házi-szellem meg mindannyiuk kisgyermeké. De írt a vérbajról meg a többiről, a tolvajokról meg az erőszaktevőkről, arról, hogy a Noplurok hogyan portyáznak a legszegényebbek közt a Roggenvulf negyedben, az igazi halottokról meg az élőkről, akiknek csak a lelke nem mozdul többé, miközben a teste ugyanolyan szertelen minden éjjel. Ezért mondom neked, Déniel, hogy óvakodjál a Babaháztól. Nincs ottan semmi, ami egy embernek hasznára lehetne.

Déniel még soha nem járt a Babaházban. Láta kívülről, ahogy sétáltak lefelé a Virradat sugárúton, és az utca túloldalán ott állt ez az étteremre emlékeztető épület, ablakain haloványan átütött a vörös függönyök színe, a bejáratnál egy nagydarab, kopasz ajtónálló cigarettázott, és minden slukk után úgy pásztázta az utcát, mintha a tűzcsapok mögött osonó ellenségeket keresne. Még csak nem is emlékeztetett arra a helyre, amelyről a nagyapja mesélt, a lenge öltözetű nőekkel, a mosdatlan, kéjvágyó férfiakkal meg a szakadatlanul csilingelő pénzürméssel, inkább úgy festett, mint egy harmadrangú étterem

és egy hullaház különös keveréke, Déniel pedig fiatal volt még ahhoz, hogy ilyesfajta húsrá éhezzen. De a nagyapja korán figyelmeztette: az éhség idővel eljön mindenkiért, nem szégyen az – az számít, amit akkor teszel, ha már mardos.

*

Ergotok, Noplurok, Viskumok: mind úgy cselekszünk, ahogyan azt a név megkívánja, nem volt ez másképp, amikor Höksring helyén még csak egy fogadó állt, a Roggenvulfnak hívott fogadó, ahol családunk kínált menedéket, meleg ételt, ágyat és búvóhelyet a ki tudja, miben megfáradt vándoroknak. Nagyon sok mindenben megfáradhat az ember, és ezek közül az út fáradalma csak az egyik: talán már fáradtan indult, talán nem is volt más választása, minthogy induljon, ahogy Armond Ergotnak és családjának sem, és épp ezért nem tettek fel kérdéseket senkinek a Roggenvulfban, mindenki ugyanazt kapta, ha megfizette az árát, mert azt viszont nem felejthették el, hogy a békességnek ára van. Mindegy, mennyi mindenért fizetett már a vendég életében, az ágyért, italért és gombáért ki kellett raknia az aranyat az asztalra.

A Noplurok érkeztek először, Gerregery Noplur szépapja, tollas kalapban, olyan színű ruhában, mint az erdő madarai, rikító kék és zöld, vörös kravátlival, azt hihette az ember, valamiféle bohóc, pedig nem az volt. A legkevésbé sem. Két lánnyal érkezett, de nem a saját lányai voltak: mutatóba hozta őket a felajánlkozása mellé.

Azt mondta szépanyátoknak, aki gyermekeivel vezette a fogadót, mert Armond Ergot már minden idejét a föld alatt töltötte a gombáival: „Van itt bor, vannak puha ágyak, olykor még egy vándorzenész is akad, de nem hiányzik valami?”

Szépanyátok meg csak a vállát vonogatta, mert fogalma sem volt róla, mit akarhat tőle ez az ember.

Megviseli a férfiembert, ha sokáig magányosan kell töltenie az éjszakát. Elgyötri az üres ágy.

A két leány, akit magával hozott, ekkor már a vendégek kedvét kereste: az egyik ott ült egy szakállas rókavadász ölében, és a szőrméit simogatta; a másik fogadást kötött egy üstfoltozóval, hogy nem bírja az asztal alá inni. Szépanyátok, bár nem volt lassú felfogású asszony, most értette meg, mit akar tőle ez a papagájnak öltözött férfi.

Azt felelte, csekély az igény ilyesmire a Roggenvulfban.

Az igény az nem olyan, hogy csak úgy van, felelte erre Noplur. Nem látszik, nem jön felszínre, csak ha azt hiszi, jól lakhat. Addig is lent tenyészik, ahol senki sem látja, senki sem kérdezi, de csak egy csettintés kell neki, hogy a felszínre bukkanjon.

Nem áll szándékomban csettintgetni.

Szép ez a hely, ami elfoglaltak a vendéglőjükkal. Sok minden megteremhetne e földön. Sokaknak adhatna megélhetést.

Meglehet.

És mind magának őrizgeti?

Nem tisztem elvenni senkitől semmit. A magam dolgával foglalkozom.

Nem zavarná hát, ha épülne itt valami férfitvendégei kedvére és családom boldogulására?

Nem zavarta.

Déniel, valahol az Ergot-ház romjai alatt húzódó barlangokban emlékezett, hogyan adta elő nagyapja ezt a történetet: hangja megváltozott, mintha több ember rejlene benne, mint amennyi kívülről látszik, vékonyodott és vastagodott, ahogy a szereplők a száján keresztül megszólaltak, már nem nagyapa volt, hanem egy különböző szerepekből kikevert valami, nem fércelt, hanem kevert, hiszen ritkán látszottak a varratok, ritkán tűntek fel a határok, amelyek elválasztották egyik beszélőt a másiktól, mind egyvalaki voltak, és akadálytalanul folytak át a másikba, egyvalaki, aki egyszerre a nagyapja és nem-a-nagyapja, önmaga és a történetei, amelyek valamiféleképp beléették magukat.

Kopp, csapott az öreg az asztalra, hogy utánozza a megkezdett építkezés zajait.

Hamarosan megkezdődött az ásás és a döngölés átellenben a fogadóval, a saras földút túloldalán. A Noplurok mestereket hoztak, munkásokat és szerszámokat, míg az építőanyag jó részét a Bürökerdő adta, a rengeteg akkoriban még sűrű volt és életteli, boldogan járult hozzá fáinak átlényegüléséhez: nem látszott még a hiány, amit az építkezők kimartak belőle. A Roggenvulfban szállásolták el az embereket, mert Noplur megmondta, hogy ebből az Ergotoknak is meglesz a haszna, és valóban nem hazudott. Kopácsolás és füttyögés hangzavarában lassan épült a hely, amelyet a Babaháznak hívnak majd: mint egy zajos, csonka tükörkép a fogadóval szemben, amely recsegve-ropogva gyarapszik napról napra, előbb a földet fedi el, majd nyújtóztatni kezdi tagjait, csontváza az ég felé tör, falai megvastagszanak, végül helyére kerül az utolsó tetőcserép, eltűnnek mellőle az állványzatok, és tátongó bejárattal várja vendégeit, amely mögött a félhomályban parfüm, verejték, sóhajok és szuszogások füledt büze uralkodik.

Kopp. Fém a fémen. Kopp. Fém a fán. Kopp. Fém a földön. Kopp. Fa a földön. Kopp. Fém a húson. Kopp. Kopp. Kopp.

És a napon, amikor a Babaház megnyitotta szobáit, amelyekben a Noplurok aranyért vett lányai várták a férfiakat, mint egy-egy kincsesdobozba zárt ritka pillangó, megérkeztek a Viskumok, de nem csak ők. Mert az adósságok elől elfutni nem lehet, és a gazdagodás hírére messzire vitték a vándorok.

Kopp.

*

Idővel mindenért fizetünk, így vagy úgy, csak a valuta kétséges. A Viskumok és a Felcibarok leginkább az aranyat értékelték, pedig annyi minden mással is törleszthet az ember. Egyesek szerint a fájdalom kellőképpen megbízható fizetőeszköz: adósságot halmoznak

fel, majd amikor eljön a törlesztés ideje, összeszorítják a fogukat, és kipréselik testükből a kint. Szívfájdalommal a hűtlenségért, sajnó koponyával a tivornyákért, elszoruló mellkassal a régmúltban elkövetett hibákért.

A Noplurok számára akkor jött el a fizetés ideje, amikor a Babaház már majdnem elkészült. Egy napon lovasok érkeztek észak felől, sötét ruhába öltözött, felfegyverzett férfiak, akik ritkán szólaltak meg, és ha mégis, minden szavuk erőszak volt. Gúny és magabiztosság, azoknak az embereknek a hanghordozása, akik megszokták, hogy mások meghunyászkodnak előttük, akik bármit mondhatnak, igenlés és zokogás lesz a vége. Élvezték. Szerették a szavaikból áradó hatalmat, amelynek aranyfedezetét tetteik biztosították: a csontok ropogása, a felhasított bőr, a zúzódások és püspöklila véraláfutások.

Ittak a Roggenulfban, majd átvonultak a Babaház munkásaihoz. A porban vonszolták maguk után Girlam Noplurt, hol a karját-lábát rángatták, hol pedig maguk előtt rugdalták, mint egy rossz kutyt, amely megkóstolta a gazda tyúkjait. Kihajtották a lányokat is, némelyiket meztelenül, felsorakoztatták őket a porban, mint a piacra kihajtott jószágot, a szél belekapott a megszaggatott ruhákba, foszladozó tolldíszek színes darabjai kavargtak a levegőben a bordély és a fogadó között.

És Henrik Viskum hangosan közölte Girlam Noplur tartozásának mértékét.

És Henrik Viskum borotvakést vett elő, odaállt az egyik kiterelt lány mögé, megragadta a haját, hátrafeszítette a fejét, hogy hófehér nyakát simogathassa a szél és a napfény, majd végighúzta rajta a borotvakést, gyengéden, mert nem kellett sok a pengének, hogy áthasítsa a halovány bőrt és alatta a kéken duzzadó ereket, aztán csak tartotta a vonagló testet, amíg a napfényben magasra spricelt a vér, a többi lány pedig szipogva-zokogva várta a sorát, mozdulni egyik sem mert, és ellenkezni sem, mert megtanították nekik, hogy nincs miért futni, bárki legyen a gazdájuk, úgymint utoléri őket.

(Ennél gusztustalanabbat nem találtál vacsorára, apa?)

A nevére nem emlékszik senki, pedig az elsőket szereti feljegyezni a történelem. Adhatnánk neki nevet, de hazugság lenne, ahogy a Babaház lányai máig hazug neveket viselnek, hogy a valódit ne érhesse szégyenfolt, és uraik ne férhessenek hozzá mindahhoz, ami csak az övék. Nem emlékeznek rá, hol temették el, arra sem, megsíratta-e valaki, vagy csak a társai, ők is pusztán azért, mert tudták, hogy helyettük kapta a pengét. Ő volt az első, aki meghalt a Babaházért: sokan követik majd, mert vannak dolgok, amiket etetni kell ahhoz, hogy virágozzanak. Lesznek köztük, akik elvágott torokkal hevernek majd az összeizzadt ágyon, másoknak kezek szorulnak a nyakuk köré, vagy finom szövetelekből kötött hurkok; pecsétgyűrűs öklök zúzzák össze legrejtettebb szerveiket, véletlenül elcsattant pofonok után reped meg koponyájuk az éjjeliasztal sarkának ütközve, párnába nyomott arcuk többé nem emelkedik fel levegőért, golyók tépik őket, amiket nem is nekik szántak, belülről sorvasztja el őket az alkohol, a por, a füst és minden más, amit azért vesznek magukhoz, hogy könnyebb legyen, de sosem lesz könnyebb; betegségek rágják majd a testüket, és amint egyre gyógymódot találnak, érkezik helyette két másik,

mert végeérhetetlen a verseny adós és adósság között; életükre törnek a kések, a pálcák, az öklök, a zsinegek és bilincsek, az elmondhatatlan tárgyak, amiket testükbe fogadnak, mérgek, gyógyszerek, gyógyszernek hazudott mérgek, gyorsan ürülő fiolák a fehéreneműk között, tük és fecskendők beszáradt vérrel, kontár angyalcsinálók várnak rájuk maguk hajlított drótokkal és gumipumpákkal, akik akkor is elvesznek tőlük valamit, ha ők azt hiszik, ez nem így van, és olyan is lesz, aki hosszú öregkort él majd meg, pedig a lelke már halott, mert mint mondtam, idővel mindenért fizetünk, és a Babaházban igen magasak az árak.

Szépanyátok okos nő volt: tudta már az első pillanattól fogva, hogy a Noplurok adóssága sosem fog elfogyni. Lényegtelen, mennyi pénzt kértek a Felcibaroktól, hogy felépítsék a Babaházat és lányokkal töltsék fel, mindegy, milyen kamatot jegyeztek fel adósságlevelükben, bármennyit törlesztenek, bármilyen lelkiismeretesen, az adósság, ha egyszer valaki magára vállalta, sosem éri már el a nullát. És azt is tudta, hogy amíg a Nopluroknak tartozása van, a Felcibarok minden héten el fogják küldeni a Viskumokat, hogy ha nem pénzben, akkor másképp hajtsák be jussukat, ez pedig még több felvágott torkot jelentett, még több halott lányt a Babaház és a Roggenvulf fogadó közötti porban, még több ingyenitalt, még több vért, még több eltört csontot, mert a behajtók gyakran boldogabbak attól, ha behajthatnak, mint attól, ha kényszer nélkül megkaphatják, amit akarnak. Hatalom van abban, ha valaki minden héten eljön, és haragra gerjedhet, mert nem kapta meg, amiért jött: olyan hatalom, ami minden pénznél többet ér.

Szépanyátok ezért egy asztalhoz ültette a Felcibarokat, a Viskumokat és a Noplurokat, és alkut ajánlott nekik: az adósság elengedésének fejében szerződésben meghatározott ideig – legyen ez fél emberöltő –, a Felcibarokat illeti a Babaház minden jövedelmének fele, míg a Viskumok elláthatják a Babaház, a Roggenvulf és a környező területek védelmét, amire idővel óhatatlanul szükség lesz, hiszen ki tudja, mikor vet szemet az egyre gazdagabb vidékre valami jött-ment északi fajzat. Róák. Varjak. Meg az összes, akik csak arra várnak, hogy elvegyék, amit más összekuporgatott.

Briliáns gondolat volt: a Babaház hasznai, ha jól intézik dolgaikat, messze túltett az adósságon és annak összes kamatán; szépanyátok tudta, hogy a legvérszomjasabb vadak sem dülnek ott, aminek fele az övék, a Viskumok védelme pedig megóvja attól, hogy még egyszer hasonló helyzetben találják magukat. De volt valami ebben a szövetségben, amely feleannyira sem volt kényszeredett, mint azt elsőre hinné az ember, ami többet jelentett adósságoknál, pénznél és a Babaház szobáiban megszerzhető gyönyöröknél. Épült itt valami más, valami, ami részben a földből sarjadt, Höksring savanyú földjéből, az első halottakból, az első itt születettekből, a pusztá tényből, hogy ez immár nemcsak egy hely a Bürökerdő szélén, hanem egy hely, amelyre mások is vágynak, és innentől egyetlen tisztás sem maradhat csak egy tisztás, egyetlen fogadó sem csak egy fogadó, és egyetlen bordély sem csak egy bordély.

Szépanyátok, akár tudott róla, akár nem, várost épített.

A mi városunkat.

*

Lassú növekedés időszaka volt ez, amikor valami a felszín alatt megerősödik, ám még nem eléggé ahhoz, hogy a napvilágra törjön; a jóllakottság időszaka, a tele hasaké, a tétova gondolatoké és a jelentőség nélküli csókoké, a tisztelettel eltemetett öregeké és a felsíró utódoké, akiknek fogalmuk sem lehetett róla, hová érkeztek, de nem sok bizalommal viseltettek iránta. Talán mert őseik sem hagyták itt több tudással ezt a világot, mint amennyivel érkeztek, és az érintetlen elmék, habár megfogalmazni képtelenek, még tisztán látják az előttük álló út hiábavalóságát.

Armond Ergot egy napon nem jött fel többé a Roggenvulf alatti barlangokból, temetésén üres volt a koporsó, mert ami a testéből maradt, kevésbé emlékeztetett arra az emberre, akit családja valaha szeretett: Höksring gombáihoz tartozott már, nem a véreihöz, így azok lepték el kívül és belül, felemészttve utolsó porcikáit is, hogy nyálkában és roppanós gombahúsban szülessék újjá, színes erekben, amelyek húsától vezettek a barlang faláig, majd eltűntek az apró repedésekben, hogy elvigyenek valamit szépapatóktól Höksring földjének mélyére; hólyagokban és fehér domborulatokban, rozsdabarna tölcésrégekben és tekergő tönkökben élt tovább Armond Ergot, aki már halála előtt sem az az ember volt, aki valaha ezt a nevet kapta, de mégsem tűnt el nyomtalanul.

Lányai megtartották az Ergot nevet, és fiúkat szültek, közülük volt, aki az első évét sem érte meg, másokat gyermekkoruk végén vitt el egy hirtelen jött kórság vagy óvatlan baleset a Bürökerdő korhadozó fái, netán a fogadó ragadós asztalai között, mintha valaki úgy terelgette volna őket, hogy sose legyen belőlük sok, mert a szaporaság elveszi az emberek és dolgok értékét. Elgyászolták az elhunytakat, és örömkönnyekben törtek ki az újszülött utódok láttán: ebben a körben élték életüket, gyász és öröm, gyász és öröm, újra meg újra, mint a kintornában tekeredő lyukszalag, mint egy házimacska, amely nem tud róla, hogy a zsákmány, amelyet kerget, csak egy bojt egy fonál végén gazdája kezében.

A gomba keveseké volt akkoriban: nem hiányzott senkinek, amíg a kanton vezetése egy napon úgy nem döntött, hogy olyan magas adóval sújtja a szesz árát, hogy ne érje azt meg kifizetni, csak a leggazdagabbaknak. A polcokról lekerültek az italosüvegek, aki pedig bódulatot keresett, magának kellett megkotyvasztania rothadt gyümölcsből eldugott főzdekben és alattomban emelt bádokalyibákban. Ezek voltak az évek, amikor Fuchsbergben kitört a háborúskodás a rókák és a varjak között, a Vulbrass-család pedig hátrahagyta a gabonaföldeket, és befolyást szerzett a város felett. Egy napon bekopognak majd Höksring ajtaján, mert azt hiszik, nekik mindent szabad és nekik minden jár, de hamar megtanulják, hogy ennél nagyobbat sem róka, sem ember nem tévedhet.

Talán egy álom sugallta Abelard Ergotnak, hogy hozza fel a Roggenvulf alatti barlangokból Höksring könnyeit, és ossza meg másokkal; talán kíváncsiság, talán anyagi szükség, sosem tudjuk meg, de az eredmények szempontjából az indokok végül mindig

lényegtelenek. A szobák mellé kínálta Höksring gombáit, ahogy távoli helyeken az ópiumpipát volt szokás, hogy ital híján így hozzon könnyű álmot a Roggenvulfban megszálló vándoroknak. És ezek az álmok, a gombákkal együtt, egyre több és több embernek okoztak örömet, már nem csak a fogadó vendégei fogyasztották őket, de egyre többen azok közül is, akik otthonra leltek itt, földművesek, kézművesek, favágók, cél nélküli utazók a Blott-folyón emelt első malomkerék árnyékában, akik épp Höksringben érezték úgy, hogy innét nincs hová továbbmenni, és a Babaház népe, a Viskumok, Felcibarok és Noplurok, meg persze a kuncsaftok és a lányok, szerencsétlen lányok.

A Babaház virágzott akkoriban: vendégei átutazókból lettek visszajárók, ahogy nem bírtak szabadulni a köteléktől, amelyet hazugságokból és gyönyörből szőttek; a lányokat hol a Noplurok hozták, hol jobb életet remélve maguktól jöttek, hátrahagyva otthont és családot, hátha itt olyat építhetnek maguknak, amely valóban boldoggá teszi őket. Úgy tűnhetett, teremtettek maguknak valamit, ami nagyon hasonlatos ehhez: aki hallotta kacagásukat, látta incselkedésüket a Felcibaroktól kapott kölcsönökből vett drága ruhákban, amit aztán még keményebben dolgozva kellett visszafizetniük, az azt hihette, felépítették a maguk világát és a maguk boldogságát, ahol gyermekek helyett csűrökben született macskákat dédelgettek, amelyek úgy vonultak a Babaház folyosóin és asztalai közt, mint szőrös, önféjű királynők, eltelve a maradékoktól és a sarkokban fogott patkányoktól, betöltve minden űrt és hiányt, amiről sokan azt hiszik, semmivé lesz, ha nem beszélnek róla.

És a Babaházban sok mindenről nem beszéltek. Az orvostól, akit a Felcibarok hoztak, és nemcsak az volt a dolga, hogy a lányok egészségét szavatolja, de az is, hogy megszabaduljon a véletlenül fogant gyermekektől. A lányokról, akik egy napon már nem bírtak már felkelni az ágyból, csak a mennyezetet nézték, és később így találtak rájuk, miközben a macskák lerágták a húst az ágy mellé lógó vékony ujjairól. A lányokról, akik megszöktek, és a Viskumok eredtek utánuk, hogy megszegyenítve vonszolják vissza őket a porban, nehogy a többinek is megforduljon a fejében a hazatérés. Nehogy a többinek is megforduljon a fejében, hogy van másik haza. Hogy van bármi más a Babaházon kívül. Nem beszéltek a pénzről, amin megvették a hallgatását és lelki békéjét a rokonoknak, akik büntudattól hajtva jöttek elveszett gyermekeik után, hogy visszacsábítsák őket abba a világba, amely már nem létezett számukra. Nem beszéltek a szerelmesekről, akik előbb a csillagokat is léigérték az égről, de egy napon nem jöttek többé; nem beszéltek a pofonokról, az ütésekről, a sírásról, a könyörgésről, a sikolyokról, az álmatlan éjszakákról, a bevérzett szemekről,

a bevérzett bőrről, a viszketésről, a fájdalomról, a szakadó szövetekről, a szerekről, amelyeknek az volt a dolga, hogy nyugalmat hozzanak, de csak még többet vettek el. Nem beszéltek semmiről, ami igazán fontos, csak a hazugságokról.

És Höksring növekedett, táplálták a Bürökerdőben elásott magzatok és csecsemők, a határain belül elhunytak teste, a percelláról parcellára terjedő temető, amely ideláncolta az élőket, olykor emberek húztak fel új otthonokat, olykor pedig eső után megrengett a föld, és kerekded épületek emelkedtek újra az ég felé, épületek, amelyekről senki sem beszélt, de mindenki tudta, hogy ott vannak, milyen különlegesek, milyen páratlanok, milyen értékesek, mert a legkevésbé sem szaporák, és hányan, de hányan érkeznek majd, hogy birtokba vegyék őket, és mind boldogok és tudatlanok voltak, amíg el nem jött a *Tarsonemus myceliophagus*.

Oláh Péter

a delfinek nem alszanak

b
billent
yuk

Bealgásodott traktorkerekek között halak úsznak az égen. Az elrozsdásodott bojlerben bújnak el a ragadozó állatok. Világoskék színű, elsőnek azt hittem a roncsok miatt, hogy bányató. Kétségtelen, ez a tenger. Ha hosszabb lenne a karom, az ujjbegyemtől fodrozódna a víz. Szünetem van, kijöttem a boltból. Áll az idő, a műszak vége mintha egy másik kontinensen lenne. Azok ott nem a kivágott fák gyökerei, hanem teknősbékák. Jó így kémlelni a horizontot, kiszakadni kicsit az unalomból. Az égboltot egy delfin ússza át.

Abban a boltban dolgozom, ahol a 0-24 felirat világít. Ülök a kasszában, egész nap a termékeket tologatom. A fülemben mindennapos a csipogás. Gyakran beárazom saját magam. Nem érhetek meg ötvenezer forintot. Megszoktam, hogy nem elégedettek velem a munkatársaim. Nem tartanak jó munkaerőnek. Nem veszem magamra. Ők fogják feltenni negyven év múlva is a kérdést, nem én. Adhatok még valamit?

Megtanultam nem meghallani más problémáit. Nem érdekelnek. Nem fogok tönkremenni, nem leszek roncs. Régebben még nem így gondoltam, mindenki nehézségivel foglalkoztam. Egy idő után lerakódott bennem, sötét gyurmaként mozgott, nem hagyott békén. Még a csajom is elhagyott. Közöny van a szememben, ha róla beszélnek. Arra gondolok, hogy milyen lesz látni a tengert, ülni a parton, kortyolni a mojitót. Szarni a világra.

Szeretek mosolyogni, mikor kimondom a végösszeget. Imádom, amikor meghökkennek, és nehezebben nyelik a nyálukat. Kézpénz vagy kártya? Itt már nem menekülhetnek, riadtan nyúlnak a zsebükbe. A pénzt úgy nyújtják át, mint akik még titkon abban bíznak, hogy ingyen lesz. Elveszem tőlük, elpusztítom a reményt. Az egész munkában ezt a pár percet szeretem, ezért éri meg. Nem múlik a bőrömön, ez benne a legjobb.

A futószalagot hullámnak képelem, a termékek szörfdeszkák, a kezemmel lovagolom meg, nem fogok leesni. Tényleg csak azért dolgozom, hogy egyszer én is lássam. Ebben a végtelen várakozásban telik az életem, és azt érzem, hogy sosem jutok el a Karib-tengerhez. Hiába dolgozom át az egész napot. Már abba is belenyugodtam, hogy csak az egyik tizenkét óra bejelentett, a másik részét a napnak zsebbe kapom. Nem jön

össze, máshova kellett volna születni. Persze, tudom, hogy a szabad napjaimon sem kel-
lene rengeteget alkoholra, meg nőkre költeni. De egyszerűen muszáj túlélni.

Állok a nagykörúton. A főnök gyakran kéri, hogy vigyek neki egy jó gyrost. Úszógu-
mit tekerhettek a testére, de nem szólok semmit. Bekanyarodok az utcába, ahol a kör-
nyék legjobb kebabosa van. Szembe jön egy delfin. Pislogok. Nem képzelem, tényleg
az uszonyán jár. Udvarias, köszön nekem. Hebegve köszönök vissza, úgy érzem, nem
érdemlem meg, hogy hozzám szóljon. Visszamentem a boltba. Miközben a főnököm
ebédjét melegítettem a mikróban, azon töprengtem, hogy mi lett volna, ha elkezdünk
beszélgetni? El tudott volna juttatni a tengerhez? Azt hiszem, feleslegesen rugózom ezen.

Szerencsére van zuhanyzó az öltözőben, nem maradok büdös. Arról inkább nem
mesélek, hogy lelkileg mennyire poshadok ebben az üzletben. Egyre inkább azt érzem,
hogy eladhatatlan, törött evező vagyok.

A tükörben látom, hogy a szememben egy delfin úszik, ha beszélgethetnék, szavai-
tól vízzé válna a testem.

acélgymor

Én kebabos vagyok, mégsem értem. Miért reklámozzák még mindig a leveskockákat?
Vajon más nem tudja, hogy műanyagból állítják elő? Komolyan, néha úgy érzem, hogy
arra hajtunk, hogy ki tud több szemetet enni, és minél nagyobb mocsokban élni. Mint-
ha kitüntetés járna érte, meg pénzjutalom. Ahogy elsétálok az óriásplakát mellett, ki
akarom dobni a papír zsebkendőt. Beleragadok a szeméthalomba. Légyapapír az, amiből
próbálom kihúzni a lábam. Megfulladok.

Szürkül, vagy csak az autók kipufogójából ömlik a gáz? Ma én vagyok a délutános.
Ez a rengeteg neon olyan, mint betört ablakokról visszaverődött fény. A munkahelyem
előtt egy hajléktalan ül, igyekszem hangtalanul elsétálni mellette. A munkahely ajtajában
botlom az új srácba. Ma kell betanítanom. Azt mondta, hogy nem mert tovább menni.
Megijedt Csucsitól, fújt rá. Megsimogatom ezt az aranyos tigrisgöreányt, nem kell tőle
félteni. Nem rég készülhetett el az új adag, különben nem lennének itt. Általában a pincé-
ben kell lenniük, csak akkor engedjük fel őket, ha kóstolót kapnak. Kitűnő előkóstolók,
ha nekik nem tetszik az étel, azt az emberek sem fogják megenni.

Acélgymor kell ehhez a munkához, szoktam mondani. A főnök egyből kiszúrja,
hogy bírod-e vagy sem az ilyesmit. Úgy gondolja, hogy az utcán lévő csövesekből azért
jó kebabot csinálni, mert legalább hasznos tagjai lesznek tőle a társadalomnak. Nagyon
fura ember, viszont magas fizetést ad, szóval nem érdemes vitatkozni vele. Elsápadt, ami-
kor megmutattam a konyhát. Pár nap után megszokod, addig is igyál egy kis vizet. Nem
akartam hozzá tenni, hogy a húgycsőben maradt folyadékot is felhasználjuk.

Nálunk nem esznek szemetet. Igazi húst esznek, amit nem felejtenek el. Nagyon sok törzsvendégünk van. Mutatom neki, hogy most is mennyien esznek az asztaloknál. Kiküldtem, hogy törölje le azt a pár üres asztalt. Hadd szokja meg a gyomra, közben fogadtunk a kollégámmal, vajon kidobja e a taccsot. Nyertem, kibírta a folyosóig. Sokkal ügyesebb nálam. Emlékszem, az első napomon egy nő hajába hánytam. Nem győztem bocsánatot kérni, pedig legszívesebben megmondtam volna neki, mennyivel szebb így leokádva a haja. Csinos.

Ne aggódj, paskoltam meg a hátát. Jól be fogsz illeszkedni közénk, pár hét és azt fogod észrevenni, hogy nem akarsz elmenni innen. Olyan leszel, mint mi. Várod, hogy eljöjjenek a nyugdíjas éveid, de addigra már elszáradt ruhacsipesz leszel. Otthon, a magányodban várod majd, hogy mikor törnek darabokra.

Nem lesz vele baj, mondtam a főnököknek, amikor az új fiú első napjáról kérdezett. A zsebébe nyúl, megköszöni, hogy itt maradtam éjjel a takarításban segíteni. Elindulok, elköszönök Csucsitól is. Az utcán hűvös szél fúj, jólesik. Elromlott a gáztűzhelye a világnak. Lassan elolvad a város, úgy fog kinézni, mint a csonkig égett gyertya. Persze azt mi már nem fogjuk látni.

Pár utcával arrébb van egy kocsmá. A kedvenc helyem, ide szoktam beülni hajnalban. Kikérek egy Budweisert, és nézem a szénsavat. Olyanok, mint a hevesen szeretkező párok. Kéne egy nő. Ilyenkor érek arra a pontra, amikor felhajtom a korsót, és elindulok. Több pénz kéne egy nőhöz, meg szebb külső, jó tulajdonságok. Én csak egy kebabos vagyok, tele mérges indulattal. Mert nem tudom megérteni, hogy minek ennyi szemét. Miért teremtünk szeméteembereket? Vívódom. Sétálok hazafelé, elered az eső. A betonra potyognak a halottember-arcok.

Molnár Illés

Molnár Illés

A naprendszer legkisebb bolygója

Az utolsó bolygó fekete, parányi.
Egy egész világ, akkora, mint a rigó,
mely kötényzebben elfér, s éppolyan sötét.
Nincs hangja, csak gravitációs ereje.

Fekete lyuk, sötét folt az űr szövetén,
nemlétező test vonzereje. Gond nélkül
nyeli el mindazt, mi közelébe kerül,
míg körülötte lencseként görbül a tér.

Láthatatlan, csöpp bolygónk létét a többi
nyolc rendellenes pályája sejteti csak.
A látható bolygók útja arra mutat,

hogy a rend egy igen fontos része rejti
még magát. Semmi nem bizonyítja, csupán
másképp sehogyan sem áll össze a világ.

Üres füzet

Se kocka, se csík. Tagolatlan fehérség fogadott a néma, kemény borítójú üres füzetben. Érintetlenül hevert évekgig. Elrontanám, ha beleírnék.

Hívogatott mégis roppanó gerince, a zárógumi megadó csattanása, a sárgásfehér oldalak sustorgása a tollhegy alatt. A visszavonhatatlan.

Gyűrődő papír hangjai kaparásztak ráncos lapokon. Az egymásra írt sorok hosszú sötétedése, a satírozás,

a tépés maradandó nyoma a gerinc mentén, vigasz nélkül maradt, lap nélküli margók: egyre üresebbé lesz az üres füzet.

Magyar tenger

A magyar tenger nem ketté: semmivé válik. Szomjas talaj issza, tüzes ég gőzöli, felforr, laposodik, folyik széjjel. Sehol egy próféta, semmi szabadulás.

Így párolog el a szétterülő tükör maradéka, emlékké válik a part, Hallani szinte a meder sóhaját: megkönnyebbülést hoz majd a hóleadás.

A magyarok szent hegyén lángol az összes csipkebokor, csak épp senki se látja, mert félrenéz, aki véletlen arra jár.

Pedig ha figyelne, meglátná, hogy nem tűz, hanem futóversenyről megmaradt útjelző: sok piros nejlonszalag lobog a szélben.

Szép Eszter

A fantasy újragondolása és a sebezhetőség etikája Ursula K. Le Guin *Szigetvilág-ciklusában*

Ursula K. Le Guin az 1968-ban megjelent *A Szigetvilág varázslója*¹ előtt nem foglalkozott ifjúsági irodalommal. Visszaemlékezése szerint, amikor elfogadta a felkérést, egyetlen kép volt a fejében a történetből: egy vitorlás hajón utazó varázsló, célja pedig az volt, hogy egy olyan világot teremtsen, amelyben ezt a helyzetet hitelesen el tudja helyezni. Így született meg Ged, az Isten háta mögötti szigetről származó fekete bőrű, ambiciózus kamasz varázsló, akit évtizedekig öreg, ősz, szakállas fehér mágusként ábrázoltak a kötetek címlapjain. A kiadók, grafikusok és minden bizonnyal néhány olvasó is nehezen fogadott el egy varázslót, aki ennyire nem felel meg a sztereotípiáknak. Jelen tanulmányom kiindulópontja a tény, hogy Le Guin megújította a fantasyt, például a monomitosz és a küldetés átírásával, a végletesen és a gonoszság kedvéért gonosz karakterek mellőzésével, és azzal, ahogy a hős nemének és társadalmi háttérének kulcsszerepet adott, célt pedig azt megmutatni, hogy mindennek etikai vonatkozásai is vannak. *A Szigetvilág-ciklus*² szereplői megdicsőülés helyett egyre több helyzetben élik meg sebezhetőségüket öregedésben, hatalmuk elvesztésében vagy saját kétségeikben, sőt, a ciklus zárókötetében magának a varázslatnak a sebezhetőségével is szembesülnek. Ezt a sebezhetőség-tapasztalatot helytelen a veszteséggel azonosítani. „A sebezhetőség az énnek egy olyan minősége, ami a másikkal való találkozásban nyilvánul meg” – írja Shildrick (7), és ezek az átalakító erejű találkozások teszik lehetővé, hogy a szereplők valóban szabad életet éljenek és közösségre találjanak. Tanulmányomban az *Atuan sírjai* című regényből vett példákkal illusztrálom, hogy mit jelent a sebezhetőség etikájának két kulcsfogalma, az etikai találkozás és a változás.³

¹ Ursula K. LE GUIN, *Earthsea: The First Four Books*, Penguin Books, h. n., 2016.

² A további kötetek: Ursula K. LE GUIN, *Tales from Earthsea*, Houghton Mifflin Harcourt, Boston, 2001; Ursula K. LE GUIN, *The Other Wind*, Houghton Mifflin Harcourt, Boston, 2001.

³ A tanulmányban szereplő valamennyi idézet a saját fordításom. Az *Atuan sírjai* 1991-ben megjelent magyar fordításban,

A monomitosz újragondolása

Le Guin *Szigetvilág*-könyvei ismert fantasy-elemekből építkeznek. Varázsló? Pipa. Utazás képzeletbeli tájakon? Pipa. Mágia? Pipa.⁴ Mégis, a hat könyv során Le Guin teljesen újragondolja a zsánert. Ezt a változást a fantasy-irodalmat strukturalista megközelítésből vizsgáló Attebery is érzékeli, amikor azt írja: „Le Guin legjelentősebb fantasy-sorozata, a *Szigetvilág* [...] tipikus jó-a-gonosz-ellen-fény-a-sötétség-ellen fantasyként indul, és úgy fejeződik be, hogy ezeket és még jó pár másik kétpólusú szembenállást egy meglepően új jelentésszerkezetbe foglal.”⁵ Mindehhez annak is köze volt, hogy az első és a második trilógia megírása között közel két évtized telt el, amely alatt Le Guin megtalálta a megfelelő hangot ahhoz, hogy el tudja készíteni a második három regényt.

Az első kötetben Le Guin megalkotja az első varázslóiskolát, ahol a letehetősebb varázslók tanulhatnak, az ifjú Gednek pedig nem egy világpusztító ellenséget, hanem a saját maga által életre keltett gonoszt kell legyőznie. Ged és az árnyék sorsa összefonódik, akárcsak évtizedekkel később Harry Potter élete Voldemorttal. Le Guin már az első kötetben árnyalt képet fest a varázslótársadalomról és a varázslatról. A varázslókat Szigetvilág lakosai többféle minőségben foglalkoztatják attól függően, hogy mennyire képzetek, a varázslat pedig a dolgok igazi nevének megismerésével és kimondásával történik. Ennek értelmében a szereplőknek is két neve van: Ged az ifjú varázsló igazi neve a mágia ősi, titkos nyelvén. Ez a név féltve őrzött titok, ugyanis aki ismeri, képes varázslataiba Ged életét is beleszőni. Az olvasó már azáltal is közel érezheti magát a szereplőhöz, hogy a narrátor mindig az igazi nevéen szólítja a varázslót, és nem pedig kétköznapj nevéen, Karvalynak – így tanulmányomban én is ezt teszem.

A *Szigetvilág*-ciklus második kötete, az *Atuan sírjai* (1971) Ged húszas-harmincas éveiben játszódik, de mintha nem is Ged lenne a főszereplő, hanem egy kamaszlány, Arha. A varázsló csak igen későn lép a színre, és akkor is nagyrészt tehetetlen: fogságba esett. A harmadik kötetben, mely *A legtávolibb part* címet viseli (1972), Ged már karrierje csúcán jár: főmágusként kel útra Szigetvilág leendő királyának társaságában, akivel együtt igyekeznek helyreállítani a világ kibillent egyensúlyát. Az olvasók megnyugtatására gyorsan jelzem, hogy igen, sikerül az egyensúlyt helyreállítani, az élet és a halál közötti határ megmarad, az örök életet hajszólo varázsló le-

ám a benne tapasztalt pontatlanságok miatt a regényből származó idézeteket saját fordításban közlöm.

⁴ Igen, viccelek. Az előítéletekről bővebben lásd Farkas Balázs summázatát: „A fantasy-ről alkotott »látatlan általánosítások«, téveszmék szerinte [Ursula K. Le Guin szerint] valahogy így épülnek fel: 1. A karakterek fehérek. 2. Afféle középkorban élnek. 3. A jó és a rossz közötti harcot vívják. Mindezt azonnal cáfolja: 1. A karakterek legalábbis a *borítókon* fehérek, még ha a szövegben nem is. 2. A fantasy világa kitalált világ, nem találjuk meg a térképeinken, és vagy hasonlít, vagy nem a középkori Európára (nagyon sokszor egyáltalán nem). 3. A jó és a rossz harca univerzális és gyakori tematika, de ezt a képet főleg játékok és filmek terjesztik el, gyakran egyáltalán *semmilyen* harcról nincs szó.” FARKAS Balázs, *A fantasy félterképezése = A fantasy irodalomtörténete és kritikai megközelítése*, <https://fantasyirodalom.wordpress.com/1-a-fantasy-fel-terkepezese/> (letöltve 2020. 10. 21.). (Kiemelések az eredetiben.)

⁵ Brian ATTEBERY, *Structuralism* = Edward JAMES – Farah MENDLESOHN (szerk.), *The Cambridge Companion to Fantasy Literature*, Cambridge University Press, Cambridge, 2012, 81–90, 87.

győztetik, de nagy áron és beláthatatlan következményekkel: Ged örökre elveszíti a varázserejét és helyét a varázslótársadalomban, valamint a mágia használatáról és kisajátításáról itt felvetett kérdések hullámai vezetnek a hatodik kötet megoldhatatlannak tűnő konfliktusaihoz.

Az első három könyv szorosabban igazodik a zsáner követelményeihez, és nagyobb szerepet ad Gednek, mint a továbbiak, de Le Guin már ezekben is fontos pontokon gondolja újra a küldetés mítosz építőelemeit, és, ahogy jelen tanulmányban meg szeretném mutatni, a karakterek között létrejövő etikai kapcsolatokat. A negyedik, ötödik és hatodik kötetek, amelyeket Le Guin saját bevallása szerint a feminizmus hatására írt, radikálisabb hangsúlyáthelyezésekkel mesélnék:

Tizenhét év telt el a harmadik és a negyedik kötet megírása között, ebben a tizenhét évben megtanultam, hogyan legyek feminista: lendületet kapott a feminista mozgalom, én pedig elkészítettem a házi feladatomat, és megtanultam, hogyan írjak nőként, és ne tiszteletbeli férfiként. Mindig sejtettem, hogy kell lennie egy negyedik könyvnek... hogy megtudjuk mi történt Tenarral, de nem tudtam megírni. Elkezdtem, még a hatvanas években, de tudják, [nem értettem], hogy-hogy hozzámegy egy farmerhez, miért akar egy gazdálkodó felesége lenni? Nem értettem, mit csinál. Tizenhét év kellett, hogy rájőjjek. Aztán amikor elkezdtem megérteni a karaktert, nem tudtam elkezdni a könyvet, amíg meg nem jelent előttem egy másik szereplő, a súlyosan bántalmazott gyerek. Általa tudtam elkezdni a könyvet. Hogy miért pont általa, az egy olyan kérdés, amit nem teszek fel. Az ilyesmi ajándék, amit az ember elfogad, megírja a könyvét, és hagyja, hogy a kritikusok megvitassák, miért.⁶

A negyedik, *Tehanu* (1990) című kötet Szigetvilág egyik jelentéktelen falujában játszódik, ahol a hétköznapi élet konfliktusai kerülnek a középpontba, hangsúlyosan az ott élő nők szemszögéből. Az *Atuan sírjai* főszereplője már megöregedett és megözvegyült, a gyerekei felnőttek, a hétköznapiok a ház körüli munkával telnek. Gyönyörű, bölcs, lassú próza ez. Míg Ged, aki ismét nagyon sokára jelenik meg a történetben, elveszett varázserejét gyászolja és kiszolgáltatottságában elbujdosik, a szép lassan felvezetett konfliktus megoldásában egyáltalán nem tud szerepet vállalni – a fenti idézetben is említett megégetett és traumatizált kislány, Therru lesz a helyzet kulcsa. A negyedik kötet, akár csak a második, az ember sebezhetőségével foglalkozik: az egyszerű emberként létezését tanuló Ged, a megátkozott nő, valamint Therru karaktere is alkalmat ad arra, hogy megvizsgáljuk, milyen etikai következményei vannak annak, ha az embert nem mint mások társaságára szoruló és adni tudó lényt vizsgáljuk.

⁶ Ursula K. LE GUIN, *Ursula K. Le Guin reads from „The Wizard of Earthsea”* = Thurston Community Media, https://www.youtube.com/watch?v=i6KrU84CPKE&t=2936s&ab_channel=ThurstonCommunityMedia

Az ötödök kötet, a *Tales from Earthsea* (2001) novellái Szigetvilág történetét és hatalmi viszonyait árnyalják, megmutatva, hogyan alakult a kedves szereplők élete, mielőtt megismertük őket, vagy hogyan lett a varázslóképzés férfiak privilégiuma. Ged egyszer tűnik fel, mellékszereplőként: a ciklus során Le Guin csupán ennyit árul el a főmágus karrierjéről. A zárókötetben, melynek címe *The Other Wind* (2001), az eseményeket egy egyszerű, képzetlen vidéki varázsló lendíti mozgásba, őt figyelik vonakodva képzett mágusok, politikusok és a király, Ged pedig kerüli a hatalommal bírók társaságát. A cikluszáró kötetben Le Guin a szigetvilágbeliek és a sárkányok konfliktusának bemutatása közben újraértelmezi a varázslat szerepét és a varázslat nyelvének használatát: amit eddig tudni véltünk a mágiról, csak az érem egyik oldala volt, és a varázsszavak felelőtlen használata akaratlanul is romboláshoz vezetett. Az utolsó kötetben a szereplőknek egy rendszerszintű problémát kell megérteniük és orvosolniuk, saját gyakorlatukat kell felülbírálniuk.

Egyáltalán nem véletlen, hogy a Le Guinról szóló tanulmányok már az első trilógia kapcsán úgy jellemzik a Szigetvilágot, hogy az „a hagyományos küldetéstörténet kritikai újrajátszása”,⁷ és hosszasan elemzik Le Guin szövegeiben a hős karakterének, a már említett küldetésnek vagy a mágia által átszótt világnak az árnyalatait, akárcsak Le Guin világának emberképét és társadalmát. Shippey igen érdekes tanulmányában például azt mutatja be, hogy Le Guin olyan alapvető fogalmak újragondolására készíti olvasóit, mint a varázslat, a név és névadás, vagy a lélek, és hogy ezek a fogalmak különféle valós antropológiai elméletekkel párbeszédben fogalmazódnak újra.⁸ Le Guin számára a fantasy, akárcsak a mítoszok, arra ad lehetőséget, sőt, egyenesen arra való, hogy általa az ember saját koráról gondolkozzon, arról kérdezzen és arról fogalmazzon meg állításokat. Le Guin és a mítoszok szerkezetével foglalkozó Joseph Campbell számára is „a mítosz magyaráz, igazol, és fenntartja a társadalmat”.⁹ Le Guin elemzői és most én is Campbellre és művére, *Az ezerarcú hősré* (1949) hivatkozunk, mivel az író szisztematikus újragondolását adja annak a narratív szerkezetnek, amit Campbell monomítosznak nevez.¹⁰ A monomítosz „a hős mitikus kalandozásának bevált sémája”,¹¹ amely leírható az „elválás–beavatás–visszatérés”¹² szerkezettel. Akárcsak a klasszikus hős, Ged is meghatározza célját, lesznek segítői, leküzd akadályokat – ebből a szempontból követi a sémát. Ged alakja és az őt üldöző árnyék azonban nem felel meg maradéktalanul a sémának, és a páros számú kötetekben főszerepet kapó Tenar karaktere sem.

⁷ BENCZIK Vera, *Hero out of Time: Ursula K. Le Guin's "Dancing to Ganam" as the Subversion of the Quest Narrative*, Hungarian Journal of English and American Studies, 2012/1–2, 177.

⁸ Tom SHIPPEY, *The Magic Art and the Evolution of Words: Ursula Le Guin's 'Earthsea' Trilogy* = Uő, *Hard Reading: Learning from Science Fiction*, Liverpool University Press, Liverpool, 2016, 185–204.

⁹ Warren G. ROCHELLE, *Communities of the Heart: The Rhetoric of Myth in the Fiction of Ursula K. Le Guin*, Liverpool University Press, Liverpool, 2001, 8.

¹⁰ BENCZIK, *Hero out of Time*, 177; ROCHELLE, *Communities of the Heart*, 33–64.

¹¹ Joseph CAMPBELL, *The Hero with a Thousand Faces*, Princeton University Press, Princeton, 2004, 28.

¹² Uő.

Warren G. Rochelle így foglalja össze a Le Guin által újragondolt monomitoszt, és ez a nagy hatású újragondolás teszi lehetővé, hogy jelen tanulmányban a sebezhetőség etikája felől értelmezzem a *Szigetvilág*-ciklust:

Le Guin nem egyszerűen újra elmesél[i a hősök utazásait] – újragondolja a monomitoszt: azzal, hogy azt állítja, a gender [a hős neme által lehetővé tett társadalmi mozgástér] a küldetést befolyásoló erő, azzal, hogy összeköti a személyeset és a nyilvánosat, azzal, hogy értéket ad az aprónak, a privátnak, a nőiesnek. Az alapvető elemeket is mind használja, az utazást, a küldetést, a hőst, de ahogy az újragondolás során visszajükra fordítja és kifordítja ezeket, a monomitosz retorikaivá válik. Vagyis, más szóval, a gender visszaemlése a mítoszba, a mítosz lezáratlanul hagyása, valamint a személyes és privát cselekedeteknek a nyilvánosak mellé helyezése nem más, mint amellet érvelni, hogy az, ami megváltozott, ugyanolyan értékes, mint az, amit elhagytunk.¹³

Rochelle is rámutat, hogy a monomitosz átírása során Le Guin a személyes, privát, apró történéseket ugyanolyan nagy horderejűnek láttatja, mint a hatalmas döntéseket, a *Szigetvilág* esetében ezt a *Tehanu* és a *A legtávolibb part* című kötetekben érezhetjük a legerőteljesebben. Ez a megközelítés is hozzájárul ahhoz, hogy az újraalkotásnak etikai következményei is legyenek, és a sebezhetőség megtapasztalása vagy a másik sebezhetőségére adott válasz fontos kérdésekké váljanak a regényekben.

Sebezhetőség

A sebezhetőség fogalma a kortárs feminista etikában kerül elő igen hangsúlyosan. Mielőtt bemutatnám ennek az etikának az alapkérdéseit, és megvizsgálám, hogyan jelennek meg a *Szigetvilág*-ciklusban, röviden azt szeretném bemutatni, miért is van közük Le Guin műveinek ehhez az etikai irányzathoz. A korábban idézett hosszabb gondolatmenetben Le Guin összekötötte a feminizmust mint a tudás elrendezésének egy módját azzal, hogy egy hosszabb elakadás után sikerült folytatnia a *Szigetvilágot*: annak, ahogy a társadalmi szerepeket máshogy kezdte látni, esztétikai következményei vannak. Le Guinnak vitathatatlan szerepe van abban, hogy az, ahogyan a hős társadalomban jelen tud lenni, tehát ahogyan a hős neme mozgástérrel jelöl ki a számára, mára olyan tényező lett, amely befolyásolja a küldetés lefolyását és sikerét. A monomitosz klasszikus megnyilvánulásai-ban és Le Guin írásait megelőzően a hősi feladatokat tipikus és magától értetődő módon férfiak végzik el, a borszín pedig nem korlátozza a hős lehetőségeit. Amennyiben a hős mégsem férfi, női léte és tapasztalatai nem válnak cselekményformáló tényezővé, hiszen

¹³ ROCHELLE, *Communities of the Heart*, 43.

férfias szerepet alakít. Egy 2008-as közönségtalálkozón Le Guin így mutatja be a nők ábrázolásának visszasságát a fantasy-irodalomban:

(...) rengeteg, rengeteg, rengeteg női hős van mostanában, akik pontosan azt csinálják, amit a férfiak, és azt érzik, amit a férfiak, férfiakkal versenyeznek. De nincsenek nők... nincsenek igazi nők a science fictionben, és nem sok van a fantasyben. Valahogy ezek a zsánerek... női nevű karaktereket mutatnak, akik nem úgy viselkednek, mint a nők. Nem vagyok esszencialista, nem tudom, mi a különbség férfi és nő között, de tudom, hogy mit jelent ez a különbség kulturális értelemben. Itt valami egy kicsit elromlott. Az elmúlt jópár évben nem találok sok olyasmit a fantasyben és science fictionben, ami mint nőt és mint feministát érdekelne.¹⁴

Az, hogy 2020-ban akár a magyar, akár a fordításban megjelent zsánerirodalomban fel tudunk sorolni árnyalt női hősokeket, Le Guin munkái nélkül elképzelhetetlen. Ugyanígy nagy szerepe volt abban, hogy azóta olyan világokat alkotnak a fantasy-szerzők, amelyek nem kizárólag a maskulinitás mozgat, és amelyek ezáltal a maskulin kérdésköveket is új szempontok alapján tudják megmutatni. A kulturális térben végbement változásokra és Le Guin szerepére így reflektált Neil Gaiman, amikor Le Guin életműdíját a National Book Award elegáns ceremóniáján felvezette: akárhányszor a *Sandman* képregénybe új karaktert készült bevezetni, Le Guin hatására azt kérdezte magától: van-e bármilyen oka annak, hogy ez a karakter ne nő legyen? És ha nem volt, nő lett.¹⁵

A sebezhetőséget sokszor elkerülendő, negatív értékek tartják: gyengeségnek vagy a hatalom hiányának. A politikai retorikában a sebezhetőséget mindenképpen kerülni kell, ebben a megközelítésben „a sebezhetőség tapasztalata [...] a sebezhetetlenség hajszolásához vezet, ahol a sebezhetetlenség szerepe az, hogy a fenyegető környezet feletti irányítást és uralmat visszaállítsa”.¹⁶ Ugyanakkor a jelenleg is tapasztalható koronavírus-járvány is rámutat, hogy a sebezhetőség tapasztalata az emberi élet velejárója, hogy megtanulni együtt élni saját magunk és a másik sebezhetőségével igen komoly feladat, hogy a nyilvános és a privát összefonódik, és hogy az egyéni és közösségi tapasztalatok – a sebezhetőséget nem kizárva – új minősben élhetők meg.

A sebezhetőség etikája abból indul ki, hogy mindannyian sebezhetőek vagyunk,¹⁷ sőt, „az emberi életet a sebezhetőség határozza meg”.¹⁸ A sebezhetőség univerzális: ennek

¹⁴ Ursula K. LE GUIN, *Ursula K. Le Guin reads from „The Wizard of Earthsea”*, uo.

¹⁵ Neil GAIMAN, *Neil Gaiman presents lifetime achievement award to Ursula K. Le Guin at 2014 National Book Awards = National Book Foundation*, 2014. nov. 23, lásd: https://www.youtube.com/watch?v=5P11xwT2-74&t=300s&ab_channel=NationalBookFoundation (letöltve 2020. 10. 21.).

¹⁶ Simone DRICHEL, *Introduction: Reframing Vulnerability: ‘So Obviously the Problem...?’*, SubStance, 2013/3, 3–27, 5.

¹⁷ Judith BUTLER, *Prearious Life: The Powers of Mourning and Violence*, Verso, London, 2004, 31.

¹⁸ Catriona MACKENZIE – Wendy ROGERS – Susan DODDS (szerk.), *Vulnerability: New Essays in Ethics and Feminist Philosophy*, Oxford University Press, Oxford, 2014, 1.

a megállapításnak konkrét fizikai vetületét testünk gyengeségében és halandóságában tapasztalhatjuk,¹⁹ társadalmi vetületét²⁰ pedig abban, hogy szükségünk van más emberek társaságára – egészen csecsemőkorunktól, amikor mások gondoskodtak testünk igényeiről.²¹ Phillips olyannyira fontosnak tartja, hogy megtapasztaljuk saját sebezhetőségünket, hogy azt mondja, e nélkül a tapasztalat nélkül nem válhatunk morális lényekké: „A kiszolgáltatottság az emberek közötti kötődés és kapcsolat feltétele. Az egyénnek kiszolgáltatottnak kell lennie ahhoz, hogy megértsék, hogy morális lényé váljon.”²²

Az én vagy a másik sebezhetősége mindig a másikkal való kapcsolatban tapasztalható meg.²³ A két fél közötti találkozás teszi lehetővé, hogy megfogalmazódjon, megélhetővé váljék a felek sebezhetősége, és hogy erre a megfogalmazásra válasz érkezzen. Le Guin hősei sokféleképpen tapasztalják meg sebezhetőségüket, és nem mindig kapnak támogató, felkaroló válaszreakciókat. A harmadik kötet, *A legtávolibb part* végén Ged visszavonhatatlanul és örökre elveszti varázserejét. Főmágus létére eltűnik belőle a mágia, és ezzel együtt bizonytalanná válik a helye a társadalomban – de önmagának is hosszan tartó őrlődést jelent újrafogalmazni, hogy kicsoda varázslat nélkül. Ebben a helyzetben van, aki a rangjának kijáró tisztelettel bánik vele (pontosabban bánná vele, mert Ged kerül mindenkit), van, aki gúnyt űz belőle, és van, aki nem hiszi el, hogy ő volt valaha a világ leghatalmasabb mágusa. Igazán érdekes az is, ahogy ez után a traumatikus esemény után Ged saját magával bánik: a *Tebanu* című kötet egyik cselekményszála pont arról szól, hogy Ged megtanul szeretni: késszé válik arra, hogy megvalósíthatónak tudjon elképzelni egy varázslat és a varázslat adta lehetőségek nélküli életet egy család részeként, távol Szigetvilág mágikus központjától.

Egészen másfajta sebezhetőség-tapasztalat a fiatal Arháé az *Atuan sírjai* című kötetben: hatalmi játszmák zajlanak a feje felett, amelyekbe magas rangja ellenére sincs beleszólása, és olyan isteneket szolgál, akik felfalják az emberek lelkét. Ahogy hamarosan látni fogjuk, a Geddel kialakított kapcsolat az, amely segít Arhának abban, hogy hogyan reflektálni tudjon helyzetére, és újragondolja saját szerepét.

Mindez összhangban áll azzal, ahogy Simone Drichel közelíti meg a sebezhetőséget: olyan tapasztalatként, amely egyrészt a másikkal folytatott párbeszédben élhető meg, másrészt egy nyitott végű állapotként. Az egyén sebezhetőségére pozitív vagy negatív válasz érkezik, az interakció során egyaránt lehet segíteni vagy fájdalmat okozni.²⁴ Hogy támogató vagy sebző válasz érkezik-e, nem jósolható meg. A sebezhetőség olyan univerzális állapot, amelynek megtapasztalása, miként a rá adott reakció, nem előírható: „A sebezhetőség tapasztalatában nincs semmi, amely szükségszerűen biztosítaná a toleranciát,

¹⁹ BUTLER, *Precarious Life*, 9.

²⁰ El lehet például tagadni egyes csoportok sebezhetőségét, ha embernél alacsonyabb rendűeknek tüntetjük fel őket, vagy éppen úgy is meg lehet egyéneket vagy csoportokat különböztetni, ha túlzottan hangsúlyozzuk kiszolgáltatottságukat.

²¹ BUTLER, *Precarious Life*, 31.

²² Phillipset idézi DRICHEL, *Introduction: Reframing Vulnerability*, 12.

²³ Margrit SHILDRICK, *Embodying the Monster: Encounters with the Vulnerable Self*, Sage, 2002, 1; BUTLER, *Precarious Life*, 43.

²⁴ DRICHEL, *Introduction: Reframing Vulnerability*, 23.

a visszafogottságot vagy a nagyvonalúságot. Gyakran fájdalmas az embernek számot vetnie a saját sebezhetőségével” – írja Murphy.²⁵ Mégis, a sebezhetőség tapasztalatának megfogalmazása elengedhetetlen az etikai találkozáshoz, amelynek során a felek kapcsolata átalakul, és olyan új viszonyrendszer alapjává válik, amely a szereplők számára a találkozás előtt még nem volt látható. A kapcsolatnak és az egyénnek ez az átalakulása az, amely véleményem szerint az *Atuan sírjai* lényegét adja, és amelyet a következő szakaszban részletesen is bemutatok.

A sebezhetőség komplex tapasztalatának megfogalmazása és megélése ugyanolyan témája a *Szigetvilág*-ciklusnak, mint a hősiesség megragadása, emiatt aztán számos példát hozhatunk arra, hogy a találkozások során van, aki visszaél a hősök helyzetével, és van, akitől támogatást kapnak. Az, hogy az ember által elmesélt történetek nagy többségében találkozások történnek, a hős által megismert emberek pedig vagy segítik, vagy gátolják a hős útját, nem újdonság. Le Guin *Szigetvilág*-ciklusában azonban nagyon fontos hangsúlyváltás történik, amelynek eredményeként a találkozásokban megvalósuló etikai változás és a találkozások etikai tétjének megmutatása egyre hangsúlyosabbá, míg az egy szem hős kalandjára vagy próbatételére építő narratíva egyre hangsúlytalanabbá válik. Ged, Arha, Tenar, Tehanu, Lebannen és a többi Le Guin-karakter egyre komplexebb viszonyt alakít ki saját és a másik sebezhetőségével.

A labirintus mint a moralitás tere

Az első *Szigetvilág*-regényben Le Guin keresztül-kasul utaztatja Gedet a térképen, ám utazásai elkerülik a kargád birodalom szigeteit: a kargok civilizációja érthetetlen Szigetvilág többi szigete számára, gyanakvással szemlélik fehér bőrüket, rabszolgatartó birodalmukat és barbár vallási szertartásaikat, na meg azt, hogy a varázslat semmilyen szerepet nem játszik kultúrájukban (bár, ahogy Shippey rámutat, Szigetvilággal ellentétben a kargád birodalomban *van* államigazgatás és szervezett vallás, míg Szigetvilág decentralizált.)²⁶ A második kötet, az *Atuan sírjai* ennek a birodalomnak a vallási központjában játszódik. Atuan kolostoraiban összefonódik a vallás és a politika, a nyilvános és a privát, Gedet szem elől tévesztve pedig egy obskúrus kultusz kamasz papnőjének, Arhának az életét ismerhetjük meg. A kegyetlen ősi névtelenek tiszteletére Arha még bemutatja véres emberáldozatát, de a többi papnő már új istenek előtt hódol az Istenkirály és az Istenfivérek szépen karbantartott templomaiban. A névtelenek hatalmát sokan – főleg az Istenkirály főpapnője, Kossil – kétségbe vonják, hiszen a névtelenek nem visznek végbe csodát, és közvetlenül egyetlen politikai hatalom érdekét sem szolgálják. Ők nem adnak, csak elvesznek, groteszk és horrorisztikus szertartásaikat pedig egy tapasztalatlan,

²⁵ ANN MURPHY, *Violence and the Philosophical Imaginary*, State University of New York Press, New York, 2012, 66.

²⁶ SHIPPEY, *The Magic Art and the Evolution of Words*, 194–195.

ámde öntudatos kamaszlány mutatja be. Arha maga is névtelen, hiszen neve azt jelenti, „elemésztett” – a bosszúszomjas sötét hatalmak mindenét elfogyasztották, a szüleitől kapott nevét is. Arha kiválasztottsága nem más, mint kiszolgáltatottság, birodalma egy fény nélküli mélysírkamra és egy föld alatti labirintus, ahova csak ő léphet be. Ide zárja be a birodalmát megszenteltelenítő, kalandot kereső varázslót, Gedet. A sebezhetőség etikája segítséget nyújt, hogy feltárjuk Ged és Arha találkozásának mélységeit.

Az olvasó természetesen ismeri Arha rég elfelejtett nevét, hiszen e köré a név köré szerveződik a regény nyitómondata: „Gyere haza, Tenar!” A regény során azonban Tenar nem fog hazatalálni – viszont a nevét visszakapja. Tenar és Ged egymást segítik, hogy kitaláljanak a labirintusból, és mindketten újra kell értelmezzék saját álláspontjukat és hatalomhoz való viszonyukat. Le Guin története nem zárja le hősei belső útjait, és nem juttatja el az olvasót egy etikai nyugvópontra: Tenar hazatérése lehetetlen. Az, hogy nincs hely számára a világban, hiszen a sötét hatalmak kolostora megsemmisült, a Szigetvilágban pedig idegen, a regény utolsó oldalain is érezhető feszültséget okoz Tenarban.

Gedet a kalandvágy juttatta a névtelenek kultuszhelyére. Sok atuanival ellentétben tudja, hogy a névtelenek sötét hatalma valós, ezért is annyira vonzó számára, hogy küldetését végrehajtsa. Célja, hogy egyesítse egy legendás uralkodó hajdan kettétört gyűrűjét, és ezzel újraalkossa az elveszett rúnát. Ged egy mitikus alakok által elkezdett nagyívű történet részese szeretne lenni, ezt szeretné lezárni. Arha foglyaként azonban tehetetlenségre van ítélve, mivel a labirintusban ajtónyitó varázslatai nem működnek. Arha, aki nem látott még varázslót, és férfit is ritkán, egy teljességgel idegen lényt lát Gedben. Ged számára nem teljesen ismeretlen a karg kultúra, beszél például a nyelvet, van valamenyny ismerete a mélysírkamráról – bár mint kiderül, sem a föld alatti tér, sem a helyzet összetettségével nincs tisztában.

Arha rangjának magabiztosságával veti meg a labirintusba zárt Gedet, az idegent, akit meg kell semmisíteni, mert megszenteltelenítette a névtelenek szent helyét. Kossil papnő szerint a névteleneknek feláldozandó emberek „[s]oha nem is voltak emberek. Démonok voltak, állati lelkek, akik összeesküdtek az Istenkirály szentséges élete ellen.”²⁷ Arha élvez, hogy hatalma van a fogoly felett, egyaránt kíváncsi saját magára ebben az új helyzetben, valamint a bezártságban is nyugodtnak tűnő idegenre, így elodázza Ged kivégzését. Hogy a köztük lévő rangbéli különbséget érzékeltesse, egy sámlira ülve kérdegeti és provokálja az egyre gyengébb Gedet. Egy beszélgetésük alkalmával indulatosan így foglalja össze a köztük lévő áthidalhatatlan szakadéknak látszó különbséget:

Nem tudsz mást, csak hazudni! Tolvaj vagy és az én foglyom, semmi több. Nincs is lelked, és soha nem hagyod el ezt a helyet. Nem számít, hogy léteznek-e óceánok meg sárkányok meg fehér tornyok meg ilyenek, mert soha többé nem láthatod őket, napfényt sem fogsz látni soha. Én nem ismerem mást, csak a sötétséget, a föld

²⁷ LE GUIN, *Earthsea*, 202.

alatti éjszakát. Valójában más nem is létezik. Csak ezt érdemes ismerni. A csendet és a sötétséget. Te mindent tudsz, varázsló. Én csak egyetlen dolgot ismerek – az egyetlen valódi dolgot.²⁸

Arha azt is megtiltja, hogy Ged ránézzen, gyakorlatilag teljesen megfosztaná cselekvőképességétől a varázslót, akit folyamatosan hazugnak nevez:

Én vagyok az Első Papnő, az Újjászületett. Már ezer éve szolgálom uraimat, és előtte még ezer évig szolgáltam.²⁹ Én vagyok a szolgáljuk és a hangjuk és a kezük. És én vagyok a bosszújuk is azokon, akik megszenteltelenítik a Sírokat, és arra vetik a tekintetüket, amit látni sem szabad. Hagyd abba a hazudozást és a hengegést, hát nem látod, hogy csak egy szavamba kerül, hogy a testőröm jöjjön, és levágja a fejed a nyakadról? Vagy, hogy ha itt hagylak és bezárom az ajtót, senki sem jön hozzád, soha. Itt halsz meg a sötétben, és azok, akiket szolgálók, lerágják a húsodat, felfalják a lelkedet, és itt hagyják a csontjaidat a porban?³⁰

A hazugság és a varázslat összekapcsolására a regényben korábban is volt példa: Arha Thar és Kossil papnőktől tanult a világról, és már eme leckék során is feltűnik, hogy Kossil mennyire gyűlölettel és lekicsinylő módon beszél a varázslókról. Mindez azért fontos, mert Kossil erőszakosságának legalább akkora szerepe lesz Arha és Ged kapcsolatának alakulásában, mint Arha kíváncsiságának vagy Ged nyugodtságának és önvizsgálatának. Amikor a fiatal Arha a varázslat működéséről kérdez, Kossil azt válaszolja, hogy a varázslat „trükk, megtévesztés, szemfényvesztés”,³¹ majd amikor Arha a varázslók erejének forrására kérdez rá, Kossil egyből rávágja, hogy „hazugság”. „Szavak” – helyesbít azonnal Thar, a valóságot kicsit összetettebben szemlélő papnő.³² Arha fejében ezek az elemek összefonódnak, ezért amikor Geddel beszélget a labirintusban, halálos fenyegetésekkel reagál mindenre, amit nem ért, legyen az Szigetvilág története vagy varázslat, amit Ged az ő parancsára vitt véghez. Mégis élelmet és vizet lop a fogoly, és életben tartja, mintegy ösztönösen az ellenkezőjét téve annak, amit a kegyetlen Kossil követel. Kossil leselkedése elől³³ el kell rejtenie a foglyát, és ez az egyik fontos mozzanat, amelynek hatására Arha máshogy kezd el gondolkozni a rabról. A másik, hogy Ged kimondja Arha elfeledett nevét, Tenarnak szólítja őt, és ezzel Tenar elkezd újra nemcsak az elemésztettként és egy funkcióként, hanem egyéniségként gondolni magára.

Elfeledett nevének visszavétele felkavarja Tenart, aki szerepzarba kerül: megkérdő-

²⁸ LE GUIN, *Earthsea*, 249.

²⁹ Arha, az elemésztett, halála után reinkarnálódik, és a tisztség következő viselőjét a rendnek fel kell kutatnia.

³⁰ LE GUIN, *Earthsea*, 244.

³¹ LE GUIN, *Earthsea*, 218.

³² *Uo.*, 218.

³³ A föld alatti labirintusnak szinte minden részében található kémlelőnyílások, így a mennyezeti nyílásokon keresztül Kossil ellenőrizni tudja, hogy Arha megölte-e végre a foglyot.

jeleződik benne papnői feladata és szolgálata, sőt, a névtelen hatalmak létezése is. Elvégre Kossil végig tagadta, hogy ezek a hatalmak valósak. Ged azonban biztosítja Tenart, hogy a névtelenek igenis léteznek, hiszen előlük menekült és velük szállt szembe (a *Szigetvilág varlázslója* című kötetben), tőlük kapta az arcát csúfító sebhelyet. Ged azonban azt is tudja, hogy a névtelenek kegyetlenek, nem adnak, csak elvesznek, és nem érdemes szolgálni őket.

Nemcsak Tenar változik, hanem Ged is, aki reflektál is a benne lezajló folyamatra: „Tolvajként jöttem ide, ellenségként. Arra készültem, hogy majd harcolunk, de te irgalmas voltál velem és megbíztál bennem. Én is bíztam benned attól a pillanattól fogva, hogy a sírok alatti barlangban egy pillanatra megláttam az arcod, mely csodaszép volt a sötétségben.”³⁴ A cselekmény folyamán Ged fizikai állapota egyre romlik, aminek nem pusztán az az oka, hogy Tenar nem tud feltűnés nélkül elegendő élelmet lopni, hanem az is, hogy Ged folyamatosan küzd a névtelenekkel, akik dühükben meg akarják semmisíteni a labirintust, fogságának helyszínét. A minden kérdésre magabiztosan válaszoló varázsló felismeri, hogy meg kell bíznia Tenarban. Elárulja neki a titokban tartott igazi nevét, így a lány hatalmat kap felette. Sőt, a keresett és megtalált kincset, Erreth-Akbe kettétört gyűrűjének elveszett felét is odaadja neki, így jönnek rá, hogy amit mindenki gyűrűnek hitt, valójában lányok csuklójára illő karkötő. „Te szabadítottál meg mindket-
tönket” – összegzi Ged szökés közben a történeteket.³⁵

Etikai találkozások

Találkozásaik során Arha és Ged kapcsolata átalakul, megtanulnak bízni egymásban. Tulajdonképpen a sebezhetőség etikájának is ez a lényege: találkozni a radikálisan más-milyennel, megélni a kiszolgáltatottságot, és a találkozás során változni. Ziarek szerint „bár a sebezhetőség a dominancia, a szexuális erőszak és a mássá minősítésnek az eredménye is lehet, amennyiben együtt jár egy átalakító gyakorlattal, a szabadság lehetőségét is megnyitja. (...) A szabadság ebben a kontextusban nem az izolált szubjektum tulajdona vagy képessége valamire, a szabadság inkább alapvetően egy kapcsolatban létezik; a szabadság változékony, és a másokkal közös cselekvésben jön létre.”³⁶ A Ziarek által említett mássá minősítéssel a *Szigetvilág*-ciklusban több helyen is találkozhatunk. Atuanban úgy tartják, hogy a varázslók „feketéek és gonoszok”, megvetendők, hiszen nincs halhatatlan lelkük. A varázslat „trükkök, megtevesztés, szemfényvesztés” ötvözete, amely mégis félelmetes. A Szigetvilágban ezzel szemben úgy tartják, hogy a karg nyelv semmilyen másik nyelvhez nem hasonlít, a kargok vérszomjas, sárga hajú vademberek, akik felperzselt városokban

³⁴ LE GUIN, *Earthsea*, 273.

³⁵ *Uo.*, 274.

³⁶ Ewa Plonowska ZIAREK, *Feminist Reflections on Vulnerability: Disrespect, Obligation, Action*, SubStance, vol. 42, no. 3, 2013, 67–84, 81.

gyönyörködnek. Ezzel a felsorolással nem azt szeretném bizonygatni, hogy lám, sztereotípiáik kölcsönösen tévesek, hanem arra szeretnék rámutatni, hogy azáltal, hogy például az *Atuan sírjai* kezdetekor Ged és Arha a másikat kölcsönösen a különbözőség jegyeivel határozza meg, kizárja a másikat a politikai térből, a kommunikáció lehetőségéből és magából a történelemből is.³⁷

A *Szigetvilág*-sorozat negyedik részében további példát találunk erre a kizárára: Aspen, a varázsló a nőket nem tűri meg a politikai térben. Kezdetben csupán arról van szó, hogy egyszerűen nem hallja meg, ha nő mond valamit, emiatt például először nem is hallja meg az elhunyt varázsló, Ogion igazi nevét, így azt szégyenszemre el kell ismételní. Alattomos átkával két nőtől, köztük az életét gazdálkodóként és feleségként leélő, megözvegyült Tenartól is elveszi a beszéd és a gondolkodás képességét. A *Téhanu* című kötet klimatikus jeleneteinek az a tétje, hogy van-e következménye azoknak a tetteknek, amelyekkel Ogion az erejét elvesztett Gedet mint vesztes varázslót és a gondolkodni képtelen Tenart mint nőt szimbolikusan és húsba vágóan is megalázza.

A kötetekben a mássá minősítés színtere maga a mágia is: a varázslást máshogy használják a nők és a férfiak. Szigetvilág-szerzte a boszorkányok varázserejét kiszámíthatatlannak és megbízhatatlannak tartják, a férfiak közül a tehetségesebbek tanulhatnak a Roke szigetén található varázslóiskolában. A negyedik kötet egyik novellájának témája ez a kizárás: egy lány jelentkezik, hogy a varázslóakadémián tanulna, ezzel pedig elindul a feszültségekkel teli átgondolása annak, hogy a női varázslók számára milyen szerepek elérhetők, és miért.

Le Guinnál a szereplők nem fekete-fehérek, például a regényciklus utolsó kötetében a mindvégig igen szimpatikus Lebannen király, akit az olvasók Lebannen kamaszkorától fogva ismernek és szeretnek, karg menyasszonyát kizárja a kommunikációból, valamint a személyes, fizikai és politikai térből is. Nem hajlandó tudomásul venni, hogy az „átalakító gyakorlatban” (Ziarek) vagy az „etikai találkozásban” (Butler) részt kell vennie. Lebannen nem hajlandó a menyasszony és közte található nyelvi és kulturális határok felszámolására és a másik kommunikációs partnerként kezelésére, és ezzel a regény központi konfliktusának megoldását is hátráltatja. Nem csak az antipatikus karakterek zárnak ki másokat a politikai térből – hogy mégis lehetőség van arra, hogy egy „etikai találkozás” során „átalakul az én és a másik közötti kapcsolat”,³⁸ az a menyasszony kockázatvállalásának köszönhető.

Az *Atuan sírjaiban* Arha kíváncsiságból nem öleti meg a betolakodó Gedet, hiszen a varázsló valami félelmeteset, tilosat, egzotikusat képvisel számára. Ged az ellenség területén kalandozik, de a fogságban bizalomra és barátira talál. A regényben is ábrázolt etikai találkozás egymás sebezhetőségének kölcsönös el- és felismerésével kezdődik. „Amikor elismerjük a másikat, vagy amikor saját magunk elismerését kérjük – írja Judith Butler –,

³⁷ *Uo.*, 75–76.

³⁸ SHILDRICK, *Embodying the Monster*, 1.

nem azt kérjük, hogy a Másik úgy lásson bennünket, ahogy vagyunk, ahogy eleve vagyunk, ahogy mindig is voltunk, ahogy a találkozás előtt létezésünk felépült. Ehelyett az történik, hogy magában a kérésben, a kérvényben máris valami újjá lettünk, hiszen maga a megszólítás megalkot bennünket.³⁹ Az egyén és a másikkal való kapcsolat átalakulása a felismerés következménye. „Azt kérni, hogy elismerjenek, vagy elismerni valakit, egyáltalán nem azt jelenti, hogy annak az elismerését kérnénk, amik már vagyunk. Hanem azt jelenti, hogy lehetővé teszünk egy változást, előmozdítunk egy átalakulást, a jövőhöz fordulunk, mindenkor a másikkal fennálló kapcsolatban.”⁴⁰ Ahogy haladunk a *Szigetvilág*-ciklus köteteiben, egyre többször válik a cselekmény lényegévé az a belső változás, ami a sebezhetőség kölcsönös elismerésére építve új minőség és új kapcsolatrendszerek felépítését alapozza meg, és ezáltal a sebezhetőség megélése, az arra adott válasz és a találkozás által lehetővé tett átalakulás Le Guin regényciklusának legfontosabb tétjévé válik.

---

³⁹ BUTLER, *Precarious Life*, 44.

⁴⁰ *Uo.*

Takács Gábor

A *Dűne* az ökokrízis korában

Talán az egyik legizgalmasabb szempont a klasszikus alkotások vizsgálatakor, hogy egy-egy korszak befogadói hogyan értelmezik azokat, mely aspektusukat emelik ki, vagy melyek fölött siklanak el. Egy regény különböző elemeit – a történetet, a szereplők viselkedését, gondolataikat – az utókor időről-időre átértelmezi, a befogadó korának szempontjai alapján vizsgálja. Ennek az élő műértelmezésnek folyamatosan tanúi vagyunk, legyen szó pozitív (egy adott mű vagy szerző „felfedezése”) vagy negatív (például egyes művek kritikája túlhaladott nemi vagy faji szemléletmódjuk miatt) előjelű esetekről.

A science fiction is rendelkezik klasszikusokkal, amelyek időről időre újra feltűnnek, nemcsak azért, mert egy másik médium felfedezi őket, film- vagy sorozatadaptáció készül belőlük, hanem mert a zsáner körül kialakult szubkultúra fenntartja egy-egy mű „klasszikus” státuszát. Hivatkozási alapként jelölik meg a „következő generációk” számára, összehasonlítják velük az új műveket stb. Természetesen vannak felívelő szakaszok, amikor egy klasszikusra több figyelem irányul, és leszállóágak, amikor más kerül reflektorfénybe. Nem kérdés, hogy Frank Herbert 1965-ös regénye, a *Dűne* jelenleg felszállóban van: Hollywood egyik elismert rendezője, Denis Villeneuve kétrészes filmadaptációt készít a könyvből, aminek első részét eredetileg 2020 decemberében mutatták volna be (a COVID-19 járvány miatt ezt eltolták egy évvel). Talán nem véletlen az időzítés, hiszen 2020. október 8-án volt az író születésének századik évfordulója is. A film és az évforduló együtt pedig elindította a kulturális és gazdasági gépezeteket: megindult a könyvek újrakiadása (különböző formátumokban és nyelveken, így magyarul is), képregény-adaptációkat, az adott világhoz kapcsolódó új regényeket és tévésorozatot jelentettek be. A *Dűne* a figyelem középpontjába került, újra a bestsellerlisták élén szerepel, és nagyon sok új olvasó talált rá – új olvasatokkal és nézőpontokkal gazdagítva a regény értelmezéstörténetét. A *Dűne* összetett cselekménye persze eddig is bőséggel kínálta a különféle értelmezési irányokat, melyek közül jelen írásban egyet, a könyvet átszövő ökológia-központúság kínálta interpretációs lehetőséget kívánom bemutatni, majd felvázolni, a XXI. századi, klímaválságot megélő olvasóban milyen áthallások fogalmazódhatnak meg ennek kapcsán.

Első pillantásra a *Dűne* egy egzotikus sci-fi kalandregényt ígér. A távoli jövőben az ún. Nagy Házak uralják az emberlakta bolygókat, melyek mindegyike hűséggel tartozik a Padisah Császárnak. Az egymással torzsalkodó Házak és a Császár machinációinak egyik epizódjaként az Atreides-háznak elrendelik, hogy hagyja el ősi birtokát, a vízben gazdag Caladan bolygót, és költözzön át a sivatagos Arrakisra, amit korábban esküdt ellenségei, a Harkonnenek igazgattak. Az Atreidesek számára ez nyílt csapda és óriási lehetőség is, hiszen az Arrakis, vagy, ahogy a lakói emlegetik, a Dűne az univerzum legfontosabb bolygója. Egyedül itt található meg a *fűszer*, ami az egész civilizáció alapja: meghosszabbítja az életet, kitágítja az elmét, és ami a legfontosabb, nélküle elképzelhetetlen az űrutazás, megszűnne a bolygók közti kereskedelem és az egész csillagközi birodalom, az ún. Impérium. Ám a fűszer megszerzése nagyon veszélyes: csak a mély-sivatagban található, ahol egész begyűjtőosztagokat nyelhetnek el a hatalmas homokférgek. Ezen a kegyetlen világon csak a vad fremenek képesek megélni, akik a külvilágiak szemében civilizálatlan barbárokként bujkálnak sziecseikben, titkos sziklatáboraikban. Az Arrakisra érkező Atreides-házat elárulják és elpusztítják, és csupán maroknyian menekülnek meg. A Ház örököse, a tizenöt éves Paul és anyja, a különleges kiképzést kapott Lady Jessica a fremenek között talál menedéket, ahol a fiú felveszi a Muad-Dib nevet, majd a fremenek élén legyőzi a Harkonneneket és az áruló Császárt, akit letaszít a trónjáról.

A gazdag regényvilág számos olvasatot kínál, Herbert maga sorolja hosszan, mennyi alkotóelemből állította össze főművét.¹ A regény középpontjában a társadalom működése és működtetése áll, az uralkodás különféle dimenziói és módszerei, illetve az egyén és a közösségek felépítését befolyásoló társadalmi és gazdasági tényezők. Fontos a könyvben a messiás szerepének vizsgálata: hogyan válik valaki ilyen kiemelt szereplővé egy közösségben, milyen felelőssége van, és hogy képes a nagybetűs Hős akár önfeláldozásra is rávenni a követőit. Paul figuráján keresztül pedig nemcsak ezt, de a jövőbelátás, a jóslás kérdését is boncolgatja a szerző: hogyan köti gúzsba a jövő ismerete a jóst, és hogy lehet megbirkózni a jövő totális ismeretével. Mindezeket túl a tudattágító drogok hatásait, a hagyományok szerepét és változását, valamint a vallások működését is vizsgálja.²

Ami talán a mából nézve mindezeknél is szembetűnőbb, az a regény ökológiai vonulata. Herbert elmondása szerint, amikor megírta művét, a szeme előtt egy olyan könyv lebegett, ami ökológiai útmutatóul szolgálhat az olvasóinak. Be kívánta mutatni, hogy milyen fontos szerepe van a természeti környezetnek egy civilizáció kialakulásában, és hogyan viszonyulhat az emberiség az őt körülvevő ökológiai rendszerhez. A regény címe is ezért lett *Dűne*; egy szó, ami „szándékosan visszhangozza a »végítélet« hangjait”.³ Ahogy

¹ Frank HERBERT, *When I Was Writing Dune* = Uő, *Children of Dune*, Ace, New York, 2019.

² Az ökológiai háttér mellett ezekről is beszél Herbert egy 1969-es interjúban: <https://www.youtube.com/watch?v=A-mLVVjkH7I>. A *Dűne*ben megjelenő témák egy részéről pedig lásd: Tim O'REILLY, *Frank Herbert*, Frederick Ungar Publishing Co., Inc., 1981, online: <https://www.oreilly.com/tim/herbert/>

³ Minderről Herbert a *New World or No World* című kötet előszavában beszél, idézi R. J. ELLIS, *Frank Herbert's Dune and the Discourse of Apocalyptic Ecologism in the United States* = Rhys GARNETT & R. J. ELLIS (szerk.), *Science Fiction Roots and Branches*, Palgrave Macmillan UK, 1990, 120.

R. J. Ellis megjegyzi, ha Herbert kijelentését, hogy a *Dűne* elsősorban egy „öko-tudatos-sági kézikönyv”, irányadónak tekintjük, akkor minden, a történetben felbukkanó politikai és vallási kérdés végső soron ennek „rendelődik alá”. Paul bosszúja nem csupán politikai síkon történik, hanem összekapcsolódik a fremenek végső céljával, az Arrakis átformálásával, amiről később részletesen szó lesz.

„Isten azért teremtette az Arrakist, hogy megeddze az igazhitűeket”⁴

Az anekdota szerint Frank Herbert 1957-ben egy újságcikk megírása miatt elutazott az oregoni Florence-be. A csendes-óceáni partvidéken fekvő városnál az USA Mezőgazdasági Minisztériuma azon dolgozott, hogy megállítsák a homokdűnék terjedését, ami veszélyeztette a mezőgazdasági és lakóövezeteket. Herbertet ez a küzdelem annyira megragadta, hogy elkezdett dolgozni egy science fiction regényen – maga a cikk, a „Megállították a futóhomokot”, végül sosem készült el.⁵

Ahogy korábban szó volt róla, a regény címe azonnal orientálja az olvasót; nem hagyományos értelemben vett sci-fi cím, hiszen nincs benne semmilyen úrhöz vagy más, futurisztikus tartalomhoz kapcsolódó szó, még ha egy bolygó nevét is jelöli. Herbert a címmel a *Dűne*/Arrakis világot helyezte a középpontba; nem a regény főszereplőjének nevét vagy cselekedeteit, hanem a helyszínt. Akár úgy is tekinthetjük, hogy a könyv igazi főszereplője maga a *Dűne*, és ha az egész sorozatot vizsgáljuk, valóban szinte ez az egyetlen elem, ami végigkíséri a szériát. Emellett az ajánlás („a vízszegény területek ökológusainak”) is a geológiai és ökológiai adottságokra és az ezekkel foglalkozó emberre irányítja a fókuszot. Eredetileg egy, az egész bolygó ökoszisztémájával foglalkozó ökológus, egy ún. planetológus lett volna a főszereplő, és bár ezt a végleges verzióban az író a könyvbe beemelt egyéb témák jobb kidolgozása érdekében elvetette, Liet-Kynesnek nagyon fontos szerep jut a regényben.

Bár a sci-fi olvasók gyakran hasonlítják a könyvet Ursula K. Le Guin genderkérdésekkel foglalkozó regényéhez, *A sötétség balkezéhez*, amiben szintén fontos szerepet kap az éghajlat és a szereplők viszonya, még ott sem fonódik össze olyan erősen a cselekmény és az események helyszíne, mint a *Dűnében*. Valószínűleg Herbert volt az első a science fiction történetében, aki ennyire fontossá tette a környezet szerepét a cselekményben. Már az első jelenetekről kezdve nagy hangsúlyt kapnak az Arrakis viszonyai, politikai és környezeti értelemben egyaránt. „[A] jó uralkodónak meg kell tanulnia a világa nyelvét, és az minden világon más”, idézi fel a főszereplő, Paul az őt vizsgáló Tisztelendő

⁴ Frank HERBERT, *Dűne*, ford. BÉKÉS András, GABO, 2019, 550. A továbbiakban az oldalszámokat a főszövegben, zárójelben adom meg.

⁵ A cikkterv és a kiadóval történt levelezés magyarul is olvasható: Frank & Brian HERBERT – Kevin J. ANDERSON, *A Dűne ösvényei*, ford. GALAMB Zoltán, Szukits, Szeged, 2009.

Anya szavait. „Ő a föld, a kövek, a növények nyelvére gondolt, arra a nyelvre, amelyet nem egyszerűen a fülével hall az ember. Mire én azt feleltem, ezt hívja dr. Yueh az élet titkának.” (47) Az Arrakisra érkező Atreidesek azonnal szembesülnek azzal, a bolygó éghajlata mennyire meghatározza a lakóinak gondolkodását és a helyi politikát. Azon a bolygón, ahol a víz mindennél nagyobb érték, egy pálmafa az értelmetlenül hivalkodó gazdagság jelképe. Egy ilyen világban, ha valaki a saját vizét adja – sír vagy köp –, annak már-már szakrális jelentése van, sokkal mélyebb és gyakran eltérő, mint a „víztől puha” külvilágiak számára.

Herbert, amikor megalkotta ennek a kegyetlen, vízszegény világnak a lakóit, tisztában volt vele, hogy a lehető legjobban ismerniük kell a bolygójukat. Hogy ilyen szélsőséges körülmények között fennmaradjon egy nép, minden környezeti tényező fontossá válik. Az író a környezethez igazította szereplői életmódját és gondolkodását; nedvességet visszaforgató, ún. cirkoruhában járnak, szigorú vízfegyelmet tartanak, és minden csepp vizet megőriznek, a halottaik testének vizét is. A gyerekek az iskolában a *Dűne* jellemzőit tanulják, a szelek, homokfajták, növények és állatok neveit, a felnőttek pedig az időjárás változásaiból, a madarak viselkedéséből következtetnek a várható veszélyekre. Olyan mélyen összekapcsolódtak a sivataggal, hogy az igazi fremen nem is képes elképzelni a nyílt víz létezését,⁶ sőt, ahogyan *A Dűne gyermekeiben* olvashatjuk: „A fremen, ha túl soká marad távol a sivatagtól, elpusztul; ezt úgy hívjuk, »vízbetegség«.”⁷

A sivataglakó fremenek alakjában a közel-keleti népek mellett az amerikai indiánok szokásait, habitusait is fellelhetjük. Herbert fiatalkorában sok időt töltött indiánok társaságában, és csodálattal tekintett rájuk, amiért a nyugati embertől teljesen más, harmonikusabb módon viszonyultak a természethez. Még egy laikus olvasó is felfedezheti a hasonlóságokat, a környezeti erők természetfeletti hatalommal való felruházásától – erre a legjobb példa az istenként tisztelt homokféreg, a Shai-hulud – az olyan apróságokig, mint hogy a fremenek közé kerülő Paul egy állat nevét veszi fel: Muad-Dib a sivatagi ugrógér, „aki utat mutat”, konkrét (pl. a víz helyét) és spirituális értelemben is.

A fremeneket ráadásul egy szent cél vezérli, amit Pardot Kynes (Liet apja, az Arrakis első planetológusa) vázolt fel nekik: vízben gazdag, növénytakaróval borított bolygóvá tenni a Dűnét. Mindez lassan bontakozik ki Paul és az olvasó előtt, míg végül a regény egyik központi jelenetében részletes leírást kapunk arra vonatkozóan, hogyan válik majd a sivatagos, ellenséges világ paradicsommá. A szerző pár oldalban vázolja, milyen nehéz küldetés is ez, de a fremenek a megfelelő ismeretekkel képesek lehetnek a változtatásokra abban a hatalmas rendszerben, amit egy bolygó ökoszisztémája jelent. Mindez a küldetés a természettel szoros kapcsolatot ápoló fremenek számára vallási színezetet ölt,

⁶ Bár az első részben is történik erre utalás, de szemléletesebb a sorozat következő kötetéből az egyik karakter megszólalása: „– Tenger – mondta halkán. – Ez túl sok volt az elmémnek. Mégis, az ismerőseim esküdöztek, hogy látták ezt a csodát. Azt hittem, hazudnak, de utána kellett járnom a dolognak. Ezért jelentkeztem hát katonának.” Frank HERBERT, *A Dűne messiása*, ford. GÁSPÁR András, Gabo, Budapest, 2020, 68.

⁷ Frank HERBERT, *A Dűne gyermekei*, ford. KORNIA Zsolt, Gabo, Budapest, 2020, 136.

a külvilági planetológust pedig isteni követként kezdik tisztelni. (Ez mind illeszkedik az író elgondolásába, hogy könyvében a vallás és a hit működését is bemutassa.)

„Aki el tud pusztítani valamit, az uralkodik fölötte”

Egyértelmű, hogy a XXI. századi olvasó számára mást jelent egy bolygó ökoszisztémájának átformálása, mint a regény megjelenése idején jelentetett Herbertnek és kortársainak. Míg a hatvanas években a klímakatasztrófa csak egy fenyegető, de távolinak tűnő rémkép volt, addig mindez ma a körülöttünk lévő valóság. Sorra történnek olyan környezeti katasztrófák és események, amelyek, ha elő is fordultak hasonlókorábban, nem ekkora mértékben, ilyen sűrűn vagy ilyen drasztikus következményekkel. A sci-fi zsánerébe is szervesen beépült a klímaváltozás képe, a legtöbb, az emberiség jövőjével foglalkozó munka számol ennek következményeivel. Ennek ellenére talán elmondható, hogy kevés az olyan regény, ami részletesen, a tudományos háttérrel is mélyrehatóan foglalkozva beszél erről a témáról, és emellett még nagy sikert is aratott.⁸ Ebbe a közegbe érkezett meg – újra – a *Dűne*.

A könyvben – sok apró utalás, párbeszéd és világépítési elem mellett – lehangsúlyosabban két helyen érdemes a klíma-átalakítással illetve az ember–természet viszonytal kapcsolatos gondolatokat megvizsgálni. Az egyik Liet-Kynesnek a regény közepén szereplő, már említett nagyjelentete, a másik pedig a Függelékben található, *A Dűne ökológiája* című rész. Mindkettőben részletesebben olvashatunk arról, milyen lépésekkel lehet a sivatagos Arrakist átalakítani, milyen beavatkozásokra van szükség a növényzetben és az állatvilágban, és mindez hogyan hat a bolygó időjárására – a Függelék tekintetében az ökológia iránt érdeklődők számára írt egyfajta „útmutatónak” is.⁹

A delíriumban megidézett Pardot Kynes (310–314.) szerint „[a]z ökológia legmagasabb rendű feladata az, hogy számolni tudjon a következményekkel”. Ugyanakkor „[a] bolygóméretű problémákat nem lehet éles vonalakkal körülhatárolni. A planetológiának nincsenek kész receptjei”. Mindezt a ma emberének is szem előtt kell tartania, amikor a Föld klímájáról és ökoszisztémájáról gondolkodik. A szöveg szerint „[a] gyakorló planetológus legfontosabb eszközei az emberi lények”, akiket „ökológiai teremtményként” lehet felhasználni. Napjainkban egyáltalán nem hat drasztikusnak a gondolat, hogy az egyén és a közösségek döntéseikkel felelősek a környezetükért, elég csak a szelektív hulladékgyűjtés vagy a korszerű szigetelés témájára gondolnunk. A fremeneknek ráadásul, mondja Pardot, nem szükséges tisztában lenniük minden tudományos komponenssel ahhoz, hogy hasznosak legyenek a bolygóformálás során. Elég, ha tudatosak a környeze-

⁸ A kevés kivétel egyike talán Kim Stanley ROBINSON regénye, a *New York 2140* (ford. FARKAS Veronika, Agave, Budapest, 2017), ami a tengerszint drasztikus emelkedésének folyamatát és hatásait ismerteti.

⁹ Megjelenése után a *Dűnét* oktatási segédletként is használni kezdték az Egyesült Államokban többek között politológiai, szociológiai és ökológiai kurzusokon.

tükkel kapcsolatban, azonosulnak a cél megvalósíthatóságával, és türelmesek. Ugyanis az Arrakis átformálása hosszú folyamat – a regény szerint három- ötszáz év –, aminél körültekintően kell eljárni. Az egyén önmagában képtelen felfogni ezeket az időtávokat, éppen ezért szükséges egy, a közösséget/társadalmat az elérendő cél és a nagyobb folyamatokat átlátó planetológusok – vagyis a tudósok – iránti elkötelezettséget kialakító ideológia. A *Dűnében* ehhez az elköteleződéshez a vallás lesz a kulcs: „A legtöbbjüknek persze csak valami többé-kevésbé misztikus elképzelése lesz róla, hogy miképpen akarjuk megvalósítani [a tervet]. [...] Képzeljének, amit akarnak, csak higgyenek bennünk!” Hogy a XXI. század embere számára valamiféle vallási elhivatottság lenne kívánatos a klímaharc melletti elköteleződéshez, az talán kérdéses. Ugyanakkor a kortárs társadalmi folyamatokat tekintve valóban meghatározó lehet nagyobb embertömegek viselkedése szempontjából egy-egy ideológia, így a regény felvetése mindenképp továbbgondolásra érdemes lehet.

Ugyanakkor ez nem jelenti azt, hogy a fremenek ne lennének tisztában a személyes cselekedeteik következményeivel. Ahogy Eric Otto a disszertációjában¹⁰ kiemeli, a fremenek nem egyszerűen átformálják az Arrakist, nem törődve a környezettel, hanem lépésről lépésre, megfelelő tudással és körültekintéssel alakítják át a bolygójukat, elkerülve, hogy a beavatkozásuk nyomán visszafordíthatatlan károk keletkezzenek. „A tervünk megvalósulása úgy fog festeni, mint egy természeti jelenség”, kapcsolódik ehhez Pardot Kynes, aki szintén az alapvető ismeretek (de nem a mélyebb tudományos tudás) átadásának szükségességét hangoztatja. A fremenek (tudósaik iránymutatásával) képesek hosszú idő alatt elérni a sikert.

Azonban a *Dűne* felkínál számukra egy másik lehetőséget: Paul Muad-Dib győzelmével szent küldetésük egy egész birodalom legfontosabb elérendő céljává válik. A regény végén győztes Atreides-dinasztia átveszi a fremenektől a bolygó átalakításának irányítását, és az állam erőforrásait ennek véghezvitelére fordítja. Így az állam polgárainak (a fremeneknek) és az államapparátusnak a céljai egybeesnek, az egyéni cselekedetek összehangoltabbak lehetnek, az akadályok könnyebben elháríthatókká válnak. Ahogy korábban is szó volt róla, Paul harca és győzelme így egyfajta „zöld háborúvá” lényegülhet át az olvasó számára. A fennálló, kizsákmányoló, a Dűne pokoli viszonyaival nem foglalkozó (Arteides-család előtti) hatalom szembekerül a környezettel összhangban élő, azzal szerves egységet alkotó őslakosokkal. Maga a szöveg több ponton is kiemeli ezt az ellentétet. „Furcsa, hogy olyan kevesen voltak, akiknek nemcsak a fűszeren járt az eszük”, töpreng Pardot Kynes, utalva a korábbi uralkodó réteg magatartására, amiről másutt a következőket olvashatjuk: „A kölcsönös kifosztás, a rablógazdálkodás történelmi rendszere véget ér itt, az Arrakison [...]. Nem lehet a végtelenségig elrabolni azt, amire szükséged van, tekintet nélkül az utánad jövőkre.”

Ellis gondolatai (119) nyomán ez az olvasat csak tovább erősödik. Az Arrakis legfontosabb terméke, a fűszer létfontosságú az emberi civilizáció számára. Ám ahogy halad

¹⁰ Eric OTTO, *Science Fiction and Ecological Conscience*, disszertáció, University of Florida, 2006.

előre a cselekmény, egyre biztosabbá válik, hogy a fűszer léte összekapcsolódik az arrakisi homokférgelkkel, amelyek a bolygó sivatagosodásáért felelősek. Ha eltűnnek a homokférgelk, zöldre tehető a bolygó, de ezzel eltűnik a fűszer is. Az éghajlat átalakítása tehát magával hozná a világegyetem legfontosabb erőforrásának eltűnését, ezzel együtt pedig a civilizáció ismert rendjének összeomlását. Ellis megállapítja, hogy a regény nagyhatalmai és a fűszereosztásért felelős szervezetek számára a profit, vagyis a fűszer birtoklása miatt fontos a bolygó, és nemcsak nem törődnek a viszonyaival, de *nem is* érdekeltek a változásban, ami mindezt megszüntetné. A Földet érintő klímaváltozás kapcsán gyakran elhangzó állítás, hogy a valódi, radikális cselekvés legfőbb hátráltatói a gazdasági szereplők (cégek és állami vezetők), akik a gazdasági/pénzügyi növekedés miatt nem tudják vagy akarják rászanni magukat a környezetkárosító, a klímaváltozást fokozó rendszerek átalakítására.¹¹ Ebben az olvasatban könnyen megfeleltethetőek Herbert fiktív univerzuma vezetőinek, akik számára elsődleges a profit, nem törődve a környezeti hatásokkal – ezen analógia mentén pedig az emberekkel, a fremenekkel.

Fontos azonban kiemelni, hogy valójában se a fremenek, se Paul nem akarja teljesen eltörölni a sivatagokat és vele a homokférgelket. „Szabadon fog patakezni a víz az ég alatt, és a zöldellő oázisok minden jóban dúskálni fognak. De gondolkunk kell a fűszerre is. Ezért mindig marad majd sivatag az Arrakison... és megmaradnak a nagy szelek is, megmaradnak a megpróbáltatások, amelyek megedzik az embert. Nekünk, fremeneknek van egy mondásunk: »Isten azért teremtette az Arrakist, hogy megeddze az igazhitűeket.« Az ember nem szegülhet szembe Isten akaratával.” (550) Ugyanez a gondolkodás érvényesül Muad-Dib utódainál is: amikor *A Dűne gyermekeiben* nem kívánt irányt vesz az átalakítás, és veszélyezteti a homokférgelk létét, maga a hatalom (Paul fia, Leto) avatkozik be, hogy korigáljon. Vagyis maga Herbert sem gondolja, hogy mindenképpen le kellene mondani a civilizációs előnyökről vagy a gazdaság fenntartásáról. A fűszer, mint minden nélkülözhetetlen erőforrás, szükséges az emberiség fennmaradásához, éppen ezért meg kell találni az egyensúlyt, ami lehetővé teszi, hogy az emberek anélkül legyenek képesek élni és fejlődni, hogy visszafordíthatatlan (és rájuk nézve is végzetes) károkat okoznának a bolygójukon. Mindez olyan üzenet, ami valószínűleg már a regény megírásakor szerepelt Herbert céljai között, ám a mai olvasó számára sokkal „láthatóbb”, és könnyebben meg tudja találni a kapcsolatokat a jelenünk és a *Dűne* világa között.

¹¹ Arról, mekkora szerepük van a különböző vállalatoknak a klímaváltozás fokozódásában, és hogy milyen dilemma elé állítja őket mindez, több helyütt is írtak (általában éles hangvétellel), például angolul itt: <https://www.fastcompany.com/90290795/focusing-on-how-individuals-can-stop-climate-change-is-very-convenient-for-corporations>

Magyarul erről többek között itt lehet olvasni: <https://qubit.hu/2019/05/30/harc-a-klimavaltozas-ellen-a-moralis-nyomas-csak-az-arra-erzekenyekre-hat-a-penzugyi-nyomas-mindenkire>

Mindazonáltal, ahogy erre az MTA tanulmánya is rámutat, nem feltétlenül áll fenn ellentmondás a klímaharc és a gazdasági növekedés között: http://old.mta.hu/ix_osztaly_hirei/valoban-kibekithetetlen-ellentet-van-a-klimabarar-gazdasag-es-a-gazdasagi-novekedes-kozott-136368/

„Én vagyok a sáfára ennek a földnek”

Frank Herbert tudatos alkotó volt, aki minden regényében igyekezett egy vagy több komplex témát bemutatni. Regényei emiatt sokszor bonyolultnak, nehézkesnek hatnak, olykor előfordult, hogy nem találta meg az egyensúlyt a történet és a mondanivaló között. Mindazonáltal legfőbb műve, a *Dűne* szerencsés ötvözetnek bizonyult, hiszen megjelenése óta generációk meghatározó olvasmányélménye, ami képes volt kitörni a szűk sci-fi gettóból és nemzetközi bestsellerré válni. Mindennek köszönhetően pedig a szerző el tudta juttatni gondolatait a társadalom működéséről, a vallásról, a kormányzásról vagy éppen az ökológiáról a szélesebb közönség számára.

Napjainkban, amikor a klímaváltozásról beszélni már nem számít radikálisnak, amikor az ezt a témát középpontba állító tudományos ismeretterjesztő munkák az eladási listák élére kerülnek, egy klímakatasztrófáról szóló regény már nem kelt akkora feltűnést. A közönség egy részét foglalkoztatja a téma, ezért valószínűleg elolvassa azt, egy másik része viszont inkább könnyű szórakozást keres. A *Dűne* azonban nemcsak az ökológiáról és a klímaváltozásról szól, hanem közkedvelt kalandregény is, ami remek alapanyagul szolgálhat egy nagyszabású hollywoodi produkciónak. Így pedig a film és a könyv egyaránt eljuthat olyanokhoz is, akiket nem tudnak olyan sikeresen elérni más, ökológiai témájú művek. Talán bizakodhatunk abban, hogy a *Dűne* kapcsán újra meginduló párbeszéd a történet más témái mellett beemelhet néhány ökológiai gondolatot az alapműből a közbeszédbe, és kicsit tovább erősítheti a környezeti tudatosságot az emberekben.

És hogy mi lett végül a sivatagbolygó, a *Dűne* sorsa a folytatásban? A negyedik rész, *A Dűne istencsászára* már egy erdőben kezdődik, már az első pillanattól kezdve tudatosítva az olvasóban, hogy a fremenek elérték a céljukat, és megnyerték a „zöld háborújukat”.

Rekviem egy fényes jövőért

Felügyelet, megfigyelés és menedék a *Fifteen Million Merits*ben

Vincent Mosco számára a „technológia történetének mintázata” az úgynevezett „mitikus” és „banális” fázisok kettős, váltakozó dinamikájából rajzolódik ki – *A digitális fenséges* című kötetében a szerző nem állít kevesebbet, mint hogy „az új technológiák valódi ereje nem mitikus időszakokban mutatkozik meg, amikor a világbéke eljövetelel, közösségek megújításának potenciális eszközeként üdvözlik őket (...); épp ellenkezőleg, társadalmi hatásuk akkor a legjelentősebb, amikor a technológiák banalitássá válnak – amikor szó szerint (...) vagy átvitt értelemben visszahúzódnak a (szín)falak mögé.”¹ Hasonló logikát tükröznek David E. Nye szavai is, melyek szerint „[a] tegnap technológiai csodája a ma banalitása”,² (236) ám az *Amerikai technológiai fenséges* szerzője egyúttal kiemeli azt is, hogy a technológiai találmányok mind közönségesebbé válása nem feltétlenül jár kéz a kézben a tudással: épp ellenkezőleg, érvelése szerint a technológia evolúcióját egyre fokozódó homály fedi. Míg a vasútvonalak, hidak és felhőkarcolók felépülésében a fejlődés a szó szoros értelmében látható volt, az elektromosság megjelenésétől és a digitalizáció kezdetétől fogva a haladással való lépéstartás mind összetettebb tudományos jelenségek megértését kívánta. A nyilvánosság tájékoztatása az új technológiák mozgatórugóiról azonban nem állt a feltalálók érdekében; az 1939-es viláigiállításról írva Nye hangsúlyozza, hogy a „bemutatott csodákat” gyakran szándékosan „bűvésztükköknek állították be”, „a mágia szimulálására”³ használták őket, ezáltal elkendőzve a valójában mögöttük álló tudományt és a természeti hátteret.

¹ Vincent Mosco, *The Digital Sublime: Myth, Power and Cyberspace*, The MIT Press, Massachusetts, 2004, 19.

² David E. Nye, *American Technological Sublime*, The MIT Press, Massachusetts, 1994, 236.

³ *Uo.*, 216.

Amint a technológia az élet egyre több területére beférkőzik – a leghétköznapibb tevékenységektől kezdve az egészen összetett folyamatokig –, úgy önmagától is elidegenedik: az emberi lét immár folyamatosan e technológiával átitatott rendszerek között zajlik, működésüket illetően a felhasználók zöme viszont legfeljebb kezdetleges tudással rendelkezik. Habár e tudatlanság mérhetetlen sebezhetőséggel jár, veszélyérzetünk csupán ritkán éled fel. Adam Greenfield jóslata szerint „[az életünket] igazán gyökerestül átalakító körülmények nem valamely egyedüli, önmagában álló technológia miatt fognak előállni, hanem számos technológiai jelenség összefonódó kombinációjából erednek majd”⁴ – a történelem jelen szakaszában pedig már látjuk, és egyre inkább saját bőrünkön tapasztaljuk a mind szorosabb hálózatot alkotó digitális rendszerek hatását, melyek a Big Data és a mesterséges intelligencia kiaknázásával gyakorolnak rejtett nyomást a felhasználókra, befolyásolják vásárlási szokásaikat és politikai döntéseiket, sőt, továbbtanulási lehetőségeiket, biztosítási opcióikat és munkával kapcsolatos kilátásait is megszabhatják.⁵ Tévesen járunk el azonban, amennyiben e technológiákat összemossuk az őket alkalmazó társadalmi-gazdasági rendszerekkel: mint arra *A megfigyelési kapitalizmus kora* című könyvében Shoshana Zuboff igyekszik ráébreszteni az olvasót, „a megfigyelési kapitalisták [úgy mint a Google és a Facebook] nagyon is szeretnék, hogy azt higgyük, gyakorlataik szükségszerű kifejeződése az általuk alkalmazott technológiáknak (...), miközben valójában ezek saját céljaik elérését segítő, rendkívül pontosan kiszámított és bőségesen finanszírozott eszközök.”⁶ Zuboff szerint a kortárs nyugati társadalmak „operációs rendszereként” felfogható megfigyelési kapitalizmus olyan „új gazdasági rend [megtestesülése], amely az emberi tapasztalatra mint szabadon hozzáférhető nyersanyagra csap le, hogy aztán gátlástalanul felhasználja azt az értékesítés, előrejelzés és termelés rejtett kereskedelmi gyakorlataiban”.⁷ Hatását pedig a „hatalom egy új faja”,⁸ a Zuboff által „instrumentarianizmus” névre keresztelt erő segítségével gyakorolja, amely „az ‘okos’ eszközök, készülékek és terek hálózatából álló, lassan mindenütt jelen lévő informatikai architektúra automatizált közvetítőközegén keresztül érvényesíti akarátát”,⁹ s a szerző állítása szerint „a társadalmat kaptárként gondolja újra, melyet folyamatosan ellenőrizni és finomhangolni kell, bizonyos előre meghatározott eredmények garantálása érdekében”.¹⁰

Bár az emberiség mint rovarkolónia a legrégebbi metaforák közé tartozik, a Zuboff által leírt fogalmat a technológiát és természetet egybemosó trópusok is átszövik: a „gépi

⁴ Adam GREENFIELD, *Radical Technologies: The Design of Everyday Life*, Verso, London – New York, 2017, 224.

⁵ Cathy O’NEIL, *Weapons of Math Destruction: How Big Data Increases Inequality and Threatens Democracy*, Crown, New York, 2016, 124–125.

⁶ Shoshana ZUBOFF, *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight For a Human Future at the New Frontier of Power*, PublicAffairs, New York, 2019, 21.

⁷ *Uo.*, 8.

⁸ *Uo.*, 15.

⁹ *Uo.*

¹⁰ *Uo.*, 416.

tanulási rendszerek emberi szimulációjaként” konceptualizált instrumentárius társadalom olyan „kaptár-elmeként [képzeli el magát], amelyben az elemek egymással tökéletes összhangban tanulnak és működnek”.¹¹ A megfigyelési kapitalizmus tehát nem csupán az egyének egyfajta „kaptár-társadalomba” való átszervezését célozza, hanem azt is igyekszik elérni, hogy a „kaptár-társadalom reprodukálja a gép-kaptárt”.¹² Céljai elérése érdekében az instrumentarianizmus apparátusa a manipuláció diszkrét, de annál komplexebb stratégiáit alkalmazva igyekszik „észrevétlenül befolyásolni a viselkedésünket anélkül, hogy mindez tudatosulna bennünk”.¹³ A digitalitásba beágyazódott, hálózatok között fennakadt emberi szubjektum számára – aki a technológiai horizontra csupán töredékes és korlátozott rálátással rendelkezik – gyakorlatilag ellehetetlenedik a magánszféra védelme. E szubjektum – a megfigyelési kapitalizmusnak egyszerre terméke és előállítója – mozgásterét és perspektíváját a rendszer mozgatói határozzák meg, melyek megsértik, sőt felszámolnák „a menedék (...) elemi jogát [:] [a] sérthetetlen oltalom iránti emberi szükségletet, mely a civilizált társadalmakban az ókori időktől fogva mindvégig képes volt fennmaradni, most a megfigyelési tőke támadása alatt áll, hiszen annak világából lassan »nincs kiút«”.¹⁴

A „napjainkban már zajló, aggasztó tendenciák jövőképeivel borzongató”¹⁵ brit–amerikai gyártású *Black Mirror* (2011–) érzékenyen kiegyensúlyozott világokat teremt, melyek „épp elég valóságosak ahhoz, hogy a néző elméjébe férközzenek, ugyanakkor épp elég szélsőségesek ahhoz, hogy magukra irányítsák és egészen a kíméletlen végkifejletig lekössék a figyelmet”.¹⁶ Az antológia-sorozat itt vizsgált epizódja a megfigyelési kapitalizmus működési módjának példázataként olvasható: az ábrázolásában megjelenő túltechnologizált társadalmat a privát szféra teljes hiánya jellemzi, egyaránt eltörölve menedéket és kiutat, melyek nem-léte szoros összefüggésben áll az egyén cselekvőképességének hiányával a (társadalmi) kaptáron belül és kívül.¹⁷ Az abjekt és a fenséges koncepcióit esztétikai és pszichológiai határmechanizmusként alkalmazó *Fifteen Million Merits*-ben a központi szerepet játszó felügyelet és megfigyelés elhomályosítja a külső és belső közötti határvonalakat, kétségbe vonva azok elválaszthatóságát. E tanulmány a szereplők tapasztalataira és a közönség azonosulási folyamataira koncentrálna, valamint elemzi a filmes szöveg működését az epizódban, különös figyelmet szentelve annak, hogy az hogyan veti fel és komplikálja a felügyelet, a megfigyelés és a menedék (hiányának) központi kérdéseit.

¹¹ *Uo.*, 26.

¹² *Uo.*, 404.

¹³ *Uo.*, 415.

¹⁴ *Uo.*, 26.

¹⁵ Mark R. JOHNSON, „Fifteen Million Merits”: Gamification, Spectacle and Neoliberal Aspiration = Stuart JOY – Terence McSWEENEY (szerk.), *Through the Black Mirror: Deconstructing the Side Effects of the Digital Age*, Palgrave Macmillan, 2019, 33–42, 33.

¹⁶ *Uo.*

¹⁷ ZUBOFF, *The Age of Surveillance Capitalism*, 444.

Film- és sorozatnézés közben a szemlélő általában külső megfigyelőként tekint önmagára, akinek a bemutatott fiktív világról teljes, korlátlan kép áll birtokában; azonban, mint arra a *Black Mirror* kifejezetten szereti emlékeztetni közönségét, „a film [és a televízió] nézője – a panoptikum órével szemben – nem a látvány teljes tartományával rendelkező torony központi pozícióját foglalja el, hanem egy sokkal korlátozottabb (és előre meghatározott) látókörű alanyét”.¹⁸ A néző mindentudó pozícióját szándékosan aláásva, a *Fifteen Million Merits* előszeretettel mutat rá a látvány keretezettségére: hagyja, hogy „a néző felfedezze, hogy a kamera rejteget bizonyos dolgokat, megrendítve a bizalmát a kamerában és magával a kerettel szemben, melynek önkényességét immár felismeri”¹⁹ – azért, hogy ezáltal még szorosabban „varrja bele” a nézőt a filmes szövegbe, „előre meghatározott diszkurzív pozíciókba visszahelyezve őt, nemcsak a film gyártottsága nyomainak eltörlése, hanem a narratíva csábítása által is”.²⁰ Ami pedig a *Fifteen Million Merits* narratíváját illeti, az tagadhatatlanul sikeres csaléteknek bizonyul: a nyomasztó történet – melyet a valóságból már (túlságosan is) jól ismert elemek szőnek át – a közönség legáthatóbb technológiai szorongásait veszi célba, vízióját a „játékosítás”, valamint az emberek valóságfelfogását eltorzító virtuális tér elképzelt, félelmetes következményeire építve.

Az epizód – melynek limitált képmezeje elsősorban a főszereplő Bing küzdelmeinek végigkísérésére korlátozódik – klausztrófób, a technológia által teljesen bekebelezett világának lakói kezdettől fogva az ágencia átható hiányától szenvednek. E természeti világtól elszigetelt szereplők életük teljes egészét digitalizált, mesterséges környezetben élik le, lakhelyükül apró, egyszemélyes fülkék szolgálnak – melyek falai a lakót folyamatosan virtuális szolgáltatások és programok hirdetéseivel bombázó képernyők –, napjaikat pedig egymástól elkülönítve töltik, kivéve, amíg „dolgoznak”: áramtermelő kerékpárokon pedáloznak, amiért cserébe a rendszer „érdempontokkal” jutalmazza őket. Habár „társadalmukat” erőteljesen materialista logika hajtja, a fogyasztóknak (a meglehetősen kiábrándító ételválaszték kivételével) anyagi javakhoz nincsen hozzáférése: érdempontjaikat kizárólag fantáziátlan videojátékokra, a Hope, Charity, és Wraith bírák – a Hot Shot tehetségkutató zsűrije – csatornáin futó értelmetlen, sőt, gyakran egyenesen visszataszító műsoraira, valamint „avatárjaik” fejlesztésére költhetik. (A szereplők mindegyike rendelkezik egy online szimulákrummal, amelynek megjelenése felett van némi uralma.)

A *Fifteen* által ábrázolt rendszer maradéktalanul önmagába zárul: az egyedüli, kizárólagosan virtuális valuta a rendszeren belül, annak fenntartása érdekében termelődik; még a „polgárok” is újrhasználhatóak: azokat, akik túlságosan meghíznak az olcsó gyorsételektől, tekerés helyett takarítóknak fokozzák le. (Ezek a takarítók céltáblaként

¹⁸ Anne FRIEDBERG, *Window Shopping: Cinema and the Postmodern*, University of California Press, Berkeley, 1993, 20, idézi Rod GIBLETT, *Sublime Communication Technologies*, Palgrave Macmillan, 2008, 138.

¹⁹ Daniel DAYAN, *The Tutor-Code of Classical Cinema* = Bill NICHOLS (szerk.), *Movies and Methods*, University of California Press, California, 1976, 448.

²⁰ Kaja SILVERMAN, *The Subject of Semiotics*, Oxford University Press, Oxford, 1983, 221.

szolgálnak egy online lövöldözős játékban, de megalázó szerepbe kényszerülnek a tekerő társaik szórakoztatását célzó, gyomorforgató „Botherguts” című műsorban – a Hot Shot tehetségkutató torzult változatában – is.) Épphogy fenntartva valamiféle társadalom látszatát, az epizódban megjelenő struktúra sokkal inkább működik a zuboffi instrumentáriusok várva várt kaptárjaként, mely tagjait megfosztja egyéniségérzetüktől – attól a „bosszantó, felesleges feszültség[től], amely csak elvonja az energiát »az együttműködéstől« (...) és az »integrációtól«, és fenyegetést jelent az instrumentárius társadalom számára”²¹ –, politikai erejüktől, sőt, még a saját testük feletti uralomtól is, hiszen „célja, hogy a társadalom szervezésével, irányításával és finomhangolásával megvalósítsa azt a (...) társadalmi integrációt, amelyben a csoportnyomás és az informatikai bizonyosság lép a politika és a demokrácia helyére, megszüntetve az individualizált lét társadalmi funkcióit és a benne megélt valóságot”.²² E kaptár tagjai számára azonban fennáll még a cselekvőképesség halovány látszata mindennapjaik étel- és műsorválasztási lehetőségein keresztül, valamint a Hot Shot tehetségkutató-versenyben való részvételük által; amelyben, mint azt a műsor reklámja hirdeti, „ők választják a győztest. Ők irányítják a sorsukat. Itt ők döntenek.”

Ám a Hot Shot funkciója mindenekelőtt nem más, mint hogy látszólagos kiutat kínáljon: a monoton, tekeréssel töltött élet elkeserítő kilátása előli egyetlen menekülési lehetőség szerepében tetszeleg. Kiemelve néhányat a tehetségkutató felfedezettjei közül, a hirdetés arra biztatja a nézőket, hogy merjenek nagyot álmodni: „Minden győztes lehetőséget kap saját (...) tartalom gyártására a nyolc nappali csatorna egyikén. Pedig ők is pont ott kezdték, ahol most te vagy, mindent beleadtak, hogy visszaadjanak, a fényesebb jelenért.” A reklám megfogalmazása tükrözi és betartja az epizód világát működtető körkörös logikát, említést sem engedve a múlttól és elhatárolódva a jövőtől, a benne élő embereket látszólag végtelen jelenbe zárja. A tehetségkutató ígéretében megtestesülő azonnali siker mítosza azonban nem nyugözi le, sőt, egyenesen irritálja a főhöst: Bing munkaideje lejártá után játékkal töltené idejét, így türelmetlenül int az oszképernyő felé, hogy átugorja a szórakozását félbeszakító hirdetést (mely néhány érdempontjába kerül), azt azonban rögtön egy másik követi, a Wraith Babes pornócsatornáé. Amint Bing bosszús elkeseredettségében eltakarja szemét, cellája képernyőfalai élesen sípoló hang kíséretében élénkvrösre váltanak, miközben a „folytassa a megtekintést” felszólítás ismétlődik – felfedve a magánélet és a menedék orwelli mélységű hiányát, még abban a minimális térben is, amelyet Bing sajátjának tekinthetne. De a nézőn még inkább a betolakodás érzete lesz úrrá, amikor Bing érdempont-számlálójára pillantva meggondolja magát, és mégis a műsor lejátászása mellett dönt, amely obszcén kérdésével – „Ugyan mi mást kezdtél volna a kezeddél?” – adja meg a kegyelemdőfést. Míg a filmek és sorozatok jelentős hányada a narratíva és a snitt–ellensnitt szekvenciák

²¹ ZUBOFF, *The Age of Surveillance Capitalism*, 411.

²² *Uo.*, 26.

segítségével „varrja össze a kasztráció ejtette sebet”,²³ a *Fifteen Million Merits* anélkül nyújt betekintést Bing legszemélyesebb pillanataiba, hogy a néző számára a fikción belül felajánlana egy emberi perspektívát, mellyel azonosulhat – ezáltal előtérbe helyezve a „filmélmény voyeurisztikus dimenzióit”, melyek „szándékosan lepezik le azokat a negációkat, amelyeken a film teljességérzete valójában alapszik (...), a nézőt pedig mind a filmes apparátusokkal, mind az általuk előállított látvánnyal szemben megfoghatatlan és kényelmetlen pozíciókba kényszerítik”.²⁴

Bing kiábrándult létezése azonban fordulóponthoz ér, amikor „csoportja” újonnan érkezett taggal bővül. Abi egyetlen pillantással megigézi a főhőst, akinek vonzalma csodálattá erősödik, amikor a lány angyali énekhangjának is fűtanúja lesz. Kettejük első találkozása a romantikus filmek hangulatát idézi: amikor Bing megpróbál beszédbe elegyedni a lánnyal, a mellette lévő tükrön – mely tranzakciós képernyőként is funkcionál – a pornócsatorna egy személyre szabott reklámja indul el, kínosan félbeszakítva a beszélgetést. Későbbi találkozásuk alkalmával Bing, akit Abi szépsége és hangja teljesen rabul ejt, arra biztatja a lányt, hogy induljon a *Hot Shot* megmérettetésén, és felajánlja, hogy mind a tizenöt millió (elhunyt bátyjától örökölt) érdemponját a részvételhez szükséges arany belépőjegyre áldozza, mondván, bármi más, amire költhetné, úgymint „csak hülyeség, (...) üres semmiség”, míg ami Abiben rejlik, az „valami igazi”. Eddig a pontig a kamera külön-külön, felváltva mutatja Abit és Bingt; azonban ahogy Bing rábeszélése kezdi megtenni hatását – „csak azt szeretném, hogy történjen valami igazi. Csak most az egyszer” –, a következő fártban már együtt szerepelnek, ami sejteti a kialakulóban lévő köteléket közöttük. Ugyanakkor, bár csábító volna Bing győzködését Abi tehetsége iránti őszinte lelkesedéséből fakadó, önzetlen, vagy akár lovagias cselekedetként értelmezni, épp az „udvari szerelem példája” az, amely emlékeztet arra, hogy az „imádat tárgya a megközelíthetetlen, elérhetetlen Dolog síkjára emelkedik, s emiatt fenségessé válik”.²⁵ Mint azt saját, valami „igazi” utáni vágyakozásáról szóló vallomása sugallja, Bing Abi iránti érzései megkérdőjelezhetőek: figyelme és ragaszkodása új keletű célpontjaként – akárcsak az „udvari szerelem Úrnője” – Abi „elveszíti sajátos vonásait”²⁶ és „minden valós lényegétől megfosztatik, (...) tükörként szolgál, melyre a szubjektum saját nárcisztikus ideálját vetíti ki. Másképp fogalmazva (...) az Úrnő »nem saját valójában, hanem a férfi álmainak megtestesítőjeként« jelenik meg”.²⁷

A meghallgatásra Bing kíséretében érkező Abi – akin bájos külseje miatt hamar megakad a bírák szeme – szinte rögtön behívják, s amint megissza a szokásos, kötelező, *Cuppliance* nevű italt – feltehetőleg egy drogot, mely a jelentkezők könnyebb kezelhe-

²³ SILVERMAN, *The Subject of Semiotics*, 204.

²⁴ *Uo.*, 206.

²⁵ Philip SHAW, *The Sublime*, Routledge, London, 2006, 145.

²⁶ Slavoj ŽIŽEK, *Courtly Love, or, Woman as Thing = Uő, The Metastases of Enjoyment: Six Essays on Woman and Causality*, Verso, 1994, 89–112, 89.

²⁷ *Uo.*, 90.

tőségét és engedelmisségét hivatott biztosítani –, színpadra állhat. A fénybe kilépő Abi alakjának a hátulról megvilágító reflektorok angyalszerű megjelenést kölcsönöznek, s amint énekelni kezd, a kamera az átélézés alkalmazásával felváltva fókuszál rá és az őt csodáló Bingre, akinek tekintetét a film-apparátus azonosulási pontként kínálja a közönség számára, bár a helyzetében a kameraállás szempontjából nem osztozunk. Hiába nyugózi le azonban Abi felkavaró előadása – melytől a filmbeli közönség egy tagja egészen könnyekig hatódik – a bírákat is, a lány énektehetségét mégis középszerűnek titulálják, s összetörve zenei karrieréről szőtt álmait, inkább Wraith bíró pornócsatornáján kínálnak neki helyet:

A hangod egyszerűen *csak* jó. Nem tudom, hogy bárki is hallotta-e igazán; a pasik a közönségben biztos nem. A külsőd miatt nehéz lett volna rá figyelni... Van benned valami tiszta szépség... az alakod, már amennyire látom, lenyűgöző, ráadásul mindezt megfűszerezi ez az érdekes ártatlanság-téma, és szerintem ez olyasvalami, amivel Wraith erotika-csatornái igazán tudnának mit kezdeni.

Az egyéni érték végső megítélőinek szerepében tetszelgő bírák pszichopolitikai hatalommal bírnak, mely élet és a halál helyett siker és kudarc felett dönt, és ravaszul alakítja a tömegek véleményét és viselkedését. Először ugyan igyekeznek „jóságosan” elhárítani Abi pornókarrierrel kapcsolatos fenntartásait – „Eszedbe se jusson a szégyen, meg az ilyen hülyeségek ... Gyógyszerrel mindent meg lehet oldani. Neked csak a végtelen élvezet jut majd!” –, hamar megunják, hogy a lány képtelen határozni (hiszen az eredmény, bárhogya is döntsön, lélekölő), hízelgő unszolásuk pedig erőszakosba csap át, amint Abi habozását társai robotolása iránti hálátlanságként tüntetik fel: „Mégis mit képzelsz, ki táplálja árammal azt a reflektort?” Mint az azonban a műsor reklámjából már kiderült, az utolsó szó a fiktív közönségé – a résztvevők végső sorsáról ők döntenek, ha döntésükre erősen ki is hat a bírák sugalmazó ereje.

Noha az Abi dilemmáját végigkísérő „külső” közönségben jelentős frusztráció ébredhet – hiszen (jogosan) felmerülhet a kérdés, hogy miért nem mond egyszerűen nemet –; a lány bénult tehetetlenségére némi magyarázattal szolgálhat, hogy „az intenzív »szorongás« (...), amelyet a társadalmi normákkal való szembeszegülés kivált, »erőteljes gátat képez»”.²⁸ Miután megállapítja, hogy „a szégyenérzet és a látszólag triviális normák áthágásának félelme gyakran sodor minket elviselhetetlen helyzetbe”, Zuboff azt is kiemeli, hogy „a társadalmi normákkal való bárminemű szembeszegülés alapvetően függ a menekülés lehetőségének meglététől”²⁹ – márpedig éppen a menekülés lehetősége az, amely elérhetetlennek tűnik Abi számára, aki hiába fordul támogatás reményében tehetetlenül Bing felé, csak a férfi hült helyét találja. Mindeközben a közönség tapsba kezd,

²⁸ ZUBOFF, *The Age of Surveillance Capitalism*, 444.

²⁹ *Uo.*

arra buzdítva Abit, hogy éljen a Wraith bírótól felajánlott lehetőséggel – látva a többiek (avatárjainak) reakcióját maga körül, még a lány dala miatt korábban érzékenyült szereplő is csatlakozik a szurkoláshoz, egyként kántálva a többiekkel: „lássuk”. Ez az epizód során számtalanszor megnyilvánuló kaptár-mentalitás első pillantásra alátámasztani látszik Alex Pentland – Zuboff kötetében az „instrumentárius hatalom papjai[nak]” egyikeként megjelölt – adatkutató következtetéseit, aki megállapítja: „eljött az ideje, hogy elengedjük azt az elképzelést, miszerint az egyén a racionalitás mértékegysége, és ehelyett felismerjük, hogy racionalitásunkat javarészt a minket körülvevő társadalom szövete határozza meg”.³⁰ A *Fifteen* szereplőinek viselkedését viszont szintén döntően befolyásolhatja az, hogy folyamatosan közönség-szerepet töltenek be, miközben mások számára maguk is örökös megfigyelés tárgyaként szolgálnak, melynek tapasztalata talán nem is áll olyan távol a közösségi hálók felhasználóitól. Bonyolultabb képet festve a közösségi média megfigyelési mechanizmusairól, valamint a felhasználók magatartására kifejtett hatásairól, Zuboff arra hívja fel a figyelmet, hogy „új jelenség az, hogy folyamatosan mások tekintetében keresszük magunkat, az, hogy szempárok százai vagy ezrei követnek minket (...). A mindenütt leselkedő tekintetek fáradhatatlansága, mennyisége és súlya értékelő mérőszámok végtelen folyamatát hozzák létre, melyek minden egyes kattintással növelik vagy csökkentik az egyén társadalmi tőkét.”³¹

A kamera váltakozó nézőpontokban hol Abi arcát és könnyes szemét mutatja közeliben, hol a közönség nyüzsgő sokaságát – melyben a dopplerek testének körvonalai összemósódnak látszanak – pásztázza totálban, hol pedig egyéni snittekben jelenít meg egy-egy saját fülkéjében üldögélő szereplőt, ezáltal „hirtelen azonosulási váltásokra kényszerítve a néző szubjektumot. Ezek az azonosulási pontok [ráadásul] gyakran abszolút ellentétben állnak egymással, így a néző az egyik pillanatban az áldozat, a következőben viszont már az agresszor szerepében találja magát a filmes diskurzusba szöve.”³² A „kívülálló” néző a „fiktív” néző megismétlésévé válik: amint kiderül, hogy képernyője a szokásos fal/ablak kettős funkciójának betöltése helyett – mely úgy engedne betekintést a *Fifteen Million Merits* kegyetlen világába, hogy közben el is választ attól – megegyezik a fikción belüli szereplőkével (akik szoros értelemben szintén nincsenek „jelen”), maga is bűnrészes lesz a minden empátiát nélkülöző, Abit kizárólag látvány(osság)ként szemlélő filmes közönség nyomásgyakorlásában. Azáltal, hogy a szemlélőt a narratíván belüli nézőközönség tagjaként helyezi el, ugyanakkor az áldozatszerepbe kényszerült női főszereplővel is azonosulást sürget, az epizód „terrorizálja, és nem ereszi a horogra akadt szemlélő szubjektumot. A horog pedig nem más, mint a varrat mechanizmusa, mely önként aláveti magát vizsgálódásunknak, hiszen csapdájából úgymint képtelenek vagyunk szabadulni.”³³

³⁰ Alex PENTLAND, *The Death of Individuality: What Really Governs Your Actions?*, New Scientist, 2014, 30–31.

³¹ ZUBOFF, *The Age of Surveillance Capitalism*, 438–439.

³² SILVERMAN, *The Subject of Semiotics*, 206.

³³ *Uo.*, 212.

Miután elvesz egyetlen esélye, hogy a Hot Shot következő csillagává váljon, s a társas nyomás kényszere alatt a pornográfiát választja helyett, hogy visszatérne a tekeréshez, Abi szűzies szépsége abjektbe fordul – demonstrálva Shaw állítását, miszerint „a nő, amint hús-vér valójában mutatkozik meg, elveszíti szentség-státuszát, és transzgresszív abjektává válik,³⁴ azaz – a maskulin vágy tükrében megjelenve – immár a szörnyű fenségest testesíti meg”.³⁵ Bár „fizikailag” eltűnik a cselekményből, Abi jelenléte a képernyőn továbbra is átható marad, folyamatosan játszott interjúi – „Ez egy valóra vált álom. Gyönyörű helyen élhetek, és (...) gyönyörű holmikot viselhetek. Valóra vált álom.” – és új keletű „munkájának” részletei mindenütt kísértik Binget. Abi abjekciójának teljes mélységével azonban akkor szembesül, amikor fülkéjében éri utol az imádott nő „káprázatos erotikus debütálását” részletező reklám, és mivel minden vagyonát arra áldozta, hogy megadja az esélyt a lánynak a nagy áttörésre, Bing nem rendelkezik elég kerettel ahhoz, hogy átugorja a hirdetést, így pedig a szó szoros értelmében kénytelen végignézni Abi szexuális tárgyiasítását. Miközben – mindhiába – igyekszik elfordulni az őt körülvevő könyörtelen kijelzőktől, a kamera a képernyőpanelek mögé húzódik, s ezek mögül, Abi projektált képét rávetítve mutatja Binget, olyan szemszöveget kínálva, melyből „a szemlélő szubjektum arra kényszerül, hogy ne csupán a film egyik diszkurzív pozíciójába (az áldozatába), hanem egy másikba (a szadista és törvénykező voyeuréba) is behelyezkedjen”.³⁶ A „filmes teret drámai helyszínné alakító”³⁷ narratívába bevarrott néző azonban nem csupán bizonyos szemszöveget kap,³⁸ hanem az adott szereplő pozíciójába is behelyezkedik – így történik tehát, hogy a Binggel való azonosulás révén a nézőt is letaglózza az abjekt affektusa, amely „bár undorít és elborzaszt, mégis lebilincselőnek bizonyul”.³⁹

Belátva, hogy egyáltalán nincs számára kiút a cellából, melynek „kapuja a reklám lejátszása alatt nem nyílik”, Bing végső elkeseredésében a helyiség lerombolására is kísérletet tesz: miközben testével nekiveselkedik a zárka falainak, üvöltései egybemosódnak a pornófelvétel férfi színészének nyögéseivel, és – a saját dalát dúdoló – Abi hangjával. A főszereplő összeomlása és ellenállásának hamvába holt kísérletei – melyek során eleve csupán fizikai megnyilvánulásával szegül szembe ennek az elnyomó, mindenhova betolakodó felügyeleti rendszernek – ugyan kényelmetlenül érinthetik, sőt, felzaklathatják a közönséget, a képernyő mögött érzett biztonság illúziója továbbra is megmarad számára. Holott, mint arra Zuboff is figyelmeztet, a megfigyelési kapitalizmus apparátusának nincs szüksége átlátszó falakra ahhoz, hogy képes legyen behatolni az egyén privát szférájába és legbensőbb magánéletébe: „Annak, hogy falaink tömörök és vastagok, immár

³⁴ Lásd Julia KRISTEVA, *Powers of Horror: An Essay on Abjection*, trans. Leon S. ROUDIEZ, Columbia University Press, New York, 1982, idézi SHAW, *The Sublime*, 145.

³⁵ SHAW, *The Sublime*, 145.

³⁶ SILVERMAN, *The Subject of Semiotics*, 208.

³⁷ *Uo.*, 214.

³⁸ *Uo.*

³⁹ Anneleen MASSCHELEIN, *The Unconcept: The Freudian Uncanny in Late-Twentieth-Century Theory*, State University of New York Press, New York, 2011, 133.

nincsen jelentősége, hiszen most az otthon élményének lényegét definiáló határok felszámolásán van a sor. Nem lehet többé egyetlen sarok sem, melyben meghúzódhatunk, hogy a magány, a bensőségesség örömeit élvezzük. (...) [A megfigyelési kapitalizmus] nyom nélkül felfal minden menedéket, s vele együtt a megértés mindazon kategóriáit is, melyek elemi ellentéteiből fakadnak (...).⁴⁰

Fontos azonban, hogy Bing csupán akkor ébred rá a menedék szükségességére, amikor érdempontjaiból kifogyva Abi abjekciójának kényszerű tanújává válik. Az epizód orwelli világa a Slavoj Žižek által kidolgozott objektív és szubjektív erőszak dialektikáját is magában rejt: a domináns objektív erőszak – „az az erőszak, mely a dolgok »normál« rendjének erendendő velejárója (...), láthatatlan, mivel ez tartja fenn azt a viszonyítási alapot, amelyhez képest egyéb jelenségeket már szubjektíven erőszakosként észlelünk”⁴¹ – mélyen beágyazódik az epizód világát benépesítő emberek lényébe,⁴² egyúttal lehetséges magyarázatként szolgálva engedelmességükre és lázadó szellemük hiányára is. A bírák Abivel szembeni bánásmódja és a lány ebből következő, tragikus sorsa által megtestesített szubjektív erőszak – „mely a dolgok békés, »normál« folyását megszakító jelenségként fogható fel”⁴³ – tapasztalata viszont kiszakítja Binget a tétlen megalkuvás passzivitásából. Miután a cellája falai ellen intézett támadásai eredményeképp egy éles üvegdarabra tesz szert, a főhős úgy dönt, a rendszer valódi fenntartóit fogja felelősségre vonni, és hónapokig tartó fáradozások árán összegyűjti az újabb Hot Shot belépőjegy kiváltásához szükséges érdempontokat.

A meghallgatásokra való megérkezése után – borszíne miatt, a diverzitás jegyében – hamar rá kerül a sor; a színpadra lépve pedig Bing eltáncolja gondosan előkészített koreográfiáját, melynek tetőpontján előrántja a ruhája alá rejtett üveg-tört, és a fegyvert torkához szorítva kijelenti: „Nem állíthatok meg, addig nem, amíg el nem mondtam, amit akarok, utána azt csináltok, amit akartok.” Elnyerve a közönség támogatását és a zsűri osztatlan figyelmét, dőlni kezdenek belőle a szavak:

Csak azt tudtam, hogy el kell jutnom ide, hogy el kell érnem, hogy (...) tényleg figyeljetelek, és ne csak úgy tegyetek, mint általában, hogy olyan pofát vágtok, mintha érdekelne is, mi történik (...) Mintha éreznétek is bármit, nem pedig csak a feldolgozó szoftver futna (...) Ennyit láttok itt, nem embereket, csak árucikket, fogaskerekeket, játékszereket (...) És minél hamisabb a termék, annál jobb, mert csak a hamisat tudjuk megemészteni. Vagyis nem egészen. Az igazi fájdalom, az igazi kegyetlenség, az még jöhet.

⁴⁰ ZUBOFF, *The Age of Surveillance Capitalism*, 447.

⁴¹ Slavoj ŽIŽEK, *Violence: Six Sideways Reflections*, Picador, 2008, 2.

⁴² Ez nem csupán a Hot Shot versenyzői által elszenvedett kegyetlen bánásmód normalizálásában nyilvánul meg, hanem a takarítók abszolút dehumanizálásában is, akik szerencsésebb esetben mások számára láthatatlanok maradnak, rosszabb esetben viszont könyörtelenül kifigurázzák vagy online lövöldözős játékok céltáblájának használgák őket.

⁴³ ŽIŽEK, *Violence: Six Sideways Reflections*, 2.

A tény, hogy Bing képes elérni, hogy a bírák elmélyült figyelemmel hallgassák végig, olyan cselekvőképességgel ruházza fel őt, mely a női főhős számára (mindig is) elérhetetlen volt. Míg a férfi főszereplő nem süllyed a tekintet pusztá tárgyának szintjére, Abi a legelső pillanattól fogva – már mielőtt színpadra lépne – kizárólag merő látványosság, nem lehet több, mint ikon: többnyire arc-közelik által megjelenített, „széttöredezett testének [képe] aláása (...) a narratíva által megkövetelt [háromdimenziós] mélység illúzióját, helyette síkszerű érzetet kelt, papírmásé- vagy ikon-jelleget, mintsem valóságosítást kölcsönözne a képernyőnek.”⁴⁴

Az elsősorban szimbólumként szolgáló, Bing álmait, „valami igazi” utáni vágyakozását képviselő Abi énekelhet ugyan, ám hangja nincsen; csak férfi ellenpárja, Bing az, aki rendelkezik a beszéd és az ellenállás erejével. Míg először szándékosan látványosságként kínálja fel magát, rögtön utána megteszi azt, ami Abi számára képtelenség – lehetetlen – volt: szembeszáll a bírakkal, ezáltal visszakövetelve magának a teret:

Mutassatok valami igazit és szépet, ami nem kerül semmibe; nem létezik... Nem sok csodát bírunk el, úgyhogy ha találtok is valamennyit, akkor azt szépen felosztjátok, kiméritek kis adagokba... mi meg közben csak tekerünk éjjel-nappal – de hova? Minek? Hogy legyen áram az apró cellák apró képernyőiben és a nagyobb cellák nagyobb képernyőiben (...) Rohadjatok meg, hogy csak ültök ott, és szép lassan mindent tönkretesztetek.

„Ellentétben a nővel mint ikonnal, az aktív férfialak (...) háromdimenziós teret követel magának”,⁴⁵ melyet most arra használ, hogy leleplezze a rendszert, olyannak mutassa, amilyen valójában – fojtogató, hamis és teljesen értelmetlen –, ezáltal pedig ráébressze felhasználótársait fáradozásaik és küzdelmeik hiábavalóságára. Az események azonban váratlan fordulatot vesznek, amikor a bírák Bing dicséretébe fognak, „hitelességét” magasztalva:

„Tényleg olyasvalamit fejeztél most itt ki, amiben mindannyian... komolyan mondom, ebben a teremben mindannyian egyetértünk. Még ha nem is értettük az egészet, azt hiszem, nem tévedek, ha azt mondom, érezni mind érezzük. (...) Értem, hova akarsz kilyukadni, és tetszik az anyagod.”

„Ez nem anyag, ez...”

„Igazság. Ugye? Kétségtelenül a te igazságod, de akkor is igazság. És igazad van, a hitelesség sajnos tényleg ritkaságszámba megy.”

⁴⁴ Laura MULVEY, *Visual Pleasure and Narrative Cinema = Visual and Other Pleasures*, Palgrave Macmillan UK, 1989, 14–26, 20.

⁴⁵ *Uo.*

Mindeddig úgy tűnhetett, hogy Bing végre magához ragadta „az uralmat a film-fantázia” felett, „központi, irányító karakterként [lépve elő], akivel a néző azonosulhat”,⁴⁶ mivel azonban lázadását a bírák támogatása leszereli, ellenállását a rendszer magába olvasztja s elnyeli, a főhős pedig cselekvőképessége bármiféle korábbi látszatát is elveszti.

Figyelemre méltó eredetisége miatt azonban Bing helyet kaphat Hope bíró csatornáján, ahol haragját előadóművészetbe csomagolják, ezáltal minden hitelességet kivonva belőle. Az apró fülkéjéből egy tágasabb – ezúttal kilátással is rendelkező – ketrecbe „előléptetett” Bing jutalma nem több, mint egy kissé továbbfejlesztett álomkép – a természeti panorámához, vagy legalábbis az annak szimulációjához való hozzáférés a kiterjesztett láthatár illúzióját kelti számára, de az ipari terjeszkedés logikájának váratlan fordulatát is jelzi, hiszen Bing világában a városkép helyett a természeti táj látványa avanszál féltve őrzött státuszszimbólummá. Bár a szenvedélyes beszédét közvetlenül követő pillanatokban talán felsejlett a remény, hogy „a megtört rendet egy új rend válthatja fel (...), kiderül, hogy [az] valójában csupán folytatása az ideiglenesen megszakadt eredetinek”.⁴⁷ Bing lázadásának jóváhagyásával a bírák gondoskodnak róla, hogy a rendszer szövetére semmiféle hatással ne legyen, hiszen amennyiben e „társadalom” szimbolikus rendjét megtartva továbbra is működni akar, a Hot Shot fődíjának ígérete nem veszítheti el mitikus jellegét: egyszerre kell elérhetetlennek, de mindig szem előtt lévőnek maradnia. Bing – nyilvános csatornába terelt – dühének megszelídítése gondoskodik a fennálló rendszer érinthetetlenségéről, épen tartva a siker örök mítoszát, mely elfedi „a traumatikus ürességet, az eredendő hiányt, mely [valójában a rendszer] szívében lakozik”,⁴⁸ és amellyel csak a nyertesek szembesülnek, akiknek egyúttal azzal a kiábrándító tudattal kell tovább élniük, hogy a színpad mögött nincs semmi – a struktúrából nincs kiút.

A *Black Mirror* ábrázolásában a technológia „csak szenvtelenül lehetővé teszi mindazt, amit az emberek tenni kívánnak egymással”, ami pedig az iménti epizód szerint „csupa szadista voyeurizmus, kizsákmányolás (...) és kegyetlenség (...). Bizony, [az emberi lélek] fekete tükre ez, amely a bennünk rejlő lehetőségek legrosszabb forgatókönyveit tárja elénk.”⁴⁹ De mint arra Shoshana Zuboff emlékeztet minket, a technológiai gyakorlatok „mellékhatásai” sosem egyenlők azok „szükségyszerű megnyilvánulásaival”, e gyakorlatok sokkal inkább a megfigyelési kapitalizmus ügyesen álcázott (kereskedelmi célú) eszközei. Míg a *Fifteen Million Merits* valóban erőteljes kritikát fogalmaz meg a digitális jelenlétre, valamint a technológiák kezelésére vonatkozóan – figyelmeztetve arra, hogy mennyire alattomosnak bizonyulhat a technológiára való túlzott ráhagyatkozás, és kényelmetlen közelségből mutatva, miként használható ki a társas nyomás és a társadalmi környezet viselkedésbefolyásoló szerepe –; az epizódban életre kelő rémálomszerű

⁴⁶ *Uo.*

⁴⁷ SILVERMAN, *The Subject of Semiotics*, 221.

⁴⁸ SHAW, *The Sublime*, 138.

⁴⁹ Christine MULLER, *We Have Only Ourselves to Fear: Reflections on AI Through the Black Mirror of „White Christmas”* = JOY – MCSWEENEY (szerk.), *Through the Black Mirror: Deconstructing the Side Effects of the Digital Age*, 95–107, 100.

helyzetek már meglévő megfigyelési kapitalista gyakorlatok és következményeik egyenes ági „leszármazottai”. Az epizód mindenütt képernyőkkel körülvett – szüntelenül megfigyelt és megfigyelői szerepbe kényszerített – emberi társadalma afféle kaptárként funkcionál, bemutatva „a társadalmat rajjá, az egyént organizmussá alakító váltást, [mely] az instrumentárius társadalmi struktúra alapkövét jelenti”.⁵⁰ A rejtett mechanizmusok befolyásának – melyek az áldozatokat pusztá látványosságként pozicionálják, és a társas nyomást, a kimaradás félelmét kihasználva ösztökélnék részvételre – kitett szereplők egy-személyes ítélőszéket játszva hoznak döntéseket embertársaik sorsa és élete felett, viselkedésük pedig megerősíteni látszik Pentland meggyőződését, miszerint „az emberi létet az utánzás, nem pedig az empátia, és legkevésbé sem a politika határozza meg”.⁵¹ Döntő fontosságú azonban, hogy az epizód világossá teszi: az instrumentárius társadalom tudatosan él olyan leplezett módszerekkel, melyek „a módosítás, előrejelzés, monetizáció és ellenőrzés” céljából „leképezik, értelmezik és működtetik az emberi tapasztalatot”.⁵²

A *Fifteen Million Merits* mögött meghúzódó – egyaránt rend- és nyereségorientált – rendszer szórakoztatással és az érdempontok virtuális tőkével vonja el az emberek figyelmét, miközben betakarítja az egyetlen, valóban értékes erőforrást: a kaptár tagjai ártal termelt energiát. Létrehozva egy menedék nélküli világot, melynek technológiai környezetéből nincs kiút, a *Fifteen* hűen demonstrálja, hogy a „kapitalizmus [behatolása] olyan, a kulturális gyarmatosítás számára korábban elérhetetlennek hitt területekre, mint a Természet és a Tudattalan”,⁵³ hogyan rombolja le „az otthon mentsvárát, [amely] (...) tapasztalataink értelmezésének legalapvetőbb alakzatait formálja”, megbontva és felforgatva a „menedék és a világ, a belső és a külső, a konkrét és az absztrakt, (...) a privát és a publikus, a bizalmas és a távoli, az én és a másik között[i]”⁵⁴ határvonalakat. A jelent és a jövőt összekötő halovány határmezsgyén egyensúlyozó, a virtuális és a valós közötti, egyre illékonyabb határokkal játszó *Black Mirror* metatechnológiai példázatokon keresztül igyekszik komplex érzelmi és értelmi reakciókat kiváltani, s ezáltal kihívás elé állítani a nézőt, arra buzdítva, hogy ne csak a fikció létrehozásában betöltött szerepét, de saját „pozicionáltságát”, konstruáltságát is fontolóra vegye.

⁵⁰ ZUBOFF, *The Age of Surveillance Capitalism*, 409.

⁵¹ *Uo.*

⁵² *Uo.*, 331.

⁵³ Louise ECONOMIDES, *The Ecology of Wonder in Romantic and Postmodern Literature*, Palgrave Macmillan US, 2016, 109.

⁵⁴ ZUBOFF, *The Age of Surveillance Capitalism*, 447.

Tatár Sándor

Tatár Sándor

Gyürkőz(z)ünk maradni

A munka, mondják, nemcsak gyönyörűség:
a munka józanít ki legkivált.
A nap végén már rá-ránéz az ember,
félve kerülgeti, amit csinált.
Nádasdy Ádám: *Egy munkanap*

Na, Barátom, most nézd meg, mit csináltál!
Sok az elvégzett, de több felibe s szana'.
És lelsz-e pontot nap- vagy holdvilágnál,
ahonnan ez egésznek látszana?

Egészet hozni létre: túlzó becsvágy.
De ha mégis *túl sok* a csonkaság?!
S nem volt elég ötven év munkanapból,
mert mégis *esély* minden folytatás?!

Így igazoltál minden haladékokat:
Hogy dolgoz van itt még, ezért maradsz.
A Nagy Tétlenség... Mit keresnél még ott?!
hol elborít a tarka, szép haraszt?

Józanodj ki, pajtás!

Utókor?! No hiszen! Hát én kinek vagyok
hálás utókora? – Bár részben ez a dolgom;
ki a jövőre tesz, az nem keres a bolton;
kérhetné azt is: emlegessék angyalok.

Szar érzés, tudom, ha a jelenről lepergünk,
de gyűszű csak az emlékezet kosara;
tán inkább ne kései háláról merengjünk,
még ha másokat hord is tenyerén a ma.

Ne feledd: Semmit sem követelt
a világ tőled – adni te vágytál nagyon,
szatócsom; hogy hálátlan, csak rágalom
Utókor?? No hiszen!! – **Béke! Ezt übereld!!**

Nyerges Gábor Ádám

Álmodik a magyar

b
bill
ent
yuk

Egyenletes rotyogás facsarta össze Sallai bácsi orrát. Ki nem szólt, harsant is egyből az egész szintet egyszeriben elárasztó szagpárán át öblös bőrdülése, a Hámorinének, hogy ne pirítson hagymát? A lassan nyúlogató vasárnapok általános ciripelésén felül síri csend volt a válasz, egészen egy átellenes visszaharsanás érkezéséig, és akkor mi a fészkes fenét főztek? Bármit, amiben nincs hagyma! Nem lehet kiszellőztetni, megint egy hétig bűzleni fog az egész szint! A Hámoriné harsanása felől erre halkabb, de még jól kivehető bariton vágott közbe a körlet másik szobájából. Mi lesz, paprikás krumpli? Majd meglátod, ha végre le bírsz szakadni a tévéről.

Ez egy kibaszott úrhajó, nem lehet kiszellőztetni! Szólok a körleti gondnoknak, két hét alatt ez már a harmadik hagyma, Hámoriné! Szóljon csak, Sallai úr, és akkor már méltóztassék megkérdezni, hogy mikor kapunk valami más kibaszott ennilalót! A kurva mindenségít! Sallai bácsi még elmormogta a bajsza alatt, hogy elhiheti azt a Hámoriné, hogy márpedig ő szólni is fog, valamint hogy arról nem a körlet tehet, hogy a Magyar Intergalaktikus Államvasutaknál sosem tartják a menetrendet, a hagymaszag az akkor is hagymaszag, és neki vasárnap ide vagy oda, megint tetőtől talpig hagymaszagban kell majd éjszakai ügyeletbe mennie a Balaton 2 Luxury Palace Resortba, hogy el fog süllyedni a szégyentől, ami alatt, ha hallani már nem is hallhatta a valahára szintén lecsillapodó Hámoriné ugyancsak halkuló további harsanásait, azért így is, párhuzamosan odasejtette, hogy arról meg a Hámoriné nem tehet, ha már minden szar elfogyott, hát mit főzzen mégis, bakancsot fogpasztával? Azt, hogy törne bele a fogad, gondolta még hozzá, aztán inkább csak hangosan zizegőset lapozott dühében a Csillagtér Kurírban.

Arról olvasott épp, hogy a Kurír riportere felderítette a legújabb úrmutyit, akkor hát azért nem lát senki az orráig sem eggyel alattuk, az Ötös Szinten, mert ott a Halmi és Tár-sa szerelte föl az indulás előtt meghibásodott rendszert, lecserélve a közvilágítást, és eggyedüli indulóként a közbeszerzésen... ekkor nyomta el a dühét felváltó, vasárnap délutáni,

hipnotikus álom Sallai bácsit. Szokás szerint el sem jutott a kül-, hát még az űrpolitikáig, hogy tudniillik a legutóbbi ENSZ-csúcson mit tárgyalt a magyar kormányzó az izlandi helyzetről, valamint hogy nemcsak a határ mentén, hanem a bolygósomszédokkal kapcsolatban is résen kell lenni, mert a kwaargh cirkálókonvoj bizony közeledik, meg kell erősíteni a levéd légtér felett a bolygópajzsot, a keresztény, magyar kultúra és intergalaktikus államiság védelmében. Érdekelte is ez a Sallai bácsit öt és fél órával az éjszakai műszak kezdete előtt. Megint izgága volt, fennmaradt hosszan vasárnap délután, aztán majd ihatja ennek a levét, amikor már este kilenckor fel kell kelnie, felvennie a lassan, de biztosan kihízásnak indult munkaöltönyét, és fellifteznie a Tizennégyes Szint északi szárnyára, a Farkas Bertalan Övezet Horthy Miklós utcájába, egészen a központig caplatva, a Balaton 2 partján ékeskedő Luxury Palace Resortba, mivel majd nyilván megint késik a cirkálóközi hidravillamos, hát megkerülve a fél mesterséges tavat, keresztülgázolva a bepiált prolikon, a szóbeszéd szerint egy az egyben, tégláról téglára átemelve újrafelépített, düledező SZOT-üdülőben pihegő melósokon és nyaraló színtszomszédai hortyogásán, hogy aztán tíz órán keresztül huszárosan ülve hajbókoljon a kishőgyeknek és izgága tekintetű diplomatáknak, hogy még a meccs ismétlésére se tudjon odafigyelni. Pedig hamarosan kezdődik, ezért is maradt fenn, hátha élőben is elcsípi az Űrtiszakécske–„Budapest” Honvéd meccset, a hatsapatos Intergalaktikus Nemzeti Bajnokság kiesési rangadóját, melynek immáron akkor mégis csak hajnali kettes ismétlését nézheti meg, ha ugyan hagyják a beeső hőgyek és urak.

De jobban is tette, hogy végül mégis engedett az álomnak, mert Hámoriéktól immáron egyre nagyobb elánnal gomolygott szét a körletből kiáramló szag, s miközben lassan az egész szint már dühöngve nyeldekelt mind éhesebben képzett nyálpatakokat, legalább ő egyedül nem gondolt erre az egészre – igaz, álmában egy ponton nagy kondér slambucot evett, még a telken, amit ekkor még nem fedett gaz, és nem az unokák lakták, de azt talán a hagymaszag nélkül is ette volna, hát ha egyszer így álmodik a magyar, álmodjon nagyot (nagy kondért), így védte aztán a Kécske–Honvéd-ismétlés kezdőrúgása közben, lelkiismerete titkos, belső ítélőszéke előtt, magában a Hámorinét, nem az ő hibája, hát tényleg mit főzön a nyomorult.

Mindezek közben, lent, a Föld nevezetű bolygó egy kicsike országában az Intergalaktikus Magyar Állam kormányzóját kései telefon ébresztette a Tiszakécske–Honvéd legszebb jeleneteit (két gól, az egyik les) visszaidéző, békés, mégis nyugtalan álmából. A kormányzó, lévén a hívás narancsfokozatú, eszkálálódásra alkalmas helyzetű megjelölést kapott, nem engedve időt pazarolni a protokolláris külsőségekre, pizsamában, egy bögre kávéval a kézben, még Sallai bácsiénál is valamivel csálébb megjelenéssel vonult az óriás képernyő elé. Ha nem mondogatta volna magában, hogy a nemzet ügye minden flancnál előrébb van, kopaszodó fejének összes fürtjeit is épp csak valamelyest lesimítva, ahogy az ágyból katonásan kipattant, majd, visszahuppanása után, egy délceg karba kapaszkodva immáron ténylegesen kipattant, most még nagyobb zavarban lett

volna, mert a szigorúan őrzött Nemzetvédelmi Szobában legfőbb tanácsadói, köztük a mindig skatulyából kihúzva, de sosem teljesen tiszta tekintettel pislantgató, titokzatos Árpai, a külügyi és ürügyi államtitkár, a helyettese és pár további kabinettag, továbbá még pár felidézhetetlen nevű, nyápic szemüveges egytől egyig kifogástalan öltözékben, tette készen várták már. Sziauraim, ingatta fejét huncutul, egyöntetűen feszült, de szeretetteljes mosolyok kereszttüzeiben. Na mi az a nagy baj, amiért nem alhatunk? Kormányzó Úr, az elmúlt félórán aggasztó jelenséget észlelt a CSK2 radarja. Na, az azért már komoly dolog, ingatta komolyabbra azt a huncut fejét a kormányzó. Kwaarghok? Rosszabb. Lichtenstein, halkította drámaian megtörő hangját a helyettes honvédelmi államtitkár. Na, a nemjóját, az tényleg nem tréfádolog, tódította az eddigre végképp megkomolyult kormányzó, az ezzel összhangban mind borúsabban fejüket csóváló főtanácsadók erdejében.

Valóban így volt. A Csaba Királyfi 2-es magyar úrcirkáló, pontban amikor az egyik úrtiszakécskei játékos elvégezte a kezdőrúgást (a labda bánatos cammogással gurult ki a cirkáló ideiglenesen létesített stadionjának oldalvonalán), baljós jelet fogott a cirill betűs radaron: ЛИХТЕНШТЕЙН, villogott a kis, zöld pont mellett, mely pöttöm, diplomáciai személyszállítók jelzésére szolgált.

Miközben a bölcs kormányzó cikázó tekintete nyugalmat volt hivatott árasztani a válságstáb körében, ezt meg is erősítve egy na, nem eszik olyan forrón a kását felkiáltás kedélyével, lelkében belül ezzel párhuzamosan a magyar történelem elmúlt éveinek legfájóbb tragédiái vetítették le, gyorsított felvételben. Kezdve azzal, hogy a nemzetközi „globalista” sajtó képes volt mocskolva rágalmazni jól teljesítő nemzetünket, mondván, hogy az „lemaradt az úrversenyben”. Nem mindig, ismétlem, nem mindig a legfürgébb indián ér a legtisztább vizű patakhoz, felelte aztán erre a kormányzó a következő állami ünnepségen elmondott beszédében, hangsúlyozva azt, hogy egyes hebehurgia nemzetek nem látnak, nem hallanak, hogy mohó gyarmatosítási vágyaikat kielégíthessék, de a magyar nem olyan fából van faragva. Megfontoltan cselekszik, és a legnagyobb győzelmet aratja! Közben azonban valóban elkezdtek betelni, előbb a legéletképesebbnek, majd lassan már a közepesen életképesnek kikiáltott bolygók még szabad parcellái is. Az elnyomó brüsszeli kvóta, mely szerint minden európai ország földi kiterjedésével arányos parcellát foglalhat csak a még szabad bolygókon a kolonializálási szakasz első fázisában (tehát ötven keserves évig) már éppen elég fájdalmas volt magában is, de ez az új Trianon, ahogy a nemzet első embere elkeresztelte, még csak a kezdet volt. Valóban teltek be a jobb helyek, mindenféle népek, kanadaiak és új-zélandiak, aztán már ilyen-olyan peruiak és tazmánok vitték a középkategóriás bolygók jobb helyeit is – mikor kiderült, hogy a románoknak még oxigén-léghely hely jutott, a legnagyobb titoktartás mellett kellett élesztgetni a szerencsére csak heveny infarktuson átesett kormányzót. És végül, engedve az imperialista nyomásnak, mikor valahára fellőhettük az épp csak elkészült Csaba Királyfi Cirkálót, s az még a sztratoszférába sem ért, már nyikorogva ketté is szakadt egy baljóslatú hegesztés mentén, mégis mi más válaszája volt, mint az, amiért aztán megint

éjt nappallá téve támadta a hazaáruló ellenzék: kiharcolta hát az ENSZ-ben a magyarok halasztását, tehát hogy igenis, foglalhasson parcellát olyan ország is (de legalább mi), amely felelőssége tudatában vállalja, hogy a következő tíz éven belül működő úrhajót fog építeni. Így lettünk hát azoknak a hitvány izlandiaknak, gyanús taiwaniaknak („már a szemük sem áll jól!”, viccelődött egy kiszivárgott belső értekezleten a kormányzó) és ezeknek a cudar, nemzetünk szuverenitását veszélyeztető lichtensteinieknek a telek-szomszédai. Bolygónk szomszédságában a három méter magas, zöld bőrszínű, pikkelyes kwaarghokkal, akik a hírek szerint már azelőtt tervezgették a, mint az akkor még úrhajótlan magyarok nevében az izlandiak által levert parcellákon álló felirat hirdette, Új Levédiába való migrálást és megszállást, hogy nálunk csak annyit mondott volna a kül- és úrüggyi államtitkár, hogy hiperúr. Féljenek tőlünk a lichtensteinek, ha ajándékot hoznak is, toporzékolta családi bográcsolások diplomáciai magányában, lila fejjel a kormányzó, mikor a felvételeken azt látta, hogy a Julianus Barát Program keretében először odaérő magyar telepeseket, akik csak egy kiló pirospaprikát, egy üveg édes bort és egy (új volt még a technika, hát kicsit recsegő) Kárpátia-hololemezt vittek, sugárkondenzátorokkal, rakétagyorsítókka, ötven új szuperszámítógéppel és negyven hétre elég tartós élelmiszerral köszöntötték azok a piszkok. Lichtenstein-magyar, két jó barát, még csak az kéne. És a sajtó persze addig sem nyugodott, elvégre az ENSZ-vállalást valahogy teljesíteni kellett, s mikor híre ment, hogy egy leselejtezett, kiszuperált orosz cirkálót sikerült (komoly kétoldali egyeztetések árán) megszerezni Csaba Királyfi 2-nek, végképp elszabadult a pokol, legalábbis az a csekélyke bugyra, amit a nemrégiben kollektíven feloszlott Szabadsajtó. hu egykori munkatársaiból összeállt híroldal, a Mindjártmegszüntetnekminketis.hu leplező riportja rá tudott szabadítani – még megszüntetésük előtt.

Mit akarhatnak megint ezek az átkozott licherálisok? Cukkolni minket, naná. A csilivili személyszállítóikkal, naná.

A Csaba Királyfi 2 ahányszor csak elvánszorgott Új Levédiáig, a lichtensteini fogadó-bizottság mindig már ott várta őket, érdeklődve, szájtátva nézve a magyar virtust, ahogy szkafanderes hőseink tégláról téglára építik a fővárosnak kijelölt kő- és homoktenger mértani közepén a Galaktikus Szent István Stadiont. A diplomatakartájukkal belépnek az újlevéd határon, gyorsan sikló rovereikkel húzzák a porcsíkot egészen Turánvárosig, majd csak nézik szájtátva, amennyire a mesterséges oxigénbuborékjaikból kilátnak (tökéletesen, hogy basznák meg), ahogy a magyar munkások belülről összepárasztott szkafandereikben izzadva építik az univerzum(!) legnagyobb stadionját.

Aztán interpellál a csahos ellenzék egyik-másik megmaradt tagja, hogy az úrfelvételeken is látszik, hogy az izlandi, taiwani és lichtensteini, valamint a további, lényegében már az egész bolygót betöltő, mesterséges oxigénzónák, a műtrágyával és szintetikus földdel művelhetővé tett szántók, a száz százalékgig ökotudatosan kialakított, energiatakarékos szupervárosok pontosan Új Levédia határáig tartanak, ahol viszont továbbra is csak kő van, por, sirt és építési törmelék – meg az oxigénhiánynak is ellenálló, kínai eredetű műfü.

Tíz klikken belül lőtávobba érnek a lichtensteiniek, hadarja eközben a két éve kinevezett Ürtengernagy. Még várjunk, feleli higgadtan a kormányzó. Készültségbe, addig is, teszi még hozzá.

Éktelen nyikorgás, sercegő recsegés és földrengésszerű rázkódás ébreszti konyuló éberségéből a lessgólra már-már hortyogva nem is figyelő Sallai bácsit. Az egyik épp a portásfülke felé imbolygó ifjú diplomata mozgáskoordinációja ezzel egyidőben olyat bicsaklik, hogy festettvörös partnere koktélsruháját, ahogy van, végig is önti aperollal, a nő nyihogva visít vagy vihogva nyerít, és játékosan megpaskolja a kis hamis diplomatát, aki azzal a lendülettel bele is esik a jacuzziba. Sallai bácsinak már a bajsza ráng, itt most vajon rendet volna hivatott fenntartani, miközben a pajkos diplomata bokájánál fogva próbálja berántani partnerét az ásatagon bugyborgáló medencébe, életveszély, vörösödik Sallai bácsi feje, miközben lehet hogy ez még csak az a típusú polgári szórakozásforma, amire huszonéves felettese elmondása szerint neki figyelmesnek sem volna szabad lennie – kivéve, ha elfajul. És mi az istennyila történik itt főképp? Recseg-ropog, döng az úrhajó, mint ami menten szétr pattan, érthetetlen módon, elvégre napok óta, mióta csak a menetrend szerintin felül is késik a Magyar Intergalaktikus Államvasutak élelmiszer- és főleg építőanyag-transzportja, egy helyben dekkolnak, félúton a Föld és Új Levédia közt. Egyre vadabbul cikázik a Balaton 2. mesterséges víze, a Resort éjszaka is üzemelő golfpályája alól mintha tompa repedések dörömbölnék föl bambultukból a spicces ütögetőket, minden bizonnyal itt a vég.

Fegyverek tüzelésre készen, jelenti a tengernagy, a kormányzó pedig csípősen izzad. Valahára felgerjednek a kommunikációs csatornák is, a kiségernyi úrhajó szaggatott ciripelést hallat a kettes frekvencián, s mintha valami speciális reflektorral is villódná. Támadni készülnek, rivallja halálra váltan az épp szolgálatban lévő főpilóta, az államvasutak korábbi alkalmazottja, elhamarkodottan, döbben rá, hiszen bemikrofonozva, a kormányzóval egyenes kapcsolatban nyilvánult meg, és most talán csak kelti a pánikot – bár lehet, hogy leggyorsabban eszmélve épp elsőként hívta föl a figyelmet a teljes úrmagyarságot fenyegető végveszélyre. Mit mondanak, zihálja immáron maga is enyhén vékonyodó hangon a lábával motollagyorsan dobogó kormányzó. Pity-pítypítý, pity, pítypítýpitypity, pítypítýpítýpity, pítypítýpítý, pítypítý, pity. Pitypitypitypity, pitypitypítý, pítypity, pítypítýpity, pítypítý, pitypítýpity, pítypitypítýpity, döngicséli a kettes frekvencia ezzel ritmusban megegyező, baljóslatú villantgatások kíséretében.

MEGTÁMADTAK, üvölti immár a pánikkeltéstől mit sem tartva, egész testében reszketve a főpilóta, mikor a pittyegések megszakadtával egyszeriben az előbbi, fegyvertöltéssel járó agonizálásnál tízszer nagyobb amplitúdóval járó, brutális ütés éri a CSK2 oldalát.

Úristen, leheli maga elé a kormányzó.

Mit tegyünk, nyöszörgi Louis Vutton öltönyébe szinte teknősként elbújva, rángatózó orrával tikkelloéseket szipákolva a titokzatos Árpi.

Felkészülni, rivallja kórusban a tengernagy és a kül- és űrügyi államtitkár.

Wel-kam. Hán-ge-ri, fordítja közben a másodpilóta.

A kurva lichtensteiniek!, szakad el a cérna a honvédelmi miniszternél.

Provokáció!, visítja az egyik szemüveges tanácsadó.

Na, hűti le a kedélyeket a kormányzó. De ha nem ők, akkor kik támadtak?

Én voltam, bocsika. Kicsit meghúztam a verdát, rossz a fék, morzsolja a szavakat a sofőr Józsi a Magyar Intergalaktikus Államvasutaktól, valamint hogy aggyisten, valaki mongya meg a hatos szinten a Hámorinénak, hogy jött krumpfli, hagyma, liszt. Kis zsírka is. Meg hoztam neki egy Nők Lapját. Csillagközi kiadás, hogy egyem a kis húsát. Férje megvan még, érdeklődik, mielőtt reszkető kezek bontják a Budapest felé közvetítő vonalat.

Székelyhidi Zsolt

A grinnyei gőzgombóc

részlet

1. Erdő

Erzsók a hajnali erdőben. Nedvesség és langyos pára, a fák lombjai dagadt és súlyos légzáró réteggéként feszülnek össze, se napfényt, se frissítő szelet nem engednek a földhöz közel. A levegő tömör, sár- és gombaszagú. Disznók, gondolja a lány, túrják a földet, belehemperednek, széthordják. Imádja ezt a szagot. Szeret kimenni eső után a szántóra, a napraforgósorok közé. Vagy az erdőbe barackillatú rókagombát, tinórut gyűjteni. Mint most, pirkadatkor.

Erzsók letér az útról és megy a derengő lombok alá, a süppedő, puha talajon lépked. Kémeleli a földet, a fák kiálló gyökerét, a letört, sikamlós gallyak alá fürkészk. Gombákat talál.

Erzsók neszezést hall maga mögött, meg se fordul. Poszáta az vagy feketerigó, gondolja, és folytatja a kutatást. A motoszkalás pár méterrel előtte ismétlődik. Furcsa, vékony hang. Valami állati és egyszerre emberszerű nyökögés.

Erzsók felegyenesedik. A víztől túldagadt, méregzöld száruk szilárdan állnak a sárban, az elnyíló virágok helyén újak serkennek. Semmi különös lent. A lombok között, tőle pár méternyire alig észrevehetően mozdul valami. Erzsók mereszti a szemét, a fejét ingatja. Lép előre. Az arca megmerevedik. Nem kiált, pedig kéne.

Szikár, sötét pókként tűnik elő a rocker a ködös hajnali erdő lombjaiból, ereszkedik lassan lefelé. Se kötél, se szárny, se vitorla. A lombok széthajlanak, ahogy tárt karokkal, ájrtatos tekintettel, félnyitott szájjal – egy kitarzott pillanatra – ott lebeg. Aztán ereszkedik a föld felé. Fekete-fehér virágmintás inget, szegecselt Diesel bőrdzsekit, hozzá fekete

börgatyát és klasszikus Fiorentini csizmát visel. Sötét haja csomókban, falfehér arcán, feketére kent szemhéján megfolyt a festék. Áthatóan, fejhargon sikolt. Folytonos, egy tónusú, ijesztően szép hangja szétterjed, leválik róla. Átveszik a lombok, tovább a virágok, a füvek, aztán a tócsák, az iszap és a sár. Az egész erdő merő, éteri sikoltás.

Erzsók nézi meredten a jelenést és végre visítani kezd. Talán túl is harsogja a lebegő, kifejezéstelen tekintetű, alig-kamasz srácot, a metárvillát mutató, szent pózt imitáló rockert, vele az egész erdőt. Lábai cölöpök, dereka beállt, megpróbál futni, de elvágódik, miközben amaz már földközelen, ér le a lába, talajt fog, indul felé. Nincs idő sikoltozni, fel kell pattanni és szaladni kell!

Erzsók kiszáradt torokkal, kétségbeesett arccal, magánkívül rohan a fák között. Rátalál a disznódagonyás földútra, egy pillanatra nem tudja, merre van a haza, de megvan, már fut tovább Kisgarasd felé.

Mögötte elhallgat az erdő, nem sikolt tovább senki. De még nem szűnt meg a veszély. Követheti őt lebegve vagy szaladva a szörnyű srác. Csak akkor nyugodhat meg, ha végre hazaér, a Kisgarasd utca 8-ba, be a kapun, a házba, ahol az anyja épp a reggeli kávéfőzőt az apjának, aki épp csizmát húz és cigit keres az előszobaszekrény feletti duplapolcon.

2. Garasdi Szép vendégház

István dohányt szív a verandán, a nagy kabát lazán ráterítve, gombolatlan. Elméláz, a füstre jót kortyol a kávéból, a két íz keveréke megnyugtatóan, telten otthonos. A melléképületre pillant, amit minden évben ekkortájt töltenek meg a finnek. Garasdlak két testvérvárosából is jönnek, hogy az idén tizenkettedszer is megrendezendő Gőzgombóc Fesztiválon összejöjjen magyar és skandináv, együtt igyanak, egyék a babos, húsos gombócokat, igyák rá Jóskák szőlő- meg szilvapálinkáját. Jó lesz, ő is ihat és ehet, a neje is inni fog. A ház roskadásig finnekkel. Huszonhat! Teltház. Mi kell még? A kávékorty mellé bemegy a következő slukk, az ízek elegyednek.

A kiskapu kicsapódik, Erzsók rikítva szalad be rajta. Mint aki kísértetet látott vagy még inkább egy dühödt vaddisznót:

– Apa, apa! Az erdő! A fák közt! Egy fiú... Jézus!

– No, várj egy kicsit, Erzsók. Fújd ki magad előbb, nyugodj meg, már itthon vagy. De legelőbb zárd vissza a kaput, mert azon belül mindenki biztonságban lesz. A kerítés, hát tudod, idén lett rendbe rakva, nem jön be rajta a vadkan vagy bármi az, hogy megijessen. Róka is csak ha átugrik rajta.

Erzsók bereteszeli a kaput, visszazalad apjához, aki komótosan elnyomja a cigijét, felszürsöli a maradék két korty kávéfőzőt, átkarolja a lányát, és együtt belépnek a házba.

– Jó reggelt, hogy sikerült a gombaszedés? Kész a rántotta. Egyél! A gázon a forróvíz a teának. Megyek öltözni. Puszi, drágám! – Erika negyvenes éveiben járó családanya,

panziótulajdonos, gondoskodó feleség. Mindig kedves, mértékletes és kiegyensúlyozott, a klasszikus biztonságérzetet nyújtja a családjának. Egyke lányának is be kell látnia, hogy kamaszodás ide vagy oda, az otthonuk jó és kényelmes, ugyan elég unalmas, azzal együtt viszont egészen vállalható. Ráadásul a panzió – vagyis az apja szóhasználatában vendégház – majdnem egész évben jól teljesít, még télen is fogad vendégeket, főleg vadászokat, akik a Mecsekbe járnak fel vagy a Dunához. Minden ideálisnak bizonyul. Egészen ma reggelig...

– Apu! – kezdi Erzsók, a forróvizet egy félliteres cserépbögrébe önti, a konyhapult-ra készített filterekből egy zöldet választ, még nem teszi a vízbe, mert hetven fok felett elrontja a teafüvet. Próbál nyugodtnak tűnni, de ujjai közül a filter kétszer is az asztalra pottyan. – Nem tudom, mit láttam, de azt hiszem, olyasmi volt, mint egy kísértet. Annak kellett lennie. Kísértetnek.

– Értem – ízleli a szavakat István, mintha azok is csak füst és kávé lennének. – Kísértet. Olyan volt, mintha azt látnál. De, gondolom, nem volt rajta fehér lepedő, nem volt az a... klasszikusféle, mint amilyenek a régi filmekben bukkannak fel, romos várak belsejében. Hagyd azt a filtert, kislányom! Rakd bele, hadd ázzon!

– Apa, tudom, mit láttam. Ez egy, nem is tudom, hogy mondjam, modern kísértet volt. Egy kamaszodó, halott metálosnak nézett ki. Tuti velem egykorú. – Erzsóknak bevillan. – Tudod, mint a Sepoq, az a rockbanda, akit idén is meghívtatok a fesztiválra zenélni! Hát persze! Mint az énekes fiatalabb kiadásban! Olyan volt, mint ő! Szakasztott olyan. Csak ez épp lebegett a fák között.

– Lebegett...

– Igen.

– Talán mégsem lebegett, hanem mondjuk egy kötélén lógott, amit egy faágra kötött. Hogy megijesszen. Vagy talán ez lesz ma a showműsoruk része, és gyakoroltak. Lehet, már tegnap megérkeztek, Tódor elszállásolja őket Grinnyén. Bár ott a finn polgármestereket szokta... Nem is tudom...

– Nem, apa. Annak mi értelme lenne, hogy az erdő közepén kötelet lógassanak és artikulátlanul üvöltve függeszkedjenek rajta? Akkor már inkább a faluban, a színpadnál gyakorolnának. Ez különben is teljesen más volt. Ez a fiú egyszerre volt másvilági és valóságos. A hangja – vele rezgett, hullámszórt az erdő – mint valami sziréndal. Félelmetes volt, apa. Menekültem.

– Megértem, kislányom. Jól tetted, hogy nem álltal le bandázni velük. Ki tudja, biztosan részegek voltak, mert hajnalig ittak. Még jó, hogy nem kezdtek erőszakoskodni veled. A metálosoknak semmi sem szent. Személy szerint egyébként szeretem a jó rockzenét.

Bandázni? Ez a szó jár Erzsók fejében, miközben beleteszi a filtert a megfelelőre hűlt vízbe, és tűnődve köröz a fonálon lógó tasakkal. Tudja, hogy nem élő embert látott, érzi

a zsigereiben, hogy nem egy vicc áldozata, nem csak egy jól sikerült átverés részese. Az erdő tudta. Tudja.

3. Grinnye

Megy ki Tódor, a polgármester, Grinnyére a zöld Nissan pick-upjával. A garasdlaki házakat elhagyja a fákkal szegélyezett, keskeny földúton, ami a birtokig vezet. Két kisebb kanyar után meglátja a fatáblát a feloldalasra kurtított ezüst hársra szegezve. A juhok bégetve jönnek elő, de a belső kövesút előbb egy meredek emelkedőre visz, onnan pedig a napraforgótábla mentén balra, így az állatok kénytelenek visszacammogni, hogy a gazdát a belső lehajtónál köszönthessék.

Grinnye a dombhát neve. Nyugati oldalát foglalja el Tódor szépen kikupált birtoka. A domb tetején szőlő és napraforgó, lentebb a két skandináv stílusú faház áll szaunával, az alsóhoz jakuzzi is dukál. A kövesút elvisz a borospince és egy melléképület mellett, felülről kerüli a jakuzzis házat és kis parkolóban végződik. Egy elágazása a birtok aljára vezet, ahol villanypásztor keríti külön a tizenöt angol feketefejú juhot és az öreg kost.

Leparkol Tódor a juhoknál, nagy kosárból hordja a karalábészárakat, átveti a kerítésem, a hálás állatok nagy kedvvel csócsálnak. Az alsó faházból kilép a vendég, int, Tódor vissza. Garasdlakon mindenki tud pár szót finnül. Hyvä huomenta, szavalja mosolyogva a polgármester, hyvä huomenta, mondja rá nagy kedvvel a finn. Bólintanak egymásnak, aztán a vendég leveszi egyszínű fehér pólóját, és átlép a jakuzzi magas peremén, bele a melegvízbe. Elhelyezkedik, bekapcsolja a bugyogást, felveszi az odakészített borospoharat, kortyol.

Tódor már nem ráfigyel, gyakorlott mozdulatokkal átlép az áram alatt lévő dupla huzalon, a juhok közt ellépdel az istállóig, egy-két percig nem látni, csak hallani, ahogy valamit matat, rakosgat.

Grinnye épp félúton van Garasdlak és Kisgarasd közt. Földút visz át a napraforgótáblákon, de azt inkább traktorok és kombájnok használják. Mély keréknyomokkal teli. Ha nincs sár, a terepjáró elmegy rajta valahogy, de az ember jobban jár, ha inkább a falu átellenes végében épített kilátó felé kerül, a jó betonúton.

Nyolc óra, a katolikus templom harangja szólal meg. Tódor a nem túl vallásos finnek miatt kérte meg Jánost, a helyi gyülekezet papját, hogy a reggeli Úrangyala harangszó később hangozzon fel, mégiscsak vendégségben vannak, ne keljenek olyan korán. A pap szerint ez a kérés Isten ellen való, de miután a faluban élő finn nyugdíjas, Leo úgymond hozzájárult a gyülekezet életéhez egy kisebb összeggel, kelleetlenül megnyugtult.

A harang elhallgat, Tódor kijön az istállóból, a jakuzzi leáll. A juhok mozdulatlanok, nem rágnak. Távolból halk dallamfoszlány hallik, mintha valaki fejhangan énekelne. Talán túlzás énekek nevezni az egysíkú szólamot, inkább monoton és bizony félelmetes. Honnan jöhet, találgatja a polgármester, hegyezi a fülét. Tán az erdő felől, tippel, ám egy perc sem telik bele, megszűnik a hang. A jakuzzi újraindul, a finn épp kiszállna már belőle, de aztán, mivel helyreáll a rend, visszaül.

– Mitä se oli? Mi oz? – kérdezi a finn erős akcentussal. Tódor megrántja a vállát, ügyesen átlép a villanypásztoron, és a kocsihoz megy. Nem tudja, mi lehetett. Majd utánakérdez, ha nem felejtí el.

A juhok állnak mozdulatlanul, a fejük mind egyirányban, az erdősmecskei fák felé. Tódor nézi őket, aztán beszáll a kocsiba. Mire újra feléjük sandít, karalábét rágcsálnak.

Alternatív Éden

– Uram, miért töltesz ennyi időt a nő teremtésével? – kérdezte Gerzsi, az Isten legkíváncsibb angyala.

– Olyat kell alkotnom a férfi számára, ami nélkül nem tud majd élni. Hatnia kell minden érzékére, hogy legyen miért elviselnie, amikor épp úgy érzi, egyedül mégis jobb volt. Kerek lesz, zamatos és üde.

– De mire jó ez? – kérdezte az angyal, és mellkasán összefonta karját.

– Ha a férfiban nem teremtem meg a „se vele, se nélküle” érzését, akkor nem ír majd szerelmes verseket. Én pedig szeretném, hogy az imádatom mellett a nőt is éltesse a maga kedvére.

– Verseket? Azok mik?

– Ej, hát szándékosan nem libának teremtettem, mégis feleslegesen gágogsz. Türelmetlen vagy. Majd odaérünk – mondta az Úr és örült, hogy nem a rockzenét említette, mert a szóösszetétel még kíváncsibbá tette volna a kis Gerzsit.

*

Amikor az Úr elkészült a nővel, lelkendezve kísérté el Ádámot az Édenkert legdúsabban termő völgyébe. És mivel a férfi természeténél fogva mindig a legszebb formákat szűrte ki, egymaga vette észre, hogy az egyik gránátalmafa alól kikandikál egy csinos lábfej. Ádám az Úr bátorítására odalépett, megfogta a nő bokáját és óvatosan húzni kezdte. A lábfejhez tartozott egy karcsú vádli, egy hosszú comb, egy szív alakú fenék, egy csinos hát, két kerek váll és egy szőke hajkorona. Ádámnak tetszettek a formák. Magára emlékeztették, azonban a nő idomait vonzóbbnak találta.

– Ez mi?

– Ő a nő, és egyben a te asszonyod, Ádám. Évának neveztem el. – A nő felkelt és az Úrra pillantott, majd Ádámra. A férfi lehajolt hozzá, és szelíden lesimította a homokot a nő arcáról.

– Te ki vagy? – kérdezte, és kék szemével értetlenül pislogott.

– Ádám vagyok, a te embered – jelentette ki a férfi, és a gondolat, hogy lett egy asszonya, megmosolyogtatta. Éva összehúzta a szemöldökét és az Úrra nézett, aki erősen bólogatott.

– Ádám, tetszik, amit láatsz? – kérdezte az Úr izgatottan.

– Igen, igen. Nagyon.

– Hát neked, Éva?

– Hm... igen – válaszolta, bájos fejét oldalra billentve.

– Nagyszerű! Akkor minden a legnagyobb rendben – mondta az Úr, és már sarkon is fordult volna, de eszébe jutott még egy gondolat: – Ó, majd elfelejtettem. Minden fáról és bokorról lakmározhattok kedvetekre, kivéve egyet. Látjátok ott a dombon azt az almafát? Azt, amelyiknek a legszebb, legízletesebb a gyümölcse. Arról legyetek szívesek, ne egyetek, különben meghaltok. De mielőtt meghalnátok, egy életen át szenvedni fogtok. És a gyermekeitek, és az ő utódjaik is, minden ember a ti kínjaitokban fog részesülni – vetette oda könnyed hangon, és már ott sem volt.

*

b
billent
yuk

Ádámot nem zavarta, hogy híján van a tudásnak, mert minden, amit Istenétől tanult és egymaga tapasztalt, elegendő volt ahhoz, hogy az ő Éváját lenyűgözze. Mindössze az okozott gondot neki, hogy meglévő esze is oda lett, valahányszor Éva meztelen testére pillantott, amit mindössze némi fény és dicsőség takart be. Ennél jobban sosem vágyott még semmire a kertben.

– Istenem, kikészülök a nőtől... Ha tudnád (de hisz tudod), hogy emeli a szájához a gyümölcsöket. Nem is eszi, csókolja őket. Ha látnád (de hisz látod), hogy a szőrös kisállatokat hogy szeretgeti. Nem is szeretgeti, mellére veszi és csitítgatja őket. És ha éreznéd (de hisz érzed), amit én, amikor meglátom Éva alakját... – panaszkolta sóhajtozva az ő Istenének. Az Úr a férfi ágaskodó hímtagjára pillantott, és elmosolyodott.

– Bízz bennem, fiam, nincs semmi probléma, ismerem jól a nőt. Légy türelemmel, és ahogy Évát, úgy magadat is megismered – kacsintott, és el is tűnt.

*

Ádám és Éva egyik nap a tiltott fa árnyékában heverésztek. Éva a hajával játszott, míg Ádám a felhőket nézte nagy ábrándosan. Az egyik felhő Évára emlékeztette, a másik pedig saját magára. Csak éppen ők soha nem játszottak ilyen furcsán egymással, mint ahogy az a két egymásba gabalyodott felhő. Ádámnak tetszett, amit lát. Szeretett volna így játszani az ő asszonyával. Ekkor Éva oldalra fordult, és mutatóujjával végigsimította Ádám hímtagját.

– Ne, ne piszkáld... – nyüszített fel Ádám, de Éva nem hallgatott rá, és tovább simogatta.

– Én miért nem kaptam ilyen ajándékot? – kérdezte, ajkát lebiggyesztve.

– Nem tudom, de neked viszont van két... – Ádám nyelt egyet, majd folytatta. – ...kerek dinnyécskéd.

– Egyébként, este mindig babrálom az ajándékokat – vallotta be Éva szégyenkezés nélkül, majd folytatta: – És minél többet babrálom, annál nagyobb lesz.

– Igen?

– Igen, csak olyan mélyen alszol, hogy észre sem veszed. Néha kimondod a nevemet, de sosem kelsz fel. Tegnap este a nyelvemet is hozzérintettem, de akkor egy kicsit mint-ha megijedt volna, mert megrándult. Ha akarod, megmutatom – mondta, és Ádám ölé-be hajtotta a fejét, majd fel-le mozzgatni kezdte. Ádám nem tiltakozott. Lehunyta a szemét és élvezte, ahogy a lábujjától egészen a feje búbjáig végighömpölygött rajta a melegség. Azonban kis idő múlva mégis kíváncsi lett, hogy asszonya mit művel vele. Amikor Évára pillantott, tekintetük találkozott. Mindketten elmosolyodtak és miután az asszony látta, hogy emberének tetszik a dolog, egészen felbátorodott. Aztán Ádám hirtelen megremegett, és megkönnyebbülve felsóhajtott.

– Oh, ez... – nyöszörögte kábultan.

– Legközelebb vigyázhatnál, majdnem eltalálta a szemem! – panaszkolta Éva, és megtörölte az arcát.

– Legközelebb?

– Miért, nem esett jól?

– De igen. Gyere, heverj ide – mutatott a mellkasára Ádám. A nő felkúszott a férfi mellé, és hozzásimult. Bár rengeteg kérdés kavargott a fejükben, nem szóltak egymáshoz. Elégedetten pihogtak mindketten, majd a nagy melegben hamar elszundítottak.

*

Ádám Éva kacagására kelt. Kinyitotta a szemét, és látta, ahogy egy csúszómászó vaskos testével az ő Éváját tekergi körül és szorongatja, fejével pedig mellét cirógatja.

– Mit jelentsen ez?

– Ádám, hallgasd, beszél! – mondta Éva lenyűgözve. – Nem is tudtam, hogy van olyan állat, amelyik beszélni is tud. És hallanád, milyen szépeket mond.... – Éva a kígyóval együtt felkacagott, és ahogy rázta őket a nevetést, a nő kíváncsi mellei meg-megfeszültek az állat sikamlós teste alatt.

– Szépeket? Igen? – Ádám éktelen haragra gerjedt. Soha eddig nem érezte ezt: fájdalom, csalódottság és mérhetetlen düh keveréke volt. De mivel nem tudta megfogalmazni, mi megy végbe benne, némán, ökölbe szorított kézzel rázkódott. Aztán egy pillanat alatt úgy elsodorták indulatai, hogy keményen megragadta az érzelmek egyvelegétől megdagadt hímtagját és a hegyével úgy állon vágta a kígyót, hogy az fejét hátracsapva menten szörnyethalt.

*

– Na, ez már rock and roll, gyermekeim! – kiáltotta az Úr örömeiben, és kiugrott az egyik málnabokor mögül. – Tudtam én, hogy bízhatok bennetek! – lelkesedett, majd megölelte két keze munkáit.

– Ezért ma este kivételesen kaptok egy kis kígyólevest – mondta, majd hátára kapta az agyoncsapott csúszómászót, és megindult előre a naplementében. – Ó, ha tudnátok, mi mindentől mentettétek meg magatokat és jövőbeli családotokat... özönvíz, tíz csapás... Na, de majd vacsora közben elmesélem, kinek látta el a baját Ádám.

Lukács Bence

Lukács Bence

Ahová vezetne (Blues)

Néha szeretnék ellátogatni
a roswelli ufófesztiválra
Megismerkednék egy helyi
ufóhívó lánnyal Mériver

Nem mondanám meg neki hogy
foglalt vagyok hogy Pesten
üzemeltetek jól menő
webfejlesztő praxist ez titok maradna

Kémlelnénk Mériver a halszínű eget
Gyanakvó pillantásokat vetnénk a bamba
égitestekre és egymás
lapályait is szemügyre vennénk olykor de lopva

Méri virágos egyberuháját
már korábban észrevenném míg rajtam
olyan gönc lötyögne mi előtte-
sose-még farmering mondjuk (kék)

Elmesélném neki ezt a hülyeséget
ezt a történetet arról hogy hogyan
került végül is énrám ez a vacak
ő megtapogatná s nevetne

Ufófejes bögréből puncsot vedelnénk
és felajánlaná Méri hogy titkosat mutat
ufós helyet a fák közt miről
csak ő tud senki más

És mennénk bezsongva az újmexikói
színpompás est felé
És nem lenne ott végül is ufólelőhely
ahová vezetne Méri

Beszélj

Csak annyira vagyunk túl ezen az egészen
Mint kakaós csiga a házán
Ha máshogy mondanám még megértenéd
Az én szám ezüstcsikó
Az én szám tisztí klub
De a tiéd
A te száz zsoldárok könyve

Csak annyira kezdtük el mint Ördög a teremtést
A Nap hatásvadász
Hiába érted máshogy én attól még mondom
Az én szám szalonnasercli ugyanis
Az én szám kődoboz
De nekem a tiéd a fontos
Beszélj

...

Egyedül az érvényesség véges
Az érzékenység végtelen lehet
Fura hogy a száj hogy vonzza a szemet
Miközben a szem mennyire utál
Csókolva lenni

Nekem a száz kell és csak az
Nekem a szerv ahol szakad
Körévek utcahossza
Nekem csak az kell mit te adsz
Az én szám kúszónövény
Az én szám fénytörés
Majd adok én neked ha béna
A nyelvedet mozgató ideg

Közeledünk már mint légüres hitek
Értjük már egymást
Vagy kezdjük érteni

A legértékesebb páros New Yorkban

– Mióta jársz ide?

– Először vagyok itt. Nemrég költöztem New Yorkba.

– Gondolhattam volna, mert még sose láttalak itt. Honnan jössz?

– Gothamból. Képzelted, micsoda papírmunka volt vele... Meg is érdemelnék egy italt. Mit javasolsz?

– Nálunk a vagányak Rozsomákpálinka™-t isznak. Hozok egy kört.

A randi alapvetően jól sikerült, bár alig jártak a második körnél, amikor megszólalt a férfi szolgálati telefonja. „Élet-halál kérdése”, mondta egy bocsánatkérő mosoly kíséretében, és felvette. A nő nem értette tisztán, miről beszél, de sejteni vélte abból, ahogy a mosoly lepattogzott az arcáról. Már azelőtt tudta, hogy el kell napolniuk a találkájukat, hogy a férfi bejelentette volna.

Olyan sokáig nem jelentkezett, hogy már lemondott róla. Kétségtelen, hogy elfoglalt volt, többször is látta a nevét a hírekben (*Hyper Man megállította a bankrablást; Hyper Man ismét időben lépett közbe*, és így tovább). De legalább ráírhatott volna két hőstett között; elvégre az ő neve is felbukkant időnként az újságokban (*Csoda Csaj debütált a Nagy Almában*).

Aztán, ahogy az lenni szokott, felgyorsultak az események. Kisvártatva érkezett tőle egy üzenet, aztán megbeszéltek egy második randit – ugyanabba a titkos kocsmába, ahol először találkoztak, mert, mint Hyper úr rámutatott, a többi hely tele van paparazzikkal.

Én azért szeretem az átlagembereket, paparazzik ide vagy oda, írta Csoda kisasszony.

Én is. Olyanok, mint a gyerekek, folyton bajba keverednek. De hát erre vagyunk mi, nem igaz?

Most az egyszer azonban nem keveredtek bajba; se Csoda kisasszonyt, se Hyper úrt nem riasztották a randi alatt. Damoklész kardjaként lógott fölöttük a hirtelen életre kelő szolgálati telefon gondolata, de ez nem törte meg az est varázsát. Sőt, talán még segített is nekik közelebb kerülni egymáshoz. Mint Hyper úr fogalmazott, az együtt töltött idejük értékét megemeli a tudat, hogy bármikor véget érhet.

Még az sem idézett elő kínos csendet, amikor a nő bevallotta, hogy parvenü. *Nem voltak mindig ilyen képességeim* – kezdte, a rozsomákpálinkás pohárba kapaszkodva. – *Abhoz képest ügyes voltam. Élsportoló. De szerencse is kellett hozzá, hogy az legyek, ami ma vagyok.*

– Szerencse?

– Igen. Mindig is vágytam rá, hogy kicsit eredményesebben feszegetsem a határait. Tudod, anno én kinn voltam az Olimpián.

– Tényleg? Nem is tudtam. Pedig szoktam nézni, ha nincs elfoglaltságom. Aranyos.

– Hát ez az. Soha nem álltam fel a dobogóra. Képzeld csak el, hogy négy évig újra és újra elképzeled, ahogy a te dicsőségedre szól a himnusz, napról napra újabb áldozatokat hozol, csak hogy formában maradj... és aztán kevesebb, mint két perc alatt összedől a kártyavár.

– Kemény.

– Ezután olyat csináltam, amire nem vagyok büszke – kísérleti doppingszereket kezdtem bevenni. Volt valami előtte is, a sportvilágban mindenki csinálja, de ez most más volt. Teljesen megváltozott a testem.

– Na és mire lettél képes?

A nő válasz gyanánt felvett két evőpálcikát az asztról, és elkapta velük az arra repülő legyet.

– Nem mondod, hogy a szupergyorsaság a képességed? Nekem is! – lelkesedett, miközben lefutott Kínába és vissza.

Miután a hasonlóságukra fény derült, mindketten tudták, hogy innen olajozottan fognak menni a dolgok. Szinte egyik napról a másikra megvolt az első közös hőstettük; az első közös ellenségük; aztán Csoda kisasszony odaköltözött Hyper úr rejték helyére. Álomkapcsolat, majd álmházasság lett az övék, ahogy a Szuper Szennylap™ cikke is megírta. Felhőtlen, veszekedés nélküli. *Nagyon elfoglaltak vagyunk, nincs időnk problémákra*, magyarázta Hyper úr a riporternek. Nem tudta, hogy közben Hyperné azon tűnődött, mi lett volna, ha megmarad középserű futónak, majd edzőnek ment volna, és most esténként jólesően, elégedetten unatkozna a tévéje előtt, még a Hőshíradóra sem figyelve.

Haruspex

(A béljós)

„A politikusok mellé szegődő béljósok többnyire egy leendő nagy államférfi támogatásának megszerzésével próbálták karriert csinálni, míg az állami béljósok a szenátusi politikát támogatták. Az állami és a magánjósok tevékenysége a 2. század végére teljesen szétválík, mi több, szembenállásig fajul.”

A Festő gyorsan bezárta maga mögött a kocsmá ajtaját, mintha ide már nem érnének el képzelt üldözői. Lihegett. Mostanában szorongás fogta el, ha kilépett a lakásból, szinte rohant, nem nézett senkire. Hajnalban régen futni járt, de legutóbb egy felcsavarodott zászlót okulásul kitett kivégzettnek nézett, öklendezett, hiába ment közelebb, már nem tudta kivenni a fejéből a látomást. Érzékcsalódásait mindig megelőzte egy hír, szorongást keltő, amihez hozzáköltött, amit továbbgondolt. Korábban jól fizető megrendeléseit voltak, „historista”, mondták egykori főiskolai társai összekacsintó megvetéssel. Főiskolán is tanított, szeretett szép lányok előtt mesterként tetszelegni.

Aztán egy idő után dolgozni sem tudott kijárni. Visszafordult a lépcsőházból, szorongott. A hírek szerint visszaállították a lányiskolákat. Így jobb mindenkinek. A lányokat így olyasmire taníthatják, amire valóban szükségük van. Főzés, takarítás, gyereknevelés, smink, frizura. Nekik is jobb lesz így. Minek a nőknek matematika, történelem meg pláne? A fiúk pedig ezalatt megtanulhattak minden fontos dolgot, közelharcot, lőfegyverek használatát, a foci szabályait, és minden történelmi sérelmet, amiért nekik majd elégtételt kell venniük. Indulókat, menetelést. Hát nem szépek, ahogy egyenruhában masíroznak régi Horthy-nótákra? Hát nem édesek ezek a kislányok, amikor házi feladatként sütit sütnék? Nem boldogabbak így? A nagyszülők meghatottan bólogatnak, de, milyen édesek.

A festő gyerekatonákat látott zombitekintettel, mint egy régi Ugandáról szóló híradásban. Neurózis, mondták a pszichiátrián. Túlérzékenység, realitáskontroll elvesztése. Alkotással talán kompenzálható. A Festő elkezdte megfesteni a látomásait, s nem kapott több állami megrendelést.

Szomszédja hetente feljelentette, de szerencsére őt már nem vették komolyan a hivatalok. Gyöngybetűkkel feljelentő leveleket írt naphosszat, vádolt, sérelmeit részletezte, elégtételt követelt, állítólagos kapcsolataira hivatkozott.

A Festő úgy érezte, nagyon is kontrollálja a realitást, jobban, mint bárki más. Az a félelme támadt, hogy megsejt dolgokat, előre lát, mint a múltkor a boszorkányégetést, amikor égették azt a folyóiratot, emberi alakot látott a lángokban, aztán ott volt a hírekben a lincselés. A jégesőt a hajnali fényben bogáresőnek, féregzivatarnak látta, kozmikus pusztulás-szimbólum, morogta, ablakot nyitott, de mégsem nyugodott meg teljesen az olvadó jégszemek látványától.

Szorongott, a jelen híreit tovább csomózta, követte a vékonyodó fonalat. Kitalálni, merre tartanak az irányvonalak. Megfigyelni a visszatérő elemeket, tendenciát, elvárt értékeket. Csak meg kell hosszabbítani őket, mint a vonalakat a perspektívában.

Egy barátja maradt, a Kriptozoológus, járóbeteg szakrendelésen ismerkedtek meg. A Festő megörült, szóltanul leült törzsasztalukhoz, megmenekült. Szörnycsapdái a Festő mindig is térplasztikaként értékelte. Nem létezőnek mondott lényekben hitt, kihaltakban, mitikusakban, bizonyítéknak szánta az elfogásukat. Vastag halászháló volt mindig nála, csomózgatott, mint aki folyton halásziidényre készül. Hatalmas varsákra emlékeztető hálócspadái voltak, a Festő közös kiállítást tervezett vele, de nehezen tudta ráterelni a beszélgetést, mert a Kriptozoológus mindig csak egy témáról beszélt, ami aznap foglalkoztatta, közben járt a keze, szótta a hálót képzeletbeli lényeknek.

– A fiatalok, nem félnek azok semmitől, azt hiszik, majd félig gép kiborgot csinálnak belőlük. Fáj valamijük, hát majd nyomtatnak egy darab belet, gyomrot, kicserélik. Aztán halhatatlanok lesznek. Amikor már kicseréltek bennük mindent műanyagra – dróthurkot rejt a csapdába, körbetekeri spárgával.

A Festő délelőtt befejezte az amfiteátrum háttérét. Utánaolvasott a témáinak, dűnynyögött vázlatkészítés közben. – Didaktikus funkciójuk a birodalom népszerűsítése, elvárt értékek közvetítése... – olvasta hangosan. Római palmetta-motívumokat keresett a bejáráshoz. A küzdőtér üres volt, nem látta még tisztán a képet. A reggeli hírekben a Ketrecharcot népszerűsítették, új sportág, önbizalmat erősít, és növeli az állóképességet, mondták, s a Festő egész nap nem tudott szabadulni a gondolattól. Aztán úgy érezte, szomszédja hallgatózik az ajtaja előtt, gyakran így is volt, felkapta a kabátját, átvágott a téren.

A kocsmában félhomály volt, szüntelenül duruzsolt a tévé, riogatott. A Kriptozoológus meditatív monotonitással hurkolgatott, mintha tudomást sem venne barátjáról.

– A félelem leszállítja a tudatállapotot. Debilizáló szorongás, hallott már erről? – mondta, állával a tévé felé bökkve. – A tudat visszatér a gyermeki állapotába, visszafejlődik, beszűkül. S akkor már gyermekként vezethető bárhová.

A Festő fejben már meg is hosszabbította ezt a csapásirányt, összekapcsolt, megjósolni próbálta a következő lépést. Mint a sakkban. Kitalálom a lépéskombinációkat. Ne érjen meglepetés. A klinikán is mondták, a kiszámíthatóság szorongást csökkent.

A híradó után látnokok hirdették magukat, még a Kriptooológus is felnézett egy pillanatra. Amulettek, rontást hatástalanító bálványok. Távol tartják az Ellenséget, garanciával. Béljós? Kapta fel a fejét a Festő. Rossz érzése lett, eszébe jutott a félkész amfiteátrum, új képek jelentek meg a fejében. Áldozat – jegyezte fel noteszébe – állati, emberi. Ellenség feláldozása.

– Julius Caesar nem hallgatott ránk, de Claudius hitt bennünk! – csilingel egy kedves női hang, gyakorlott reklámbemondó.

– Egyszer elkapok egyet, egy áldozatul esik biztosan, kivettem a csapdákat az erdőbe... - mondja a Kriptooológus. – Akkor majd felboncolom, s megmutatom mindenkinek, hogy léteznek! – Elégedetten próbálgatja ujjával a fojtóhurkot.

A Festő hazaindul, fejében már kialakult, mi legyen az aréna közepén. Gondolatban felvázolja az emberáldozatot, edényt, jószokat. Válaszra váró tömeget a lelátókon, gyermeki irtózás és kíváncsiság az arcokon. Feloldásra váró félelem. Díszpáholyban ülő főembert, aki előre tudja, mit olvasnak ki a belekből, az ő győzelmét, nem is mernének mást.

A festő hazafelé tart, fejben már fest, szomszédja a függöny mögül leskelődik, feljegyzik érkezésének pontos dátumát.

Megtorpan, tekergő lények tömege borítja a járdát a ház előtt.

Az esőfelhőből, épp, mint a festő látomásában, zsíros cseppekben hullik a féregeső.

Baka L. Patrik*

Ajtók odaátra

Mozdulatlanul. Mozdulatlanul. Mozdulatlan.

A szívverés lassul, lassan, szinte elhal.

A látótér peremén feldereng a szoborkert emlékárnya.

Túl az elvesztett ajtón: az otthon. Vagy az otthon vágya.

Keresés közben az általuk lecserélt és válogatott

ruhák bár szénrefesthetőek, de az alsóneműkkel mégis mi lesz?

A csipke könnyen szakadó szívárványa megőríz valamit

a kényszerű neveltetés alsóbb rétegeiből, önmagunk keresése közben.

Talán egy-egy megszaladt tulajdonság teszi, túl élénk álom,

elvágyódás, kézügyesség vagy a vágy maga. A minta bizonytalan –

ha van. Amiként a kapu mérete, hogy a gomb kacsint vagy megmar,

hogy a falból, a kútból, a tapéta royal-mintáiból vagy a tölgy odvából nyílik.

Csak nyíljon. Mit sem számít az iránytű iránya. Az összeálló

táj és kép logikája vagy oktalansága, a bolygónyi

sakktábla három szereplője, a tükör csapdái, görbülete,

vagy a romlottság és erény határolta skálán való ingadozás.

Ha a hallhatatlan csontfurulya táncra kéri a vázat,

ha a birsalmaligetek illata olyan keserű, mint a mennyország,

ha az azonosulás a szoborszerűségben és az üvegajkak vasízú csókjában teljesedik ki,

észre kell végre venni, hogy kik is vagyunk.

A történetet nem a komponensei határozzák meg végül,

hanem a tálalása; az öntudat svédasztalánál

elfogyasztott utolsó vacsora gusztusa. Így lehet, hogy azok az ajtók

bennünk nyílnak, mi pedig gyakornok teremtők vagyunk, önmagunknak.

Csápok

Valami megremegett a horizonton túl,
amíg az ágy támláján hívtam fel a figyelmet én is,
hogy vagyok, mert lennem kell, ha már egyszer
tudattam jocóról, hogy kinek a mije, hol, hogy és hányszor
járja át, mint a krumpliciágyást a vasszagú lé, ha túl mélyre ásol.
Kártyázzunk! Korokon és rémtörténeteken át,
amíg a kozmosznövény,
az akasztókötelektől és kilyuggatott paplanok sóhajától
rozsdásra súrolt vasfa le nem törik az ágáról,
mely egymaga élő csak, mint a tegnap este festett fraktál
a felnőtt színész bal alsó sarkában.
Nem mindig egyszerű eldönteni: a látkép revült-e el,
vagy a látásom romlott-e meg.
[Ha még csak a távolban zajlik, az most pozitívum (+)
vagy negatívum (-)? És mikor majd közel ér?]
Elvégre, ha a híd, amit a szférák közé szőttünk,
csupán vázlatpontok tömege? Vonalak, egy-két ferde ív,
és igen, főként a csendek egyedül őszinte, fáradt, cukros remegése?
Ha a korszakainkon át is csak ilyen szélesre nyílik az ajtó?
Ha az égről lehullt összes madár is kevés,
hogy elaltasson? Hisz amikor a fejem
oldalra dönteném, a pici csontok átszakadnak a tollak alól,
és véresre csókolják az arcom.
Kevés a csáp ahhoz, hogy összefogjam mindezt. Hogy
híd legyenek és ajtó a csendben, ének, amitől
összeforr az álom, amit a párnába töröltem, mint
megalázó gyűlöletet az ágyon.
Hiszen ha most még nem is kevés, egyszer úgyis biztosan az lesz.

*A szerző a versek írásakor a Kisebbségi Kulturális Alap (Fond na podporu kultúry národnostných menšín) ösztöndíjában részesült. A versek a *Tükör a nappalokra, menekülőút az éjszakának* című kézirat részét képezik.

Nemes István

A Káosz Szívének káosza

– avagy hogyan (ne) adjunk ki
könyvet a kilencvenes években? –

Nem szeretnék túl terjengős lenni, de a tapasztalatom az, hogy az indulásom óta felnőtt egy-két generáció tagjainak többsége nem ismer, vagy még ha hallotta is a nevemet, semmit nem olvasott tőlem. Illőnek érzem tehát egy kurta bemutatkozással kezdeni. 1961-ben születtem, tízéves korom óta próbálkoztam írással – eleinte Rejtő-utánzatokkal –, aztán 1979-ben beléptem az akkor alakuló debreceni sci-fi klubba, és – noha korábban is voltak előzmények – ekkortól datálható, hogy masszívan elkezdtem a fantasztikus irodalommal foglalkozni.

A nyolcvanas évek vége felé, amikor már tudtam valamelyest angolul, és volt vagy 6-8 megírt regény a fiókomban, egy javaslatra találkoztam a debreceni Csokonai Kiadó főszerkesztőjével, és a kb. félórás beszélgetésünk során sikerült meggyőznöm őt, hogy ne háború előtti ponyvák kiadásával próbáljon plusz bevételt szerezni, hanem inkább sci-fivel kísérletezzon. Ezt követően úgy sétáltam ki a szerkesztőségéből, mint megbízott sorozatszerkesztő.

1989-ben jelent meg az első „könyvem”, Robert E. Howard *Conan, a barbár* című műve, amelynek novelláit úgy vadásztam össze az általam ismert (és a könyvtáramban meglévő) angol nyelvű kötetekből). Semmi rendszer, semmi átgondoltság, kivéve azt, hogy én akkoriban pont ezeket tudtam beszerezni angolul.

A Csokonai Könyvkiadó főszerkesztője nem ígért és nem is adott szóra érdemes díjazást a szerkesztői és fordítói munkámért, noha a *Conan*-könyv az akkori viszonyokhoz mérten elképesztő nyereséget hozott... de azt ígérte, hogy a sorozat hatodik kötete az én regényem lesz majd. És igen, hamarosan sor került a *Kavics a nyakban* című sci-fi regényem szerkesztésére... A szerkesztő hölgy jelezte is, hogy tetszett neki, kellemes olvasmány... ámde pech: a kiadó vezetőjét magasabb pozícióba helyezték

(ő lett a Hajdú-Bihar Megyei Napló – napilap – új főszerkesztője), az utódja pedig hallani sem akart a korábban tett ígéretekről – avagy a „gyalázatos sci-fi ponyva sorozat” folytatásáról.

Szóval, a sorozat itt véget ért... ahogy sorozatszerkesztői pályafutásom is, alkalmilag.

Ám eközben egy régi barátom, akit épp a debreceni Kronosz sci-fi klubból ismertem – Hajja Attila –, ekkor lett munkanélküli, és azt találta ki, hogy a végkielégítéséből saját kiadót alapít. Ez lett az Art Phoenix Kft., amelyből aztán – tőlünk független – szerzői jogviták miatt végül lemaradt az „Art”, és Phoenix lett.

Az Art Phoenix a *Találkozás* nevezetű képregénymagazinnal indított, amely kezdetben Hajja Attila *Találkozás* című novellájának és annak folytatásainak képregényváltozatát tartalmazta (amelyet Szendrei Tibor rajzolt meg, hónapról hónapra), de aztán cikkek és novellák, novellafordítások is megjelentek benne – például általam fordított *Conan*-novellák is.

Eközben – vagy talán ezt pár hónappal megelőzően – én, Kornya Zsolt és Rácz Mihály barátaim kitaláltuk Cherubion világát, és sok-sok közös borozgatás közepette megalkottuk a *Harc az Éj Kövéért* című regényt. A sors úgy hozta, hogy bár az ötletek közősek voltak, a megírás tetemes része rám maradt, íróársaim inkább a tervezetéből vették ki a részüket. (Egyáltalán nem elhanyagolható módon!)

Ezt az elkészült regényt kinyomtatva magammal vittem az 1989-es szegedi Szeffert táborbába, ahol többek között Trethon Judit is elolvasta, és pár hónapra rá felhívott telefonon azzal, hogy új fantasysorozat indul a Zrínyi Kiadónál, amelynek ő a sorozatszerkesztője, és szívesen kiadná a *Harc az Éj Kövéért* című művet. Ám eddigre én már megegyeztem Hajja Attilával, hogy ha a képregény magazin után/mellett elindul az új könyvsorozat, akkor a *Harc az Éj Kövéért* lesz a nyitóregény. Szóval, ezt nem ígérhettem oda Juditnak. Javasoltam neki, hogy esetleg Koch Gyuri (Michael Aschroft) barátom *Hoymila* című regénye legyen a nyitókötet... és Judit mondta, hogy igen, az lesz, már megegyeztek... az én regényem a sorozat második kötete lehetne.

Rákérdeztem a leadási határidőre, kiderült, hogy két hetem lenne... én pedig bevállaltam, hogy bár a *Harc az Éj Kövéért* nem tudom odaadni, de két hét alatt írok egy új regényt.

Amikor erre rábólintott, még kavarogtak a fejemben az elképzelések. Nyilván, úgy merészeltem ilyen rövid határidőre elvállalni, hogy valamely már *meglévő* regényem átírásában gondolkodtam. Ekkor már kilenc megírt (vagy majdnem befejezett) regény hevert a fiókomban, plusz egy fantasy kisregény, *Az az átkozott varázskard* is, amelyet pár évvel később *A Hajnal Lovagja* című regényembe olvasztottam bele.

Mivel ekkoriban buzgón szerepjátszottunk AD&D-t, hétről hétre összegyűltünk, és dobáltuk a kockákat, felvettem a lehetőséget a játékosársaimnak, és mivel nagy lelkesedést tapasztaltam, a lejátszott sztorikra és a részt vevő karakterekre alapozva írtam meg a regényt – valóban két hét alatt –, amely *A Káosz Szava* címet kapta, és a John Caldwell

szerzői név alatt jelent meg 1990-ben. És bár akadtak lehúzó kritikák is, a pozitív visszajelzések száma jelentősen nagyobb volt.

Nekem változatos élményeim adódtak. Kaptam durva leszólásokat is, de azok nem értek fel a tényleges, pozitív tapasztalatokkal. Felsorolni is lehetetlen lenne a szívmengető, rajongói megnyilvánulásokat... amelyek hihetetlenül ösztönzően hatottak rám, és arra készítették, hogy írnom *kell* folytatást *A Káosz Szavához*.

Volt egy hétféve Nyíregyházán, amikor non-stop szerepjátékoztunk Kornya Zsolt mesélésével. Ebből a sztoriból lett később *A Káosz Szíve*. Természetesen a könyvben a történet jelentős részét másképp írtam meg, mint ahogy maga a címadó varázstárgy sem szerepelt a játékban.

A lényeg: megírtam a regényt, és aztán alaposan meghúztam (az addig megtanult szerkesztői elvek szerint); igyekeztem kiszedni belőle minden fölösleges részt, csakis a lényegre koncentráltam. Kornya Zsolt barátom, aki akkoriban még nem volt Raoul Renier, szintén elolvasta, átbeszéltük, szerkesztettük.

Oké, elkészült a regény... de mi legyen vele?

A legegyszerűbb az lett volna, ha beajánlom Trethon Juditnak, azaz a Zrínyi Könyvkiadó Griff Könyvek fantasysorozatába...

...ámde eddigre történt némi elhidegülés: nem mennék bele a részletekbe, de úgy éreztem, anyagilag átverték, és nem tartották be a szerződésekben foglaltakat. És itt nemcsak *A Káosz Szavának* szerződésére gondolok, hanem arra is, hogy az általam javasolt és általam fordított *Lord Valentine kastélya* (Robert Silverberg) honorjának csak a felét fizették ki. Értsd: van egy szerződés, amelyre alapozva én – naivan – otthagytam az akkori munkahelyemet, mert arra számítottam, hogy ami pénzt a regényért és a fordításért kapok, abból meg tudok élni vagy két évig... vagyis, ha nem jön össze a szabadúszó életmód, akkor is van minimum másfél vagy két évem arra, hogy új állást találjak. És értsd: *nem* kaptam semmiféle minőségi kifogást, avagy bármiféle kifogást – egyszerűen csak fele összeget fizettek – mert megtehették.

Szóval, itt tartottam ekkor. Nem vagyok egy pereskedő típus, lenyeltem a békát, és elfogadtam, hogy így alakult... hiszen még így is hálás lehettem, hogy kezdő íróként és kezdő (középhaladó?) fordítóként lehetőséget kaptam. De aztán adódott még egy *váratlan* vitám Trethon Judittal – neki valaki mással támadt vitája, és azért neheztelt, mert én nem álltam mellé ebben; a részletekbe nem mennék bele –, de aminek végkimeneteleként kölcsönösen megsértődtünk egymásra. Ebből (is) adódott, hogy nem igazán akartam a Zrínyinél vagy Juditnál kilincselni *A Káosz Szívével*.

Na, most értelmezzük a helyzetet! Én ekkoriban Hajja Attila üzlettársaként működtem az Art Phoenix kiadónál. Ő sorra kiadta a regényeim és a fordításaimat – a sorozat első kötete a *Harc az Éj Kövéért* volt, a második kötet az én fordításom, *Andre Norton: A Csillagember fia*, a harmadik kötet szintén az én regényem: *David Gray: Worluk átka*, a negyedikre becsúszott egy Nemere, de aztán az ötödikre jött a *Jeffrey Stone: Az Éj Kardja*, és így tovább.

Máig sem tudom, mi lehetett az oka annak, hogy *A Káosz Szíve* nem az Art Phoenix sorozatban jelent meg, pedig ez a megoldás kínálta volna magát. Nekem úgy rémlik, akkoriban eszem ágában sem volt új kiadót indítani. Miért is tettem volna? Izgalmas és óriási lehetőség volt számomra az Art Phoenix, és még az ottani igényeknek is alig bírtam eleget tenni. Tényleg nem tudom az okot, de valahogy úgy alakult, hogy én sem nyomultam *A Káosz Szívével*, és Attila barátom sem erőltette a témát különösképpen.

De keresnem sem kellett, adódtak más lehetőségek.

Akkoriban úgy képzeltem, hogy akár magánkiadásban is publikálhatom a könyvem, a terjesztők tülekedni fognak érte, és mindaz a kb. harmincezer olvasó, aki megvette *A Káosz Szavát*, közelharcot vív majd, hogy a tízezer példányra tervezett könyvből hozzájuthasson egy „ritka” példányhoz.

Ma már csak mosolygok a naivságomon. Bizony, ezek a dolgok nem egészen így működnek.

Már terveztem, hogy a könyvkiadás gazdasági részére én is alapítok egy saját céget – egyéni vállalkozást, Bt-t vagy Kft-t, és gyűjtöttem a honoráriumokból befolyó pénzt, hogy össze tudjam szedni az akkori minimális törzstőkét, amely egymillió forint volt ugyan, de csak a felével kellett ténylegesen rendelkezni, a maradék félmilliót műszaki felszerelésben vagy szellemi apportban is be lehetett vinni a cégbe. (Nem akarok hülyeséget írni, hiszen nem értettem sosem a gazdasági követelményekhez... csak azt írom, ami akkoriból rémlik nekem, és ebből csak annyi volt biztos, hogy kell félmillió forint készpénz. Akkoriban ez egy átlagos munkakörben nagyjából kétévi fizetésnek felelt meg. Én havi tizenhétezer forintot kerestem bruttóban, amikor otthagytam a *Vízművet*.)

Már épp elindítottam volna a cégalapítást, amikor jó barátommal, Kornya Zsolttal beszélgettem erről, és azt tárgyaltuk, hogy ő hogyan tud beszállni – nem pénzzel, hanem szellemi munkával –, amikor Zsolt egy nap váratlanul azzal állt elő, hogy tud egy jobb megoldást: minék új céget alapítani és a bürokráciával foglalkozni, amikor az ő édesapjának van egy szállítványozási Kft-je, amelynek keretein belül simán megoldhatjuk a könyvkiadást – csak fel kell vennie azt a tevékenységi kört, és mehet a dolog. Mivel én már akkoriban is ódzkodtam bármiféle cégvezetéstől, bürokráciától, örömmel hallgattam meg a javaslatot, amely azzal kecsegtetett, hogy mi csinálhatunk mindent, ahogy eredetileg terveztük, nem szól bele senki, azt adunk ki, amit akarunk, és így tovább...

Én úgy ítélt meg, hogy egy nagy szállító cég picike mellékvállalkozása leszünk, és tetszett a felállás, hogy nem nekem kell majd a gazdasági részével foglalkozni, számlákat és szállítóleveleket írni... mi csak írjuk és/vagy fordítjuk a könyveket Zsolt barátommal, és hamar befutunk. Nem akarunk túlnőni semmi más kiadón, versenyezni sem, az Art Phoenixszel sem, csak békésen eltölteni az időt a hobbinkkal, és évente megjelentetni vagy 3-4 könyvet, a szívünk csücskeit. Ahogy jön.

Mivel Zsoltnak korábbról már volt egy „sorozata”, amelyben saját fordításai gépelt változatát adta közre öt példányban – esetleg 20-30 példányban fénymásolva –, közös megegyezéssel megtartottuk az általa kitalált nevet, az „Oberon Könyvek”-et. Úgy beszéltek meg, hogy az első kötet *A Káosz Szíve* lesz, aztán Zsolt egy *Conan*-fordítása következik (*Robert. E. Howard: Árnykirályok*), majd újra én jövök egy *Káosz*-folytatással, és így tovább...

Mi ketten gyorsan megoldottuk *A Káosz Szíve* szerkesztésének véglegesítését, aztán én betördeltem, és az Art Phoenix kiadó lézerprinterén kinyomtattam. Itt jegyzem meg, hogy Hajja Attila barátom mindenben készségesen segített, mintha nem is épp egy konkurens kiadót próbáltunk volna létrehozni. Sőt, még tippet is adott, mit és hogyan csináljak...

Szendrei Tibor grafikust ekkor már vagy egy éve ismertem, és őt meg tudtam bízni a borító elkészítésével. A színes címlapok festésével még Tibi is a pályája elején járt, és – fogalmazzunk úgy – a borító nem igazán sikerült látványosra. De mindez csak viszonyítás kérdése (az azóta elkészült borítóihoz képest), és nekem így is nagyon tetszett! Ha nem Tibi csinálja, más alternatívám nem is igen lett volna, hiszen nem ismertem más festőt, szóval, egy kép nélküli borítót használhattam volna... vagy esetleg olyan képet, aminek nincs sok köze a fantasyhez, Skandar Graunhoz pedig pláne semmi.

Mindez 1990-ben történt, amikor Debrecenben csak egyetlen színesfénymásoló cég létezett, és az sem igazán nyomdai felbontásban dolgozott. A fénymásolatok, amiket szóróanyagoknak szántam a terjesztőknek, eléggé besötétedtek, és nem igazán vonzották a tekintetet.

(Kissé előreszaladva jegyzem meg, hogy pár évvel később szóba került ez a borító Matyi Dezsővel, aki már akkoriban is a Pécsi Direkt terjesztőcég tulajdonosa volt, és ő látta el Baranya megye utcai könyvespultjait és Pécs boltjainak java részét is... Dezső mesélte, hogy neki annyira nem tetszett ez a címlap [meg a viszonylag nagyméretű, és ahhoz képest vékony könyv], hogy mindössze nyolcvan példányt vitt el belőle Budapest-ről Baranyába, pedig a fantasykből és a sci-fikből általában 500 példányokat szokott, illetve, néha többet is.)

Mivel az Art Phoenix és Hajja Attila révén már volt ismeretségem az Alföldi Nyomdában, kézenfekvő volt, hogy ne is keresgéljek más nyomdát, hanem városon belül oldjam meg. Ráadásul, egy utcányira laktam az Alfölditől, 8-10 perc gyaloglás maximum. Kedvesen fogadtak, mindent letisztáztunk, kértem árajánlatot, és pár nappal később alá is írtam a megrendelési szerződést a Bauker Kft. nevében... Ezt követően már minden ment a maga útján. Mert így szokott. Hozzáértő nyomdász szakemberek segítettek a munkát, és bármi apró probléma adódott, elmagyarázták, és segítettek megoldani. Manapság is azt mondogatom mindenkinek, aki saját kiadáson töri a fejét, hogy nem a könyv elkészítése a gond...

...hanem az eladása.

És, igen, ekkor vette kezdetét az a Canossa-járás, amely *A Káosz Szíve* kapcsán a leginkább megviselt.

Tipikus kezdő író (kezdő kiadó) hiba, hogy nem azzal kezdtem, hogy felmérem az igényeket, hanem épp fordítva: eldöntöttem, hogy tízezer példányban adom ki – mert csak –, és utólag kezdtem el azon dolgozni, hogy ezt a tízezer példányt ki is tudjam helyezni a kereskedőkhöz.

Úgy véltem, nem lesz nagy ügy, csak leülök a telefon mellé, felhívogatom a terjesztőket – volt egy címlistám –, kiajánlgatom a könyvet, és hivatkozni fogok arra, hogy ez a „nagy sikerű” *A Káosz Szava* folytatása... és majd kapkodni fognak a lehetőségek után, és nagy valószínűséggel a lista végén található terjesztőcégeknek már nem is fog jutni ebből az új könyvből.

Kétnapos telefonálgatás után kezdett körvonalazódni, hogy az eladandó tízezer példánynak még a felére sem akadt vevő. És a „vevőt” értsük úgy, hogy egyetlen példányt sem vettek meg fixen, csakis bizományba... ami azt jelenti, hogy kiszállítok nekik X darabot, és majd – egy vagy kettő hónap múltán – annyit fognak kifizetni belőle, amit ténylegesen el is adtak. De ezt nagyjából tudtam, hogy így működik, és örültem, hogy egyáltalán van hova kiszállítatni a teljes mennyiség felét.

No de, mit kezdek a maradék ötezer könyvvel?

Miután telefonon nem boldogultam tovább, elvonatoztam Budapestre, és gyalogosan elkezdtem sorra járni azokat a terjesztőcégeket, akikkel telefonon nem tudtam kapcsolatot teremteni, illetve akik pár szó után lazán leráztak. Vittem magammal pár példányt *A Káosz Szavából*, hogy meg tudjam mutatni, minek a folytatása lesz, plusz vittem homályos-sötét fénymásolatokat *A Káosz Szíve* címlapjáról, még mindig remélve – ámbár már megcsappant lelkesedéssel –, hogy majd ráharapnak a lehetőségre.

Hadd mondjak el annyit magamról, hogy mindig is önérzetes fazon voltam, néha túlzottan is, gyakran a saját káromra. Ez annyit tesz, hogy mindig is utáltam szívességet kérni, könyörögni, mint ahogy alkudozni sem tudtam. Általában elég könnyű (vagy épp nehéz) velem megegyezni, mert én nem alkudozok: vagy rábólintok az ajánlatra, vagy azt mondom, hogy kösz, nem, hagyjuk... és elsétálok. Sosem voltam jó üzletember, na...

Szóval, lelkiileg eléggé megviselt, hogy úgy kellett házalnom a könyvemmel, mint valami zokniügynöknek, aki maga is tisztában van azzal, hogy a silány áruja úgysem fog kelleni.

Szóval, gyalogosan jártam Budapest utcáit egy megtervezett útiterv szerint. Az egyik legelső, logikusan útba eső cím a Bestseller volt, amely akkoriban a legnagyobb terjesztőnek számított, ők 2-3-4000 példányt is átvettek egy könyvből, és nagyrészt el is adták. Persze, velük már telefonon is próbálkoztam – gyorsan elhajtottak –, de valahol ott lüktetett bennem az az érzés, hogy személyesen, hogyha megmutatom a címlapot + a zrínyis *A Káosz Szava* könyvet, megértik majd, hogy ez nekik is előnyös biznisz lehet...

Az első csalódás akkor ért, amikor megtaláltam ezt a terjesztőt, és saját szememmel

láthattam, hogy korántsem akkora nagy, mint amilyennek hittem: gyakorlatilag egy utcára nyíló, magassíkszintes lakás, ahová lépcső vezet fel... és ez a lépcső (a szabad ég alatt) is úgy tele volt zsúfolva zsugorfóliába csomagolt könyvekkel, hogy egyszerre maximum egy embernek nyújtott ösvényt a fel- vagy lejárásra. Miközben felfelé indultam, vissza kellett hátrálnom az utcára, mert jött szemből valaki, aki kb. tíz csomag (száz darab) könyvet egyensúlyozott. Amikor felmentem, egy nálam fiatalabb, csupa ideg hölgy fogadott, Mariann... A nevét is tudtam, felismertem a hangját, lévén, hogy vele tárgyaltam telefonon. Ő rázott le udvariasan már az első mondataim után...

Most, így személyesen, barátságos és megértő volt, ámde határozottan elutasító. Nézek már körül, zsúfolásig vannak... hova tudná elhelyezni az én könyvem? Vagyis: öt percen belül már ismét az utcán voltam, megalázottan, leforrázottan.

Mivel ezt esélytelennek éreztem, nagy sóhajtásokkal mentem tovább a következő címre.

Egy olyan terjesztőhöz jutottam, akivel telefonon – valamilyen okból – előzőleg nem tudtam beszélni. Mivel ez egy nagyobb helyiség volt, és épp egyetlen vevő sem bóklászott arra, barátságosan fogadtak, behívtak, hellyel kínáltak, és még kávé is hoztak. Gyanús! Gyanús! De legalább végre nyugodt körülmények között elmondhattam, milyen könyvet kínálok, és meg tudtam mutatni a címlapot és *A Káosz Szavát* is. Érzékelttem, hogy nincs happy-hurrá hangulat, de legalább a főnökasszony tudta, miről van szó, és mosolyogva mondta, hogy „Ja, ja, Skandar Graun, a félork – a fiam olvasta”... Ők is árusították, és elég jól fogyott. Szóval, miért is ne, átvesznek belőle háromszáz példányt bizományba...

Rákérdeztem, hogy nem lehetne-e ötszáz, és – ismétlem: gyatra üzletember voltam és vagyok – őszintén elmondtam, mennyire vacak helyzetbe kerültem.

Megszántak. Aláírtunk egy szerződést ötszáz példányról, noha ez nem azt jelentette, hogy el is adják, csupán annyit, hogy ide kiszállítható, ők pedig átveszik, és majd egy hónap múlva elszámolunk... az eddigiekhez képest ez is hatalmas siker volt. Kezdett visszatérni a hitem... Még a kávé is megittam, pedig amúgy nem kávéztam.

Mentem tovább; ekkor már kisebb terjesztők következtek. Ötven és száz példányokkal házaltam, és egy kivételes helyen még az a „csoda” is megesett, hogy *fixre* vettek át kétszáz példányt... azaz, ezt eleve eladottnak tekinthettem. Harmincnapos határidőre küldhetem a számlát, és akkor is kifizetik, ha nem sikerülne eladni a könyveket. Huh! Micsoda nagystílűség! Persze, a „fix” azt jelentette, hogy 5%-kal magasabb árrésért veszik át... de kit érdekelt ez. (Évekkel később persze kiderült, hogy ezek a kereskedők cserebérelgettek egymással, azaz, akik átvették *fixre* – magasabb százalékért –, az eladatlan példányokat elcserélték olyanokkal, akiknek bizományba adtam oda... és ezek a bizományosok később visszaadták nekem. Ám ekkoriban ezt még nem tudtam, csak örültem, mint majom a farkának...)

Lényeg, ami lényeg: a délután végére eljutottam odáig, hogy a tízezer példányból 7200-at már volt hova kiszállítani. Igaz, arról fogalmam sem volt, hogy mi a francot

kezdek a maradék 2800 példánnyal, de már így is jobb volt a helyzet, mint a nap kezdetén. Még ha nem is tökéletes, de legalább már úgy utazhatok haza, hogy nem vallottam szégyent... a könyv még így is nyereséges lesz, folytatódhat az Oberon sorozat. (Persze, ezt a 7200 példányt automatikusan *eladottként* könyveltem el magamban.)

Aztán, amikor már hazautazni készültem, és a Nyugati Pályaudvar felé caplattam, a sors úgy hozta, hogy ismét a Bestseller felé vitt az utam. Ekkor már tele voltam bizonytalansággal, és feltört bennem az önérzet: kapják be, én ugyan nem fogok könyörögni. Úgyis csak megint elhajtanak...

De: ha ez az én saját kiadóm lett volna, lenyelem a kudarcot... lesz, ami lesz... ám mivel úgy éreztem, itt Zsolt és az édesapja felé is felelősséggel tartozom, nyeltem egy nagyot, és elhomályosuló elmével ismét felcaplattam a könyvekkel két szélén megpakolt lépcsőn.

Mariann persze azonnal megismert, amint meglátott, és már az ajtóból grimaszolt rám, és jelezte, hogy „nem, nem, kizárt”. Kínos érzés volt, de tettem még egy próbát: talán nem könyörögtem (bár lehet, hogy mégis), de többször is elhadartam, hogy mennyire, de mennyire életbevágóan fontos lenne, hogy vegyenek át bizományba egy- vagy kétezer példányt...

Mint sejthető, ismételten gyors nemleges választ kaptam. Többször is. Mert esélytelen... és viszontlátásra... *hess, hess, ne foglaljam a helyet a vevőktől...*

Távoztam. Aztán az utcán az jutott eszembe, hogyha kirúgnak az ajtón, másszak vissza az ablakon...

Nilván, nem az ablakon, hanem a lépcsőn kapaszkodtam vissza, és mielőtt újra elhajtottak volna, „extra” ajánlatot tettem: hadd szállíthassak ide kettőezer példányt bizományba, még hozzá olyan százalékért, mintha fixre vennék át... és esküszöm, hogy amit három napon belül nem tudnak eladni, azért érte jövök, és haladéktalanul elszállítatom.

Hogy ezt hogy gondoltam? Hiszen kocsim sem volt még ekkor, ahogy raktáram sem; a szüleim lakásában éltem, egy zsúfolt félszobában... Mivel és hova szállítottam volna el? Vagyis, blöfföltem. Nem szándékosan, hanem ezt szülte a kétségbeesésem: mindenképpen kellett egy *azonnali* megoldás... aztán ha probléma lesz, azt majd csak a kiszállítást követő három nap múltán kell megoldani.

A terjesztő hölgy sóhajtván elfogadta az ajánlatot; nyilván, csak azért, hogy lerázzon végre: oké, oké, a megjelenéskor szállítsak oda kétezer példányt, egye fene.

Boldogan utaztam haza. Elvégre kilencezer-kétszáz példány kihelyezhető, aztán majd lesz, ami lesz... Drukkoljunk!

Otthon, Debrecenben valahogy megtudtam, hogy van még egy terjesztő, ami nem szerepelt a listámon, a Tóthágas Kft. Tulajdonképpen nem tudom, hogy akkortájt alakultak-e, vagy már évek óta létező cég volt, de nekem újdonságnak számított. Felhívtam, elmondtam, hogy miféle könyvet kínálnék terjesztésre – mindezt úgy, hogy nem fűztem semmiféle reményt az egészhez –, de legnagyobb meglepetésemre ők is nyitottnak mutatkoztak 5-600 példány bizományos átvételére.

Vagyis, a végére a tízezer példányból kb. kétszáz maradt ránk, amit én és Zsolt nagy szatyrokban el tudtunk hozni a nyomdából; merthogy egyikünknek sem volt még kosija, sem jogsija.

A megjelenést követő három nappal később – nem kicsit aggódva – felhívtam telefonon a Bestsellert... hogy mennyi könyvet kellene visszazállítanunk. (Értsd: kb. kétszázat talán el tudtunk volna hozni táskákban, vonattal.) Mariann megnézte, hogy áll a készlet: még van tizennyolc darab... de nem kell értük jönni, ez már simán elcsorog...

És így is lett: a többi helyről sem adtak vissza a könyvből megmaradt példányokat... hurrá, minden happy! *Tízezer példány eladva!*

Szerintem még pezsgőt is bontottunk erre Zsolttal.

Ámde ekkor következett az a fordulat, amivel abszolút nem kalkuláltam: a terjesztők többsége nem sietett kifizetni az eladott könyvek után járó összeget. Többszöri felszólítgatásra lejelentették ugyan a fogyálistát, a Bauker Kft. leszámálzta, aztán csak vártunk, vártunk, vártunk...

Pénz nem jött. Úgy értem, egyetlen forint sem. A nyomda viszont jelezte, hogy ille- ne kifizetnünk a nyomdaszámlát. Az idő telt, bevétel nem érkezett, csak egyre követe- lődőbb hangvételű üzenetek cseréltek gazdát.

Közben az is kiderült, hogy Zsolt édesapjának szállítmányozási cége sem profitált túl jól, neki is akadtak gondjai. A Bauker Kft. és az Oberon Könyvek projekt kissé megfe- neklett.

A vége az lett, hogy egy ideig őrlődtem ebben a helyzetben, aztán nekem is elfogyott a türelmem. Én írtam a regényt, én tördeltem, én fizettem a címlapkéért, én tárgyaltam a nyomdával, én alázkodtam meg a terjesztők előtt... és mégis, semmi haszna?

Mivel nem én intéztem a papírokat, nem láttam bele a valós helyzetbe.

Egy ideig vártam, aztán eldöntöttem, hogy a továbbiakban soha többé nem szeretnék függeni senkitől, és 1991. szeptember 2-án bejegyeztettem a cégbíróságon a saját Kft- met (a húgommal társként), a Cherubion Könyvkiadó Kft-t.

Idetartozik még, hogy a Cherubion első könyve *Jeffrey Stone: A Hajnal Lovagja* volt, amit bár én finanszíroztam a Cherubionnal, egy praktikus megegyezés szerint a Phoenix sorozatba illesztettünk.

Aztán amikor „nagy büszkén” beparádéztam az Alföldi Nyomdába az új cégem ezen első kéziratával, a folyosón összefutottam a kereskedelmi osztály akkori vezetőjével... akitől az akkori legnagyobb lecseszésemet kaptam: amíg *A Káosz Szíve* nyomdaszámlá- ja nincs kifizetve, és hiába nem én voltam a névleges megrendelő, addig ne is reményked- jek abban, hogy a továbbiakban Nemes Istvántól bármiféle megbízást is elfogadnak...

Szóval, se köpni, se nyelni sem tudtam.

Én ekkor szembesültem azzal, hogy a Bauker Kft. semmit nem törlesztett a nyomda- számlából... és később, amikor erre rákérdeztem Zsolt édesapjánál, az is kiderült, hogy bár a terjesztők eladták a könyvből a tízezer példányt, ez idáig egyetlen fillért sem fizettek.

Sokk, egy kezdő írónak, egy kezdő kiadónak... szóval, nem egyszerű ám a gazdasági élet.

Telefonálgatások, fenyegetőzések, belengetett pereskedések... és végre eljutottunk odáig, hogy befolyt némi pénz, és a Bauker Kft. ki tudta nyögni a nyomdászamlát. De azt hiszem, végül, noha ennek a könyvnek mind a tízezer példánya elfogyott, a ki nem fizetett számlák miatt nem volt rajta semmi nyereség.

Csak az egyértelműség kedvéért: emiatt sosem volt köztem semmiféle vita Zsolttal, sem pedig az édesapjával. Ekkor kezdtem felfogni, hogy a biznizs bizony nem egyszerű, és egy aláírt szerződés sem jelent túl sokat. Az a biztos, amikor már bejön a pénz... sőt, csak akkor, ha már el is költöttük...

Amikor már elkezdtem Cherubion Kft-ként működni, folyton ez a budapesti könyörgő-nyöszörgő körút járt a fejemben, és soha többé nem akartam efféle megaláztatást. Egyetlen terjesztőnek sem akartam volna könyörögni vagy pitizni...

Óriási mázlim volt, mert már a kezdeteknél összeakadtam Gábor Anikóval, aki több mint másfél évtizedes könyvterjesztői múlttal rendelkezett, és csaknem tíz éven át átvállalta tőlem ezt a kényelmetlen feladatot. (Aztán Anikó és a férje megalapították az Animus kiadót, és kiváló érzéssel rátaláltak Harry Potterre... de addig is, az addigi munkáiért nem tudok elég hálás lenni. Hogyha Anikó nincs, a Cherubion Kiadó valószínűleg már az első évben bebukott volna!)

Én pedig, noha *A Káosz Szíve* első kiadása nem lett számomra sikeres... a további kiadásokban kárpótlásra találtam. Mindent összevetve ez a regény is jóval harmincezer eladott példány fölött jár, és azt hiszem, pár kiadás talán még várható.

Konkoly Dániel

Halállal festeni

Jan van den Boomen: *Az árnyékfestő*

Jan van den Boomen, azaz Gáspár Péter Árnyékfestő című novellájának történetét nagyon röviden össze lehet foglalni: egy titkos megbízó testőrt bérel egy festő mellé, aki egy bukott istennő, Morgena freskóját igyekszik elkészíteni. A művész a védelmére rendelt bérgyilkossal néha elbeszélget az alkotás folyamatáról, végül azonban a küldetés elbukik, a merénylők elcsalják a testőrt és meggyilkolják a festőt, a freskó mégis elkészül. Valójában azonban ennél sokkal többről, a művészet mibenlétéről is szól a novella.

Az Árnyékfestő a magyar fantasy egyik legismertebb és legmegosztóbb világában játszódik, Ynev kontinensén, azaz a M.A.G.U.S. világában. A csodás kontinenst, ahol egymás mellett élnek orkok, goblinok, törpék, elfek, emberek és még számtalan másik fantasztikus lény, először Wayne Chapman regényeiből ismerhettük meg, elsőként az 1990-ben megjelent *A halál havában* című regényből. A világot azonban nemcsak a regények és a novelláskötetek építik egyre tovább és tovább, hanem 1993 óta a M.A.G.U.S. szerepjáték, sőt 1997-től kezdve a *Kiválasztottak* gyűjtögetős kártyajáték is, amelyet még ma is közel kétszáz lelkes játékos játszik.

Jan van den Boomen novellájának felütése egyből a műfaj egyik kliséjére hívja fel a figyelmet: „A megbízó titokzatos volt, mint ahogy majd’ mindegyik az, vagy legalábbis annak akar látszani.” Ez a reflexivitás egyáltalán nem idegen a M.A.G.U.S.-regényektől, például *A halál havában* a fantasy regények elejéről jól ismert csapatverbuválás ironizálódik: Tier Nan Gorduin a nagyszájú banditákkal elindul Themes templomába, azonban a társai nem élik túl a kalandot. Itt említhetjük még Ray O’Sullivan (Galántai János Árpád) *Sötét zarándok* című regényét is, amely nagyrészt a végső csatát megvívó csapat összetrombitálásáról szól.

Gáspár Péter műveinek több sajátossága is megmutatkozik az Árnyékfestőben. Egyrészt az, hogy szívesen dolgozza ki az adott népcsoport, ez esetben a toroni nép kultúráját (öltözködés, színjátászás, társadalom stb.), másrészt pedig az, hogy rengeteg új kifejezést alkot ezek leírására. Ez történik a szóban forgó novellában is. Rögton az első oldalon a különböző rangjelzéseken és kasztmegjelöléseken túl, ilyen Ilho-mantari alakja. Il-

ho-mantari egy kisebbfajta istenség, egy úgynevezett hekka, aki Morgena istennő szolgálatában áll. Az árnyakkal fedett arcú megbízó szemének rebbenésekor kerül szóba: „csak a szeme villant néha, ahogy az Ilho-mantari kicsiny szobrát rejtő fülke előtt a gyertyák időnként jókorát haraptak a levegőbe”. Az Ynev tájain jártas olvasók valószínűleg már itt rájönnek arra, amit a szöveg csak később tár fel, hogy a megbízó bizony Morgena híve. Az elrejtett arcot megmutató hasonlat Ilho-mantari említésével leplezi tehát le azt, hogy melyik istenség szolgálatában áll a titokzatos alak. Az elbeszélésnek ez a fogása pedig többször is felbukkan majd.

A freskót rejtő kápolna rövid leírása után a festő és a védelmére rendelt őr, Cynthar, az Ikrek fejedelmek szektájának tagja közötti beszélgetéssel folytatódik a történet. Vyrn, a festő egy öntudatlanul cselekvő gépnek („kahrei masinának”) nevezi a fejedelmeket, mivel az nem tulajdonít különösebb érdeklődést a készülő freskó iránt. Vyrn rákérdez, hogy Cynthar nem érez-e valamit, amikor a festményre tekint. A fejedelmek ezt azzal hárítják el, hogy az nem lényeg, hogy ő mit érez, mire a festő azt feleli, hogy csak ez a lényeg, hiszen ahhoz, hogy az adott alkotást készítő művész mit érez, már nem férhetünk hozzá. Vagyis Vyrn mintha a 20. század második felében megjelenő művészetfilozófiák egyik belátását hangoztatná: nem az a lényeg, hogy a művész mit kódol bele az alkotásba, hanem az, hogy mit vált ki az alkotás annak befogadójából. Vyrn tehát kétféle embert különböztet meg, azt, aki gépszerűen teszi a dolgát, és azt, akit a művészet kiszabadít ebből a monotonitásból. Az utóbbiban az esztéta modernségnek arra a felfogására ismerhetünk rá, amely szerint a művészet világa és a valóság élesen elkülönül egymástól, másképpen ezt elefántcsonttorony-effektusnak is nevezzük. Cynthar, amikor már két hete őrzi az öreg mestert, rádöbben, hogy milyen hatással is van rá az alkotás, hiszen dologtalan óráiban, lévén senki sem háborgatja a kápolnát, a freskót nézegeti.

Ekkor kezdődik az az ekphraszisz, amely a készülő freskót írja le. A képleírás első mondatában is megtalálható a „sejlik” ige, amely a „sejt” ige mellett rendre visszatér az elbeszélés során. A novella az Árnyak Úrnőjéről, Morgenáról szól, tehát nem meglepő, hogy a dolgok határainak elmosódása, a bizonytalanság és a látszat igéi gyakoriak a szövegben. A képleírás, ahogy az ókori ekphrasziszoknál, az Árnyékfestő esetében is arra törekszik, hogy minél elevebben ábrázolja, szinte filmként jelenítse meg a leírás tárgyát: „Kéken leomló fürtök, árnyakból összefolyt arc, szép és uralkodó egyszerre. Homályból maga köré gyűjtött hullámszóruha, sötét, mégis lágy tekintet. Viharfelhőkből és őszi árnyakból született istennő. Morgena.” Ez az eleveenség jelen esetben nemcsak a statikus kép mozgalmassá tételében merül ki, hanem Morgena freskóján az élettelen és az élő (állati) közötti határ is feloldódni látszik: „A kicsiny, *sárkányszemnyi* ajtótol indultak az aranyozott indák. Buja *kígyófonatokba* szötte őket a mester, *behálózták* a falakat, keretet rajzoltak a képeknek, magukba fonták a kyr sorminták mennyezetről nőtt okker szalagjait, lépcsőt tartottak a mítikus hősök lábai alá.” [Kiemelés: K. D.] Ez a kettőség a fentebb idézett leírásban,

Morgena ábrázolása során is megjelenik, hiszen az antropomorf istennő és öltözete tulajdonképpen természeti jelenségekből áll („homályból maga köré gyűjtött hullámzó ruha”, „viharfelhőkből és őszi árnyakból született”). Kerényi Károly szerint a görögök is egyszerre gondolták el antropomorf létezőként isteneiket, és gondolkodtak róluk úgy, mint bizonyos létaspektusok megtestesítői. Egy másik görög párhuzam is adódik: a freskót ugyanúgy készítés közben írja le az elbeszélő, ahogy az *Íliászban* Akhilleusz pajzsát is készülés közben ábrázolja a szöveg. Vyrn freskója esetében annyira erről van szó, hogy még a képleírás végére sincs kész az alkotás. Erről az üres helyről is olvashatunk: „A freskót uraló alak árnyakból rajzolt köpenye mellett csak óvatos, szénnel húzott vonalak sejlettek. De aki a foltra pillantott, rögtön el is feledte. Ellenpontja kioltott minden mást maga körül. Az aranyozásra váró rúnák, a vérszín és ezüst hold kétfelől, a jobbján térdeplő szárnyas oroszlán kihunyt, mert a mennyezeten uralgó nő nem akarta, hogy más is létezzen mellette.” Ami szokatlan a leírásban, hogy a kép sötét elemei kioltják a fényesebb elemeket, mintha a sötétség ezúttal megvilágítóbb lenne, mint maga a világozás.

A freskón található, eddig el nem készült részt végül Vyrn alakja fogja majdnem teljesen betölteni. A meggyilkolt öreg mester teteme eltűnik, ezzel párhuzamosan pedig megjelenik alakja a freskón. Vagyis mintha arra látnánk példát, amit Vyrn már korábban sugallt Cyntharnak: az alkotó tevékenység elvon az élettől, ebben az esetben annyira, hogy a freskót csak az alkotó halála tudja befejezetté tenni. Ebben az értelemben tehát egy inverz-Pygmalionnal van dolgunk: a művészet jelen esetben nem életet ad, hanem az alkotás befejezéséhez egy élet feláldozása szükséges. Említést érdemel az is, hogy Vyrn teste nyomtalanul eltűnik, hasonlóan Oedipushoz Szophoklész *Oedipus Kolónosban* című drámájában. De mire utalhat a holttest nyomtalan eltűnése? Talán a halál titokszerűségét akarja ekképpen megsejtetni az olvasóval a szöveg? Vagy Morgenának szüksége volt a testhez a freskó befejezéséhez? Vagy egyszerűen csak köddé vált?

Továbbá az is kérdés, hogy kicsoda is tulajdonképpen az árnyékfestő? Könnyen adódna, hogy az öreg mester, Vyrn az, hiszen az Árnyékúr nő freskóját készíti, de lehetne akár a titokzatos megbízó is, akinek árnyak takarják az arcát, és apró árnylények járkálnak az őt övező sötétségben, azonban ha fellapozzuk Jan van den Boomen *Toron* című kézikönyvét, akkor láthatjuk, hogy az árnyékfestő egy állandó szerep a toroni rododa színházban. Ez pedig azért lehet fontos, mert a merénylő éppen egy rododa színházba menekül az őt üldöző Cynthar elől. Ynev kontinensén köztudott, hogy a toroni színjátszók a Morgenával rivális istenségnek, Tharnak a hívei, azaz elképzelhető egy olyan foratókönyv is, amely szerint vallási fanatikusok gyilkolják meg az öreg festőt. Ha azonban egy metalepszissel, egy narratív határsértéssel van

dolgunk, akkor elképzelhető egy olyan olvasat is, hogy a toroni színész, aki az árnyékfestőt, Morgena egyik hívét alakítja a színházban, annyira beleéli magát a szerepbe, hogy Tharr egyháza ellen fordul. Látszólag támogatja Tharrt, hiszen meggyilkolja a festőt, ezáltal viszont nem ellehetetleníti a kápolna freskójának befejezését, hanem éppen kiteljesíti azt, amire a festő már nem volt képes.

Amint azt az árnyékfestő személye körüli eldönthetlenségek is megmutatják, a novella elbeszélője sok mindent elrejt az olvasók szeme elől, de mit is várhatunk attól az elbeszélőtől, aki az árnyak és a homály istennőjének feltámadását regéli el?

Szedlák Ádám

Ceglédi cyberware és makói mágusok

„E szűkhatárú lét-e mindenem” vagy „Megy-e előbbre fajzatom”? Ezek a mondatok nemcsak *Az ember tragédiájának* a fő kérdései, de science fiction irodalomé is. A nyolcvanasok legvégével és a kilencvenesek legelejével kiszakadtunk a szovjet blokkból. Jólást nem kérünk számon a sci-fi-n, igazságtalan lenne, de arról meg lehet kérdezni az 1990 utáni regényeket, hogy mit vártak az ország számára új politikai rendtől. Meglepő válaszok fognak születni, meglepő műfajokban.

Nem tudunk tiszta kategóriákkal dolgozni, mert már „az első és legjobb” mű, Gáspár András *Kiálts farkast* című regénye sem csak science fiction. A nyersanyagként is felhasználható, kifejtett és feldolgozott plazma tudattal és ágenciával is rendelkezik. A szemétből és a megemelkedett háttérsugárzásból kialakult lény pont annyira idegen, mint amennyire a regény háborús (és PTSD-s) szálát adó Kalmárok.

Gáspár úgy teremt világot, hogy ezt az idegenséget ismerős és esetenként nosztalgikus elemekkel tölti fel. A Volkswagen Bogár akárhányadik, de a klasszikus Bogarat megidőző változatával autózik Vogel, a hős. A megmentésére siető ügynök pedig egy soha nem volt huszadik század – amelyben talán a világháborúk maradtak el – márkáit képviselő Kárpátia autóval toppan be. A William Gibson regényeiből ismert márkákkal és műalkotásokkal történő világépítés Gáspár szövegében is megfigyelhető. A soha nem létezett Kárpátia mellett erős hangulatot keltenek az mára eltűnt márkák, mint a Hanomag vagy a más italokat fogyasztót a plakátjain nemes egyszerűséggel lemarházó Gottschlig Rum. Még talán a gyarmatárura is történik utalás a szövegben, amit tényleg nem várna az ember a 2091-es év Budapestjén.

Fellegh viharvert autója előző este, fél nyolc tájban ereszkedett le a Dohány és a Nyár utca sarkán, s besiklott a Hungária-fürdő parkolójába. Az árkádok alatt zarándokok, szerzetesek és reklámlegyek melegedtek a szellőzőkön kiáradó gőzben. Az ügynök bezárta a kocsit, felgyűrte kabátja gallérját, és a szomszédos Continental szálló bejárata felett kéken vibráló, neoncsövek alkotta glóbuszra pillantott.¹

¹ GÁSPÁR András, *Kiálts farkast*, Valhalla Páholy, Budapest, 1997, 99.

A regény valójában nem sokat árul el a politikai berendezkedésről. Ezzel viszont elkerüli azt, hogy valamiféle, a jövőben megmaradt szovjet blokkba vagy a cyberpunk alapl művekből szolgáian másolt céges jövőben találjuk magunkat. A *Kiálts farkast*ban lehetne taxisbloká, míg a *Neuromán*cból vagy a *Snow Crash*ből kelet-európaisága miatt kilógna a jelenség. A helyhez kötöttséget erősíti, hogy meglehetősen sok orosz vagy szovjet berendezési tárgyat is felvonultat a regény. A Sztecskin pisztolytól a kínai űrhaditengerészek Kalasnyikovjain át egészen a regény folytatásában, az 1999-es *Két életem, egy halálomban* megjelenő hatalmas Antonov Anteusz szállítórepülőig. A fegyverek és a nagy gépek egyébként is a hosszú életű tárgyak közé tartoznak. Elég csak az 1891-ben tervezett és hadrendbe állított orosz Mosin-Nagant puskára gondolni, amely amellet, hogy a huszadik század összes fontos konfliktusában megjelent, a mai napig felfedezhető a konfliktuszónákban készült sajtófotókon. Az 1970-es Boeing 747 Jumbo Jet visszaszorulásához pedig több gazdasági válságra, egy világvárányra és a klímaváltozást kísérő jelenségek felerősödésére volt szükség.

VHS-effektekkel

A fentebb már említett folytatásban, a *Két életem, egy halálomban* egy újabb, párhuzamos világot kapunk. Ebben már erősebben feltűnnek a cyberpunk-klisék: hősünk a céges samuráj/ronin Vogel, a háttér két mamutcég egymás elleni háborúja adja, a plazma misztikuma helyett pedig tudományos-fantasztikus körítést kapunk időhullámokkal és fizikainak ható elméletekkel.

Megmarad az eredeti világból annyi, hogy érezzük a kontinuitást. Az akcióhősök érzelmi berendezkedésével rendelkező főhős, a párhuzamos világban más életpályákat bejárt, de távolról ismerős segítők mellett nem volt szükség a régi reklámokra vagy az erősebb Budapest-képre. Lényegében helynevekkel operál a szöveg, ennél többre nincs is szükség. A másik idővonal eltérései, a céges világ és az országhatáron épülő Vasi Alpok pedig biztosítják az idegenséget. Lényeges kiemelni, hogy a *Két életem, egy halálomban* többet mutat meg a politikai berendezkedésből, illetve az alternatív történelmi háttérből, mint az egyenesebb szálon futó első regény. Sőt ebben a regényben már megjelennek az országban lakó kisebbségek is. Teljes országgép azonban ebben a regényben sem bontakozik ki.

A szampan-város szívében, az Erzsébet és a Lánchíd közti partszakasz pesti oldalán időjárásról és napszaktól függetlenül hullámzott a sokaság. A nyugatról jövők az egzotikumot, a keletiek az otthon illúzióját keresték, és ha másutt nem is, idelelt mindenki megtalálta, amiért fáradt: Budapest századok óta élt apró-cseprő vágyak teljesítéséből. Ismerte lakóit és látogatóit, értette a módját, hogy szelídítse

gyűlölséggé a háborút, afférrá a románcot, édes-savanyú szósszá a keserű mártást – utóbbiakhoz Fiók-Ázsiában szerencsesütemény, szilvabor és szívtájékról jövő mosoly is dukált.²

„Mit rákentek a századok”

Gáspár regényeinél is erősebb Gibson-hatást lehet megfigyelni László Zoltán első regényében, a *Hiperballadában*. Ez abból a szempontból is érdekes, hogy el tud szakadni a Sprawl-trilógiára jellemző adatmegközelítéstől. A cyberpunkban gyakran találkozunk azzal, hogy az adatok vagy akár a mesterséges intelligenciák is fizikai kiterjedéssel rendelkeznek. Ahhoz, hogy Case és csapata ellopon egy digitálisan rögzített személyiséget, fizikailag is be kell törniük egy céges épületbe, és valakinek zsebre kell vágnia egy pendrive-szerű eszközt.

Ez a klisé nem csak a cyberpunkra jellemző. A *Star Wars* történetét meg lehetne rövidíteni legalább két filmmel, ha a „messzi, messzi galaxisban” valaki rájön arra, hogy adatot lehet rádiós úton is továbbítani nagy távolságba is. Illetve, ha a birodalmi létesítményekben kiépítenek egy olyan hálózatot, amely megspórolja a hősöknek, hogy antennák között mászókázva küldjék el harcostársaiknak az odáig cipelt külső merevlemez tartalmát.

László regényében a hálózat nem egyszerűen létezik, de rögtön több szabványa is van. A szaknyelv az internet balkanizációjának nevezi azt, amikor a korábban egységes, az egész világon azonos szabvány szerint működő internet szigetekre esik szét. Jelenleg ez inkább fenyegetésként van jelen, bár a részben zártan működő, a sajtó által Nagy Tűzfalnak nevezett szűrőrendszerrel is védett kínai internet ennek egy jó példája. A *Hiperballadában* a balkanizált hálózat a normális, ezzel érzékelteti talán a legjobban László, hogy a központosított rendszer felől nézve milyennek tűnik az állítólag szabadon létező amerikai hálózat. Még a könyvet kezdő 2003-as MSZMP kongresszusi idézetnél is erősebb ez a pár mondat.

Bakocs időnként kérés nélkül is mesélt azokról az időkről, amikor a Dánnüje Centyr, az Adatközpont őse még csak a KGST-ben működött, és az amerikaiak mindent megtettek, hogy megszerezzék a szükséges technológiát... Azóta per-se nekik is megvan a saját rendszerük, InterNetnek hívják, de az valami teljesen más; a híradóban azt mondják, tiszta anarchia az egész, meg hogy csak reklámok, pornográfia és szekták vannak rajta, nem úgy, mint itt. Azért Melinda megnézte volna magának.³

² GÁSPÁR András, *Két életem, egy halálom*, Valhalla Páholy, Budapest, 1999, 155.

³ LÁSZLÓ Zoltán, *Hiperballada*, SFportal Könyvek, Budapest, 2005.

Az alternatív történelem úgy teremődik meg a regényben, hogy a szovjet világ nem tűnik el. László azonban felruházta hálózati kultúrával azt az Oroszországot, amely számottevő informatikai iparral a mai napig nem rendelkezik. A szöveg ettől lesz elgondolkodtató, így válik többé egy Gibson-utánérzésnél. Nem veszi figyelembe a kaliforniai ideológiának azt az alaptételét, hogy a kommunikációs technológiák terjedése szükségszerűen együtt jár a demokrácia terjedésével is. Olyan gondolat ez, amit a kínai internet létezésének módja is kikezdi, de a science fiction irodalom nem szokott vele foglalkozni. Mint ahogy ritka az is, hogy egy SFF regény kétségbe vonja a piacgazdaság és a demokrácia szükségszerű összetartozásának dogmáját. (Azt ellenpélda ismét Kína vagy akár Szingapúr.)

Kompartmentalizáció

A kisebbségek azonban nem jelennek meg László Zoltánnál, még annyira sem, amennyire a keleti blokkban a különböző tanulócsere- és vendégmunka-programok ezt lehetővé tették (lásd például a kubai szövönők vagy az arab világban dolgozó magyar mérnökök esetét). Csepregi Tamás első és eddig egyetlen kötetében, a lazán összetartozó novellákból álló *Szintetikus álomban* azonban a jövő Budapestjének kínai negyede, sőt kínai televízióműsora is van.

Hatvan évvel ezelőtt még egész kerület volt azon a helyen, a nyolcadik, régi híradások szerint a legrosszabb. Csupa mocsok, bűn, a társadalom hulladéka. Aztán jött a húszas évek válsága, az akkori kormány drasztikus megoldása pedig csak port és törmeléklet hagyott a kerületből. A régóta az ajtón kopogtató kínaiak pedig kaptak az alkalmon, és négyszáznegy évre megvették a területet. Hamarosan húszméteres betonfal vette körbe a Tömböt. Város a városban. Tízezrek önként emelt luxusgettója. *Kínaiak. Pongók.*⁴

A kerületekre osztott város mellett az egyes novellákban megjelennek a különböző életpályák által kínált eltérő lehetőségek is. A személyre szabott céges gyógyszerektől egészen a napról napra túlélésig. A cyberpunk, bár a filmek neonfényvel és esővel szokták megteremtteni a hangulatot, valójában monokróm vagy fekete-fehér. A végtelen vagyontokat ellenpontozza a hasonlóan végtelen szegénység, a társadalom ügyesebbik része pedig a szürke zónákba szorul be. A *Szintetikus álom* ezeket a szürke zónákat vetíti rá a fallal körülvett Budapestre.

⁴ CSEPREGI Tamás, *Szintetikus álom*, Tuan, Budapest, 2009, 15.

Dobjunk bele orkokat!

Az ifjúsági fikcióból elsősorban Böszörményi Gyula Gergő-regényei említhetők. Ezek technológiaszemlélete azonban rendkívül konzervatív. Nagyjából úgy lehet összefoglalni, hogy „ezek a mai fiatalok is csak ülnek a komputer előtt, ahelyett, hogy kint szaladgálnának”. Legyen a kint a természet, a varázsvilág vagy csak a másfajta (számítógépes!) játék varázskörén kívüli tér.

Míg a két generációval korábbi, szintén varázsos gyerekkönyv, Békés Pál *A kétbalkezes varázslója* minden lehetőséget megragad, hogy az anyagi és a varázsvilágot összekösse, Böszörményi regényei inkább a kettő szigorú elválasztására épülnek. Nem értelmzik újra a városi – sőt egyenesen panellakótelepi – teret, hanem azon kívül helyezik a történetet.

Szanálták a kacsalábon forgó várunkat – rítta az ősz szakállú, boldogtalan Első Badar. – Jöttek a bontógépek, és a vidám életnek híre-pora sem maradt. Vegyi gyárat építettek a kastélyunk helyére, és kénsavas ballonokat tároltak a vadaskertben. És az újságok csak annyit írtak: „Budapest új vegyi üzemet kapott!” Kapott? Kitől? És mit veszített?!

László Zoltán városi fantasyje, az Egyszervolt jóval közelebb van a valószerűt és a mágiust egymásra rétegző, komplex világot építő művekhez. Figyelemre méltó továbbá Gaura Ágnes részben a magyar hiedelemvilágra építő vámpíros urban fantasy sorozata, mert ebben a vámpírtársadalom és a hatalmi ágak teljesen összefonódnak. A legtöbb vámpírtörténettel szemben Gauránál nem titok a vérszívók létezése, hanem komoly parlamenti frakcióval is rendelkeznek.

Gábor Áron trollágyúja

Végül pedig egy irodalmi műnek nem nevezhető, ám annál érdekesebb kiadványt kell röviden tárgyalnunk. 1996-ban jelent meg az Árnyék Magyarország, a Shadowrun szerepjáték magyar kiegészítője. Mivel sem a tudományosságnak, sem más rendszernek nem kell engedelmessé válnia, ez a kötet a legmókásabb olvasmány mind közül. Az alföldi ló-sámánoktól az újramocsarasodott Zala varázslényein és a Bakony alatt nemesfémeket bányászó törpökön keresztül egészen a céges világig tart az enklávék listája. Ráadásul az Árnyék Magyarország a reálpolitika talaján is stabilan áll, kitér arra, hogy ha Lofwyr, a német iparbáró és sárkánynak valami nem tetszik, akkor nemtetszése nyomokat hagy bármelyik magyar vállalaton és hatalmi konglomerátumon. „Az iszlám háborúk után

⁵ BÉKÉS PÁL, *A kétbalkezes varázsló*, Minerva, Budapest, 1983, 47.

a Zöld Haza mozgalom közrendű hívei az elmocsarasadó Duna-Tisza közére húzódtak vissza.”⁶

Az ország feldarabolása annyira jól sikerül, hogy minden jutott bele, mint egy vidámparkba. A nagyvárosokat (Budapest, Szolnok, Kecskemét, Szekszárd és a nagyvárosnak nagy jóindulattal sem nevezhető Lajosmizsét) a cégek tartják irányításuk alatt, mindegyiknek megvan azonban a szürke zónája, a rossz környékei. Észak-Magyarországon minden étellel ellenséges szennyezett zóna található, minden ott töltött óra károsítja az embereket. Ráadásul az ébredés – ez az emberiség mágikus szétválása, amikor a törp, troll, tünde és ork rasszok megjelentek, illetve ekkor tűntek fel a különböző varázslények is – a megszokott vidék–Budapest ellentétet újabb szembenállásokkal terheli meg. A kiadvány előnye, hogy bár nagyon erős, sőt esetenként karikatúrába hajlik, a magyar történelemben való beágyazottsága – a legjobb példa erre a Szabolcs megyét uraló Bocskai István nevű troll politikai vállalkozása vagy Habsburgokat visszasíró több royalista csoport – mellett megjelenik benne a finom kelet-európaiság is. Közhelyesnek is lehetne gondolni, de inkább szívmenelgető, hogy az Árnyék Magyarország a tákolás és kendácsolás – azaz a szakképzetlen javítás – kultúrájának állít emléket. Bármi tönkremehet, bármi működhet rosszul, a csúcstechnológia pedig drága.

A Békási pusztulat még a hetvenes években kezdte pályafutását. A szocialista kormányzat hatalmas lakótelepet építtetett a város szélén, a Duna nyugati partján. Az egyforma, lélektelen házakba a kevésbé tehető családok költöztek. A kilencvenes évek során erőtejes elszegényedés indult meg az országban, ugyanekkor liberalizálódott a lakáspiac is. Aki tehetett, elköltözött Békásmegyerről. (...) A környező országokból idemenekült orkok és trollok jó része csak itt talált szállást.⁷

A kiadvány jellegéből adódóan nem ad választ minden felmerülő kérdésre. Sőt, a végén a csupán a kalandmestereknek szóló fejezetben árulja el, hogy a kalandmesterre hagy rengeteg döntést. Minden mesélő a saját képére formálhatja az Árnyék Magyarországot: eldöntheti, hogy a nemzeti oldali troll – és itt a troll szó szerint értendő – valakinek a zsoldjában áll, vagy saját céljai után megy, az országon áthaladó sztrádát felügyelő cég mennyire erős valójában, vagy hogy mi történik a Dunazug-hegység ork településeiben. A szerepjátékot az a kettősség mozgatja, hogy bár a kihívások nagyok, a játékosok érzik, hogy változást tudnak elérni a világon. Ehhez viszont rugalmas szituációk, halászható zavaros vizek szükségesek.

⁶ *Árnyék Magyarország*, szerk. NÁDORI Gergely – SERFLEK Szabolcs – VARGA A. Csaba – CSIGÁS Gábor, Beholder, Budapest, 1996, 62.

⁷ *Uo.*, 13.

Csak zaj a vonalakon

Nagy, mindenre érvényes általános tanulságot nem lehet levonni arra vonatkozóan, hogy milyen jövőt képzeet el Gáspár és a Gáspár utáni magyar SF az országnak. Akkor sem lehetne, ha behatóbban foglalkoztunk volna a novellairódalommal. Vagy ha az olyan kimaradt műveket is szóba hozunk, mint például Pék Zoltán *Feljövök érted a város alól* című regénye, amelyben a Horthy restauráció erősebben megjelenik, vagy Trenka Csaba Gábor alternatív történelmi, technológiát inkább díszítésül tartalmazó művei. Trenka már csak azért is érdemes a figyelemre, mert a megszokott anglofil vagy a nyugat és a szovjet világ szembenállására kihegyezett jövőképek helyett egy erős európai francia kultúrával és hasonlóan erős arab hatásokkal dolgozik. Nagyon határozott körvonalú világot fest meg, a regionális középhatalomnak számító, erős muszlim befolyás alatt álló Magyarországot használja háttérnek, ami jelentősen eltér az összes forgalomban lévő jövőképtől, legyen az irodalmi vagy aktuálpolitikai forrású. Trenka kalandokat mesél, amelyekhez háttérként szolgál ez a füsttel, zenével és furcsa technológiával teli világ, aminek a feltérképezése külön cikket igényelne.

Csak a II. Ramszesz térnél káromkodott egy kicsit, mert a környéket lezárták a forgalom elől. A téren a Magyar Nemzeti Iszlámdemokrata Néppárt tüntetett a törökök és a franciák ellen. Zöld zászlóik lobogtak az esti szélben. Lehetek vagy négyszázan. Zordon jobb híján bearaszolt a Tabánváros sikátorrendszerébe. A három-négy emeletes, kormos és roskatag bérházak boltívei alatt nyugtalanítóan szép élet nyüzsgött: utcai árusok tömegei kínálgatták a keleti fűszereket, német hangtornyokat, francia ruhakölteményeket, kokinkínai számítógép alkatrészeket, indiai ékszereket – és általában mindazt, amit ezen a világon csempészni lehet – a rettegő turistáknak és a sikátorokba szorult autósoknak.⁸

Árnyék Magyarország több változatban létezik, Madách kérdését azonban egyik sem válaszolja meg. A szerepjátékban azért nem, mert a világ sorsának eldöntése a játékosok feladata. A regényekben talán azért, mert a szereplők életének egy-egy mindent eldöntő pillanatáról szólnak. A hazai SF még adós egy olyan művel, mint Stephenson egyébként befejezetlennek ható *Cryptonomiconja* vagy Ian McDonald *Brasylja* vagy *A dervisháza*, ami több szálon fut, több idősíkot ölel át, így komplexebb képet ad arról, mi várhat a cypberpunk magyarokra.

⁸ TRENKA Csaba Gábor, *Place Rimbaud*, Syllabus, Budapest, 2013, 140.

H. Nagy Péter

H. Nagy Péter

Bekezdések egy karanténkultúráról szóló monográfiából II.

(Kaleidoszkóp–könyvek 43, NAP
Kiadó, Dunaszerdahely, 2025.)

42. 2020. szeptember 23., 7:39 (Vesztegzár 2.)

Peter May *Vesztegzár* című regényében egyébként – érdekes módon – a karanténszituáció kevésbé lényeges, viszont a járvány (és annak eredete) a nyomozás szempontjából döntő szálnak minősül. Vagyis az akciók lényegében a vestegzár elhagyásával is működnének, azonban a vírus terjedésének analízálása nélkül a sztori szinte súlytalan lenne. Ugyanakkor a kettő nyilvánvalóan nem független egymástól, a karantén az epidémia következménye; másrészt felfogható a határidő-dramaturgia részeként is, amennyiben Jack MacNeil nyomozása – a kilépése előtti utolsó napjaként – összefonódik a kijárási tilalommal és a személyes védettség megszűnésével. Másrészt pedig a gyilkosság egyben tudományos és a vakcina-fejlesztéssel kapcsolatos bűntény, így a vestegzár – melyre tehát mégis szükség van – hozzájárul a krimi-mintázat koherenciájához. A centrumban lévő betegség lefolyását a történet elbeszélője a következőképpen írja le: „A vészhelyzet elején az összes rendőrt tájékoztatták a betegséggel majdnem minden esetben együtt járó tünetekről és kórlefojáról. Úgy kezdődik, mint minden más influenza, izomfájdalommal, lázzal, torokfájással és köhögéssel. Ezt gyors állapotromlás követi, és visszafordíthatatlan légzési rendellenesség alakul ki, amelyet akut légúti vagy respirációs distressz szindrómának, röviden ARDS-nek neveznek. Úgy kezdődik, mint a tüdőgyulladás, de nem reagál az antibiotikumokra és az antivirális gyógyszerekre. MacNeil tudta, hogy a szteroidok a végső eszközt jelentik, de valószínűleg azok sem képesek megfékezni a gyulladás súlyosbodását, amely fehérjeürítéshez, fibrózishoz és végül halálhoz vezet.” (87. old.) Ez

a leírás rendkívüli módon emlékeztet a Stephen King *Végítélet* című regényében elhangzó – a szuperinfluenzát érintő – magyarázathoz (de valószínűleg számos más regénnyel is analóg), illetve a járvánnyal és a kórokozóval kapcsolatos részletek kifejtése is arról tanúskodik, hogy Peter nagyon is következetesen alkalmazza a virológiai támpontot. (Még az is átgondolt megoldás, hogy miért London a fertőzés epicentruma.) Innen nézve is érthetetlen, hogy a kézirat miért várt 15 évet a megjelenésig (asztalfiók-karanténban); a 2020-as fejlemények felől olvasva aztán meg végképp nincs benne semmi váratlan, mármint ami a járvány regénybeli működtetését illeti. Vagy ha van (onnan nézve: lesz), akkor pedig éppen azért kellett volna anno azonnal kiadni. Mindenesetre a hurok vagy kör így is – és a cselekményt érintve többszörösen is – érvényesül; akár a vírus-replikáció vagy a London Eye.

45. 2020. október 7., 8:33 (A pusztulás gyermekei)

Fussunk egy kicsit előre az időben, a 21. század végére. A koronavírus-járvány hullámai után újabb fertőzőkombinációk jöttek. Elszabadult a Rus–Califi-vírus is, mely evolúciós nanovírusként elkezdte átformálni a földi ökoszférát. Vegyünk egy átlagos tagot, aki már a végnapokban él, az egyik nagyobb városban lakik, egy víz alatti konglomerátumban, amelyet egy évszázada kezdtek el építeni egy sziklagerincre a tengerfenéken, ahol a víz fémesebb a vulkáni tevékenység miatt. A poszthumán az egyik legrégebbi kerületben lakik, ahol az eredeti lyukakat és csöveket és dobozokat már rég átépítették, a víz sűrű, és folytonosan mozgásban van – néha oxigénhiányos áramlat söpör végig az utcákon, beférkőzik a lakóhelyekre, és fojtogatja a helyieket. Nem a geológiai folyamatok ölnek itt, hanem az elégtelen vízkeringés és a behurcolt vírusok elszaporodása vezetett a mérgeanyagok felgyülemléséhez. A poszthumán látja meghalni az utódait, akik élettelenül lebegnek a zavaros vízben a kriptobioszok között, és testük elbomlása csak még jobban hangsúlyozza a körülményeket, amelyek a halálukat okozták. Éhínség van, és a nagy nyomás hatására egy ősi jellemző kiszabadult a Rus–Califi-vírus markából. És akkor a poszthumánnak támadt egy ötlete... megváltoztat egy bázissrendet... Adrian Tchaikovsky *A pusztulás gyermekei* című regényét több szempontból is érdemes felidézni a karanténkultúra ürügyén, mert lényeges eleme a vírustematika, és karanténötletek sokaságát működteti a különféle fajok életviszonyai kapcsán. Ha mindenkinek önálló akvárium lenne, más lenne a helyzet. Amikor 2020 szeptemberében a SOTE csapata beleszúrt a koronavírusba, és az úgy reagált, mint egy gumilabda, már sejthető volt, hogy a mikro- és nanovilág egyik legellenállóbb szerkezetével volt dolgunk. Ekkor többekben felrémlt a gondolat, hogy a SARS-CoV-2 túlélőképessége cudar 21. század végét ígér. Ezekből a felhersenésekből néhány elmeszilánk megegyezett a Tchaikovsky-regény néhány bekezdésével. Oktalanság lett volna feltételezni, hogy a vírus elhozta a végső pusztulást,

legfeljebb csak egy lovasa lehetett az apokalipszisnek. Mégis attól a pillanattól kezdve érthetővé vált, hogy a COVID-19 második hulláma alatt miért kezdtek úgy tekinteni magukra a tájékozottak és a látnokok, mint a pusztulás gyermekeire.

47. 2020. október 14., 8:18 (vonyarc szubkultúra)

A második hullám szörfősei vagány arcok voltak. (Állítólag a szubkultúra szóhasználatában: vonyarcok.) Nanotech maszkokban villogtak a sikátorok és útvesztők mélyén, megtanultak olvasni a DNS-ben. Ismerték a molekuláris LEGO szabályait, így saját fejlesztésű készítményekkel és drogokkal üzleteltek. Eljutottak az alvilágok és zsebuniverzumok legmélyére, de szóba álltak velük menő gyógyszeripari cégek is, hogy ötleteket kapjanak a koronavírus-platform fejlesztéséhez. Az adathalászatból élők nem boldogultak nélkülük, de sűrűn látogatták őket a covid-praxeológusok és a metafinomítók is. Félteve őrizték – részben a könyvégetőktől tartva – Gibson-bibliáikat, melyeknek feketepecsi ára az égbeszökött. (Más források szerint kevlárba kötötték az irataikat, és OMNIS-20-ba kódolták a jelentésüket.) Sokszor egy titokzatos műanyag sír körül gyülekeztek; a szóbeszéd szerint azért, mert oda temettek el egy narancssárga számítógépet. A kultúrakutatás szerint ennek az lehetett az oka, hogy az a bizonyos gépezet túl sok tulajdonsággal rendelkezett. (Más változatot alapul véve, a sírban Eddie Van Halen gitárjának másolata nyugodhatott.) Himnuszuk az Evanescence *Use My Voice* című dala lett, mely 2020. augusztus 14-én materializálódott, majd debütált az elosztó portálokon. Akkor még nem volt sejtető, hogy ennek bármi köze lenne egy diszperz szubkultúra születéséhez, de Amy Lee és csapata fontos állításokat fogalmazott meg a hangkölcsonzés dilemmáiról egy olyan számban, amely anno alkalmas volt az identitásképes felhangok terjesztésére. A vonyarcok tehát összekapcsolták a cyberpunk és a gothic metal addig külön futó szálait, ezzel újrahunuzalozták a technokultúra egyik linkrendszerét. Nem sokat tudunk róluk, de állítólag ezek a vagány arcok voltak a social distancing mesterei, ugyanis szörfözés közben a virtuális téren át kerülték ki azokat, akikben észlelhető volt a SARS-CoV-2 RNS-töredéke. Mivel az emlékeik elhomályosultak két hullám között, a közösségi médiában valaki felvetette, hogy a vonyarcok minden bizonnyal elköltöztek egy szomszédos univerzumba – vagy filmbe –, és ott vették fel újra a fonalat. (Más források szerint ők voltak az első epidemiológiai menekültek, akiknek sikerült megpillantaniuk a Void Start.)

50. 2020. október 24., 8:12 (Ötvenedik)

Az *Ötvenedik* című tudományos fantasztikus antológiából nekem anno valahogy Ursula K. Le Guin *Az út iránya* című novellája volt a kedvencem. (Fordította: Nagy Ágnes.)

Megpróbálom felidézni, mivel szembesített. Egy tölgy visszatekint az életére, az ő nézőpontja érvényesül végig az elbeszélés során, a relativitáselmélet egyik következményét alkalmazva. A megfigyelő és a vonatkozási rendszer lényeges az einsteini fizikában, amely a globális háttér helyett a lokális tehetetlenségi rendszerekből indul ki. A részletek itt most nem fontosak, elég annyit megjegyezni, hogy a fizikai törvények ugyanolyanok minden inerciarendszerben, így nem teszik lehetővé a megkülönböztetésüket. Egyenrangúak, azonos törvényeknek tesznek eleget, viszont a fizikai mennyiségek értékei különbözhetnek (pl. sem az idők, sem a távolságok nem egyenlőek). A novellában a fa a nézőpontkarakter, aki az út iránya nevű vonatkozási rendszerben mozog és változtatja az alakját, aszerint, hogy az emberek a járműveikkel milyen sebességgel közlekednek a saját inerciarendszerükben. A tölgy felől nézve tehát lényegében állnak. Ez a húzás azt teszi lehetővé, hogy tudatosíthassuk, ebben a viszonyrendszerben a fát csak akkor láthatja egy közlekedő teljes valójában, ha beleütközik. A sci-fi nagymester-asszonyának ezzel a megoldással sikerül ráirányítania a figyelmet a perspektivikusságból adódó fizikai különbségekre. Oroszi Beatrix epidemiológus a Portfolio.hu-nak 2020. október 12-én Csiki Gergelynek adott interjújában azt nyilatkozta, hogy: „A koronavírus 188 országban jelen van, és ezek az országok 188 különböző hadjáratot viselnek ellene. Ez nem szerencsés. A COVID-19 egy határokon átnyúló veszélyhelyzet, az egységesebb, koordináltabb járványkezelés sikeresebb lehetne.” Ez a rendkívül fontos szempont (az interjú tele van ilyenekkel) a globális rendszerre és a járvány terjedésének kiszámíthatóságára utal teljes joggal, hiszen a vírus nem válogat, így az általa befutott vonatkozási rendszerben kellenie mozogni, az pedig a teljes Föld. Milyen érdekes, hogy azt nevezzük globalizálnak, ami valójában egyetlen, lokális fizikai rendszerként kezelhető, másfelől közelítve hozzá. A pandémia során tudatosulhatott, hogy a vírus jelölte ki az út irányát. Mivel ebben a kérdésben Le Guin novellájának alapötlete és az epidemiológusok álláspontja összevillant, nem volt benne semmi váratlan. Rövid időn belül ez volt kábé az ötvenedik figyelmeztetés.

54. 2020. november 5., 7:41 (zombik)

A lángoló bazárok látványa egybefolyt a Szabadság-hídon áramló tömeg érzetével. Az átszivárgást túltelített neuronpályák tették lehetővé. Aztán kiolvadt a biztosíték. A The New York Times-ban 2020. október 11-én Pam Belluck „*I Feel Like I Have Dementia*”: *Brain Fog Plagues Covid Survivors* ütős címmel megjelent írása olyan covid-túlélőkről szól, akiknek demenciaszerű tünetaik vannak (maradtak vissza a fertőzésből). Lelassult agyi reakció, emlékezetkiesés, memóriazavar, koncentrációs nehézségek. A cikk szerint (tudományos kutatásokra hivatkozva) miniatűr sztrókok állhatnak a háttérben. Talán. Michael Mosley *COVID-19: Minden, amit tudni kell a koronavírusról és a vakcináért*

folyó versenyről című ismeretterjesztő könyve (amely remek bevezető, aztán átmege életmód-tanácsadásba) már régebben konstata: „Ha a vírus megtámadja az agyat, rohamokat idéz elő.” (40. old.) Ettől még Borivoje Surdilovic is hanyatt dobta magát. A vírus mindenesetre bejuthatott az agyba. Az agyködpestis természetesen megragadta a covid-horror-írók fantáziáját. Ez az orvosi látélet félelmetes, gondolták, felvillantja ugyanis az emberből zombiba való átmenet lehetőségét. (Hivatkozás: Resident Evil.) Beindult hát a gépezet, hiszen sokak szerint az apokalipszis túl fontos dolog ahhoz, hogy másutt történjen meg. (Hivatkozás: The Walking Dead, World War Z.) A Nagy Szlovákiai Tesztelés időszakában (2020. október-november fordulója), megtoldva mindezt a Halloween hangulatával, egyesek elkezdtek újfent félni a sütnivalójukat. A „Válaszd a tesztet – Ne légy zombi!” felirat megjelent egy érsekújvári graffitin is, de néhány nap leforgása alatt átmeszték. (Hivatkozás: Zombieland.) A részleges kijárási tilalom egyébként kedvezett a taggereknek (a graffiti-készítő figuráknak), mert éjjel 1-től hajnali 5-ig szabad volt a pálya (ebben az intervallumban el lehetett hagyni a karantént). Másfelől, egy meg nem erősített kutatás szerint a zombiimádat Villon költészetére megy vissza. A középkori arcverseiben ugyanis – hangzott az érvelés – a felsorolásokra épülő passzusok valójában zombilégiókat jelenítenek meg: „Papok, apácák, mendikánsok / És mindenféle fráterek, / Járdanyűvők, henyék, lakájok / És kisasszonykák [...]” (Szabó Lőrinc fordítása), meg ehhez hasonlók. De a legvadabb koncepció mind közül egy olyan ismerős Földet vizionált, melynek végnapjaiban a covid-fertőzöttek zombikként lepik el az utcákat. Erre már Hollywood is felfigyelt. Többeknek viszont ekkor fordult meg a fejében, hogy értesíteni kellene az ároklakókat.

56. 2020. november 10., 8:23 (Greg Egan: Karantén)

Karantén-tipológiai szempontból nehezen überelhető Greg Egan *Karantén* című regényének alapötlete. Vuhan lezárása 2020. januárjában minden idők egyik legnagyobb méretű karanténja volt. (Míg városnyi területek elszigetelése a történelem során egyáltalán nem számított ritkaságnak.) A science fictionben találunk arra példákat, hogy karanténba zárnak egy bolygót, mint, mondjuk, Nicola Griffith *Ammonite* című regényében a Jeepet. Vagy gondoljunk Robert Charles Wilson *Pörgés* című mestermunkájára, melyben egy idegen faj elszigeteli a Földet a világűr többi részétől egy mesterséges fallal, amin túl jóval gyorsabban telik az idő. Ebbe a témahorizontba illeszkedik Greg Egan *Karanténja* is (de az előbb említetteknel régebben íródott), melyben egy gömb, a Buborék izolálja a Naprendszeret. Ez a karantén azzal van kapcsolatban (nagyon leegyszerűsítve), hogy a folyamatosan létrejövő alternatívákat (egy kivételével), a megfigyelés összeomlasztja, így a Buborék célja „a világegyetem megóvása az alternatívák elpusztításától”. (231. old.) A kvantummechanikából kiindulva ugyanis feltételezhető

(a regényben persze valóságos), hogy az emberi megfigyelések nem pusztán megtizedelik az univerzumot, de a koncepció szerint az élet nem másból áll, mint az én-változatok lemészárlásából. Érdeemes idézni egy ide passzoló, remek részletet a lehetséges sok közül: „Felnézek az égre, és leküzdöm a rám törő szédüléshullámot. Az az igazság, hogy a Buborék sohasem *korlátozott* minket; csak láthatóvá tette a korlátoltságunkat. Nem a bezárt-ság okozta a sokkot; hanem az, hogy kénytelenek voltunk szembenézni az alternatívával, az odakint lévő végtelen szabadsággal.” (286. old.) Egan tehát a kvantumrendszerek működéséből kiindulva építi újra a jövőfikció egy változatát, és valóban modelleket kínál ahhoz, hogy miképpen vélekedjünk a karanténról. A kiváló szerző akkor még nem tudhatta, hogy az izoláció alighanem mindenféle gondolkodás és emlékraktározás köztes előfeltétele, ugyanis jóval későbbre tehető az agy olyan jellegű mikroszkopikus kutatása, amely az úgynevezett perineurális hálóra irányul. Ez a proteinháló körbeveszi a neuronokat, aminek az lesz a következménye (az életkorral előre haladva), hogy összeragasztja az emléknymokat. (Amíg ez nem történik meg, az emlékek elvesznek, s ez magyarázatul szolgálhat a gyermekkori amnéziára is.) Vagyis a neuronjainknak karanténba kell záródnium, hogy az emlékek stabilizálódhassanak. (A gondolkodás tehát bizonyos értelemben megmerevedik, de éppen ez teszi lehetővé az átszervezését.) A Buborék nemcsak az egyik legnagyobb, hanem az egyik legtalálóbb karanténanalógia is. (Van benne szó a fertőzésről is ám, de azt kihagytam.)

57. 2020. november 13., 7:34 (Bring Me The Horizon)

A Twenty One Pilots *Level of Concern* című dala 2020 tavaszán gyorsan (talán elsőként) reagált a COVID-19-re és a karanténkultúrára, és tulajdonképpen ezzel megnyitotta azt a tendenciát, amely arról tanúskodik, hogy a különböző produkciókat bátran lehet egy jól körülhatárolható tematikus paradigmaként említeni. A *Level of Concern* tükröt tart a sufnieljárások elé, ami azonnal lejön a szám videójából. A térkivágásba belógó technikai médiumok, és a felvétel imitált amatőrizmusa (amúgy profi vágásokkal keverve), illetve az önreferens módon futtatott történet-szál (az anyag összeállítása) egyaránt jelzi a szituáció átgondolt, ugyanakkor laza kezelését. (Nyáron jelent meg a Haken *Virus* című anyaga; rétegzene [progresszív metál], ezért kevesebben figyeltek fel rá, rendkívül jól szólt pedig ez a komplex hangzás. Az *Invasion* című szám klipje elképesztő módon visz el a nem antropomorf nanotérbe, majd onnan tovább. Ez a vírusok világa. De a miénk is.) A második hullám idején aztán be- vagy továbbkeményedett a szitu (Paul McCartney-t és az AC/DC-t tisztelettel megkerülnénk), október végén kijött ugyanis a Bring Me The Horizon *Post Human: Survival Horror* című albuma, melyen minden zúzás és szöveg, brutális árnyalat a pandémiával, az izolációval, a mindennapi traumatizációval és annak addiktivitásával, illetve az aktuálpolitikával telített. Az enyhén szólva ütős teljesítmény

a 2020-as káosz és kakofónia olyan kreatív feldolgozása, amely párját ritkítja. Elég, ha felelevenítjük például a *Parasite Eve* videóját, amely – a játékkal (is) játszva – szédületesen hozza (pontosabban létrehívja) a szindémia poszthumán vonatkozási pontjait (döbbenetes maszkokat – Lena Gromovaya készítményeit – alkalmazva), és ezeket intermediálisan (vizualizáció plusz elmozgó nyelvi rögzítés) összekapcsolja (és haláltáncba küldi) az apokaliptikus testreprezentációk csomópontjai mentén. „When we forget the infection / Will we remember the lesson?” Ez bizony abszolút releváns. Kapitális rock, cyberpunk metal. Bizonyos szempontból hatásosabb, mint a REGN-COV2 antitestkocktél. (Amy Lee is felbukkan a cucuban.) A Bring Me The Horizon ragyogó (tüneményes) EP-jének megjelenésével – majdnem percre pontosan – egy időben került fel a YouTube-ra a *Songbird* című film (rendezte: Adam Mason) előzetese. A történet kiindulópontja egy megváltozott (egyben a 2020-as eseményekből extrapolált) világot tár fel: a mutáció okozta COVID-23 következtében a világ négy évre karanténba kényszerül. A *Songbird* volt az első film, amely a COVID-19 alatt készült Los Angelesben, ezért a filmtörténeti munkák rendre megemlékeznek róla. A disztópikus táj, a Q-Zónák és Sofia Carson meggyőző alakítása passzolt a vizuális kultúra új vonatkozási rendszerébe, és élvezhetővé tette ezt az immunológiai sci-fi thrillert. Ugyanakkor a második hullám alatt egy Tarn Maley nevű tag nem tárgított, és napi rendszerességgel folytatta (szinte egymaga; bár Jodie Bignell is szaporázta) a kukakihordásra épülő jelenetek feltöltését a Facebook Bin Isolation Outing nevű csoportjába (az ide vonatkozó jegyzet rögzítésekor a 237. jelmeznél tartott [a karácsonyi Mikulás volt a 280.], ami elképesztő, mert az összes egyedi, és onnan nézve még nem volt vége). A Bin Nation (is) ily módon örökzölddé válhatott. A sötét horizontban.

59. 2020. november 19., 7:37 (misztérium)

Nemrégiben előkerült egy zavaros történet a COVID-19 idejéből, de feltehetően ez csak a jéghegy csúcsa, zavaros történetek ugyanis szép számmal keletkez(het)tek akkoriban. (Vö. OMNIS-20, 59. triplet.) A szubkultúra-kutatás nehezen talált mindehhez fogódzókat, a homályt nem igazán sikerült eloszlatni, de végül is – jobb híján – covid-misztériumként azonosította a jelenséget. Egy underground hevületű jégsozobrász csoport azt hirdette állítólag 2020 telén, hogy a járvány biológiai tájjá változtatja a kontinenst (ismeretlen textúra és forma, amely ellenőrzött áramlást mutat); az üregekben és a vájatokban démonok tanyáznak, melyekre, ha fény vetül, közéjük valók lesznek. Így egy idő után már nem lehet tudni, hogy ki származik a gonosztól, és ki nem. Ez fogja majd előidézni az emberiség egybeolvadását és áttűnését – hangzott a jóslat. Az üveges, élő takarót, mely helyenként tűk és tüskék erdejévé alakult, hullámszórt, és tárgyak mozogtak benne, szimpla látomásként írták le. Volt egy különítmény akkoriban, amely rühellte a jégsozobrásokat, ezért vadászott rájuk. A jéghányterek nem fogadták el a démonok

létezését, szövetséget kötöttek egy nekromantával, akit arra használtak, hogy a kiszemelt áldozatok orrába nézzen. Egyes feljegyzések szerint az orrnyálkahártya állapotából tudott következtetni a démonizáltság fokára. Egy kultúrakutató szerint ez a történetvariáns nem más, mint a tesztelés transzformációja, valós szilánk, amely megindult a mítosz-képződés útján. 2023-ban ezt megpróbálták megcáfolni, az allegorikus megközelítést metaforikusra cserélték, de így sem találtak magyarázatot arra, hogy ha az orrban lakó démon a vírus, a nekromanta pedig valamilyen lekár, akkor mi lehet a jégsozobrások és a jéghegerek harca mögött, és egyáltalán, kik ők? A biológiai tájat sikeresen összeolvasták egy Greg Bear-regény részleteivel, de a szereplők elhelyezésével még a karakterazonosító algoritmus sem boldogult. Mások afelől érveltek, hogy nem kell túlbonyolítani a helyzetet, a történet a COVID-19 második hullámának hordaléka, és egyszerűen a téli járványhelyzetet modellálja és démonizálja (ami nem volt éppen rózsás). A spektrumokban gondolkodó popkultúra-kutatók (Kátcu és Válogó) pedig arra terelték a figyelmet, hogy a jéghegerek a szuperhős-kultusz ellenpólusán helyezkedik el a tömegkultúrában, archetipikus megoldás, ezért nem is érdemes keresni a referenciáit, mert a leegyszerűsítés nem mindig célravezető. De végül éppen az utóbbiaknak volt az a mellékletük, hogy a sikító nekromantát egy sci-fi-sorozat szereplőjével lehetne kapcsolatba hozni, amit alátámasztott az is, hogy a démonokról szóló részlet – szerintük – a *Raised by Wolves*-ből származó torzított idézet. A sorozat 2020 végén valóban ment az HBO-n, majd egyes elemei memetizálódtak, és kapcsolatba kerültek a kultúra rejtélyorientált komponenseivel. Míg olyan értelmezés is született később, hogy a történet az amerikai elnökválasztás paródiája, de ez az interpretáció az előbb mondottak fényében könnyedén elvethető. Bár valószínűleg így is visszamarad utána valami nyugtalanító. Vagy mikroszkopikus.

65. 2020. december 7., 7:59 (Hawking és Thorne)

Az Antiterrán 2015-ben Stephen Hawking és Kip Thorne kapták a fizikai Nobel-díjat. Előbbi a fekete lyukak fizikájának tanulmányozásáért és a Hawking-sugárzás felfedezéséért. Utóbbi a gravitációs hullámok beméréséért, melyek két fekete lyuk összeütközésekor keletkeztek 1,2 milliárd évvel azelőtt. A két zseniális tudós a díjátadót követően, két pohár pezsgő között újabb fogadást kötött. Hawking azt állította, hogy maximum öt éven belül utazni fognak az időben a fekete lyukakból nyert információ felhasználásával. Kip azt mondta, hogy ez nem valószínű, de mivel kellene hozzá egy féregjárat is, támogatni fogja a kutatásokat és a fejlesztéseket. A két tudós a Nobel-díjból származó bevételből létrehozott egy alapítványt, így felgyorsította a technológiai konvergenciát. Három éven belül az Antiterrán minden megaprojekt a Hawking–Thorne-vállalkozásba investált, ezzel elérték a szingularitást. Mivel az áttörés a tudomány minden területét érintette, egy csapásra megváltozott az antiterrai világ. Hawking mestert a nanotechnológia segítségével

átépítették, megszabadították beteg testétől, az új változatot persze rátelepítették egy kerek kiborgra, így megmaradhatott az ikonikus forma. 2019-ben a két kongeniális fickónak az az ötlete támadt, hogy a fekete lyukat generáló gyorsítót Wuhanba telepítik, a kínai befektetők nagy öröme. A próbakísérlet létrehozott egy porcukorszem nagyságú fekete lyukat, amely ugyan a másodperc milliomod részéig volt csak stabil, de azonnal elnyelte a város egy szegletét (valami piacteret), amelyet persze biztonsági okokból előzetesen kiürítettek. Időanomáliát nem tapasztaltak, a szingularitást kivéve, de néhány állatfaj állítólag eltűnt a környékről. A fogadást Kip Thorne megnyerte, de Hawking azt állította, hogy elhárult minden akadály, három éven belül sikerül megoldani a problémát egy térhajlítóval. Az időutazásból nem lett semmi, de 2020-ban megnyitottak egy átjárót a Földre, amit azonnal be is zártak, mert valami ragya szedte odaát az áldozatait. Hawking az esemény kapcsán tájékoztatta a közvéleményt, hogy a földiek eltolhattak valamit. De mi lehetett az? – tették fel a kérdést a tudósnak a nanonet-közvetítők. Hawking spontánul azt válaszolta, hogy a földiek ott ronthatták el a dolgot, hogy az ottani másolatának nem ítélték oda a Nobel-díjat. Ez a szokásos H-poénnak tűnt, ezért senki nem kérdezett vissza, hogy na jó, de mi köze ennek a csúnya járványhoz. Szerencséje volt hát Hawkingnak, mert az Antiterrán egy olyan világban élt, amely jobban megbecsülte a munkásságát. Még életében kisugározták a hangját egy rádiótávcsővel egy fekete lyuk irányába.

68. 2020. december 16., 7:47 (Alien Worlds)

Mindig van új a nap alatt. Pláne, ha az egy másik nap. A tudományos kérdésekkel foglalkozó dokumentumfilmekből folyamatos utánpótlásra van szükség, ugyanis témájuktól függően rövid (vagy még rövidebb) időn belül frissítésre szorulnak az újabb kutatások fényében. A földön kívüli élet és intelligencia előfordulásának mérlegelése innen nézve nemcsak az egyik legizgatóbb kérdés, hanem az exobolygók felfedezése óta az egyik legdinamikusabban változó területe is a kozmológiának. Olyan interdiszciplináris vállalkozás, amelyben az asztrofizika, a xenobiológia és több más tudományág együttesen próbál hipotéziseket megfogalmazni a tőlünk igen nagy távolságban lévő csillagrendszerekről. Míg néhány évvel ezelőtt *A kísérteties csönd*, *Egyedül vagyunk* és ezekhez hasonló címekkel jelentek meg fontos ismeretterjesztő munkák, ma már egyre elfogadottabb álláspont, hogy a világűrben valószínűleg hemzseg(het) az élet. 2020. december 2-án került fel a Netflixre az *Alien Worlds* című sorozat első évada, mely a felvázolt kontextusban a jelzett paradigmaváltásról tanúskodik. A négy rész négy idegen bolygó lehetséges élővilágát tárja fel, megvilágító erejű földi párhuzamokkal növelve az elképzelt hálózatok valószínűségét. Az első rész egy olyan, Atlas nevű bolygóra kalauzolja el a nézőket, melyen a földihez képest nagyobb a gravitáció és sűrűbb a légkör, aminek következtében

a vitorlázó lényeknek szinte le sem kell szállniuk. A második egy Janus nevű bolygót mutat be, mely kötött forgású, így az egyik fele tűzforró, a másik jégheg, élet az árnyéknában jöhet létre. A harmadik rész helyszíne egy Eden nevű bolygó, amely kettős csillag körül kering, a magasabb oxigénkoncentráció és a több felhasználható energia lehetővé teszi az élet burjánzását, autokatalitikus hurkokat alakítva ki, melyek alapja a helyi gombák micéliumhálózata. A negyedik példa pedig a Terra, mely idősebb a Földnél, és egy olyan szupercivilizációnak ad otthont, amely képes átköltözni egy másik bolygóra. Mind a négy változat igen ötletes, és egyik sem légből kapott, ahogy azt a földi analógiák is támogatják. Ugyanakkor a sci-fi határvidékén járunk. Az *Alien Worlds* széles távlatban teszi lehetővé, hogy az izoláción túl megpillanthassa egy faj, milyen világ néz vele szembe egy új nap fényénél. Szükség lesz rá.

70. 2020. december 23., 7:45 (furcsa karácsony[ok])

2020-ban a valaha volt egyik legfurcsább karácsony köszöntött rá az emberiségre, így a karanténkultúrára is. (Az ünnepi készülődéshez Tarja projektje, a *Christmas Together* szolgáltatta az aláfestőzenét.) Az *Abigél* az olvasmánylistákról átkerült a bakancslistákra; William Owen Roberts *Ragály* című regényét pedig kevesen vették kézbe, mert nem sok köze volt a karácsonyhoz, így csak néhányan tudhattak arról, hogy ez a mű a középkori pestisjárvány pozitív hatását is mérlegeli. Másrészt alig volt érzékelhető, hogy tömegek emlékeznének Arthur C. Clarke *A csillag* című novellájára, melynek elbeszélője egy csillagközi expedíció asztrofizikusa, ugyanakkor jezsuita pap. A küldetés célja, hogy megállapítsák egy szupernova-robbanás időpontját. A kutatás során felfedeznek egy bolygórendszert, melynek egyik tagján civilizáció alakult ki. Az idegenek, pusztulásukkal szembesülve, emlékeket hagytak hátra egy külső bolygón, melyekből rekonstruálható a történelmük. A novella jókora poénnal zárul, amely sajátos lebegésbe hozza a betlehemi csillag hagyományát. Abszolút érdemes a karácsonyon túli figyelemre is. Bezzeg a nagyszerű Dickens áramlott a médiumokban. Önkéntelenül adódott a kérdés, van-e még ennek a történetnek olyan rétege, amit ne hangsúlyoztak volna elégszer. Az ünnepek előtti napokban egy főszer felvetette az Új Szóban, hogy a *Karácsonyi ének* az időanomáliából és a divergenciapontból kiindulva a spekulatív fikció olyan változatai felé mutat, melyek a 20. századi populáris irodalom fontos alakzatai lesznek. Ezzel a technikával sikerült a történetet kivonni a gicshalmazból, amely olyan művekkel kerülhetett így kapcsolatba, melyek az alternatív vagy párhuzamos jövők képzetéből indulnak ki. A legmeglepőbb társítás azonban a Scrooge és a Joker közötti analógia felvillantása volt Nick Murphy 2019-es minisorozata alapján, melyben a központi figurát Guy Pearce alakította. Ez a kontextuális játék valószínűleg jót tett a Dickens-műnek (amelyre ráfért a frissítés), miközben rámutatott arra is, hogy a *Karácsonyi ének* aktualitását nem a szirupos

közeg, hanem az attól való eltérés jelenti. Miközben a problémakezelésből adódó végkövetkeztetés egyértelműen afelé mutatott, hogy a karácsonyok között – Scrooge fordulatát más irányból szemlélve – éppen a 2020-as az, amely más lesz, mint az összes többi. Ehhez persze nem volt szükség túl nagy jóstehetségre, mindössze fel kellett nézni a könyvből. Egy pillanatra megállt a karanténvilág.

72. 2020. december 30., 10:27 (szilveszteri immunbukta)

Egy önműködő pékjátékos 2020 Szilveszterén (a délutáni órákban) egy intuitív neuron-robotbanással feltalálta az immunbukta. (Az effektus előtt közvetlenül Eminem koronavírus-rapje szólt.) Egy exkluzív interjúban elmondta ez a pékjátékos, hogy hirtelen (teljességgel váratlanul) beugrott neki az immunbukta, miközben a kínai kvantumfölny és a világszerte megjelenő monolitok rejtélye közötti lehetséges összefüggésen töprengett. De nem jutott el a megnyugtató megoldásig, viszont lett helyette immunbukta. A folyamat olyannak tűnt szerinte, mint a petárdavillanás. Az egyik percben még igen bonyolult problémák jártak a fejében, a másokban pedig már mindaz, ami tekergett benne, az immunbukta képletévé tukmálódott. (Jana Vagner vagy J. K. Rowling sem alkothatott volna ennél jobbat. Kivéve az *Ickabogot*.) A riporter közbekérdezett, hogy ez a dolog valamiféle szilveszteri sütemény-e, avagy az immunológiai buktató rövidítése lenne csupán. (Majd egy hosszabb eszmefuttatás következett a képi, a geometriai és a nyelvi gondolkodás különbségeiről, de ezt itt átugorjuk.) A pékjátékos erre azt találta mondani kitérő válaszként, hogy most már aztán elege van a karanténkultúrából, hagyják őt békén az immunbukta-jával. Aztán az önműködő pékjátékost egész egyszerűen szétkapta a média. Az alkatrészei között megtalálták az *Among Us* egyik komponensét (nyilván az imposztorét), és ahogy szemlélték a pékjátékos maradványát, felvetették, hogy a fizimiskája tökéletesen hasonlít a *Cyberpunk 2077* egyik karakterére. Itt valami nem stimmel – vetette fel az a nyomozó, aki bekapcsolódott a sajtótájékoztatón az eszmecserebe. (A bekapcsolódás halk kattanással járt.) A pékjátékosnak nem szabadna léteznie, így az immunbukta smafu. A zseléből ekkor kipattanó meteorológus – mielőtt a klímaváltozásra utalt volna – kifejtette, hogy a közeljövőben további pékjátékosok várhatók. Mások rávetették magukat az immunbukta, és rekordgyorsasággal kiderítették, hogy igazából egy olyan ötletszikra lehetett, amely valamilyen oknál fogva képes volt materializálódni a pékjátékos megfertőződött tudatában. Az esetnek persze gyorsan lába kelt, így az újévet váró karanténlakók elkezdtek érdeklődni az immunbukta receptje iránt. De a figyelem mindössze addig tartott, amíg az éjféle poharazás fel nem oldotta, a dugók erőteljes durranásai pedig túl nem zajongták az immunbukta lépteit. Amikor az online világban megjelent a *2021* (helyenként kiegészítve: a nyájimmunitás éve) felirat tízmilliárdodik másolata, a pékjátékos találmányára már nem emlékezett senki. Halk pukkanással tűnt el a mémviharban, így tiszta lappal kezdődhetett az újév. Puki.

74. 2021. január 6., 8:43 (Szélesi Sándor: Pokolhurok)

A vírusokkal, járványokkal, pestisekkel kapcsolatos történetek között akad néhány száz hajmeresztő vállalkozás. Sok olyan, amely abból indul ki, hogy a fikcióban szereplő kórokozó vagy járvány mesterséges eredetű. Ha elkezdünk ezek közül felsorolni néhányat, mint mondjuk Stephen King: *Végítélet*, Dan Brown: *Inferno*, Peter May: *Vesztetgár*, Robin Cook: *Járvány*, Ken Follett: *Az ördög műve*, Michael Chrichton – Daniel H. Wilson: *Az Androméda evolúció* és így tovább, azonnal látszik, hogy ebben a spektrumban nem könnyű létrehozni valami váratlant. A magyar fejleményekhez tartozik például Karim Reza *Vírus neve: Korona. A forradalmi gárda bossúja* című regénye, amely a megjelenésekor (2020 tavaszán) e sorok íróját is sikerrel tévesztette meg (elsősorban a fordítók feltűntetése miatt), de mint kiderült, a könyv szerzője Nemere István, aki mindössze 10 nap alatt állította elő a kéziratot. Ezek szerint viszonylag nem sok anyagot gyűjtött hozzá, és bár a sztori valóban elég pörgős, mégis alig van benne bármi váratlan, a történet ismert, bevett sémákon alapul; de kétségtelenül sok mindent felhasznál a *hszinhszing kuancsuang pingtu fejjen sicsien* kezdeti szakaszának adataiból, és azokat összeesküvés-alapú gondolkodással kontaminálja. (A londoni szalon viszont a médiaviták korántsem érdektelenek.) Volt azonban egy olyan regény még a koronavírus-járvány előtt, amely a jelzett alműfajba illeszthető, és érdemes tudatosítani néhány mozzanatát. Ez Szélesi Sándor *Pokolhurok* című alkotása, melynek főszereplője egy fiatal tudós, aki egyben a történet elbeszélője is, tehát első körben az ő nézőpontjával azonosulhat az olvasó. Részben karakterépítő műről van szó, melyben a központi figura gondolkodásmódjának és pszichikumának megkomponálása a tét. Erre azért van szükség, hogy beláthatóvá váljon a vírus elszabadításához vezető út, mely nemcsak külső tényezők függvénye, hanem belső készítetés is. A specifikus vírus kifejlesztésének háttere így összetettebb képet mutat, mint ha, mondjuk, egy akciószállra lenne felfűzve a cselekmény. A tudományos-genetikai kihívás mellett ugyanis a személyiséget ért trauma erősíti meg, fixálja Gáborban azt a sokaknál elnyomott mechanizmust, mely itt motivációként azonosítható. Ezt erősíti fel a társadalmi kontextus és a kapcsolati háló folyamatos szakadozottsága. A regény címe igen érdekes, de nem mondom el, miért; ellenben a keretes történet vége felé van egy olyan megoldás, amire talán kevesebben figyelnek fel. Az elbeszélő ugyanis végső tettét „súlytalannak” érzi, és az ezen való töprengés megsokszorozza a döntéshez való hozzáférési lehetőségeket. Mivel a „súlytalanság” itt kimondatlanul is a „súlyos tett” ellentéte, egy többértelműséget tesz meg a művelet default beállításává. Ezzel egy információs hurok keletkezik, mivel nem stabilizálható, hogy a kettősségen belül a „súlytalanág” a „hibás tett” vagy a „jelentős tett” (mindkettő „súlyos”) inverzeként olvasható. Vagyis a *Pokolhurok* a végpont előtt a nyelv anyagszerűségének közbejöttével teszi kérdéssé, hogy melyik nézőpont lenne a helyes. Így alkalmassá válik arra, hogy többet mondjon (tegyen) a szimpla cselekménynél, fellazítsa és reflektálja a rögzített előfeltevéseket. (A hurokban tehát az olvasó azo-

nosulása a nézőpontkarakterrel meg is szűnhet, hiszen a súlytalant érezheti súlyosnak, illetve elgondolkodhat a lépések kommunikációs természetén.) De ez jelen esetben már túlmutat a vírustematikán, mert Szélesi regényében nem feltétlenül a vírus idézi elő a társadalmi töréspontokat. Úgy tűnik – és ez az igazán megfontolandó, amennyiben a modellt kiterjesztjük –, hogy azok már részben adottak, és mindig újragenerálódnak. Ezért a *Pokolhurok* kapcsán valószínűleg nem az a legtermékenyebb kérdés, hogy a mű sci-fi-e vagy sem. A kulturális dinamika kétségtelenül létezik, a vírus ilyen formában nem (de a csoportokra specializálódott kórokozó ötlete korántsem légből kapott); a regényben azonban az egyik a másikban tükröződik. Vagyis a képlet megfordítható, a vírus speciális tulajdonsága megtalálható az antropomorf környezetben, a társadalomban és az egyéni tudattalanban, ami a vírus kifejlesztéséhez vezet. Úgy hívják: fajgyűlölet.

75. 2021. január 9., 8:06 (Uhura és a karanténkölök)

A karanténkölök felpattant félig áttetsző lovára, összevonta szemöldökét, köpött egyet a szembeszélbe, nyargalt néhány négyzetmétert, de lekéste a gravitációs csatlakozást. Uhura gyűlölte a kliséket, így nézni se bírta, ahogy a karanténkölök elészaguld mellette vibráló lován 4D-ben. Uhura a rendelkezésére álló paraméterek alapján fejben kiszámolta, hogy 97,4 % az esély arra, hogy a béna lovaszt beszipantja a hajó légkondicionáló rendszere. A karanténkölök egyszer még megpördült a nyeregben, kivillantotta nyárspolgári fogsorát, aztán lágyan szétpukkant egy erőteljesebb fuvallat kíséretében. Uhura számítása bejött, csak ez hiányzott, egy újabb vírustranszfer. *Talán nem ártana hátrébb is tekinteni az időben.* Uhura Neytirire gondolt, majd Gamorára, végül arra, hogy ez a karanténkölök-dolog elkerülhető lett volna, ha a Star Warsban eljátszhat egy piros bőrű figurát. De ez nem történt meg, így újra az Enterprise-ra került. Az úr lenne a végső határ? Uhura tudta, hogy nem lehet az, mert cipelik tovább magukkal a vírust, amely így simán megfertőzhet újabb világokat és szerkezeteket. De azt is tudta, hogy mikronyomozásra van szükség, mert bárhogy is erőlködött, gőze sem volt, honnan jött a karanténkölök, ezért úgy érezte, kezd megőrülni. Anyához fordult. A kvantumszámítógép megjelenített egy bolygót. Onnan származott az RNS, amely kimutatható volt a pneumoszférában. Mivel Uhura nem tudta, mi a pneumoszféra, rákeresett. Leesett az álla. Volt egy bolygó, melynek tönkrement a tüdeje, és ezt a képződményt nevezte a helyi civilizáció pneumoszférának. A helyi kultúrák egy része Gaiával, egy másik Eyvával, egy harmadik pedig valamilyen lélekdarabbal azonosította ezt az entitást. Mivel Uhura jól beszélt mindenféle idegen nyelveket, kiderítette, hogy ennek a szférának a pusztulása valamilyen fertőzéssel áll kapcsolatban, amely globális ökológiai válságot robbantott ki. A karanténkölök a ragályt okozó tevékenység maradványa vagy mutációja lehet,

amely akár véletlenül került a gépház irányítótermébe. Elidőzött a tekintete azon a szerencsétlenül járt bolygón, majd reszketni kezdett a gondolattól. Az Akadémián azt tanulta, hogy minden küldetéssel tovább tágul a megismerhető univerzum. De most megértette, hogy ez csupán szép illúzió. Ha valami lehet kék és zöld, akkor lehet piros is. Hát persze. A vírus jut el oda, ahová ember még nem merészkedett.

Clark Ashton Smith versei

Clark Ashton Smith

Az alkony hamvai

(Ashes of Sunset)

Ki röpte előtt az alkonyt kutatja,
Ahogy messzi nyugat lángba borul,
A szürkület fátyla ahhoz kerül,
Övé az egek hullongó koromja.

Ismeretlen tájon ragyogás várja –
Idegen parton fárosz nőtt a hegyre,
Lila hab közt vesződik egyre,
Hol messzi szemnek gyúlik álma.

A halálos nadragulya bogyói

(Berries of the Deadly Nightshade)

Buggyanó bogyók
Számolatlan éjek
Álmától feketéllnek.

Apácák sétálnak a gyümölcsösben

(Nuns Walking int he Orchard)

Fekete ruhás
délben, cseresznyék alatt
érik június.

Költők Hádészban

(Poets in Hades)

Két költő a Cégér
Az Akheróni Mocsárhoz söntésénél,
Ében borukat kortyolgatják,
A tőkék esszenciáját idézgetik:
A rózsát, a borostyánt.

Zsoltár az igazi kedveshez

(A Psalm to the Best Beloved)

Elnyugtatsz szerelmed mannájával,
Ajkadnak csókjai bor és kenyér;
Hálások, mint a gyümölcsök
Sivár vidék útszéli, magányos kertjében,
Édesek, akár a bíbor szőlőszemek
Az őszi sivataggal szembeszálló szikkadt domboldalon,
Vagy almák, miket a kerge számum megkímélt
A szienitfalú kert ölén.
Lobogó hajad fátyol

Elkínzott szememen és szemhéjamon,
Mik szenvedték az ikernapok lángját
A fehér márványpordombok szurdokaiban,
És látta a holt vizek tavának
Lápjában tornyosuló sóhalmokat.
Tested titkos Éden,
Mit léthei tavaszok táplálnak,
Húsod érintése, akár a lótusz zamata.
Hajszálaid közt extázis illata
És álmok illata;
Combjaid közt a gyönyörök völgye,
A békének völgye.

Mohácsi Balázs fordításai

Clark Ashton Smith (1893–1961) amerikai fantasy, horror és science fiction író, költő. Novellistaként a fantasy és a természetfölötti horror úttörőjének számító *Weird Tales* folyóirat legfontosabb szerzői között szerepel a(z) egyebek mellett) a Conan- és Cormac Mac Art-novellákat író Robert Ervin Howard és a Cthulhu-mítoszt megalkotó Howard Phillips Lovecraft társaságában. (Utóbbi szerzővel hosszan tartó barátságot ápolt.) Clark Ashton Smith elbeszélései nagyobb részt az általa kidolgozott Averogne és Hyperborea világához kapcsolódnak. Költőként a romantika örökségét vitte tovább, Edgar Allan Poe jól érzékelhető hatásával.

A Prae Kiadó könyvei

- Andrónyi Gabriella: My Hungarian Cookbook (2019)
Cserháti Éva: A Sellő titka. A K.É.Z első esete (2019)
Csutak Gabi: Csenedélet sárkánnyal (2017)
Deres Kornélia: Képkalapács. Színház, technológia, intermedialitás (2016)
Fekete I. Alfonz: A mosolygó zsonglőr (2016)
Fekete Richárd: Bányaidő (2015)
Gál Ferenc: Az élet sűrűjében (2015)
Görömbölyi Dávid: Haverok, buli, Buddha (2019)
Görömbölyi Dávid: Diplomata-útlevéllel a hátizsákban (2015)
H. Nagy Péter: Alternatívák. A popkultúra kapcsolatrendszerei (2016)
H. Nagy Péter: Karanténkultúra és járványvilág (2020)
Halász Margit: Hetvenhét vörös bárány (2020)
Hallgatás. Poétika, politika, performativitás (szerk. Fodor Péter – Kulcsár-Szabó Zoltán – L. Varga Péter – Palkó Gábor) (2019)
Halmai Tamás: Kint lények járnak (2020)
Horváth Benji: Az amnézia útja (2016)
Horváth Márk – Lovász Ádám – Nemes Z. Mária: A poszthumanizmus változatai. Ember, embertelen és ember utáni (2019)
Ijjas Tamás: Hipnózis (2015)
Kabai Csaba – Kabai Lóránt – Kabai Zoltán: Horizont (2020)
Kele Fodor Ákos: Echolália (2017)
Kertész Erzsébet: Az átutazó (2020)
L. Varga Péter: Más tartományok. Változatok fikatív és valós terekre (2019)
Lapis József: Líra 2.0. Közelítések a kortárs magyar költészethez (2015)
Lázár Bence András: Kezdődjön ezzel (2015)
Lesi Zoltán: Magasugrás (2019)
Mészöly Ágnes: Rókabérc, halálútúra (2018)
Mohácsi János – Mohácsi István: Múltépités, avagy meghalni könnyű, élni nehéz (2018)
- Mohai V. Lajos: Rózsa utca, retrospektív (2017)
Molnár T. Eszter: A számozottak (2016)
Molnár T. Eszter: Szabadesés (2017)
Molnár T. Eszter: Teréz vagy a test emlékezete (2019)
Nagy Kata: Inkognitóablak (2016)
Nyerges Gábor Ádám: Mire ez a nap véget ér (2020)
„Nincs vége. Ez a befejezés.” Tanulmányok Esterházy Péterről (szerk. Lőrincz Csongor – L. Varga Péter – Palkó Gábor) (2019)
Nyerges Gábor Ádám: Berendezkedés (2018)
„Örök véget és örök kezdetet.” Tanulmányok Szabó Lőrincről (szerk. Kabdebó Lóránt – Kulcsár-Szabó Zoltán – L. Varga Péter – Palkó Gábor) (2019)
P. Horváth Tamás: A Zsolnay (2019)
P. Horváth Tamás: Tündérváros – Zsolnay Miklós titkos élete (2015)
Papp-Zakor Ilka: Angyalvacsoara (2015)
Pintér Tibor: A harmónia tébolya (2019)
R 25. A rendszerváltás után született generáció (szerk. Áfra János) (2015)
Reaktív. Kísérleti drámaantológia (szerk. Deres Kornélia – Herczog Noémi) (2017)
Szabó Attila: A valós színterei. Színház, közösség, műtelfeldolgozás (2019)
Színház és társadalom (szerk. Deres Kornélia – Herczog Noémi) (2018)
Tolvaj Zoltán: Fantomiker (2017)
Toroczky András: A labirintusból haza (2015)
Turbuly Lilla: Alkonykapcsoló (2018)
Turbuly Lilla: Az Alaszkai-öböl (2020)
Turi Márton: Rejtekkutak a pusztaságban. Írások a huszadik századi és kortárs orosz irodalomról (2016)
Turista és zarándok. Esszék és tanulmányok Kemény Istvánról (szerk. Balajthy Ágnes – Borsik Miklós) (2016)
Urbán Ákos: Egy helyben (2015)
Zemlényi Artila: Csonthéj (2019)

Eddigi számaink

1999. 1-2. sci-fi	2007. 2. biológiai sci-fi	2013. 3. Hans Ulrich Gumbrecht 2.
2000. 1-2. (poszt)apokalipszis	2007. 3. őszi zavarások 2006	2013. 4. (cím nélkül)
2000. 3-4. Peter Greenaway	2007. 4. Vámpírizmus	2014. 1. JAK-tábor Szigligeten
2001. 1-2. cyberpunk	2008. 1. Kocsmák	2014. 2. Fénypecázás
2001. 3-4. számítógép	2008. 2. Mémek	2014. 3. Popkult
2002. 1-2. média	2008. 3. Kortárs magyar költészet	2014. 4. Friedrich Kirtler
2003. 1. fantasy	2008. 4. Szentkuthy	2015. 1. Gaga
2003. 2. varázslat	2009. 1. Patrioska	2016. 1. Kartográfia
2003. 3. édes anyanyelvünk Weöres Sándor	2009. 2. Generation X	2016. 2. Giger
2003. 4. pszichoaktív nyelvszerk	2009. 3. Japán	2016. 3. Zaj
2004. 1. horror	2009. 4. Japán médiumok	2016. 4. Rosa
2004. 2. Bret Easton Ellis	2010. 1. Pynchon	2017. 1. Antropocén
2004. 3. devla	2010. 2. Kosztolányi	2017. 2. Trónok harca
2004. 4. Amerika	2010. 3. Észország	2017. 3. Líratechnikák
2005. 1. magyar sci-fi	2010. 4. e	2017. 4. Poptechnikák
2005. 2. tetszetek volna forradalmat csinálni	2011. 1. Dark Fantasy	2018. 1. Biopoétika
2005. 3. pop history	2011. 2. Budapest	2018. 2. Hallgatás
2005. 4. obszcén középkor	2011. 3. Párhuzamos univerzumok	2018. 3. Jelenlét
2006. 1. Hajas Tibor	2011. 4. Hálózatok	2018. 4. Metszetek
2006. 2. GameZone	2012. 1. Adaptációk	2019. 1. Betegség
2006. 3. Pop-szöveg	2012. 2. Könyvtrailer	2019. 2. Gyerekirodalom
2006. 4. Bada Dada	2012. 3. Vagány históriák	2019. 3. Sorozatesztetikák
2007. 1. Hif-e ifent?	2012. 4. Gaiman	2019. 4. Metszetek no. 2.
	2013. 1. Vagány históriák 2. – Költők szeretteikkel	2020. 1-2. Ragály
	2013. 2. Hans Ulrich Gumbrecht	2020. 3. Krimiantológia

Prae irodalmi folyóirat – Megjelenik évente négyszer

<http://www.prae.hu>

Főszerkesztő: L. Varga Péter (kultikus@gmail.com)

Szerkesztők: H. Nagy Péter tudományos szerkesztő (h.nagyp@gmail.com)

Lapis József szépirodalom (lapisjosef@gmail.com),

Szerkesztőbizottság: Balogh Endre, Pál Dániel Levente

Korábbi szerkesztőink: Barta András, Máté Adél, Mezei Gábor, Pollágh Péter,

Ruttikay Veron (vers és próza); Sopotnik Zoltán (próza); Vaskó Péter

(középkor-reneszánsz-kora újkor); Kő Boldizsár (kép); Köves Gergely,

Vécsei Márton, Molnár Zsolt (borító); Fodor János (web)

A szerkesztőség levélcíme:

2092 Budakeszi, Rákóczi u. 103.

Telefon: (20) 310 25 40

Hirdetésfelvétel: 31 562 31 vagy (20) 310 25 40

Kiadja a Palimpszeszt Kulturális Alapítvány

Felelős kiadó: a kuratórium elnöke

Levélcím: 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/c

Layout és nyomdai előkészítés: Székelyhidi Zsolt (szekelyhidizso@gmail.com)

Borítótér: Bihari Eszter

Nyomdai munkálatok: Konturs Nyomdaipari Kft.

Web: PRAE.HU Kft.

ISSN 1585-5112

A beküldött kéziratokat nem őriztük meg és nem küldjük vissza.

A megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.

Nemzeti Kulturális Alap